JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljubčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Radivoj Davidović, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, dr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branislav Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Petar Kačavenda, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
Dr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 21.

Istraživanja, napomene, hronologija i priprema za štampu

Mr DIMITRIJE BRAJUŠKOVIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM DVADESET PRVI

1—31. JUL 1944.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1985.

PREDGOVOR

Ovaj 21. tom *Sabranih djela* obuhvata Titovu pisanu riječ iz julskog dijela tzv. »viškog perioda«. Tada se Titova aktivnost odvijala u uslovima sve većeg uspona NOB-a, ali i u veoma delikatnim spoljnopolitičkim prilikama. To je bilo i vrijeme krupnih pobjeda antihitlerovske koalicije na svim frontovima, vrijeme kada hitlerovska »evropska tvrđava« počinje da se ruši i kada vojno-politički položaj njemačkih evropskih satelita postaje sve kritičniji.

I

Na istočnom frontu je Crvena armija nastavila ofanzivu započetu 22. juna 1944. i do sredine jula na centralnom dijelu fronta oslobodila skoro čitavu Bjelorusiju, pomjerivši front na zapad za oko 500 km, a zatim sukcesivno uvodeći u borbu nove krupne snage do kraja jula izbila je na granicu Istočne Pruske, dovršila oslobođenje Ukrajine, obrazovala sandomierski mostobran na lijevoj obali rijeke Visle na teritoriji Poljske, preduzela ofanzivu za oslobođenje sovjetskih pribaltičkih republika i prodrevši oko 200 km u dubinu izbila na teritoriju Litvanije. Istovremeno je dovršila tromjesečne borbe u kojima je porazila finsku vojsku i prinudila Finsku da traži primirje, a u rejonu Riškog zaliva ugrozila je njemačku Grupu armija »Sjever«, prinudivši je da odstupa uskim koridorom k Pruskoj. Tako je u tom gigantskom ofanzivnom zamahu u ljeto 1944. godine Crvena armija postigla odlučujući uspjeh strategijskih razmjera, koji je imao i veliki vojno-politički značaj, jer su nanijeti i porazi armijama njemačkih evropskih satelita, koji će ubrzati raspadanje evropskog fašističkog bloka.

Na Zapadnom frontu savezničke armije su u borbama tokom jula te iste godine uspjele da prošire normandijski mostobran, pređu u proboj taktičke dubine njemačke odbrane i američka 1. armija da prodre zapadnom obalom poluostrva Kontantena, zauzme grad Avranš i južno od njega obrazuje mostobrane na rijeci Selin, a britanska 2. armija da izbije na domak gradu Viru. Bio je to značajan uspjeh zapadnih Saveznika, jer su otvorili pravce za nastupanje prema Bretanji i njenim lukama.

U Italiji je saveznička 15. grupa armija izdvajajući dio snaga za predstojeći desant u južnoj Francuskoj dosta oslabila i sporo napredovala,

što je pružilo priliku oslabljenim njemačkim jedinicama da se manevarskom odbranom sjeverno od Rima srede i stvore potrebno vrijeme za posijedanje jakih prirodnih prepreka masiva sjevernih Apenina i na njima izgrade tzv. »Gotsku liniju«, s koje će pružiti glavni otpor u sjevernoj Italiji.

Na jugoslovenskom ratištu su Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije do kraja jula narasli na preko 380 000 boraca i starješina i oslobodili veći dio jugosloveske teritorije, a za sebe su vezali 23 okupatorske divizije i znatne kvislinške snage, ukupne jačine oko 480 000 neprijateljskih vojnika.

Rasplamsavanje NOB-a na velikim prostranstvima širom Jugoslavije prisiljavalo je njemačke komande na disperziju svojih snaga radi odbrane ugroženih većih garnizona i političkih centara i za otvaranje magistralnih komunikacionih pravaca koji su često presijecani. Pri tome su najviše njemačke komande posebnu opasnost vidjele u brzom usponu NOB-a u Srbiji i krupnim snagama NOVJ koje Tito usmjerava k njoj. Stoga je njemačka Komanda Jugoistoka planirala, a Komanda 2. oklopne armije i vojnoupravni komandant Srbije izveli, niz ofanzivnih operacija, s jedinstvenim ciljem da osujete sprovođenje u djelo planova Vrhovnog štaba NOV i POJ o prenošenju težišta borbenih dejstava direktno u Srbiju. Pomenutim njemačkim komandama su svi ti planovi i Titove naredbe u vezi s njima, kao i sve radnje preduzete za njihovo ostvarenje bili do detalja poznati, zahvaljujući tome što je specijalna služba Vermahta uspijevala da dekriptuje kako radiograme koje je slao Vrhovni štab NOV i POJ svojim potčinjem štabovima, tako i one koje su ti štabovi slali Vrhovnom štabu. Bila je to velika prednost od ogromnog značaja za njemačke komande. Ta saznanja će njemačkim komandama bitno pomoći da preduzimaju operacije kojima će usporiti prenošenje težišta borbenih dejstava u Srbiju, ali ga ipak neće osujetiti.

II

Iz dokumenata objavljenih u ovom tomu *Sabranih djela*, kojih ukupno ima 170 + 9 priloga, jasno se vidi da je osnovna Titova preokupacija bila podsticanje što bržeg rasplamsavanja oružane borbe na čitavom prostoru istočnog i južnog dijela Jugoslavije, a prije svega da se u Srbiji što prije uništi okupatorsko-kvislinški poredak, a uspostavi revolucionarna narodnooslobodilačka vlast. Tito je težio da se što prije prenese strategijsko težište borbenih dejstava NOVJ u istočni dio Jugoslavije i radi toga što je očekivao da će s približavanjem Crvene armije Balkanu sigurno uslijediti ispadanje Bugarske i Rumunije iz Hitlerovog tabora, a to će prinuditi njemačku komandu da radi zatvaranja tako nastale breše i radi povezivanja svojih snaga na jugu Balkana s onima u Panonskoj niziji izvlači znatnije dijelove jedinica iz sastava Grupe armija »E«,

koja se nalazila u Grčkoj, jer ni sa jednog sektora jugoslovenskog ratišta ne može skinuti iole značajnije snage zbog permanentne njihove angažovanosti u borbenim dejstvima koja im je nametnula NOVJ. Prisustvo, pak, tih novih snaga veoma bi otežalo i komplikovalo NOB u Srbiji, ukoliko se prije toga ne bi na tlu Srbije našle krupne snage NOVJ koje bi blagovremeno i temeljno razorile komunikacije u moravsko-vardarskoj dolini i suprotstavile se obrazovanju tog novog fronta prema istoku, zajedno s organizovanim i u borbu pokrenutim širim narodnim masama. Zbog svega toga Tito je odlučio da se što prije snažno podrži rasplamsavanje NOB-a u Srbiji i u nju prebace jače grupacije NOVJ. Dokumenti ovoga toma govore dosta o tome kako se Tito najprije angažovao da privede kraju prebacivanje određenih divizija NOVJ s udaljenijih prostora i sprovede u djelo koncentraciju jačih operativnih grupa NOVJ na pogodnim pravcima, ali i kako je preduzimao sistematske mjere da divizije iz sastava tih grupa blagovremeno popuni potrebnim naoružanjem, municijom i drugom materijalnom opremom. U vezi s tim pitanjima uputio je brojna naređenja, direktive i uputstva. U njima je od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske zahtijevao da hitno uputi jednu slavonsku brigadu u srednju Bosnu i smijeni tamošnju 11. krajišku udarnu diviziju, a toj diviziji i 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« (kojoj je naložio da svoje položaje na prostoru između Glamoča, Livna i Kupresa preda jedinicama iz sastava 5. i 8. korpusa NOVJ) dao je zadatak da pođu u sastav svojih korpusa (11. u 3-ći, 6. u 1. proleterski), usmjeravajući i pravac njihovog kretanja; 1. proleterskom korpusu, kao strategijskoj rezervi Vrhovnog štaba, dao je direktivu da se iz jugoistočnog rejona Pljevalja pomjeri prema srednjem toku Lima; 12. korpus NOVJ (dvije udarne vojvođanske divizije) usmjerava prema srednjem toku Drine, da bi nastupio preko zapadne Srbije prema Savi; 11. krajišku udarnu diviziju, kojoj će kasnije pridružiti 28. slavonsku udarnu diviziju, orijentiše u pravcu Zvornika, da bi u pogodnom momentu obje divizije nastupale prema Krupnju; Operativnu grupu divizije (jedna proleterska i dvije udarne divizije) koncentriše na limskom mostobranu i upućuje prema južnoj Srbiji; od 2. i 3. korpusa zahtijeva da odsudnim angažovanjem svojih snaga obezbijede sigurne osnovice operativnim grupama usmjerenim prema Srbiji, s tim da te grupe ne uvlači ni u kakve teže borbe.

III

S prenošenjem vojnih operacija na istočni dio zemlje, Srbija je početkom druge polovine 1944. iz dana u dan dobijala za NOP Jugoslavije sve veći operativno-strategijski značaj. Stoga je Tito iz osnova reorganizovao njen Glavni štab, kompletirao ga iskusnim vojnim kadrovima i tokom jula uputio mu 14 naređenja, uputstava i direktiva. Tada je u užoj Srbiji, pored od ranije postojeće velike slobodne teritorije na pro-

storu Toplice, Jablanice i Puste reke, koju su štitile i dalje širile četiri srpske divizije NOVJ, postojala kompaktna slobodna teritorija i u istočnoj Srbiji, koju je stvorila 23. srpska NO divizija razbivši četnike i prinudivši bugarske okupatore da se povuku u Niš i Paraćin, a počela se stvarati slobodna teritorija i u Šumadiji zajedničkim dejstvima 2. šumadijske NO brigade i tamošnjih partizanskih odreda. I u ostalom dijelu Srbije bio je NOP u usponu: ojačale su antifašističke organizacije u Mačvi, Pocerini i Rađevini i otpočele s izvođenjem manjih partizanskih akcija. Sve je to prinudilo njemačku Komandu Jugoistoka da angažuje jake snage za gušenje NOB-a u Srbiji. I baš onda kada je novoimenovani Glavni štab NOV i PO Srbije prispio na slobodnu teritoriju i preuzimao dužnost, njemački vojno-upravni komandant Srbije general Hans Gustav Felber otpočeo je ofanzivnu operaciju »Trumf« snagama oko 35 000 vojnika, s ciljem da preokupira slobodnu teritoriju u Toplici, Jablanici i Pustoj reci i razbije na njoj divizije NOVJ. Pošto u osmodnevnim borbama (od 10. do 17. jula) nije postigao vidnije rezultate, general Felber je pregurpisao svoje snage, pojačao ih i poveo novu ofanzivnu operaciju — »Keraus«, koja je takođe trajala osam dana (od 19. do 26. jula). U dva kritična momenta po tamošnje snage NOVJ, Tito je intervenisao: prvo je dao direktivu Glavnom štabu Srbije da izvrši dekoncentraciju svojih divizija sabijenih na uzanom sektoru i razvuče na što širi prostor zgusnuti poredak napadača, a drugi put je iz osnova promjenio pravac dejstva srpskih divizija, jer ih je umjesto prema jugoistoku (»bugarskoj granici«), kuda ih je bio usmjerio Glavni štab NOV i PO Srbije, orijentisao prema sjeverozapadu (Kopaoniku). Na tom pravcu su divizije u duhu Titove direktive priješle u protivnapad i do početka avgusta 1944. povratile veliki dio slobodne teritorije. Istovremeno su stavile pod udar kako komunikacije tako i neprijateljeva uporišta od Vranja do Leskovca.

Tito je posvetio punu pažnju i razvoju NOB-a u Vojvodini. On je pozvao k sebi na Vis Glavni štab NOV i PO Vojvodine (kome je prethodno naredio da se iz istočne Bosne prebaci u Bari), dao mu je direktive za dalji rad i uputio ga u Vojvodinu. Tamo je oko 5000 boraca NOVJ, svrstanih u dvije brigade, sedam partizanskih odreda i jedan samostalni bataljon, vezivalo za sebe blizu 60 000 okupatorsko-kvislinških vojnika, angažovanih u njemačkom ofanzivnom poduhvatu »Kornblume«, koji je u julu 1944. bio u najvišem jeku. Težište borbe bilo je u Sremu. Neprijateljeve snage, koje su 17. jula napale na slobodnu teritoriju istočnog Srema (Frušku goru), razbijene su od 6. vojvođanske udarne brigade i 1. sremskog partizanskog odreda i prinuđene na povlačenje. Međutim, u jugozapadnom Sremu, nakon skoro svakodnevnih borbi, krajem jula dovedeni su u tešku situaciju 7. vojvođanska NO brigada i dva tamošnja partizanska odreda. Da bi izbjegli borbe u okruženju i velike gubitke, po Titovom naređenju su se 7. brigada, odredi i oko 500 nenaoružanih boraca privremeno prebacili u Slavoniju i stavili pod komandu Štaba 6. korpusa, kome je Tito naredio da ih prihvati, na-

oruža i u pogodnom momentu ponovno vrati u Srem. U to vrijeme je počela oživljavati partizanska aktivnost i u ostalom dijelu Vojvodine — Banatu i Bačkoj.

Na Kosovu i u Metohiji još uvijek se NOB odvijala sporim intenzitetom, jer je 1. kosovsko-metohijska udarna brigada, po naređenju delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ Svetozara Vukmanovića Tempa i Titovoj saglasnosti, vodila borbe na teritoriji zapadne Makedonije, a nekoliko malih borbenih grupa jedva su bile u stanju da izvedu po neku sabotažnu akciju. Jedino je kosovski partizanski bataljon koji je dejstvovao u pригraničnom pojasu Metohije i Albanije izvodio partizanske akcije, među kojima je bila najuspešnija ona koja je u drugoj polovini jula izvedena na njemačku transportnu kolonu u rejonu Ljum—Kule. Bataljon se veoma angažovao da svojim političkim radom otrgne albanske mase od jakog uticaja njihovih vođa, koji su ih, kao okupatorske sluge, uvlačili u kolaboracionizam s okupatorom.

Tito se u toku jula obratio nekoliko puta direktivama delegatu Vrhovnog štaba NOV i POJ general-majoru Svetozaru Vukmanoviću Tempu i Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, jer je tek 30. jula uspostavljena direktna radio-veza Vrhovnog štaba NOV i POJ s njima. Međutim, od Glavnog štaba NOV i PO Srbije zahtijevao je da prosljeđuje izvještaje iz Makedonije, ističući da je veoma važno javljati o tamošnjim borbenim dejstvima. A ona su se tada odvijala na tri prostorno odvojene operativne zone, i to sa sve jačim intenzitetom. Tako su u istočnom dijelu Makedonije 3. makedonska udarna brigada i Kumanovski partizanski odred povratili slobodnu teritoriju kojom su bugarski okupatori u protekloj skoro dvomjesečnoj ofanzivi bili ovladali. Istovremeno su stvorena slobodna područja na Osogovskoj planini i na planini Plačkovici, na kojoj je 24. jula formirana 4. makedonska NO brigada. U zapadnom dijelu Makedonije postojale su dvije slobodne zone. Jedna se nalazila na planinskom prostoru Kozjaka i Kožufa, koju je svojim borbenim dejstvima širila na Tikveš i Mariovo 2. makedonska udarna brigada. Ona je potpuno izbacila iz upotrebe komunikaciju Kavadarci —Prilep i napadala okolna njemačko-balistička uporišta, a izvodila je i diverzije i na željezničkoj magistrali Đevđelija—Veles. Druga slobodna zona nalazila se na planini Karaormanu i bila je uporište 1. makedonske udarne i 1. kosovsko-metohijske udarne brigade. One su u zahvatu komunikacije Struga—Debar napadale na njemačka uporišta, a takođe su vodile borbe i protiv balističkih grupa, koje su revnosno priskakale u pomoć napadnutim Nijemcima.

Tito se tokom jula 27 puta obratio Štabu 2. korpusa NOVJ i 9 puta Operativnoj grupi divizija NOVJ, dok je bila pod komandom toga Štaba. To je bio odraz njegovog angažovanja da se pravilno usmjerava njihova aktivnost i da se stalno prednost daje svestranom osposobljavanju divizija iz sastava Operativne grupe, kako bi efikasno izvršile svoj zadatak. Stoga je uslijedilo Titovo oštro upozorenje i Štabu 2. kor-

pusa i komandantu Operativne grupe divizija NOVJ kad je 25. jula saznao da je angažovana čitava Operativna grupa divizija NOVJ u borbama protiv Južne grupacije njemačkih snaga, koja je u ofanzivnoj operaciji »Draufgenger« nadirala od Peći i Gusinja niz limsku dolinu. Titovo naređenje da borbe nastave crnogorske jedinice, a Operativna grupa da odmah krene prema južnoj Srbiji, bez odlaganja je izvršeno. A da bi se što bezbjednije odvijalo njeno nastupanje, u duhu Titovih direktiva su 1. proleterska i 37. sandžačka udarna divizija napale na one njemačko-kvislinške snage koje su u operaciji »Draufgenger« nastupale k limskoj dolini kao Sjeverna grupacija u četiri napadne kolone — od Rožaja, s desne obale Lišnice, iz Nove Varoši, s donjeg toka Uvca — i prinudile ih na odstupanje i odbrambene borbe sve dok Operativna grupa divizija NOVJ nije izbila u dolinu rijeke Ibra. Na ostali dio slobodne teritorije 2. korpusa, koja je tada obuhvatala skoro dvije trećine Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine, uspješno su sprečavali prodor njemačkih snaga iz sastava 21. i 15. brdskog armijskog korpusa dijelovi 3. crnogorske udarne divizije, Primorska operativna grupa i 29. hercegovačka udarna divizija.

Tito se 19 puta obratio naređenjima, uputstvima i direktivama Štabu 3. korpusa NOVJ i još 7 puta Štabu 12. korpusa NOVJ, koji je do 25. jula bio pod komandom Štaba 3. korpusa. Naročito je insistirao da se divizije 12. korpusa dobro snabdiju i poštede od angažovanja u težim borbama, kako bi bile spremne, čim prispije Operativna grupa divizija NOVJ u jugozapadnu Srbiju, da forsiraju Drinu i nastupaju preko zapadne Srbije prema Posavini. Međutim, sinhronizovano s ofanzivnim operacijama preduzetim u jugozapadnoj Srbiji i istočnoj Crnoj Gori uslijedila je 17. jula i njemačka ofanzivna operacija protiv slobodne teritorije u istočnoj Bosni na kojoj su se nalazile divizije 3. i 12. korpusa NOVJ. Tom prilikom su pod komandom njemačkog 5. SS brdskog armijskog korpusa koncentričnim napadima od Tuzle, Zvornika, Sokolca i Kladnja nadmoćnije njemačko-kvislinške snage i četnici u oštrim četvorodnevnim borbama potisnule 3. i 12. korpus (četiri divizije NOVJ) sa slobodne teritorije. Tri uzastopna protivnapada s dvije divizije NOVJ iz oba korpusa, s ciljem da povrate rejon Šekovića, kao centralni dio slobodne teritorije, završila su se bezuspješno, pa se 3. korpus prebacio na planinu Javor, a 12. korpus na lijevu obalu Krivaje i nastavili borbe u tri odvojena pravca: prema Vlasenici, Kladnju i Zavidovićima. Tada je Štab 3. korpusa uputio 16. vojvođansku udarnu diviziju 12. korpusa da na desnoj obali rijeke Bosne prihvati 11. krajišku udarnu i 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«. Čim je to Tito saznao, oštro je zamjerio Štabu 3. korpusa zašto nije na taj zadatak uputio diviziju iz svog sastava, kako mu je bio naredio, već vojvođansku diviziju koja je u prethodnim borbama iznurena i čija će se borbena sposobnost za izvršenje svog glavnog zadatka — prelazak u zapadnu Srbiju i vođenje tamo borbi — još više umanjiti uslijed usiljenih marševa do rijeke Bosne i natrag.

Usmjeravajući aktivnost 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« Tito je uputio 10 naređenja i uputstava. Postupajući po njima, ona je do 20. jula vodila borbe u rejonu Livna, a zatim krenula u sastav svoga 1. proleterskog korpusa. Iz srednje Bosne je, zajedno s njom, takođe po Titovom nalogu, krenula 11. krajiška udarna divizija da uđe u sastav svoga 3. korpusa. Njemačka Komanda 2. oklopne armije dekripcijom radiograma Vrhovnog štaba NOV i POJ saznala je sve pojedinosti u vezi s tim, pa je hitno preduzela ofanzivnu operaciju »Fojerver«, s ciljem da osujeti njihov prolazak preko Bosne. Međutim, i ta se njemačka operacija završila bez krupnijih rezultata, jer je 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« iz pokreta forsirala rijeku na sektoru Vranduk—Begov Han, gdje je prihvaćena od 16. vojvođanske udarne divizije, a 11. krajiška udarna divizija je poslije dva uzastopna neuspjeha posljednjih noćiju jula to ostvarila nedjelju dana kasnije. Krajem jula su 3. i 12. korpus u duhu Titovih direktiva prešli u protivnapad, oslobodili Kladanj i Olovo i ponovo se počeli približavati srednjoj Drini. Na to je njemački 5. SS brdski armijski korpus brzo pregrupisao svoje snage i novim obuhvatom na širem prostoru planina Konjuha i Zvijezde ugrozio oba korpusa. Stoga je 3. korpus ponovo prešao u manevarsku odbranu, slamajući neprijateljeve napadne kolone, a 12. korpus i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« su se, po Titovom nalogu, pripremali da obuhvatnim manevrom izbiju na gornju Drinu i tamo pređu na njenu desnu obalu.

IV

Istovremeno s pomjeranjem strategijskog težišta NOR-a u istočni dio Jugoslavije, Tito je pojačavao borbene napore jedinica NOVJ i na čitavom zapadnom dijelu jugoslovenskog ratišta. Tako je 5. korpusu NOVJ, čiji je operativni prostor obuhvatao srednju i zapadnu Bosnu, tokom jula uputio 13 naređenja, direktiva i uputstava. Rukovodeći se njima, kao i onim ranije dobijenim, korpus je većini njemačkih garnizona uspostavljenih u toku drvarske operacije nanio znatne gubitke i ponovo oslobodio Teslić, Tešanj, Kozarac i Donji Vakuf, često je napadao njemačke kolone dok su bile u pokretu i izvodio diverzije na komunikacijama koje vode dolinama Bosne, Vrbasa i Une. Sve je to prinudilo njemačko-kvislinške snage da skoro na svim sektorima u srednjoj i zapadnoj Bosni prijeđu u odbranu, povlačeći se u glavne riječne doline i oslanjajući se na dobro utvrđena uporišta.

Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske Tito se obratio 29 puta, brojčano više nego i jednom drugom operativnom štabu. Zahtijevao je, pored ostalog, da se potisnu okupatorsko-kvislinške snage s oslobođenih područja koje su bile zauzele i da se međusobno čvrsto povežu dijelovi slobodne teritorije, da se umjesto držanja krutih frontova pristupi ra-

zaranju komunikacija kojima se neprijatelj služi i napadaju njegova uporišta, da se posebna pažnja posveti izobrazbi kadrova za uspješno obavljanje stručnih službi, a takođe i da se mobilizacijom novih boraca sistematski popunjavaju sve jedinice.

I 6. korpusu NOVJ, koji je dejstvovao u Slavoniji, Tito se direktno obratio 7 puta, iako je korpus bio pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Po Titovom nalogu korpus je prihvatio ugrožene vojvođanske jedinice iz jugozapadnog Srema, a uputio je u srednju Bosnu svoju brigadu da smijeni tamošnju krajišku diviziju. Ovaj korpus je oslobodio niz naseljenih mjesta u Požeškoj kotlini i pokupio tamošnju žetvu, a zatim je to isto uradio i u daruvarskoj kotlini, pri čemu je sve pokušaje neprijatelja da to onemogući odlučno odbio i žito uputio jedinicama u pasivnim krajevima Hrvatske.

U Moslavini, na Kalniku i Hrvatskom zagorju vodio je borbe 10. korpus NOVJ. Odbijao je česte okupatorsko-kvislinške ispade i sistematski ometao neprijateljev saobraćaj na komunikacijama koje se granaju iz bjelovarskog i varaždinskog željezničkog čvora. Takođe je dijelom svojih snaga sadejstvovao s jedinicama 6. korpusa prilikom obezbjeđenja žetve u daruvarskoj kotlini. Korpusu je Tito uputio direktivu da dejstvuje i u oblasti Ptuja da bi se i s tamošnje slovenačke teritorije popunjavao novim borcima.

Tito se nije saglasio s namjerom Štaba 4. korpusa NOVJ i s preporukom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da korpus koncentriše sve svoje snage za napad na nekoliko uporišta žumberačko-karlovačkog sektora. Tito ukazuje da bi u postojećim uslovima i pri postojećem odnosu snaga bilo opasno na tako uzanom prostoru koncentrisati korpus. Saobrazno tome upozorenju je na žumberačko-karlovačkom sektoru ostavljena glavnina 34. NO divizije, a jedna njena brigada i 8. kordunaška udarna divizija prebačene su na Kordun i Pokuplje da tamo vode borbe, dok su 7. banijska udarna divizija i Unska operativna grupa zadržani na njihovim sektorima da stalnim pritiskom na neprijateljeva uporišta i komunikacije koje vode do Bihaća preko Sunje za Sisak i od Bihaća za Karlovac prisiljavaju neprijatelja da se stalno brani.

U Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri dejstvovao je 11. korpus NOVJ. On je, sprovodeći u djelo Titove direktive upućene preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, protivnapadima povratio one dijelove slobodne teritorije koje su njemačke snage bile zauzele neposredno prije drvarske operacije i u toku nje, pa su tako ponovo povezane slobodne teritorije u Lici i na Kordunu. U Istri, pak, za koju se Tito posebno interesovao, 11. korpus je usmjeravao borbena dejstva preko tamošnjeg Operativnog štaba za Istru, pod čijom su komandom bile dvije istarske brigade i dva partizanska odreda. Oni su ponovo stvorili slobodnu teritoriju i proširili svoju aktivnost na cijelom istarskom prostoru, s tim što je težište borbe i dalje bilo u zahvatu komunikacije Rijeka—Trst.

U Dalmaciji je dejstvovao 8. korpus NOVJ, koji je bio pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ. Usmjeravajući njegova dejstva, Tito mu je uputio 9 naređenja i direktiva. Oslanjajući se na slobodne teritorije na Dinari i u Bukovici, tri dalmatinske divizije toga korpusa i dvije grupe partizanskih odreda vodili su borbe u obalskom pojasu, ispoljavajući sve jači pritisak na neprijateljeva uporišta i komunikacije koje vode iz Ploča, Splita, Šibenika i Zadra k unutrašnjosti kopna. To je prinudilo njemački 15. brdski armijski korpus da u toku jula na raznim sektorima preduzima ofanzivne napade, pokušavajući da odbaci jedinice 8. korpusa NOVJ s ugroženih područja. Međutim, ove su zahvaljujući svojim izrazito manevarskim dejstvima, iako često potiskivane od neprijatelja, stalno držale operativnu inicijativu u svojim rukama. One su povremeno prodirale i do morskog ruba, gdje su prihvatale savezničku pomoć u naoružanju, opremi i hrani koju im je doturala Mornarica NOVJ, a istovremeno joj predavali ranjenike s kopna, radi evakuacije u bolnice NOVJ u Italiji. Za to vrijeme se Četvrta dalmatinska divizija toga korpusa nalazila na Visu i ostrvo pretvorila u jako utvrđeno uporište, gdje je boravio Tito s ostalim vojnim i političkim rukovodstvom nove Jugoslavije, dok su se na ostalim dalmatinskim ostrvima nalazili manji ili veći partizanski odredi, izvodeći partizanske akcije.

Glavni štab NOV i PO Slovenije, kome je Tito uputio 20 naređenja, uputstava i direktiva, usmjeravao je u njihovom duhu dejstva svojih jedinica. Slovenija je za Komandu njemačke Grupe armija »C«, čije su jedinice držale front u Italiji, imala poseban značaj, jer su preko nje vodile komunikacije na koje se oslanjala pozadina tog njemačkog fronta. Stoga je i najveći dio njemačkih snaga angažovanih u Sloveniji bio raspoređen duž tih komunikacija. A da bi obezbijedile njihovu sigurnost, prinuđene su bile da vode borbe većih razmjera. Tako je početkom jula 1944. na 7. korpus NOVJ koji je ugrožavao magistrale koje od Maribora i Zagreba vode preko Ljubljane za Trst, izvršen koncentričan napad jakih njemačko-kvislinških snaga, s težnjom da razbiju korpus i ovladaju slobodnom teritorijom u Dolenjskoj, ali su u oštrim borbama odbijene. Korpus je sredinom jula, kad su za napad na Žumberak i Belu krajinu ponovo angažovane jače neprijateljeve snage, u višednevnim žestokim borbama, u sadejstvu s dijelovima 4. korpusa NOVJ, prinudio njemačke snage koje su 16. jula prodrle u Metliku da je istih dana napuste, dok je kod Teške Vode odbio druge njemačko-kvislinške snage koje su pokušale da prodru na slobodnu teritoriju u Beloj krajini, a u daljim borbama je prinudio neprijatelja da se povuče i sa Žumberka. Istovremeno je 9. korpus NOVJ rušio željezničku prugu Jesenice—Gorica, uništavao neprijateljeve posade na njoj i neprijateljeva uporišta u Poljanskoj i Selškoj dolini. Pri tome je dva puta vodio po trodnevne borbe protiv jedinica iz sastava njemačke Grupe armija »C«. Jedinice Četvrte operativne zone su nakon uspješnih borbi stvorile krajem jula

slobodnu teritoriju u Gornjoj Savinjskoj dolini, što se veoma pozitivno odrazilo na dalji razvoj NOB u Štajerskoj.

Tito je uputio 22 istovjetna naređenja, uputstva i direktive operativnim štabovima NOVJ po onim pitanjima po kojima je trebalo da štabovi i jedinice NOVJ jedinstveno djeluju.

On je Štabu Baze NOVJ u Italiji i tamošnjem Zastupništvu NKOJ-a uputio 14 uputstava i objašnjenja. Šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u Velimiru Terziću uputio je 10 direktiva, a članovima Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje 4 direktive, dok je članovima Vrhovnog štaba NOV i POJ uputio 8 uputstava. Prethodno navedenih 36 dokumenata uglavnom sadrže Titova objašnjenja po određenim pitanjima za koja su tražene instrukcije.

U svojstvu, pak, predsjednika NKOJ-a uputio je 6 poruka članovima NKOJ-a, dajući im konkretna uputstva šta treba preduzeti, U ime CK KPJ uputio je direktivno pismo PKKPJ za Srbiju, koje se odnosi na pripreme za održavanje osnivačkog kongresa KP Srbije, dok je centralnim komitetima KP Hrvatske i KP Makedonije uputio po jednu kraću poruku koje su se odnosile na aktuelna pitanja.

V

Dokumenti ovoga toma odnose se na široki spektar raznovrsne Titove djelatnosti, pri čime je vojna tematika najviše zastupljena. Ali, iako je nevelik broj dokumenata o Titovoj državničkoj djelatnosti, ona je stvarno bila veoma intenzivna. O tome dovoljno jasno govore ne samo u ovom tomu objavljena njegova pisma i poruke, nego i svi *prilozi* ovoga toma, a o tome ima riječi i u našim napomenama i *hronologiji.* Iz svega toga se jasno vidi kako je Tito vodio odlučnu borbu za izvojevanje legitimnosti revolucionarnim promjenama do kojih je dovela NOB. Bila je to specifična politička bitka, koja je iziskivala velika naprezanja, često ništa manja i ništa lakša od bitaka vođenih na unutrašnjem planu rukovođenja oružanom borbom i revolucionarnim preobražajem društva. Pri tome se Tito oslanjao na tri snažna i realna oslonca: *prvo,* na snažnu armiju, prekaljenu u borbama, organizaciono učvršćenu, jedinstvenu i ideološki čvrsto orijentisanu, te zbog toga i glavnog nosioca borbe za revolucionarne promjene; *drugo,* na neiscrpnu snagu ogromne većine jugoslovenskih narodnih masa, politički osviješćenih na sopstvenoj praksi kao nosilaca radikalnih promjena društvenih odnosa; *treće,* na respektivan vojni ugled NOB-a i stečeni politički ugled NOP-a u inostranstvu.

Najveći dotadašnji prodor u smjeru izvojevanja legitimnosti NOP-a Jugoslavije na spoljnopolitičkom planu ostvaren je Sporazumom Tito — Šubašić, od 16. juna 1944. Protekli vremenski period, iako relativno kratak, bio je dovoljan da sve neposredno zainteresovane strane, svaka

za sebe, procjenjuju njegove praktične rezultate i prema tome podešavaju svoju vojno-političku strategiju. Rukovodstvo NOP-a Jugoslavije s Titom na čelu shvatilo ga je tako da je po cijenu minimalnih i nebitnih ustupaka na unutrašnjem planu izvojevalo krupnu pobjedu na međunarodnom planu, što je Sporazum stvarno i bio. Predsjednik kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivan Šubašić smatrao je Sporazum kao svoj uspjeh samim tim što je NKOJ pristao na pregovore s njim i što je Sporazum predstavljao određenu saradnju, čime je omogućeno i formiranje njegove vlade. Jedino vodeće britanske ličnosti, a prije svega Vinston Čerčil i Antoni Idn, nisu bili ni najmanje zadovoljni Sporazumom, jer su sasvim realno procjenjivali da njim nisu ni za djelić poboljšane perspektive kralja Petra II da se ponovo vrati na jugoslovenski presto.

Stoga su nastojali da se pripremi bilo kakva prilika na kojoj bi došlo do neposrednog kontakta između Tita i kralja Petra II, pa makar to bilo i tajno i na nezvaničan način. Istovremeno su tražili od Šubašića da insistira na što skorijem novom sastanku s Titom da bi se formirala jedinstvena jugoslovenska vlada. U tom smjeru su išle i britanske sugestije Titu. Međutim, Tito i rukovodstvo NOP-a baš to nisu htjeli. Tito je to veoma jasno izložio u pismu koje je 5. jula napisao Vjačeslavu Mihailoviču Molotovu, a to je ukratko saopštio 16. jula i CK KP Hrvatske. Smatrao je da sve dotle dok ne budu istočni krajevi Jugoslavije definitivno oslobođeni, a prije svega Srbija, i iz nje potpuno nestane četnika, sve do tada NOP nema povoljnih uslova za dalju nagodbu s kraljevskom jugoslovenskom vladom. To je i bio suštinski razlog što je Tito odustao od dogovorenog sastanka s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje generalom H. M. Vilsonom, zakazanim u Kazerti, čim je saznao da sastanku treba da prisustvuje i dr Ivan Šubašić i da, uz to, kralj Petar II iz Londona kreće za Šubašićem u Italiju. Činjenice koje su danas poznate (dobrim dijelom se vide i iz većine *priloga* ovoga toma) potvrđuju da je Tito u pravi momenat prozreo da britanska vlada dogovorene vojne razgovore u Kazerti hoće da iskoristi kao mamac da bi Titu nametnula nove pregovore sa Šubašićom u kojima bi ona dirigovala Šubašićem i istovremeno vršila pritisak na Tita, da bi na taj način izdejstvovala ustupke za kralja Petra II, koji bi postali odskočna daska za kasnije kraljeve šanse. Koliko je Tito zaokupljen da parira takvoj politici britanske vlade i brigom da sačuva, učvrsti i proširi do tada izvojevane tekovine NOB-a uveliko se vidi iz dokumenata ovoga toma. U vezi s tim su od posebnog značaja Titova pisma koja je 5. jula napisao najvišim sovjetskim rukovodiocima — Josifu Visarionoviču Staljinu i Vjačeslavu Mihailoviču Molotovu. Njima se Tito obraća iskreno i duboko ubijeđen da će NOP Jugoslavije naići na njihovo puno razumijevanje, pa je istakao na kojim relacijama NOP može sarađivati sa zapadnim Saveznicima, a gdje ne može biti nikakve saradnje. Istakao je i šta je neophodno da sovjetsko rukovod-

stvo učini za dalje učvršćenje NOP-a Jugoslavije, a takođe i to kakva će pomoć i podrška biti najkorisnija za NOP od Sovjetskog Saveza ne samo kao vojnog saveznika nego prije svega kao ideološkog saborca. U pismu, pak, koje je početkom jula napisao Georgi Dimitrovu, Tito je izložio svoj kritički osvrt na političku liniju i praksu Bugarske radničke partije i Otečestvenog fronta Bugarske po pitanju oslobodilačke borbe protiv fašističkih okupatora, a posebno u vezi s NOB-om makedonskog naroda. Dimitrov se saglasio sa svim tim Titovim stavovima, što se vidi iz Dimitrovljevog odgovora od 28. jula, koji se objavljuje u *prilozima* ovoga toma.

Tito je u toku jula uputio tri poruke dr Ivanu Šubašiću. One su u stvari bile odgovori na prethodno primljene Šubašićeve radiograme. Te poruke sadrže Titove stavove iz kojih se jasno vidi da ne može biti nikakvog kompromisa na uštrb tekovina i daljih stremljenja NOP-a Jugoslavije. On je precizno stavljao Šubašiću do znanja, a implicite i britanskoj vladi, da kraljevska jugoslovenska vlada, ako joj je stalo do Sporazuma, ni u kakve kombinacije ne može uvlačiti četničke predstavnike, niti može biti govora o nekoj reorganizaciji Glavnog štaba NOV i PO Srbije uvlačenjem u njega četničkog starješine koga bi uputio kralj da nad četnicima preuzme komandu od Dragoljuba Mihailovića Draže. On jasno kaže da o tome ko će sačinjavati Glavni štab NOV i PO Srbije odlučuju isključivo oni koji su se tri godine sami borili i još se uvijek sami bore pod komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ protiv okupatora.

VI

Ovaj tom *Sabranih djela* ima znatno manje praznina nego što ih imaju prethodna tri toma (18—20-ti). Razlog tome jeste što je prilikom sređivanja dokumentarne građe u Memorijalnom centru »Josip Broz Tito« pronađen dobar dio izvorne građe koja upotpunjuje arhivske fondove CKKPJ i Arhiva Vojnoistorijskog instituta. Pri tome su pronađene i do sada nedostajuće početne strane knjiga poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ, u kojima su od početka januara do sredine avgusta 1944. prepisani prvobitni manuskripti (tj. originali) poslatih radiograma. Međutim, nisu pronađeni i sami manuskripti, pa je realna pretpostavka da su, nakon njihovog prepisivanja uništeni. Radi toga je priređivač kao izvornu građu prvog reda koristio novopronađene početne strane knjiga poslatih depeša Vrhovnog štaba, koje kompletiraju ranije postojeće dijelove pomenutih knjiga depeša. Upoređujući ih s odgovarajućim tekstovima u knjigama primljenih depeša operativnih štabova NOVJ, nailazi se na izvjesne razlike. One su najčešće u pogledu datuma, ređe u pogledu obimnosti teksta, a ponekad, mada rijetko, ima razlika i u pojedinim dijelovima teksta. Naravno, sve te razlike odnose se i na odgovarajuće tekstove koje je Tito svojevremeno autorizovao onda kada

se raspolagalo samo s knjigama primljenih depeša operativnih štabova. Novopronađena izvorna građa povjerena je na čuvanje odgovarajućim arhivskim ustanovama i priređivač je u ovom tomu naveo za te dokumente njihove arhivističke oznake. Treba naglasiti da je ta novopronađena izvorna građa omogućila da se razriješe skoro sve one poteškoće i dileme o kojima je bilo riječi u predgovoru 18. toma *Sabranih djela.* Međutim, iako su novom izvornom građom popunjene mnoge ranije praznine, ipak, ni ovom prilikom nije pronađeno sve ono što je Tito napisao. Tako, na primjer, nedostaju neke poruke koje je uputio Zastupništvu NKOJ-a u Italiji, nedostaju pisma koja je uputio dr Josipu Smodlaki, a nedostaje i ma kakva zabjeleška o tome šta je govorio na sastanku održanom noću 9/10. jula s najužim rukovodstvom NOP-a Jugoslavije, a nije se došlo ni do kakvih podataka o sadržini Titovih razgovora s pojedinim članovima Političkog biroa CKKPJ ili Vrhovnog štaba NOV i POJ upućujući ih na riješavanje pojedinih pitanja u unutrašnjosti zemlje ili u inostranstvu, nema ni zabilježaka o Titovim usmenim direktivama koje je davao članovima glavnih štabova Hrvatske i Vojvodine kad su kod njega bili na referisanju. Posebno treba istaći da nema nikakvih podataka o Titovim stavovima po značajnim pitanjima o kojima je vodio razgovore sa šefom Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ general-lajtnantom Nikolajem Kornjejevim. Ali, i pored tih manjkavosti, objavljena izvorna građa ovoga toma *Sabranih djela* reljefno ocrtava obimnu i raznovrsnu Titovu aktivnost u toku jula 1944. godine.

Mr Dimitrije Brajušković

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

1—31. jul 1944.

GEORGIJU MIHAJLOVIČU DIMITROVU

Dragi druže,

Drug general-lajtant Kornjejev će vam podrobnije moći usmeno pričati o stanju kod nas.[1] Ja ću se u ovom pismu osvrnuti samo na neka pitanja koja se uglavnom tiču linije bugarske Partije, a donekle i grčke, u današnjoj borbi protiv fašističkih osvajača. Iz materijala, kako iz Grčke tako i iz Bugarske, koji vam šaljemo, moći ćete i sami da se uvjerite u opravdanost moje kritike u ovom pismu. No, ne samo na osnovu toga materijala nego i na osnovu prakse u toku ove tri godine uvjerio sam se da je linija bratske bugarske Partije bila i još uvijek jeste nepravilna po pitanju oslobodilačke borbe. Iz materijala se vidi da nema nikakve razrađene taktike koja bi odgovarala različitim etapama političkog razvoja i pojedinim momentima u tom razvoju. Naprotiv, često se uopšte gubi linija i ističu parole (kao centralne) koje nisu na toj liniji. Npr.: traži se okupljanje Bugara za borbu za punu polit[ičku] amnestiju, rasformiranje konc[entracionih] logora, poziva se bugarski narod *da se sprema* za odlučnu i smjelu borbu, a izostavljaju se osnovne parole linije. Partija KPB* u svojim materijalima na nekim mjestima govori o neodložnosti svrgavanja sadašnje vlade i istjerivanja okupatora iz zemlje. No, u praksi se u tom pravcu nije ništa učinilo.

Nikakve praktične mjere za istjerivanje okupatora nisu bile preduzete. Narod i vojska pozivaju se na pripremanje neke buduće borbe. Vojska, koja danas izvršava Hitlerova naređenja i služi kao oruđe za okupaciju Jugoslavije, Grčke i Albanije, naziva se često nadom bugarskog naroda. Vojnici se ne pozivaju da otkazuju poslušnost i da prelaze na stranu oslob[odilačkih] vojski okupiranih zemalja. Nije uopće uzeta orijentacija na razbijanje takve vojske, nego se zanaša iluzijama da će čitava vojska u »odlučujućem momentu« preći »na stranu naroda«.

U čitavom materijalu nema nijednog poziva, niti se iz njega vidi da bi ikada bio učinjen neki poziv na općenarodni ustanak za oslobođenje Bugarske iz njemačkih kandži.

Partija je dala inicijativu za stvaranje Otečestvenog fronta. Front je stvorio rukovodeći organ — Nacionalni komitet, u kome učestvuju 4 partije. Pri tome se kaže da Otečestveni front treba da okupi osnovne

---

* Komunistička partija Bugarske. (Zvaničan naziv tada joj je bio: Bugarska radnička partija.)

snage zemlje: narod, vojsku i partizanske odrede. Partija se, međutim, i sama boji širine Otečestvenog fronta, pa i njegovog stvarnog formiranja. To se vidi iz načina pristupanja nekim građanskim demokratskim političarima, kao što su npr.: Gičev* i Mušanov**. Ona ih poziva u Otečestveni front u otvorenom pismu iz koga se vidi da prije toga nisu uopće bili preduzimani koraci da ih se pridobije za jedinstveni front. Iz ovog se materijala ne vidi koje sve partije učestvuju u Otečestvenom frontu, a njegov je propagandni materijal, koji smo mi imali u rukama suviše partijsko-sektaški.

U materijalu se spominje da seljaštvo daje dobru podršku partiz[anskim] odredima. Partijski referat govori o nekih 15 takvih odreda i o njihovim borbama. Odredi su maleni i vode dosta rijetko borbe, a prilikom akcija često organizuju zborove, koji su dosta masovni. No ne vidi se nastojanje da bi se odredi što brže povećali i da prerastu u opštenarodni ustanak. Iako se na vojsku računa, ipak se ona u materijalu karakterizira ovako: »Bugarska se armija nalazi na raskršću, ne želi ratovati na strani Njemačke, ali još nije spremna da se bori protiv Nijemaca. Nije za vladinu politiku, ali još nije spremna da je skine sa vlasti. . . tendencija je u toj polarizaciji da će se kod ozbiljnih događaja u svojoj većini naći na strani naroda.«

U pitanju Makedonije Otečestveni front ovako formulira svoje stanovište: »Da se izbjegne to i nove historijske greške i postigne čvrst mir Makedonije, Otečestveni front ističe lozinku ,Makedonija Makedoncima'. Ta će lozinka završiti suparništvo među balkanskim državama. Nikakvog cijepanja sa strane neprijatelja, niti pak cjelovitog priključenja bilo kojoj balkanskoj državi. Jedino je rješenje, cjelovita, slobodna i nezavisna Makedonija. Samo će takva ona prestati biti jabukom razdora i postaće zdrava i sređena jedinica među balkanskim narodima.«

Obrazloženje toga stava o makedonskom pitanju temelji se na tobožnjim historijskim iskustvima. Niti se ne pokušava da ga se temelji na sadašnjim političkim odnosima, u vezi s oslobodilačkom borbom svih okupiranih zemalja, u vezi s dostignućima narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji i, konačno, u vezi s tendencijama ne samo Nijemaca nego i nekih drugih imperijalista.

Sudeći ne samo prema materijalu nego i prema posljednjim izvještajima iz Bugarske, vidi se da je partiz[anski] pokret tamo naišao na razumijevanje širokih narodnih masa i ima uslova da se razvija i da bi jedna pravilna politika Otečestvenog fronta brzo naišla na razumijevanje i podršku naroda. Sadašnja politika bugarske Partije ne može dati pozitivne rezultate. Sa svojim stavom prema vojsci, ona koristi više njem[ačkom] okupatoru, jer umjesto da razara taj instrument bugarske reakcionarne politike i njem[ačkog] okupatora za ugnjetavanje

* Dmitar Ljubomirov Gičev
** Nikola Mušanov

drugih naroda, ona se nada da će jednog dana ta cijela vojska preći na stranu Otečestvenog fronta. Takva politika nije u interesu bugarske nacije, odnosno u interesu jedne napredne demokratske Bugarske, već u prvom redu u interesu okupatora, a u drugom redu u interesu onih krugova, bilo unutrašnjih ili vanjskih, koji žele u Bugarskoj ojačati svoje reakcionarne pozicije.

Kada se to sve vidi, onda je jasno da niti KP Bugarske, niti Otečestveni front nisu do sada popularizirali herojsku borbu naroda Jugoslavije koja traje više od 3 godine, a naročito tekovine koje je ta borba dala i koje su na korist ne samo narodu Jugoslavije nego i na korist svih malih naroda.

Nije istina, kao što su to uvijek govorili bugarski drugovi iz CK, da u Bugarskoj nije bilo uslova za podizanje narodnog ustanka putem organizacije partiz[anskih] odreda itd. Do takvog gledanja moglo se doći samo na taj način što su se njemačke horde u Bugarskoj smatrale kao savezničke, a okupacija Makedonije — kao zadovoljavanje bugarskih nacionalnih interesa, čemu su pomogli i Nijemci. Takav stav znači jahati na repu bugarske reakcije i slabljenje narodnooslob[odilačkog] pokreta na Balkanu. A to sve ide na štetu učvršćivanja balkanskih naroda i konačne pobjede istinski demokratskih snaga na Balkanu i u krajnjoj perspektivi na štetu ujedinjavanja balkanskih zemalja u jednu snažnu bratsku porodicu.

Dragi Georgije Mihajloviču,

Vi mi izvinite što stvari postavljam u takvoj oštrini, ali ja ovdje izlažem stvari kako o njima mislim, jer u sadašnjoj epohi sudbonosni događaji odvijaju se velikom brzinom i često najmanje greške mogu nanijeti ogromne štete i teško ih je ispraviti.

Zašto smo mi u Jugoslaviji i pod najtežim uslovima ipak uspijevali mogu vam kazati u par riječi: Prvo, kada je okupator pregazio našu zemlju, pa onda napao i na SSSR, u našoj Partiji nije bilo diskusije treba li dizati ustanak ili ne. Nismo mjerili njemačke snage u Jugoslaviji i našu slabost, već nas je vodila jedna misao — da se treba boriti protiv okupatora na strani SSSR-a, bez obzira na žrtve i teškoće. To je bila linija od 1941. godine pa do danas naše Partije. Borbi za oslobođenje svoga naroda i za stvaranje jedne nove demokratske Jugoslavija posvećen je sav rad naše Partije. Evo to je ono zbog čega je naša Partija stekla među narodima Jugoslavije takav ogroman autoritet i zbog čega je uhvatila takav korijen u narodu kakav nikada prije nije imala.

Koliko mi je sada poznato, stvar se sada poboljšava u Bugarskoj kako u pogledu organizacije partiz[anskih] odreda tako i u pogledu partijske linije i ja sam uvjeren da Vi sa svojim ogromnim autoritetom kod bugarskih drugova možete postići da se stvari potpuno normaliziraju kako bi se omogućila najtješnja saradnja među ovim bratskim partijama, što je kod nas uvijek bila jaka težnja.

Kod nas, u Nacionalni komitet je stigao predstavnik grčkog Nacionalnog komiteta koji je i član CK Grčke.* On je donio sa sobom materijal koji Vam šaljemo i iz koga se takođe vidi da je linija KP Grčke dosta kolebljiva i u izvjesnom smislu sektaška, što je po mojemu [mišljenju] mnogo doprinijelo da je grčki oslobodilački pokret došao u prilično tešku situaciju, jer se engleski i neki drugi saveznički krugovi odnose prema njemu prilično neprijazno. Već više od 2 mjeseca obustavljeno je svako slanje materijala ELAS-u.** Iz njihove rezolucije ćete vidjeti da riječi »buržoazija«, »kapitalizam« dovoljno često figuriraju u njihovom materijalu, umjesto da govore o izdajnicima svoga naroda i slično. Ne može se reći da grčka Partija nije postigla velike uspjehe. Ona je uhvatila jakog korijena u širokim masama. Uspjela je da stvori znatne oružane snage, ali su se te borbene narodne snage suviše mnogo zanimale unutrašnjim domaćim reakcionarnim klikama, a mnogo manje stvarnom borbom protiv okupatora. Suviše se mnogo polemiziralo i diskutiralo s reakcionarima u inostranstvu i u zemlji, a mnogo manje posvećivalo pažnje propagandi protiv najvećeg neprijatelja naroda — njemačkog okupatora. Osim toga, ja se bojim da se grčka Partija unutar svojih redova suviše razvodnila, jer pričaju da ima preko 200 000 članova, a s druge strane vidim da se nije slila kao rukovodeća sila s ostalim demokratskim snagama Grčke. U prvom slučaju postoji opasnost raznih skretanja unutar Partije, jer je ideološki nivo suviše nizak, a u drugom slučaju postoji opasnost da se izolira od ostalih demokratskih snaga.

Kad je došao grčki delegat, došla je i naša makedonska delegacija, zajedno sa Tempom [Svetozarom Vukmanovićem].[2] Za vrijeme razgovora se vidjelo da postoje vrlo nezdravi odnosi između Makedonaca i naših grčkih drugova. Bilo je međusobnog optuživanja. Makedonci optužuju Grke da su Grci zabranili u Grčkoj Makedoniji svako formiranje makedonskih partizanskih odreda. Kažu da su čak zabranili da se makedonski govori, ne priznaju, kažu, Makedoncima u Grčkoj da postoji njihovo pitanje kao narodne manjine itd. S druge strane, Grci optužuju Makedonce da Makedonci primaju iz Grčke bjegunce koji bi trebali doći pod sud itd. Mi smo nastojali da te sporove izgladimo i uticali smo na naše Makedonce da ne postavljaju sada pitanje priključenja grčkih Makedonaca jugoslovenskoj Makedoniji. Ja sam lično dobio utisak da grčki drugovi zaista imaju pogrešan stav po pitanju Makedonaca u Grčkoj i nastojim uticati da to isprave bez štete za grčki oslobodilački pokret.

Nadam se da će sada, kad je njihov predstavnik ovdje, moći lakše da se izbjegnu takvi incidenti i da ćemo moći uticati i pomagati grčkim drugovima da se čim više izbjegnu greške u liniji Partije.

---

* Riječ je o Andreasu Džimasu.

** Narodnooslobodilačka vojska Grčke.

U Albaniji stvari se razvijaju vrlo dobro. Stvoreno je već do 12 brigada i mnogo partizanskih odreda; oslobođena je cijela južna Albanija i postoji najtješnja saradnja sa snagama naše NO vojske. Albanska Partija je mlada, ali se odlično razvija, jer se na rukovodstvu nalaze mladi i vrlo požrtvovani ljudi. Mi imamo za sve vrijeme tamo svoja dva predstavnika* i sada namjeravamo tamo poslati jednog jačeg predstavnika, koji će još više pomoći da se prenesu naša iskustva u Albaniju i učvrste veze.[3]

Na kraju moram da još dodam i to da i u Albaniji i u ostalim zemljama Balkana Englezi rade vrlo uporno i imamo pune ruke posla da što više onemogućimo njihov rad koji ide za tim da sije razdor među zemljama Balkana i u svakoj zemlji posebice.[4]

Evo, ukratko, kako stoje stvari, i meni bi bilo vrlo drago da mi prvom prilikom napišete nekoliko riječi o svemu tome.[5]

Sa drugarskim pozdravom Vaš

Valter

[Početak jula 1944.
Pećina Orlovica iznad sela
Borovika, na Visu**]

A-CKSKJ, *Fond CKKPJ*,
1944/386.

* To su Miladin Popović i Dušan Mugoša.
** U daljem tekstu pisaće se: Orlovica na Visu.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Predviđajući široku primjenu radio-veza zaključno s bataljonima, baterijama, kao i za obavještajnu i druge službe, odmah formirajte radio-telegrafske kurseve. Javite nam broj pitomaca na tim novim kursevima.

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5. i 8. korpusa NOVJ.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE*]

Pri dolasku drugova dobro obezbijediti aerodrom.[6] Aerodrom što prije pronaći.[7]

Od Engleza** zahtijevati brzo prebacivanje drugova iz Italije.

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba 2. korpusa NOVJ.
** Riječ je o Britanskoj vojnoj misiji pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE*]

Spremite u Toplici ranjenike za 4 aviona s kojima će doći Nešković i drugovi.[8]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije ima datum 2. jul.

[NOVOIMENOVANOM GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE*]

Stav gen[erala] Veljka [Pavla Ilića] je skandalozan u njegovoj depeši.[9] Tako ne postupa vojnik. Ja sam, razumije se, protiv toga da on [bez volje] ide u Makedoniju. Ali, on ne može ostati poslije toga u vašem Štabu. Smjestite ga negdje u jedinici.[10]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—33/10.

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba Baze NOVJ u Italiji novoimenovanom Glavnom štabu NOV i PO Srbije, koji se tada nalazio u Bariju.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odakle dolaze Nijemci u Zagreb i Karlovac? Njihove namjere? Koje su to snage?[11]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

Najhitnije pošaljite avionskom poštom podatke o komandnom sastavu Glavnog štaba, korpusâ i divizijâ: ime, godina i mjesto rođenja, nacionalnost, partijska pripadnost, vojno i građansko obrazovanje, naročiti uspjesi u rukovođenju — svakog [pojedinca] posebno.[12]

Ovim se ne mijenja ništa u pogledu pisma našeg Personalnog odjeljenja o prikupljanju detaljnijih [personalnih] podataka.

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Tekst radiograma u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske ima datum 2. jul.

[KOČI POPOVIĆU, KOMANDANTU GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]

G[lavni] š[tab NOV i PO] Srbije juče javlja da je aerodrom sposoban da prima najveći avion i da je vrijeme dobro[13]; da su 12. i 13. brigada očistile [od neprijatelja] Pustu Reku i Jablanicu.[14] Pr[ema] tome, Englezi nemaju pravo usvojiti.[15]

U Jablanici ima aerodrom. [Još] 24. [juna] smo tražili da se drugovi prebace.

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—33/10.

GREGORIĆU [dr PAVLU, SEKRETARU IZVRŠNOG ODBORA ZAVNOH-a]

Za izradu bonova* potrebni su nam originalni potpisi Nazora** i Gregorića. Šaljite [ih] hitno avionom u Bari.

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Misli se na novčane bonove koji bi služili kao sredstvo plaćanja na slobodnoj teritoriji Hrvatske.

** Vladimir Nazor je bio predsjednik ZAVNOH-a i istovremeno predsjednik Izvršnog odbora ZAVNOH-a.

PETRU [BORISU KIDRIČU, SEKRETARU PREDSJEDNIŠTVA SNOS-a]

Za izradu bonova* potrebni [su] nam potpisi Serneca**, Vidmara*** i Kidriča****. Šaljite hitno [njihove potpise] preko Hrvatske***** ili direktno avionom u Bari.

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Riječ je o novčanim bonovima koji bi služili kao sredstvo plaćanja na slobodnoj teritoriji Slovenije.

** Inž. Dušan Sernec je bio povjerenik NKOJ-a za finansije.

*** Josip Vidmar je bio predsjednik Predsjedništva SNOS-a (Slovenski narodnoosvobodilni svet).

**** Boris Kidrič je bio sekretar Predsjedništva SNOS-a i istovremeno sekretar Izvršnog odbora Osvobodilne fronte Slovenije.

***** Odnosi se na Glavni štab NOV i PO Hrvatske.

ZA ĐURA [PUCARA, SEKRETARA IZVRŠNOG ODBORA ZAVNOBiH-a*]

Za izradu bonova [potrebni su nam] originalni potpisi predsjednika i sekretara ZAVNOBiH-a.** Šaljite [ih] hitno avionom u Bari.

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k.60/c, f.1.

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba 5. korpusa NOVJ. Njegov tekst je u Knjizi primljenih depeša Štaba 5. korpusa zabilježen pod 2. julom.

** Predsjednik ZAVNOBiH-a je bio dr Vojislav Kecmanović, a sekretar Izvršnog odbora ZAVNOBiH-a Đuro Pucar.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Generala Dušana Kvedera odmah prebaciti avionom kod nas.[16]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

PETOM I 8. KORPUSU [NOVJ]

Kapetana Žgura sa svim meteorolozima koji se nalaze kod 1. i 2. vazduhoplovne baze uputite odmah avionom preko Glamoča u Bari našem Vojnom odsjeku.

O izvršenju izvijestite.[17]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

Mjesto vašeg Štaba i raspored snaga vršite prema situaciji i nahođenju. Morate uvijek imati čvrstu vezu s divizijama. O premještaju izvijestite 5. korpus. Sektor: Livno—Grahovo ne smijete zanemariti.[18]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1;
k. 28, reg. br. 4—1/9.

ZA LEKIĆA [DANILA, KOMANDANTA 16. VOJVOĐANSKE UDARNE DIVIZJE*]

Odlučili smo da od 16. i 36. vojvođ[anske] divizije formiramo 12. korpus s komandantom Lekićem i komesarom Mitrovićem.**

Dajte predlog za Štab 16. div[izije].[19]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba 3. korpusa NOVJ.

** Stefan Mitrović bio je tada politički komesar 36. vojvođanske udarne divizije.

ZA ČEHOSLOVAČKE DELEGATE — POJARA JOZEFA I HEJLA JOACHIMA*

Odobravam vaše putovanje našom pomoću u inostranstvo. Putujte u Hrvatsku, a odande avionom u Italiju. U Italiji će Sav[eznici] riješiti o vašem putu u London.[20]

1. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Radiogram je upućen preko Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

ZA JABLANICU [GLAVNI ŠTAB NOV I PO SRBIJE*]

Javite odmah depešom sastav svih divizijskih štabova: ime, čin, [ranije] zanimanje.[21]

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba 2. korpusa NOVJ, jer Vrhovni štab NOV i POJ tada još nije imao direktnu radio-vezu s Glavnim štabom NOV i PO Srbije.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Neka hitno dođu Stevo [Ivan Krajačić]* i politkom GŠH** do nas preko Barija avionom.

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Ivan Krajačić Stevo je bio član Politbiroa CKKPJ i istovremeno organizacioni sekretar KP Hrvatske.

** Politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske je bio Rade Žigić.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Bolnice u Italiji nemaju ljekara. Uputite odmah doktoricu Zoru [Goldšmit] i ostale iznemogle ljekare i bolničare stare partizane.

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Nazora uputite odmah u Italiju prvim avionom.[22] Trebali ste javiti u čemu je stvar.[23]

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Ne slažemo se da vi tražite bombardovanje Ljubljane. Kod sav[ezničke] avijacije bombardovanje se vrši s velike visine i zbog toga može biti mnogo [civilnih] žrtava. Taj mali kolodvor nema nekog naročitog značaja, jer to nije krupna raskrsnica.[24]

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Koču [Popovića] ne čekajte, jer on putuje za Srbiju direktno. Naznačen je komandantom G[lavnog] š[taba NOV i PO] Srbije.[25]

Pređite odmah na sektor Foče.[26]

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Nijemci spremaju vazdušni desant na Kolašin. Nisu isključena ni druga mjesta. Preduzmite sve mjere bezbjednosti. Pripremite se da to razbijete. Primaknite bliže jedinice.[27] Obezbijedite i Žabljak.[28]

Prva [proleterska] div[izija] je u Kalinoviku.

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Toša [Todor Vujasinović] neka odmah dođe na Vis, preko Barija, avionom.[29]

Kavčič, Zina [Grozdana Belić] i Mitra [Mitrović] neka odmah idu avionom za Bari.[30]

2. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

ZA JABLANICU [GLAVNI ŠTAB NOV I PO SRBIJE][31]

Od 5. [jula] pa dalje čekajte svaku noć na aerodromu Mihaila [dr Blagoja Neškovića] i drugove.[32]

Signal: slovo T od sedam vatri. Morzeov znak sa zemlje [je] slovo A. Avion daje slovo K.

Hitno javite mjesto aerodroma.[33] Razumijete li znake?

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Mornare uputite u Mornaricu [NOVJ]*.

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 30. juna u kome pita kuda će se uputiti tri mornarička oficira koji su došli iz Zagreba i stavili se na raspolaganje Glavnom štabu.

MARŠAL TITO U SEDIŠTU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ U PEĆINI GREDE ORLOVICE ISPOD BRDA HUMA NA OSTRVU VISU, JULA 1944.

tekovine koje je naš narod izvojevao sa tako velikim žrtvama. Uno u čemu mi možemo da saradjujemo, a to je i najviše što možemo prihvatiti, jo da se stvori jedna malobrojna vlada u inostranstvu iz poštenih ljudi, koja bi podupirala naš pokret i koja bi saradjivala sa Nacionalnim Komitetom u zemlji. Tako bi se u izvesnoj budućnosti mogla stvoriti jedna zajednička vlada u zemlji(čim okupator napusti našu zemlju)koja bi sprovela izbore za konstituirajuću skupštinu i na kojoj bi se rešilo pitanje konačnog unutrašnjeg uredjenja i pitanje kralja.

Ja malo verujem da će se Englezi pomiriti i sa tim što mi pristajemo, jer njima je stalo da dovuku kralja u zemlju još pre svršetka rata i da, pomoću ustava koga je diktatorski oktroirao pokojni kralj Aleksandar bez učešća narodnih pretstavnika , zavlada kralj u Jugoslaviji, odnosno barem u Srbiji, te da na taj način onemoguće ostvarenje onoga zašto su se naši narodi borili kroz tri i po godine, t.j. stvaranje demokratske federativne Jugoslavije. Kada bi to Englezima uspelo, ja Vas uveravam da bi to značilo gradjanski rat i veliku nesreću za našu zemlju. To bi imalo svoje posledice i za ostale zemlje na Balkanu, pa čak i u ostaloj Evropi. Razume se, mi to moramo na bilo koji način sprečiti, ne zaoštravajući suviše odnose sa Saveznicima. Saveznici vrlo dobro znaju da im za sada naša Narodno-oslobodilačka vojska sa svojom borbom čini vrlo velike usluge i, uveren sam, za sada neće terati tu stvar u krajnost, ali ako bi se iskrcali na Balkanu onda bi, verovatno, ovu stvar postavili oštrije. Iz gore navedenih razloga razumljivo je da mi u Jugoslaviji pridajemo ogromnu važnost približavanju Crvene Armije Balkanu, jer bi to značilo sprečavanje ostvarenja tih, za nas sudbonosnih, planova. Saveznici bi se morali pridržavati svojih izjava o tome da narodi u svakoj zemlji sami rešavaju svoja unutrašnja pitanja.

Na koncu moram da spomenem još jednu stvar, a to je da Saveznici iskorišćavaju naše teško ekonomsko stanje, naročito što se tiče snabdevanja naše vojske i gladnih krajeva, da bi dobili izvesne političke ustupke. Prema tome, pomoć Sovjetskog Saveza mnogo će nam koristiti u svakom pogledu.

Osim napred navedenih teškoća nailazimo već sada na teškoće sa susednim zemljama, čak i sa narodnim pokretima, kao na pr. u Grčkoj i Bugarskoj. Kod nas je došao stalni pretstavnik grčkog Nacionalnog Komiteta. Došli su delegati jug. dela Makedonije. Sukobi na granice se šire zbog grčkog dela Makedonije. Mi smo tu stvar izgladili tako da se za sada uopšte ne postavlja pitanje granice ili priključenja, već da se u najtešnjoj saradnji vodi borba protiv okupatora. Razume se da će pitanje granica i samoopredeljenje pojedinih nacionalnih manjina u pograničnim zonama sve više sazrevati, što je bliži svršetak rata. Zato će biti potrebno izvršiti sve pripreme da bi ti zaoštreni problemi na mirovnoj konferenciji što lakše i povoljnije rešili.

Mnoge stvari će Vam šef Vaše vojne misije podrobnije ispričati.

S dubokim poštovanjem

VII.1944

FOTOKOPIJA 2. STRANE TITOVOG PISMA VJAČESLAVU MIHAILOVIČU MOLOTOVU OD 5. JULA 1944.

Gospodine Predsedniče,

Koristim ovu priliku da Vam napišem par reči u vezi sa stvaranjem Vaše vlade i sporazuma. Moram da Vam ovde kažem da je u Sloveniji, Hrvatskoj i nekim drugim krajevima nastalo prilično neraspoloženje u vezi sa stvaranjem sporazuma, a to tim više što ništa nije bilo podrobnije objašnjavano. Glavna bojazan kod naroda proizlazi iz pitanja o kralju. Nadam se da će sada , kad je tekst sporazuma objavljen, i kad ste Vi onako dobro istupili na radiju, situacija preći na bolje. Iz toga se još jedanput vidi da je vrlo opasno praviti nagle političke zaokrete, jer to više šteti današnjoj oslobodilačkoj borbi nego koristi. U isto vreme moram da Vam kažem da i pojedine savezničke radio-stanice sa svojim netačnim izlaganjem stvari unose zabunu i pojačavaju kod naroda neraspoloženje. Ja bih Vas molio da Vi sa svoje strane učinite sve da bi se i u štampi i na radiju stvari objavljivale tačno i izbegavale razne proizvoljne kombinacije i formulacije.

Gospoda Sreten Vukosavljević i Marušić moći će, ja mislim, da Vam mnogo pomognu u radu jer oni poznaju raspoloženje i prilike u zemlji, što je svakako vrlo važna činjenica.

Ja bih Vas molio da mi Vi redovno javljate preko ugovorene veze o svim stvarima , a naročito što se tiče stava Saveznika po pojedinim pitanjima, jer je to vrlo važno da bismo i mi ovde mogli prema tome da prilagodjavamo svoje držanje.

Na kraju ja Vas molim da preduzmete sve kako bi se čim hitnije rešilo pitanje mornarice i ostalo o čemu smo se dogovorili.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

12.VII.44

Sa odličnim poštovanjem,

FOTOKOPIJA TITOVOG PISMA DR IVANU ŠUBAŠIĆU OD 12. JULA 1944.

MARŠAL TITO U PRATNJI KOMANDANTA MORNARICE NOVJ JOSIPA ČERNOG I ARSA JOVANOVIĆ NA BRODU NB—3 „JADRAN" U VIŠKOJ LUCI, 17. JULA 1944.

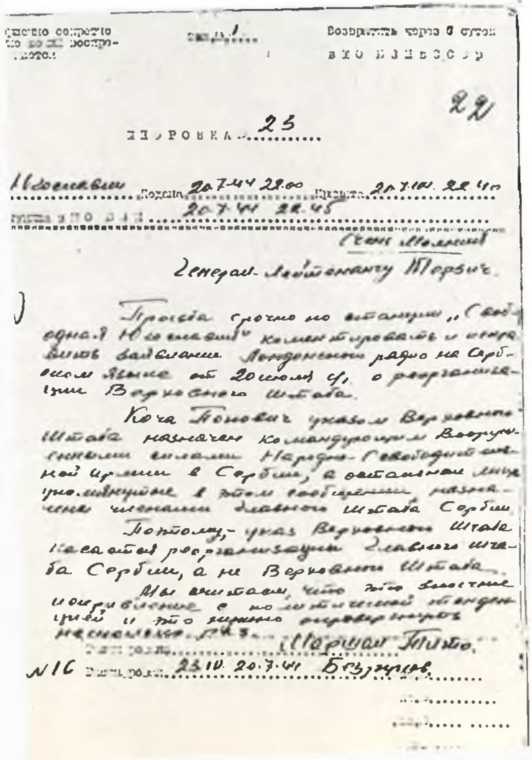

22

23

Москва Подана 20.7.44 22.00 Принята 20.7.44 22.40

20.7.44 22.45

Генерал-лейтенанту Терзич.

Просьба срочно по станции „Свободная Югославия" комментировать и исправить выступление Лондонского радио на сербском языке от 20 июля с/г. о реорганизации Верховного Штаба.

Коча Попович указом Верховного Штаба назначен командующим Вооруженными силами Народно-Освободительной армии в Сербии, а остальные лица упомянутые в этом сообщении назначены членами Главного Штаба Сербии.

Потому,- указ Верховного Штаба касается реорганизации Главного штаба Сербии, а не Верховного Штаба.

Мы считаем, что это [illegible] искривление с политической тенденцией и это нужно опровергнуть немедленно.

Маршал Тито.

N16 23.10 20.7.44 Безруков.

FOTOKOPIJA TITOVOG RADIOGRAMA GENERAL-LAJTNANTU VELIMIRU TERZIĆU OD 20. JULA 1944.

MARŠAL TITO, JOSIP ČERNI I ARSO JOVANOVIĆ SA BORCIMA KONJIČKOG ESKADRONA NA BRODU MORNARICE NOVJ ISPRED KOMIŽE NA OSTRVU VISU, U LETO 1944.

MARŠAL TITO SA BORCIMA KONJIČKOG ESKADRONA NA BRODU MORNARICE NOVJ ISPRED KOMIŽE NA OSTRVU VISU, U LETO 1944.

MARŠAL TITO S BRIGADIROM TOMOM ČERČILOM, ČLANOVIMA SAVEZNIČKOH VOJNIH MISIJA I RUKOVODIOCIMA NOVJ NA VISU, JULA 1944.

MARŠAL TITO, EDVARD KARDELJ, BORAC KONJIČKOG ESKADRONA I ALEKSANDAR RANKOVIĆ NA VISU, JULA 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

Saopštite hitno podrobnije podatke o pokolju dr Kajfeša i njegovih ranjenika za objavljivanje preko radija i [za] kampanju u inostranstvu. Dajte nekoliko imena poklanih.[34]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1

---

* U Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske tekst radiograma je zapisan pod 4. julom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Izvještaje o borbama šaljite nama direktno.*
Imate li radio-vezu sa svim [svojim] jedinicama?[35]
Vezu s Barijem možete imati radi dostavljanja [ratnog] materijala.

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tito je nakon njemačkog desanta na Drvar 31. maja naredio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da svoje izvještaje o borbi privremeno direktno šalje radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« da ih objavljuje u svojim emisijama (vid. tom 20, str. 135).

[CENTRALNOM KOMITETU KP MAKEDONIJE*]

Drug Bobi [Dobrivoje Radosavljević] odmah da dođe u Jablanicu i da se javi Gl[avnom] štabu [NOV i PO] Srbije.[36]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 234,
reg. br. 2—4/1.

* Tito je radiogram uputio posredovanjem Glavnog štaba NOV i PO Srbije, jer Vrhovni štab NOV i POJ nije tada imao direktnu radio-vezu s makedonskim rukovodstvom. Tekst radiograma je Petar Stambolić uputio 3. jula Glavnom štabu NOV i PO Makedonije sa slijedećim zaglavljem:

»Apostolskom
Prenosimo depešu druga Tita:«

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU,
[ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

U vezi s predlogom Nacionalnog savjeta Poljske, saopštite u naše ime predstavnicima tog Savjeta da mi pozdravljamo njihov predlog o uzajamnom priznanju i da mi takođe predlažemo prisnu saradnju do onog momenta kada bude moguće sprovesti u djelo njihov predlog o priznanju.[37]

3. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—11/1. *Prevod s ruskog*

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Prenesite Nacionalnom komitetu Bugarsko-makedonskog kongresa u Klivlendu našu zahvalnost za njihove pozdrave i podršku u pitanju povećanja pomoći našem narodu i oslobodilačkom pokretu i za priznavanje našeg Nacionalnog komiteta.[38]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal Tito

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—12/1.

Prevod s ruskog

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Prvi korpus nalaziće se do daljega pod našom neposrednom komandom. Šesta divizija ostaje u Prvom korpusu i treba da dođe za vama.[39] Povežite nas hitno s njom.[40]

Na sektoru Foče [vaš] korpus bi se prikupio, odmorio i snabdio materijalom. U blizini toga sektora doći će i Bevc [Edvard Kardelj] s ostalima.[41]

Depeše još primajte i šaljite.[42]

Gdje i kad možete primiti san[itetski] materijal?[43]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU I. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Signale za vaš korpus daje po utvrđenom ključu vaša engl[eska vojna] misija.[44]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ*]

Iz Srema je pošla do vas jedna nenaoružana brigada od dva jaka bataljona.[45] Naoružajte je i stavite pod vašu komandu.

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/8.

* Vrhovni štab NOV i POJ još nije bio uspostavio direktnu radio-vezu sa 6. korpusom NOVJ, koja je prekinuta 25. maja 1944. vazdušnim desantom na Drvar, pa je radiogram upućen korpusu preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. U primljenom radiogramu početna rečenica ima krupnu grešku, jer glasi: »Iz Srema pošla ka vama jedna brigada od devet bataljona i nenaoružanima«. S ovom greškom je Glavni štab tekst radiograma 5. jula prenio Štabu 6. korpusa NOVJ.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ*]

Šaljite samo teške ranjenike u Italiju avionima.[46]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/8.

---

* Tito je 4. jula novim radiogramom ponovio sadržinu ove direktive. Tekst toga radiograma glasi:

»6. korpus

Sve teže ranjenike treba evakuisati za Italiju«. (A—VII, k. 28, reg. br. 2—1/8, radiogram br. 9, sa 16 grupa).

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

Italijanske oficire uputite u Italiju.[47]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Artiljerijski oficiri upotrijebiti će se za Školu* i našu artiljeriju, a pješadijski oficiri — za formiranje naših jedinica u Italiji.[48]

3. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—33/10.

* Riječ je o Artiljerijskoj školi Vrhovnog štaba NOV i POJ koja se tada nalazila na Visu.

[Dr IVANU ŠUBAŠIĆU[49]]

Mi smo protiv svake kombinacije za prijem Topalovića u vladu.[50]

Pitanje vrhovne komande u Srbiji zavisi od toga ko se borio i ko se još uvijek bori protiv okupatora i od međusobnog odnosa borbenih snaga. Više od tri godine partizani su se sami borili protiv okupatora u Srbiji, a sada se divizije Narodnooslobodilačke vojske veoma brzo formiraju u Srbiji pod našom komandom. Prema tome, ne dolazi u obzir izmjena komande u Srbiji.[51]

Samo eliminisanje Draže Mihailovića nije rješenje za promjenu situacije u Srbiji.

Vukosavljević i Marušič* su došli i na raspolaganju su vam. Mi predlažemo da se pozovu još dva poštena političara iz Srbije, koji se nisu kompromitovali.

[4]** jul 1944.
[Orlovica na Visu]

*Public Record Office***
(dalje u tekstu: PRO), Premier****
(dalje u tekstu: Prem.) 3 512/5*

Prevod s engleskog

---

* Sreten Vukosavljević i dr Drago Marušič su se tada nalazili u Bariju.

** Tekst radiograma je Tito napisao vjerovatno 4. jula (svakako prije pisma koje je početkom jula napisao Vjačeslavu Mihailoviču Molotovu), dao ga da se prevede na engleski jezik i taj prevod predao šefu Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadiru Ficroju Maklejnu, koji ga je svojom radio-vezom proslijedio u London, gdje je primljen 6. jula 1944.

*** Državni arhiv (London).

**** Premier Velike Britanije (Vinston Čerčil)

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Morate znatno povećati [broj slušalaca za] radio-telegrafske kurseve.

4. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Ovu direktivu je Tito uputio glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5. i 8. korpusa NOVJ nakon dobijanja njihovih izvještaja o broju slušalaca na novoformiranim radio-telegrafskim kursevima.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Na završetku dana dostaviti potpun i jasan izvještaj o operacijama na cijelom području. Tome posvetiti veliku pažnju. Često su ti izvještaji bili nesređeni i nejasni. Ovo se ne smije više događati.

4. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Prema evidenciji koja postoji u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske i Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 2, 3. i 6. korpusa NOVJ i štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Iz Knjige primljenih depeša Štaba Udarne grupe divizija NOVJ vidi se da je i ona tekst radiograma primila. U knjigama primljenih depeša navedenih štabova tekst radiograma je zapisan pod 6. julom ili još kasnije.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

Po našem mišljenju, za sada je opasno prikupljati sve snage korpusa za napad na relativno uske frontove.[52]

Kurirsku poštu predavati našoj Bazi u Bariju** — puk[ovniku] Milentiju [Popoviću].[53]

4. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* U Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske tekst radiograma je zabilježen pod 6. julom.

** Formacijski naziv je bio: *Baza NOVJ u Italiji*, a njeno sjedište je bilo u Bariju.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Na sektoru Čajniča nalazi se 17. div[izija]*. Mi [smo] javili Kosti [Nađu] da sadejstvuje vašoj diviziji** i stavlja se pod vašu*** komandu do daljega. Trebalo bi zajednički razbiti te bande.[54]

Dajte hitno mjesto za bacanje [ratnog] materijala.[55]

[4. jul 1944.]****
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Prilikom primopredaje radiograma u Radio-stanici 1. proleterskog korpusa umjesto *nalazi se 17 div.* pogrešno je primljeno: »nalazi se Nedićeva VII divizija«.

** Vid str. 51.

*** U Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ je prilikom upisivanja teksta radiograma omaškom napisano pod »vašu«, umjesto: pod *našu*. (U Knjizi primljenih depeša Štaba 1. proleterskog korpusa pravilno piše: pod *našu*, tj. pod komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ.)

**** Na radiogramu je prilikom upisivanja teksta u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ omaškom ispušten datum, a pisan je 4. jula. Taj datum je zapisan i u Knjizi primljenih depeša Štaba 1. proleterskog korpusa (radiogram br. 31 od 4. jula).

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]*

Vi ćete od nas neposredno dobijati sve direktive.[56]

4. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 1. proleterskog korpusa zapisan pod 5. julom.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Noću između 5. i 7. [jula] dolaze u Berane ruski avioni. Pripremite ranjenike i poštu.[57]

4. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Naredite vašoj 17. div[iziji] da se odmah poveže s našom 1. prol-[eterskom] div[izijom]* koja je stigla u Foču i odmah morala stupiti u borbu protiv neprijatelja koji nastupa od Ustikoline.[58] Sedamnaesta [divizija] treba da sadejstvuje u borbi i stavlja se pod našu komandu do daljeg naređenja.

4.* jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih i poslatih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ zapisan tri dana kasnije — 7. jula.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Prije nekoliko dana [je] sovjetska vlada otpremila iz Persijskog zaliva brod sa 3090* tona [ratnog] materijala i hrane za našu vojsku.

Pripremite odmah magacine i sve potrebno za iskrcavanje.[59]

4. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—33/10.

* U primljenom radiogramu omaškom je napisano 3090, umjesto 3000.

[JOSIFU VISARIONOVIČU STALJINU]

Dragi Josipe Visarionoviću*,

Dozvolite mi da Vam u prvom redu izrazim u ime Narodnooslobodilačke vojske i naroda Jugoslavije naše divljenje i čestitke za najnovije sjajne pobede u Belorusiji, koje su izvojevale pod Vašim rukovodstvom jedinice slavne Crvene armije.[60]

Uveravam Vas da je dolazak Vaše vojne misije u Jugoslaviju[61] imao za našu narodnooslobodilačku borbu velikog značaja, jer su se i naši narodi i naša vojska još više ubedili da imaju u Sovjetskom Savezu svog najvećeg i najiskrenijeg prijatelja. Iako će Vam šef Vaše vojne misije, drug general-lajtant Kornjejev podrobno govoriti o situaciji ovde[62], ja bih ipak želeo da Vam istaknem nekoliko najvažnijih stvari.

1. Nama je neophodno mnogo više naoružanja i hrane nego što su nam do sada Saveznici slali.[63] Te potrebe rastu s porastom naše vojske i još više, jer hiljade novih dobrovoljaca čeka da ih se naoruža, naročito u Srbiji.[64] S obzirom na politiku Engleza prema Srbiji, gde se na sve moguće načine pokušava pojačati pozicije pristalica kralja, odnosno četnika, a oslabiti naše pozicije, mi ne možemo računati na neku efikasnu pomoć sa strane Saveznika.[65] Baš ovde biće nam potrebna najveća Vaša pomoć da bi mogli što pre rešiti pitanje Srbije, koje je za nas vrlo važno, jer od toga zavisi konačan uspeh u stvaranju demokratske federativne Jugoslavije.

Osim toga, već postojeće naše jedinice imaju uglavnom lako naoružanje i to je osnovna slabost naše vojske, jer ne možemo voditi uspešne frontalne borbe s neprijateljem, koji je mnogo nadmoćniji u tehnici. Nama su potrebni i tenkovi i avioni, a s Englezima ide po tom pitanju veoma teško. Iz dosadašnjeg iskustva smo videli da oni na svaki način žele usporiti formiranje naših tenkovskih i avijatičarskih jedinica, iako je ugovor bio načinjen i rok tačno određen.[66] Kod nas ima nekoliko stotina avijatičkog osoblja, a isto tako i dovoljno ljudstva za stvaranje tenkovskih jedinica, samo je problem kako ih otpremiti u Sovjetski Savez. Po mom sada je to jedino moguće putem aviona. Za sada bi trebalo prebaciti bar jedan deo da se ne bi gubilo na vremenu.[67]

2. Znam da Vam je jasno u kakvoj se mi teškoj situaciji nalazimo, jer se s raznih strana pokušava mešati u naše unutrašnje stvari, a ipak

---

* Tito je ovo pismo dao general-lajtnantu Nikolaju Kornjejevu da se preko ruku Georgi Dimitrova uruči Staljinu (vid. nap. 1).

moramo biti obazrivi da ne zaoštrimo odnose sa Saveznicima, čuvajući u isto vreme svoju političku i vojničku samostalnost. U tim pitanjima nam je svaka, pa i najmanja pomoć od strane SSSR-a vrlo dragocena. I ja Vas molim za tu pomoć.

3. Saveznici do sada još nisu pred nas postavili pitanje svog iskrcavanja na teritoriji Jugoslavije. Moram da kažem da takvo iskrcavanje nama ne bi bilo drago, jer sam uveren da će nam praviti neprilike u zemlji, zbog čega bi moglo dolaziti do raznih sukoba. Ali ako dođe do pregovora o iskrcavanju mi ćemo predložiti da to budu što manje snage i, ako se prihvati, uglavnom na sektoru Istre i Hrvatskog primorja.[68] Petnaestog o. m. ja sam se odlučio da idem na sastanak s Vilsonom u Italiji, jer on to traži već nekoliko puta, i na kome će se govoriti o vojnim stvarima.[69] U slučaju iskrcavanja mi ne možemo pristati na njihovu ma kakvu vojnu ili civilnu vlast u našoj zemlji, koju Saveznici uspostavljaju tamo gde dolaze, jer kod nas postoji kako vojna tako i civilna vlast. Isto tako nećemo pristati da bilo kakva naša jedinica bude pod njihovom komandom. To govorim zbog toga jer mi je Šubašić javio da oni žele ratnu mornaricu, koju treba da predaju nama, zadržati pod komandom engleskog admiraliteta.[70]

U vezi sa svim tim bila bi nam, razume se, vrlo dragocena Vaša podrška. Po mome mišljenju, najjača podrška u svakom pogledu bila bi u tome ako bi Crvena armija nadirala preko Karpata i Rumunije u pravcu juga. Takav plan osujetio bi mnoge planove na Balkanu sa strane onih koji žele da pomoću razdora učvrste svoje pozicije.

Ima mnogo krupnih stvari o kojima bih ja vrlo rado lično govorio s Vama. Ako Vi smatrate za oportuno i potrebno, ja sam spreman da početkom avgusta dođem tamo. No ne bih želeo da to smatrate mojom neskromnošću, već jedino dubokom težnjom da se pre mirovnih pregovora objasne neka pitanja i zauzme po njima stav, jer smatram da je to u interesu balkanskih zemalja i Sovjetskog Saveza.[71]

Primite izraz mog dubokog poštovanja

5. VII 1944. Vaš
[Orlovica na Visu] J. B. Tito

Original u Moskvi, fotokopija u
A-CKSKJ, Fond CKKPJ br. 1944/874.

[VJAČESLAVU MIHAILOVIČU MOLOTOVU]

Dragi Vjačeslave Mihailoviću,

Zahvaljujem Vam mnogo na diplomatskoj podršci i materijalnoj pomoći koju nam, preko Vas, pruža Sovjetska vlada.[72] Nadam se i uvjeren sam da naši narodi mogu i ubuduće očekivati Vašu pomoć i podršku, koja nam je u ovim subdonosnim danima više nego ikada potrebna.

Želim da Vas ovom prilikom u najkraćim crtama upoznam sa situacijom kod nas.

Vijest o sporazumu* imala je u raznim pokrajinama Jugoslavije različiti odjek. U Sloveniji i Hrvatskoj nastala je prilična zabuna u narodnooslobodilačkom pokretu, jer se smatra da je to izvjesna pobjeda kralja, koji je u ovim krajevima tako omražen da se njegov povratak ne da ni zamisliti. U Srbiji sporazum nije učinio neki naročiti utisak, jer skoro sva srpska reakcija ionako ide zajedno s Nijemcima i samo jedan mali dio četnika počeo je da se koleba i prelazi na stranu NO vojske. U Srbiji je velika većina naroda na strani narodnooslobodilačkog pokreta i jedino veliki teror i donedavna naša vojna slabost u toj pokrajini bili su uzrok da se ustanak nije razvio kao u ostalim dijelovima Jugoslavije. Danas je situacija već drugačija. Narodnooslobodilačka vojska brzo raste i ako budemo dobili na vrijeme oružje, mi ćemo imati u Srbiji za kratko vrijeme ne manje od 10 divizija.

Iz posljednjih depeša Šubašića jasno se vidi da im je taj sporazum sa nama trebao samo zato da se ojačaju kraljeve pozicije u Srbiji.[73] Pogreška Šubašića, po mom [mišljenju] jeste u tome što on suviše gleda na to šta misle i govorie svi oni propali političari koji se nalaze u emigraciji i koji su se izređali u ranijim vladama. Mi smo predložili Šubašiću da on izgubi iz vida svaku kombinaciju s tim ljudima, kao i s ljudima Draže Mihailovića u zemlji, jer bi to potpuno onemogućilo našu saradnju. Umjesto toga, predložili smo mu da se iz Srbije pozove par poštenih srpskih političara, koji bi mogli ući u vladu.** Bivši ban Slovenije Marušić i Srbin Sreten Vukosavljević već su stigli na naš poziv u Italiju i, prema sporazumu sa Šubašićem,[74] na naš zahtjev su spremni da uđu u vladu, iako nerado, naročito zbog zakletve koju moraju po-

* Odnosi se na sporazum Tito—Šubašić od 16. juna 1944.

** Tito je takav predlog dao dr I. Šubašiću u radiogramu, koji mu je uputio vjerovatno 4. jula (vid. str. 44).

lagati kralju. Ja mislim da nema štete ako se formiranje te vlade što dulje otegne, jer ćemo mi dobiti samo na vremenu za učvršćivanje naših pozicija u Srbiji. Saveznici insistiraju na tome da se stvori bilo kakva vlada, a naročito da u nju uđe socijaldemokratska propalica Živko Topalović, Dražin pristalica. Iz toga se vidi da Saveznicima nije baš mnogo stalo do nekog smirivanja i ujedinjavanja svih snaga, već im je više stalo do oslabe naš narodnooslobodilački pokret.

Mi ćemo, razumije se, sa svoje strane učiniti sve da se napravljeni sporazum provede u djelo, ali s druge strane, mi ćemo čvrsto braniti one tekovine koje je naš narod izvojevao s tako velikim žrtvama. Ono u čemu mi možemo da sarađujemo, a to je i najviše što možemo pristati, jeste da se stvori jedna malobrojna vlada u inostranstvu od poštenih ljudi, koja bi podupirala naš pokret i koja bi sarađivala s Nacionalnim komitetom u zemlji. Tako bi se u izvjesnoj budućnosti mogla stvoriti jedna zajednička vlada u zemlji (čim okupator napusti našu zemlju) koja bi sprovela izbore za konstituirajuću skupštinu i na kojoj bi se riješilo pitanje konačnog unutrašnjeg uređenja i pitanje kralja.

Ja malo vjerujem da će se Englezi pomiriti i s tim što mi pristajemo, jer njima je stalo da dovuku kralja u zemlju još prije svršetka rata i da, pomoću ustava koji je diktatorski oktroirao pokojni kralj Aleksandar bez učešća narodnih predstavnika,[75] zavlada kralj u Jugoslaviji, odnosno barem u Srbiji, te da na taj način onemoguće ostvarenje onoga za što su se naši narodi borili kroz tri i po godine, tj. stvaranje demokratske federativne Jugoslavije. Kada bi to Englezima uspjelo, ja Vas uvjeravam da bi to značilo građanski rat i veliku nesreću za našu zemlju. To bi imalo svoje posljedice i za ostale zemlje na Balkanu, pa čak i u ostaloj Evropi. Razumije se, mi to moramo na bilo koji način spriječiti, ne zaoštravajući suviše odnose sa Saveznicima. Saveznici vrlo dobro znaju da im za sada naša Narodnooslobodilačka vojska sa svojom borbom čini vrlo velike usluge i, uvjeren sam, za sada neće tjerati tu stvar u krajnost, ali ako bi se iskrcali na Balkan, onda bi, vjerovatno, ovu stvar postavili oštrije. Iz gore navedenih razloga razumljivo je da mi u Jugoslaviji pridajemo ogromnu važnost približavanju Crvene armije Balkanu, jer bi to značilo sprečavanje ostvarenja tih za nas sudbonosnih planova. Saveznici bi se morali pridržavati svojih izjava o tome da narodi u svakoj zemlji sami rješavaju svoja unutrašnja pitanja.

Na koncu moram da spomenem još jednu stvar, a to je: da Saveznici iskorišćavaju naše teško ekonomsko stanje, naročito što se tiče snabdijevanja naše vojske i gladnih krajeva da bi dobili izvjesne političke ustupke. Prema tome, pomoć Sovjetskog Saveza mnogo će nam koristiti u svakom pogledu.

Osim napred navedenih teškoća, nailazimo već sada na teškoće sa susjednim zemljama, čak i s narodnim pokretima, kao npr. u Grčkoj i Bugarskoj. Kod nas je došao stalni predstavnik grčkog Nacionalnog komiteta.[76] Došli su i delegati jug[oslovenskog] dijela Makedonije.[77]

Jedni na druge se žale zbog grčkog dijela Makedonije. Mi smo tu stvar izgladili tako da se za sada uopšte ne postavlja pitanje granica ili priključenja, već da se u najtješnjoj saradnji vodi borba protiv okupatora.[78] Razumije se da će pitanje granica i saoopredeljenje pojedinih nacionalnih manjina u pograničnim zonama sve više sazrijevati što bude bliži svršetak rata. Zato će biti potrebno izvršiti sve pripreme da bi se ti zamršeni problemi na mirovnoj konferenciji što lakše i povoljnije riješili.

Mnoge stvari će Vam šef Vaše vojne misije podrobnije ispričati.[79]

S dubokim poštovanjem

5. VII 1944. Vaš
[Orlovica na Visu] J. B. Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
br. 1944/871.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Po mojem odobrenju Saveznici se mogu spuštati na dozvoljena [im] mjesta. O svakom [njihovom] spuštanju izvjestite nas radi kontrole.[80]

5. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Vojo Nikolić se postavlja za načelnika Personalnog odjeljenja*, jer je njegov djelokrug rada u čitavoj Crnoj Gori i Boki [Kotorskoj].[81]

5. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Omaška, treba: odsjeka, jer su u štabu korpusa po ustrojstvu postojali samo odsjeci.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Noću 25. na 26. [jun] Rusi [su] bacili 69 paketa u [selo] Kulaše. Jeste li to pronašli?[82]

5. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Nastavnike Oficirske škole* stavljam na raspolaganje pukovniku Milentiju [Popoviću].[83]

5. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—33/10.

* Odnosi se na Oficirsku školu Vrhovnog štaba NOV i POJ. Do njemačkog desanta na Drvar nalazila se u selu Šipovljanima, a nakon desanta je rasformirana. Obnovljena je početkom jula 1944. na Visu (u selu Podhumlju).

ĐURU [PUCARU, SEKRETARU IZVRŠNOG ODBORA ZAVNOBiH-a]

Filipović* i Roćko** [Rodoljub Čolaković] neka ostanu kod vas dok ne javimo kada će da putuju [da bi došli] do nas.***

Ako su [već] otišli, pozovite ih natrag.

6. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Pukovnik Sulejman Filipović je bio u NKOJ-u povjerenik za šume i rude.

** Rodoljub Čolaković je bio član PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu i sekretar Predsjedništva AVNOJ-a.

*** Tito je namjeravao da se ubrzo s rukovodstvom NOP-a preseli na slobodnu teritoriju 2. korpusa NOVJ (vidi. nap. 28).

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Svu službenu poštu, sve publikacije, propagandni, obavještajni i ostali materijal dostavljati nam redovno specijalnim kuririma preko pukovnika Milentija [Popovića] u Bari. Koristite savezn[ičke] avione.

Dostavite nam spiskove za proizvodstvo i unapređenje oficira.

6. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske i Vojvodine, štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6. i 8. korpusa NOVJ i Štabu 6.ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Iz Knjige primljenih depeša Štaba Udarne grupe divizija NOVJ se vidi da je i taj Štab primio tekst radiograma.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Dostavite nam predloge za odlikovanje oficira i podoficira.[84] Ovaj posao svršiti s puno pažnje.

6. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog Štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske, Slovenije, štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6. i 8. korpusa i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Iz Knjige primljenih depeša Štaba Udarne grupe divizija NOVJ se vidi da je i taj Štab primio tekst radiograma.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Javite odmah da li je kapetan Rade Ristanović* kod vas. On je bio ranjen u Drvaru.

Javite najhitnije mjesto za bacanje [ratnog materijala].[85]

6. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Nakon odgovora Štaba 1. proleterskog korpusa da je Ristanović zajedno s ostalim ranjenicima, predat na zbrinjavanje Štabu 5. korpusa NOVJ, Tito je, vjerovatno 13. ili 14. jula, uputio slijedeći radiogram Štabu 5. korpusa:

»Javite hitno da li se kod vas nalazi Rade Ristanović, kapetan, iz Pratećeg bataljona, ranjen u Drvaru i bio je u bolnici 1. divizije«. (A—VII, k. 60/c, f.1.). A kada je od Štaba 5. korpusa 18. jula dobio odgovor da se Ristanović nalazi u 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«, Tito je i Štabu te divizije uputio naređenje, sadržinski istovjetno s onim koje je bio uputio Štabu 5. korpusa, i Ristanović je, nakon prezdravljenja, avgusta 1944. avionom prebačen u Bari, odakle je prešao na Vis.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Na sektor Foče je došla samo Prva divizija, a Šesta je još oko Livna. Divizija mora da se kod Foče odmori i dobro snabdije [ratnim] materijalom. Ona je pod našom komandom, odnosno cijeli korpus.[86]

Drugu [proletersku] div[iziju] morate rokirati na polazni pravac za Srbiju. Sve divizije koje će krenuti tamo ne treba uvlačiti u neke jače borbe kod vas.

6. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

ZA 6. DIVIZIJU [»NIKOLA TESLA«*]

Dr-a Rodžersa uputite preko 5. i 8. korpusa za Hrvatsku, a odande će da ide u Sloveniju.[87]

6. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Radiogram je upućen preko Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ, a ovaj ga je istoga dana (6. jula) tranzitirao Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

MILUTINU [IVANU MILUTINOVIĆU, POVJERENIKU NKOJ-a ZA NARODNU PRIVREDU]

Slažemo se s projektima bonova.* Sutra šaljemo pismo i ostalo.**

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—30/10.

---

*Odnosi se na novčane bonove.

** Priređivač nije pronašao to pismo, niti je ustanovio šta se podrazumijeva pod »*ostalo*«.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Dnevni borbeni izvještaj za V[rhovni] š[tab NOV i POJ] mora biti življe opisan s izvjesnom vojničkom idejom i perspektivom.

Istaći važnost operacije, navesti starješine i borce koji su se istakli. Obuhvatiti sva područja i jedinice. To će biti mjerilo o njihovoj aktivnosti ili neaktivnosti, a uticaće na unapređenja, odlikovanja, isticanje itd.

Prostudirajte ova dva uputstva. Odgovorite razumijete li ih.

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 2, 5. i 8. korpusa. Iz Knjige primljenih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ se vidi da je tekst radiograma dostavljen i Štabu toga korpusa.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Izvijestite imate li radio-vezu sa svim [svojim] jedinicama i operativnim područjima.**

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Iz knjiga primljenih depeša se vidi da su tekst radiograma primili glavni štabovi Hrvatske i Slovenije i štabovi 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6. i 8. korpusa NOVJ.

** Pronađeni su odgovori samo nekih operativnih štabova i svi su odgovorili da imaju direktnu radio-vezu sa svim svojim neposredno potčinjenim jedinicama.

ZA G[LAVNI] Š[TAB NOV I PO] HRVATSKE*

Stevo [Ivan Krajačić] i Žigić [su] stigli.

Vodite kurs na to da jednu udarnu brigadu** 6. korpusa svakog momenta možete staviti na naše raspolaganje za dalji pokret.[88]

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske zapisan pod 10. julom.

** U Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske umjesto »jednu udarnu brigadu«, piše: *dijelove udarne divizije.*

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Porodicama naših dobrovoljaca u Teheranu dajte pomoć iz kredita koji nam je dodijelila sovjetska vlada.[89] Pomoć treba da bude u iznosu koji je neophodan za obezbjeđenje njihovih porodica.

Saglasni smo da u Londonu i u Kairu bude po 30 000 dolara. Te sume su tamo sasvim dovoljne za duže vrijeme. Međutim, u Italiji nam je sada neophodno da imamo najmanje jedan milion dolara zato što se mora u Jugoslaviju poslati 80 miliona italijanskih lira za pomoć krajevima koji gladuju. Osim toga, u Italiji su nam potrebne znatne sume novca za izdržavanje naše Baze i za održavanje naših brodova.[90]

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal Tito

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—13/1.

Prevod s ruskog

[ŠTABU I. PROLETERSKOG KORPUSA*]

Prva div[izija] za sada obrazuje strategijsku rezervu, s tim da privremeno bude pod komandom Peka Dapčevića. Šesta [divizija] ostaje gdje jeste.[91] Prebacićemo je čim bude moguće.[92] Ostale divizije izvršiće pokret k sjeveroistoku.[93]

Za lakšu ishranu raširite se po zapadnom Sandžaku zatvarajući i pravac k Tari. Preduzeli [smo] sve [mjere] da od Sovjeta dobijete hranu i materijal.

Ob[avještajnu] službu što više raširite. Povežite se s Pekom [Dapčevićem].[94] Gligu [Gligoriju Mandiću] i Morači saopštite da se stave pod Pekovu komandu.** Peko [je] dobio direktive.[95]

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 1. proleterskog korpusa zabilježen pod 9. julom.

** Pukovnik Gligorije (Gligo) Mandić je tada bio komandant 17. istočnobosanske udarne divizije, a pukovnik Milutin Morača komandant 5. krajiške udarne divizije i u prenosnom smislu je o tim divizijama ovdje riječ.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ*]

Trećoj sandžačkoj možete dati naziv udarna, ako to zaslužuje.[96]
Burića povucite.[97] Za komandanta 4. proleterske postavljam majora Blaža Jankovića.**

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* U Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ izvršena je inverzija redoslijeda teksta na taj način što je prva rečenica ovog radiograma napisana kao poslednja.

** On je tada bio zamjenik komandanta 4. crnogorske proleterske brigade.

ZA [ŠTAB] 3. KORPUS[A NOVJ]*

U cilju ostvarenja ranije namjeravanih operacija** stavljamo pod vašu komandu i 12. korpus. Pojačaćemo vas vjerovatno i s 11. div[izijom].[98] Od sada treba da imate pripremne najmanje dvije divizije. Da se ne otkriju namjere, trupe ne koncentrisati, već ih postaviti za dejstvo na takve operativne sektore sa kojih će se moći brzo otisnuti.[99]

S južne strane naše trupe*** izvršiće pokret na polazne položaje. Tamo je zrela situacija. Narod u masama prelazi u našu vojsku. Imajte u vidu ogroman značaj zadatka, za čije rješenje moramo uzeti jače snage. Budite potpuno spremni da na dati znak izvršite pokret pa makar na vašem sektoru ostavili i neznatne [partizanske] odrede.

Preduzeli [smo] sve da dobijete [ratni] materijal. Podijelite ga pravilno i brzo. Tražićemo za vas 20 čamaca.

Uspostavite radio-vezu sa svim [svojim] divizijama. Razvijte široku obavještajnu službu.

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 3. korpusa zapisan pod 11. julom.

** Odnosi se na prenošenje težišta borbenih dejstava NOVJ u Srbiju.

*** Ovdje se misli na jedinice Glavnog štaba NOV i PO Srbije koje su se tada nalazile u jugozapadnoj Srbiji (21. udarnu, 22, 24. i 25. srpsku NO diviziju).

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Neka 12. korpus predloži Štab 16. divizije.[100]
Neka 12. korpus dade plan veze s nama.*

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Štab 12. korpusa je postupio po Titovom nalogu i direktna radio-veza je uspostavljena 19. jula 1944.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Morate znatno povećati radio-telegrafske kurseve.[101]

Pitajte Lekića koju šifru i ključ upotrebljava. Njegove depeše ne možemo dešifrovati.[102]

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2—126/8—1.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Ko drži Mrkonjić-[Grad]?[103]

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

Kojim su pravcem upućeni nenaoružani [borci] iz Srema?[104]

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Najhitnije prebacite ovamo Magovca i Marušiča.[105] Porodica za sada neka ostane tamo.*

Neka dođe Glavni štab Vojvodine.[106]

7. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—34/10.

---

* Riječ je o porodici Božidara Magovca.

ZA JABLANICU [GLAVNI ŠTAB NOV I PO SRBIJE]*

Sa vašom [radio-]stanicom nemoguće [je] raditi.[107] Javite odmah tip stanice i frekvencije svih vaših kristala.

[8]** jul 1941.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* U primljenom radiogramu je na kraju teksta slijedeća rečenica: »Javite ko se služi stanicom G.Š. Srbije?«.

** Oznaka dana je stavljena u četvrtastu zagradu stoga što tekst radiograma koji je unijet u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba nema datuma, a u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije upisan je pod 8. julom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Predložite novog načelnika.*[108]

8. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Riječ je o načelniku Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Sada vam nije potrebno Gligovo [Gligorija Mandića]* sadejstvo.[109] Od Maksvela** uzmite signale.[110] [Isti signali] važe i za ruske avione.

8. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Pukovnik Gligorije (Gligo) Mandić tada je bio komandant 17. istočnobosanske udarne divizije, koja se u to vrijeme nalazila na prostoru između Pljevalja, Čajniča i Šćepan-Polja.

** Endrju Maksvel (Andrew Maxwell) je tada bio šef Anglo-američke vojne misije pri Štabu 1. proleterskog korpusa.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Vaša 10. div[izija] nalazi se u teškom stanju.[111] Traži materijal. Preduzmite hitne mjere da joj se pomogne. Izvijestite o tome.[112]

8. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ*]

Broj te nove divizije [jeste:] 40. [narodnooslobodilačka].[113]

8. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/8.

* Radiogram je upućen komandantu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Ivanu Gošnjaku preko Štaba 6. korpusa NOVJ stoga što se on tih dana nalazio u Slavoniji.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

Određujem na službu u 12. korpusu:

Miletu Đukića*, za drugi odjel** kapetana Nikolu Lekića, za Intendanturu Šerifa Buljubašića, za k[oman]d[an]ta 16. div[izije] majora Marka Peričina, za k[oman]d[an]ta 36. div[izije] majora Radoslava Jovića, za načelnika [Štaba] 16. div[izije] p[ot]puk[ovnika] Perišu Grujića, za komesara 16. div[izije] Ljuba Momčilovića.[114]

8. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* On je određen za načelnika Štaba korpusa.
** Odnosi se na obavještajni odsjek (formacijski naziv je bio: *2. odsjek*).

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ*]

S dolaskom pričekati dok ostali drugovi pođu u Italiju.**[115]

8. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 12. korpusa NOVJ zapisan pod 9. julom.

** U Knjizi primljenih depeša Štaba 12. korpusa NOVJ, umjesto »pođu u Italiju«, zapisano je: *pođu iz Italije.* Smatramo da je ovo posljednje adekvatno Titovom rukopisu, a da je greška u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ nastala prilikom prepisivanja Titovog rukopisa, jer su članovi Glavnog štaba NOV I PO Vojvodine i jedan član Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu čekali u Italiji (Bariju) da se avionom prebace za Srem.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Organizujte prijem avionske pošte od jedinica, dostavljanje iste nama, kao i razašiljanje naše pošte jedinicama.

Dr Rodžers neka ide u Sloveniju, ako on to želi.*

8. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—34/10.

* O dr Lindzi Rodžersu vid. nap. 87.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Savezničke padobrane predavati [vojnim] misijama za evakuaciju u Italiju.

Redovno nas izvještavati o rezultatima i efektu sav[ezničkih] bombardovanja.

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen Glavnom štabu NOV i PO Srbije, štabovima 1. proleterskog, 2, 3. i 5. korpusa i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Međutim, iz knjiga primljenih depeša se vidi da su tekst radiograma primili još neki štabovi (Glavni štab NOV i PO Makedonije, Štab 12. korpusa NOVJ i Štab Udarne grube divizije NOVJ).

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Sav[ezničkim] misijama [kod vas] dajte precizne podatke o njemačkim slagalištima nafte, benzina, rafinerijama.

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen Glavnom štabu NOV i PO Srbije i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5. i 6. korpusa NOVJ. Međutim, tekst radiograma se nalazi i u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, što znači da je i njemu dostavljen. Međutim, u knjigama primljenih depeša navedenih štabova tekst radiograma je zapisan pod 10. julom ili još kasnije.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Za vas, grupu Moračinu[116] i 17. div[iziju] tražili [smo] materijal.[117] Organizujte prijem i brzu podjelu. Kod Peka [Dapčevića] sve [je] dobro.[118]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Uključite Gligu* [Gligorija Mandića] u vašu [radio-]stanicu. Dostavljajte nam njegove izvještaje. Preko vas će dobijati [naša] naređenja.[119]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Potpukovnik Gligorije (Gligo) Mandić bio je komandant 17. istočnobosanske udarne divizije, koja se tada nalazila na prostoru srednjeg i donjeg toka rijeke Ćehotine, u susjedstvu 1. proleterske divizije.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Razvijte politički rad za popunu ljudstvom s terena kojim prolazite. Za sada je to jedina mogućnost.[120]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Javite Morači da otpočne radio-vezu s nama.* Vi se povežite radio-vezom s Moračom, Gligom [Gligorijem Mandićem] i Prvim [proleterskim] korpusom, koji je u Čajniču.[121]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f,1,

---

* Umjesto ove rečenice u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ piše: »Neka Morača javi tip stanice i kristale između 4500 i 5500 KC. Ima li plan veze s nama?«

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Je li kod vas grupa Popova?
Kad i gdje se [može] spustiti ruski avion?[122]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ*]

Udaljenost naših baza i nepoznavanje neprijateljskih snaga u Srbiji, naše nedovoljno naoružanje, neprikupljenost snaga i još nesređeno komandovanje u Srbiji — tjeraju na obazrivost. Treba se primaći, obezbijediti uporišta i jakim snagama upasti sa više strana. Za takav rad dajemo vam direktivu:[123]

A) Do daljeg preuzmite komandu nad svim snagama toga sektora.

B) Petu i Sedamnaestu div[iziju], pod komandom Štaba Pete div[izije], prebacite na sektor Studenica, Golija, Javor, s tim da jedna divizija dejstvuje ka ibarskoj klisuri, a jedna ka Dragačevu, Moravici i Zapadnoj Moravi. Na ovom terenu treba da stvore uporište za brz upad u Srbiju kad se naredi. Ne dozvoliti kruto postavljanje frontova. Po našem, [mišljenju] najbolji je pravac pokreta između Zlatara i Sjenice.

C) Trideset sedma div[izija] na sektoru Nova Varoš—Zlatibor treba da obezbijedi lijevi bok Moračine grupe.**

D) Kad se Moračina grupa postavi na navedeni sektor, Drugu [proletersku] div[iziju] uputite ka Toplici pravcem koji ste predložili.*** S topličkim snagama činiće jezgro operativne grupe na Kopaoniku. Moračina i ova grupa treba da sađejstvuju i izbace ibarsku grupu**** iz prometa. [Druga proleterska] divizija neka na putu izbjegava borbe i neprijateljske garnizone. U Toplici treba da naraste bar do 4000 boraca.

E) Prva [proleterska] div[izija] ostaje kao strategijska rezerva u Zapadnom Sandžaku, s tim da štiti pravac ka Tari. Nastojati da se popuni i stavite pod njenu komandu neku sandžačku jedinicu.

F) Mi i dalje prikupljamo snage, tako da će upad [u Srbiju] uslijediti i iz istočne Bosne i s topličkog sektora. U Toplici ima pet divizija. Gomilanje jačih snaga [je] opasno. Neprijatelj taj sektor obuhvata krupnim snagama.

---

* Direktiva je upućena serijom od sedam radiograma. U Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ direktiva ima slijedeći potpis: *Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Jugoslavije Tito.*

** Riječ je o 5. krajiškoj i 17. istočnobosanskoj udarnoj diviziji.

*** Štab 2. korpusa je 8. jula predložio da nastupanje uslijedi pravcem: Berane—Rožaj—Novi Pazar— Ibar—Toplica,

**** Omaška: trebalo bi da piše: *prugu* (kao što to piše u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ).

G) Uspostaviti radio-vezu sa svim divizijama, razviti široku obavještajnu službu.

Hamovića uzmite za načelnika.[124]

H) Za ostvarenje ove direktive ostavljam vam slobodu rada kao i samostalnost u akcijama, s tim da pokretne divizije ne uvlačite u teške borbe. Dozvoljavamo vam da Moračinu grupu i drukčije dirigujete radi omogućavanja pokreta Druge divizije. Vrijeme pokreta vi odredite, s tim da prethodno snabdijete jedinice materijalom koji je za vas poručen. Blagovremeno [nas] izvještavati da bismo vaše dejstvo uskladili sa srpskim i ostalim snagama.

U ovom smislu date [su] direktive G[lavnom] š[tabu] Srbije, snagama u ist[očnoj] Bosni i Vojvodine.[125]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Za sada popuna iz Italije ne dolazi [u obzir] uopšte.[126] Razvijte akciju za novu mobilizaciju [na svojem terenu].

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

ZA 5. KORPUS [NOVJ]

Da li se »Vražja«* i »Princ Eugen« div[izija] kreću preko vašeg sektora i kuda?[127]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 461,
reg. br. 1—1/1.

* Riječ je o njemačkoj legionarskoj 369. hrvatskoj pješadijskoj diviziji »Vražja«.

[ŠTABU 8. KORPUSA]

Uputite avionom u Bari na meteorološki kurs i one drugove i drugarice koji su za to već u Drvaru bili određeni, ukoliko ih ima.[128]

9. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Dostavite predloge za proizvodstvo svih onih oficira koji nisu izašli u »Biltenu«**, bez obzira na to da li ste ranije za njih dali predloge.

10. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske i Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6. i 8. korpusa NOVJ. U knjigama primljenih depeša navedenih štabova tekst radiograma je zapisan pod 11. julom ili još kasnije.

** Odnosi se na »Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«, br. 37, 38, 39 za februar, mart i april 1944.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Hitno objavite tekst našeg Sporazuma sa Šubašićem preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«.[129]

Ako u primljenom tekstu kod vas ima neka greška, odmah nam javite [da tekst ponovimo].[130]

10. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—14/1. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Neprijatelja kod Ustikoline treba razbiti. To su manji njemački leteći odredi.[131]

10. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[SRETENU ŽUJOVIĆU, POVJERENIKU NKOJ-a ZA SAOBRAĆAJ*]

Drug Crni [Sreten Žujović] neka ide na crnogorsko zasijedanje Vijeća** i u ime Nac[ionalnog] komiteta [oslobođenja Jugoslavije] neka pozdravi Vijeće.[132]

10. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba I. proleterskog korpusa NOVJ, jer se Sreten Žujović tada nalazio kod Štaba toga korpusa.

** Riječ je o Trećem zasijedanju ZAVNO-a Crne Gore i Boke.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Provjerite da li je Štab 181. [njemačke divizije] prešao u Kotor. Izgleda da je njem[ačka] 1. alpska divizija* prešla iz Albanije u Makedoniju. Provjerite.[133]

[10. jul 1944]**
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Riječ je o 1. brdskoj lovačkoj diviziji.

** U Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ na radiogramu nema datuma, a u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa ima datum: 10. jul 1944. Stoga je on ovdje stavljen u četvrtaste zagrade.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Pošaljite Obradovića na specijalizaciju na Vis.[134]

10. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

Odgovorite zašto niste izvršili naša dva naređenja i brigadama dali one brojeve koje je odredio V[rhovni] š[tab NOV I POJ].[135]

10. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Neka Vojvođani* dođu danas. Ovo javljam već tri puta.[136] Prokontrolišite [vaše] odjeljenje [za vezu].

Odmah uspostavite radio-vezu sa svim glavnim štabovima i štabovima 8. i 5. korpusa.[137]

Pošto je Koča [Popović] dobio radio-stanicu, neka se direktno poveže s nama po istom planu, i neka redovno prenosi izvještaje iz Jablanice**.

10. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—34/10.

---

* Riječ je o Aćimu Gruloviću, komandantu Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, Stevanu Jovičiću, političkom komesaru Glavnog štaba, Arturu Hribaru, načelniku toga Štaba i Isi Jovanoviću, članu PKKPJ za Vojvodinu.

** Odnosi se na izvještaje Petra Stambolića, koji je još obavljao dužnost komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije, čije je sjedište tada bilo u Jablaničkom kraju (3 km jugoistočno od sela Dobre Vode na padinama planine Radan).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

Možete koristiti avionsku vezu sa Slavonijom.[138] Naše je mišljenje da preko Kupe i Save morate uspostaviti sigurnu vezu sa Slavonijom.

11. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske zabilježen pod 13. julom.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Preko Kopaonika na Toplicu i na Jablanicu napadaju Nijemci i osam do deset hiljada četnika iz Šumadije, Kosmaja i zap[adne] Srbije. Na Jastrebac i na Toplicu napadaju Bugari. Svuda se vode teške odbrambene borbe.[139]

11. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]*

Uvodimo naziv »proleterska« za 5. crnogorsku[140] i 2. dalmatinsku [brigadu].[141] Svečano [im] saopštite.

11. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ zapisan pod 12. julom.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Za politkomesara Treće [sandžačke] brigade [određujemo] Danila Kneževića, [za politkomesara] Druge dalmatinske — Zlatana Sažunića, [za politkomesara] Sedme [crnogorske brigade] — Branka Tacovića, a za politkomesara Druge [proleterske] divizije — Milinka Đurovića.[142]

11. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 394,
reg. br. 21—26/2.

MARŠAL TITO NA VIŠKOM AERODROMU, JULA 1944.

MARŠAL TITO I EDVARD KARDELJ U PEĆINI ORLOVICI, SEDIŠTU VŠ NOV I POJ NA OSTRVU VISU, JULA 1944.

MARŠAL TITO I ALEKSANDAR RANKOVIĆ NA OSTRVU VISU, JULA 1944.

MARŠAL TITO U PEĆINI ORLOVICI ZA VREME RADA, NA OSTRVU VISU, JULA 1944.

MARŠAL TITO NA OSTRVU VISU, JULA 1944.

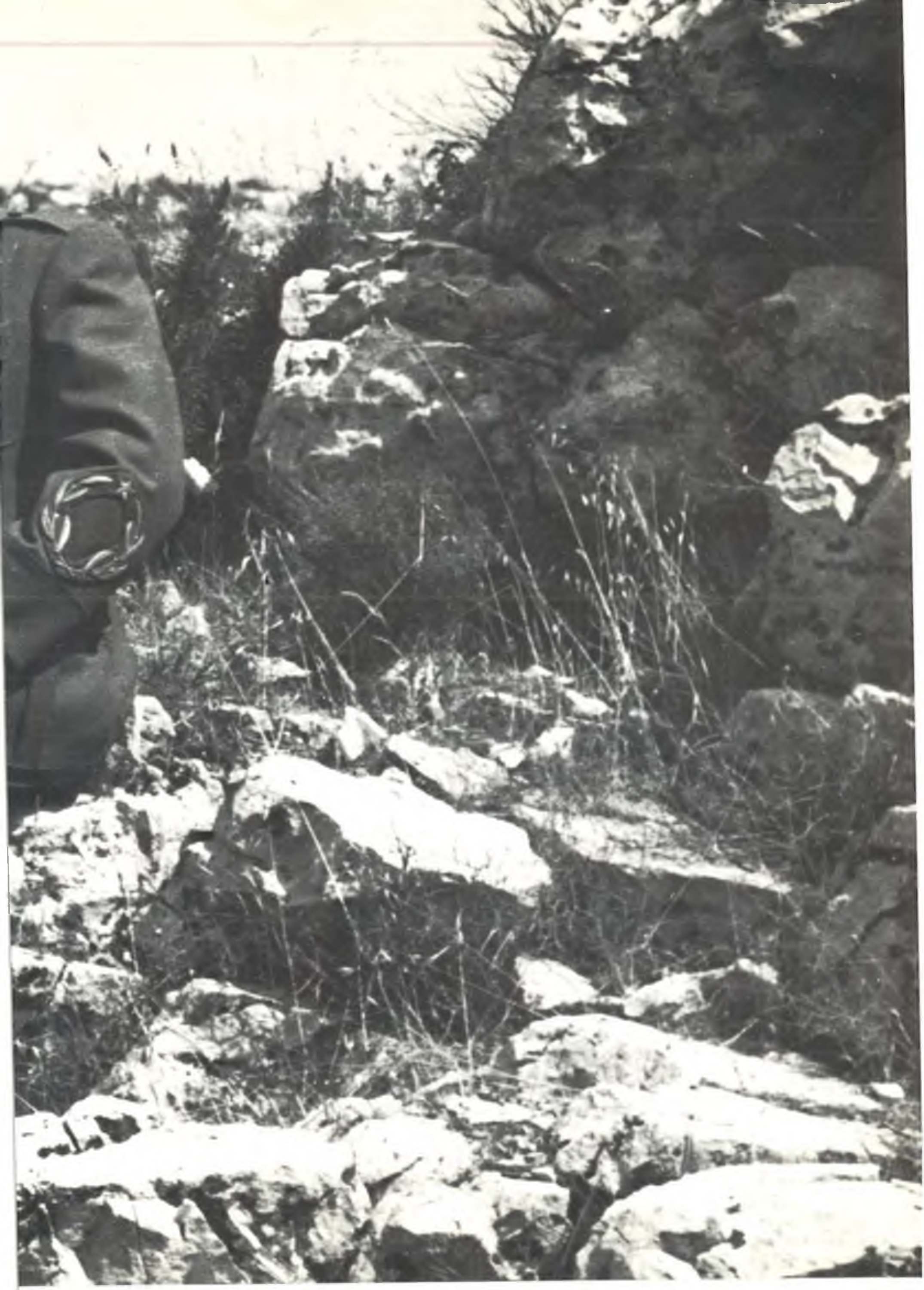

MARŠAL TITO U PEĆINI ORLOVICI NA OSTRVU VISU ZA VREME TELEFONSKOG RAZGOVORA S NEKIM OD SVOJIH SARADNIKA, JULA 1944.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Javite da li možete prihvatiti 18. brigadu i omladince na sektoru Maglaj-Zenica.[143]

11. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2—127/8—I.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]*

Gligo [Gligorije Mandić] ulazi pod Pekovu komandu.[144]

11. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ zabilježen pod 12. julom.

ZA [ŠTAB] 5. KORPUS[A NOVJ]

Vjerovatno ćemo 11. diviziju uputiti u sastav 3. korpusa [NOVJ].[145]

Preduzmite mjere da se u centralnoj Bosni oforme manji partizanski odredi.[146]

[11.]* jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 15,
reg. br. 54/1.

---

* Na radiogramu nema datuma, a njegov tekst je zapisan u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ upućenih Štabu 5. korpusa kod radiograma od 11. jula. Međutim, priređivač smatra da ga je Tito vjerovatno pisao 7. jula, jer je slično obavještenje uputio Štabu 3. korpusa NOVJ u direktivi koju mu je toga dana uputio (vid. str. 75), pa je stoga brojčana oznaka dana stavljena u četvrtastim zagradama.

[IVANU ŠUBAŠIĆU, PREDSJEDNIKU KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE]

Gospodine Predsjedniče,

Koristim ovu priliku da Vam napišem par riječi u vezi sa stvaranjem Vaše vlade* i sporazuma.** Moram da Vam ovde kažem da je u Sloveniji, Hrvatskoj i nekim drugim krajevima nastalo prilično neraspoloženje u vezi sa stvaranjem sporazuma, a to tim više što ništa nije bilo podrobnije objašnjavano.[147] Glavna bojazan kod naroda proizlazi iz pitanja o kralju. Nadam se da će sada, kad je tekst sporazuma objavljen i kad ste vi onako dobro istupili na radiju, situacija poći nabolje. Iz toga se još jedanput vidi da je vrlo opasno praviti nagle političke zaokrete, jer to više šteti današnjoj oslobodilačkoj borbi nego što koristi. U isto vreme moram da Vam kažem da i pojedine savezničke radio-stanice sa svojim netačnim izlaganjem stvari unose zabunu i pojačavaju kod naroda neraspoloženje.[148] Ja bih Vas molio da Vi sa svoje strane učinite sve da bi se i u štampi i na radiju stvari objavljivale tačno i izbjegavale razne proizvoljne kombinacije i formulacije.

Gospoda Sreten Vukosavljević i Marušič moći će, ja mislim, da Vam mnogo pomognu u radu, jer oni poznaju raspoloženje i prilike u zemlji, što ja svakako vrlo važna činjenica.

Ja bih Vas molio da mi Vi redovno javljate preko ugovorene veze o svim stvarima, a naročito što se tiče stava Saveznika po pojedinim pitanjima, jer je to vrlo važno da bismo i mi ovdje mogli prema tome da prilagođavamo svoje držanje.

Na kraju ja Vas molim da preduzmete sve kako bi se čim hitnije riješilo pitanje mornarice i ostalo o čemu smo se dogovorili.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

12. VII 1944.
[Orlovica na Visu]

S odličnim poštovanjem
Vaš
J. B. Tito

A-VII, k. 15/A,
reg. br. 59/4—1.

* Tito je o obrazovanju Šubašićeve vlade saznao iz emisije Radio-Londona uveče 8. jula.

** Odnosi se na *Sporazum* Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade od 16. juna 1944. (Objavljen je u Prilozima 20. toma *Sabranih djela* na str. 250—251.)

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Hitno je potrebno najmanje 20 gumenih čamaca za Treći korpus u istočnoj Bosni. Organizujte prebacivanje tih čamaca što prije avionom.[149]

Prvenstveno snabdijevajte naše jedinice u Sandžaku, Srbiji i istočnoj Bosni. Za Prvu diviziju neophodno je baciti, ili spuštanjem avionima na aerodrom Negobuđe u Crnoj Gori donijeti, dvije baterije po četiri brdska topa i najmanje 12 teških minobacča s minama i granatama za topove.[150]

12. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal Tito

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—15/1.

Prevod s ruskog

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Tražili smo za* vas 8 brdskih topova i 12 [mino]bacača.[151]

12. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Prilikom prepisivanja teksta radiograma omaškom je u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ napisano »od«, umjesto *za*.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Niste organizovali prijem i podjelu materijala. Materijal stoji danima nepodijeljen. Seljaci odnose dobar dio. Prepirka jedinica oko podjele. Saveznici vidjeli su ružnu sliku i dezorganizovanost. Prave pitanje oko daljeg slanja materijala. Nalazimo se pred rešenjem glavnih zadataka, a vi pokazujete ležernost. Otklonite te nepravilnosti. Štab prebacite kod samih jedinica. Izvijestite.

12. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Težište rada je Sandžak i sjeverno. Ne dozvoljavam slabljenje toga sektora.[152] Osma i dalje ostaje u sastavu 37. div[izije].[153] Perućica i dalje ostaje u Štabu Primorske [operativne] grupe.[154]

12. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ*]

Pronađite i obezbijedite aerodrom za prebacivanje svih ranjenika u Italiju.**

12. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ zabilježen 13. jula.

** Aerodrom je uređen kod sela Osmâkâ blizu Vlasenice.

[ŠTABU 5. I ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

Uputite odmah avionom u Bari na meteorološki kurs drugove Horvat Josipa, Zabel Antona, Šprajc Ljubinka, kao i sve one koji su meteorološki kurs završili ili pohađali u Drvaru.[155]

[12]* jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* U Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ nije napisan datum, a u Knjizi primljenih depeša Štaba 5. korpusa tekst radiograma je zapisan pod 12. julom, pa je stoga datum stavljen u četvrtastu zagradu.

[ŠTABU BAZE NOVJ I ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U ITALIJI]

Odgovorite ko je od drugova prebačen u Srbiju.[156]

Velimir Korać je određen za šefa kabineta Sretena Vukosavljevića. Neka mu se odmah javi na dužnost.[157]

12. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125.
reg. br. 1-38/10.

ZEMALJSKOM ANTIFAŠISTIČKOM VIJEĆU CRNE GORE I BOKE

Povodom treće godišnjice narodnog ustanka junačke Crne Gore čestitam preko vas čitavom narodu na junačkom držanju i herojskoj borbi koju su crnogorski sinovi i kćeri vodili kako kod kuće tako i po čitavoj Jugoslaviji.

Crna Gora je ustala među prvima i dala ostalim narodima Jugoslavije uzor i podstrek za njihovu borbu i tako položila temelj novom bratstvu naroda Jugoslavije.

Žrtve koje su u toku ovih triju krvavih godina pale neće biti uzaludne. Na toj se krvi gradi nova sloboda, koju vam niko neće moći oduzeti.

Dan pobjede nad okupatorom je na pragu. Vi ćete ga dočekati, uvjereni smo, s pobjedničkim oružjem u ruci goneći neprijatelja i ostati na braniku tako stečene slobode i bratstva naroda Jugoslavije.

Živio hrabri crnogorski narod!

Živjela slobodna Crna Gora u demokratskoj federativnoj Jugoslaviji!

13. jul 1944. Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

U Italiji nemamo [dovoljno] sanitetskog osoblja. Zato je doveden u pitanje prijem naših ranjenika.[158] Nužno je da u Italiju uputite pet ljekara i medicinara i izvjestan broj bolničarki.[159] Može [to] biti starije i premoreno ljudstvo.

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Radiogram identične sadržine, sem u pogledu broja ljekara i medicinara (zatraženo je da se uputi deset), dostavljen je 13. jula i Glavnom štabu NOV i PO Slovenije.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Napravite i obezbijedite nekoliko aerodroma za spuštanje teških mašina* za doturanje [ratnog] materijala i evakuaciju ranjenika.[160]

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Odnosi se na transportne avione.

PETRU [BORISU KIDRIČU, SEKRETARU IZVRŠNOG ODBORA OSVOBODILNE FRONTE SLOVENIJE]

Potrebno je da dođe do nas Dušan Sernec. Organizujte da se što prije avionom prebaci u Bari, a dalje ćemo mi organizovati.*

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Inž. Dušan Sernec, povjerenik NKOJ-a za finansije, prebacio se avionom za Bari noću 20/21. jula.

[ZA] 1. [PROLETERSKI] KORPUS

Pošaljite na Negobuđe ljude koji će primiti materijal za vašu diviziju. Naručili smo za vas topove i [mino]bacače.[161]

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Zašto ne odgovarate na primljene depeše 1. korpusa?[162]

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Javite u moje ime ZAVNO-u Sandžaka da odobravam drugu potpredsjedniku Muratu Efendiji Šećeragiću potrebno mu liječenje u Italiji.[163] Osigurajte mu prebacivanje i najavite u Bari njegov dolazak da mu pripreme boravak.

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Javite hitno šta ste preduzeli za pokret 5. i 17. div[izije] u određenom pravcu.[164]

Na Žabljaku će biti bačen materijal i to sve [je] za 1. [proletersku] div[iziju], osobito topovi i [mino]bacači.*

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Topovi su isporučeni početkom avgusta.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ]

Milivojević je vaš, ako ste ga vi predložili za unapređenje.[165]

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-1/8.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

Uputite iz vaše engleske misije ekipu na Glamoč za prijem aviona. Inače, Englezi neće slati avione.[166]

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4-1/9.

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U ITALIJI]

Neka Sreten [Vukosavljević] i Marušič odmah idu u Kazertu k Šubašiću.[167]

13. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-38/10.

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U ITALIJI]

Već smo vam javili da Sreten [Vukosavljević] i Marušič [Drago] idu odmah kod Šubašića.* Kakva je to glupost da ih ne povežete?[168]

13. jul 1944. Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-38/10.

* Vid. str. 134.

[Dr IVANU ŠUBAŠIĆU*, PREDSJEDNIKU KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE][169]

»Slobodna Jugoslavija« je emitovala tekst našeg Sporazuma *na moj zahtjev.*[170] Pošto ste Vi već objavili glavne karakteristike Sporazuma preko BBC-a** i uspjeli da formirate svoju vladu, smatrao sam da mogu dati tekst Sporazuma da se objavi bez ikakvog komentara prije nego što se izda Vaša Deklaracija.

2. *Bilo je neophodno objaviti tekst Sporazuma bez odlaganja*, jer u Jugoslaviji, na prvom mjestu u *Hrvatskoj*, *Sloveniji* i nekim drugim područjima, nastala je *velika uznemirenost* zbog našeg ćutanja, *čak i neodobravanje nekih naših ljudi*, koji su posumnjali u neku zavjeru protiv narodnooslobodilačkog pokreta.[171]

3. Nadam se da ćete iz navedenih razloga shvatiti da je takva javna akcija bila neophodna. *Komentar* o pomenutom Sporazumu biće dat nakon objavljivanja Vaše Deklaracije i moje izjave.

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

*PRO, Foreign Office****
(dalje u tekstu: FO)
371/44313,
R 10854/658/92, 658 1937. *Prevod s engleskog*

---

* U originalu ovoga dokumenta (na engleskom) pri vrhu 1. strane stoji: »Slijedeće je tekst poruke maršala Tita za jugoslovenskog predsjednika vlade. (Počinje)«.

** British Broadcasting Corporation (Britanska radio-kompanija).

*** Ministarstvo spoljnih poslova (Velike Britanije).

[CENTRALNIM I POKRAJINSKIM KOMITETIMA KPJ I OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Saopštite nam odmah i konkretno na kakav je odjek naišao sporazum sa Šubašićem u masama, u našoj vojsci, u nepr[ijateljskim] krugovima itd. Ako se radi o pojavama negativnog odnosa, saopštite i uzroke.[172] Uopšte nas redovno obavještavajte o političkom razvitku na vašem terenu.

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske i Slovenije, štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6, 8. i 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Štabovi su imali zadatak da tekst radiograma dostave odgovarajućim rukovodstvima KPJ.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Kosta [Nađ] priprema dvije do tri div[izije] za operacije u vašem pravcu.[173] Peko [Dapčević] treba odmah da krene sa dvije divizije.[174]

Prva [proleterska] div[izija] ostaje kao rezerva u Sandžaku.

Vaš plan [je] dobar.[175]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

U duhu naših ranijih direktiva* prebacite iz Slavonije najhitnije jednu brigadu u centralnu Bosnu, a kasnije i cijelu diviziju iz VI korpusa, koja je predviđena da nam se stavi na raspolaganje. To je potrebno zbog odlaska 11. div[izije] u istočnom pravcu, radi riješavanja zadataka u Srbiji.[176]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Vid. str. 71.

TEMPU [SVETOZARU VUKMANOVIĆU, DELEGATU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ*]

Neka Veljko [Pavle Ilić] ide u Makedoniju.[177]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

[ZA] 1. [PROLETERSKI] KORPUS

Naredili smo 6. diviziji da se prikupi i spremi za pokret.*
Da li je bolji pravac za vama ili preko c[entralne] Bosne?[178]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* To naređenje je Tito uputio 14. jula (vid. str. 148).

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Da bi se onemogućila ofanziva neprijatelja u Sandžaku, još odmah je potrebno da 5. i 17. div[izija] krenu u određenom pravcu.[179]

Za pomoćnika komesara 6. [crnogorske NOU] brigade postavlja se Spasoje* Marković.[180]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Omaška treba: Blagoje.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

U slučaju neke ofanzive na Sandžak, naša 1. div[izija] neće primati frontalne borbe, već će se zabaciti za leđa neprijatelju i nastupati prema Srbiji.

Naređujem da dobro utvrdite prelaze na lijevoj obali Tare, naročito prema Žabljaku.*

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Bilo je predviđeno da se u rejon Žabljaka prebaci jedan dio rukovodstva NOP-a s ostrva Visa. Potpunije o tome vid. u Titovom naređenju Štabu 1. prol. korpusa od 3. jula (str. 38) i u nap. 41.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Nastojte preko engleske [Vojne] misije [kod vas] da što prije evakuišete ranjenike.[181]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

ZA 5. I 8. KORPUS [NOVJ]

Šesta div[izija] napušta glamočki sektor.[182] Neka se 5. i 8. korpus dogovore o kontroli ovoga sektora.

Glamočki aerodrom [mora] biti stalno obezbijeđen za prijem aviona.[183]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ]

Sve ranjenike, bolesnike, a zatim i djecu šaljite u Italiju.[184]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-1/8.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ]

Za odlikovanja možete predložiti i istaknute poginule drugove.[185]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-1/8.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Prikupite snage i pripremite se za pokret. Treba da uđete u sastav svoga korpusa.[186] Pitanje je pravca [vašeg] pokreta: da li za 1. div[izijom] ili preko c[entralne] Bosne. Promislite i vi [o tome], pa [nam] dajte predloge.[187]

14. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-5/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Invalide možete slati u Italiju.[188]

15. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Šaljite starije Jevreje u Italiju.[189] Ljekare šaljite odmah. Ako imate još ljekara koji vam nisu neophodni, šaljite ih u Italiju. Bolničarki šaljite još više ako možete, jer treba zamijeniti sve one koje su se uvukle u bolnice u Italiji i sramote našu vojsku i narod.

15. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U ITALIJI]

Javite nam odmah da li su otišli Vlatko Velebit i Šubašić u London.[190] Ako nisu, onda [javite] kada će otići.[191]

15. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-35/10.

ZA RIBNIKARA,
[POTPREDSJEDNIKA NKOJ-a I POVJERENIKA ZA INFORMACIJE]

Od sutra »Tanjug« počinje raditi kod nas.[192]

15. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-35/10.

ZA PIRCA [FRANCA, PREDSTAVNIKA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ PRI GLAVNOJ KOMANDI BRITANSKOG KRALJEVSKOG VAZDUHOPLOVSTVA ZA SREDOZEMLJE]

Sovjetska vlada [je] poklonila meni dva »dauglasa«, koji su već sigurno stigli u Bari.[193] Organizuj smještaj aviona, metni naše znakove [na njih] i odaberi najbolje ljudstvo, osobito pilota, jer će zajedno sa Sovjetima letjeti. Ovi su avioni za upotrebu [Vrhovnog] štaba [NOV i POJ, pa] prema tome da odaberete potpuno sigurno ljudstvo.[194]

15. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-35/10.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Sav[eznici] će tući saobraćaj na svim putevima. Naznačite sav-[ezničkim] misijama koje puteve i saobraćaj ne treba da tuku.**

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske i Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6. i 8. korpusa NOVJ.

** Operativni štabovi su sadržinu radiograma prenijeli štabovima potčinjenih im divizija.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Naređujem da se u roku od 4–5 dana prebaci najmanje jedna brigada iz Slavonije u c[entralnu] Bosnu, jer mora hitno zamijeniti jedinice 11. div[izije].[195]

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Hitno javite ko je od vaših nastradao smrću, a ko je ranjen. Šta je sa Stevom [Ivanom Krajačićem] i Žigićem?[196] Telegram [vaš je] nejasan.*

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Priređivač nije pronašao taj radiogram o kojem je ovdje riječ, kojim su Vrhovnom štabu saopšteni prvi podaci o udesu aviona.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Obuku za odbranu od otr[ovnih] plinova treba da vršite.[197]

Ubrzajte prebacivanje u c[entralnu] Bosnu onih jedinica koje smo tražili.[198]

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske zapisan pod 17. julom.

ZA ANDRIJU [HEBRANGA, SEKRETARA CKKP HRVATSKE]

Istragu produžite, ali rezultate koji se tiču Magovca ne objavljivati bez našeg znanja, a ni proces protiv njega ne podizati.[199] Nikakvih pregovora sa Šubašićem ja ne namjeravam više voditi iako su me zvali u Italiju. Ovo su imali namjeru Saveznici, ali sam ja odbio.[200]

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

U Liku vam prodire nepr[ijatelj] kad god hoće.[201] Snagama 4. k[orpusa] pojačajte ist[očni] sektor Like.[202]

Na sektoru Žumberak — Pokuplje treba da ostanu manje snage sposobne za brze manevre.[203] Grupno angažovanje snaga 4. k[orpusa] bilo je nepravilno.[204]

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske zabilježen pod 18. julom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Za sada smo protiv teških frontalnih borbi i grupisanja snaga na manje sektore. To nam donosi velike gubitke, a nikakav priliv novih boraca. Vaša ideja odbrane Žumberka nerealna [je]. Angažovanje snaga 4. korpusa na Žumberku bilo [je] nepravilno. Prema tome je pravilno da 4. korpus glavne snage s tog sektora povuče k jugu.[205]

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

ZA VLAHOVIĆA

Štampajte partijske knjižice* nakon izvršene korekture na prvim primjercima.

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu] Maršal Tito

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4-16/1.

* Odnosi se na knjižice za članove KPJ.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Peko [Dapčević] neka odmah krene s označenim divizijama u određeni pravac.* Pritisak na naše jedinice u Srbiji [je] jak i mora ih se rasteretiti.[206] Kosta [Nađ] će preći [Drinu] s tri divizije za 10 do 14 dana.[207] Šesta div[izija] će doći u sastav svoga korpusa i taj će korpus biti kao oslonac u [južnom] Sandžaku za jedinice u Srbiji.[208]

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Riječ je o južnoj Srbiji.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Odobreno [je] spuštanje kod vas engl[eskom] kapetanu Holms-u i [radio-]telegrafisti Dallas-u.

[16. jul 1944]*
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Na radiogramu nema datuma. Vjerovatno je pisan 16. jula 1944. U Knjizi primljenih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ radiogram je upisan pod 17. julom.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Na vašem sektoru ostalo je 6 meteorologa koji su bili na kursu u Drvaru. Njihov starješina bio je kapetan Žgur. Uputite ih u Bari.[209]

16. jul 1944.*
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* U Knjizi primljenih depeša Štaba 5. korpusa NOVJ tekst radiograma je pogrešno upisan pod 14. julom.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ]

Poštu za G. Š.* možete slati preko Barija, a drugove tek pošto evakuišete ranjenike.[210]

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-I/8.

* Glavni štab NOV i PO Hrvatske.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Štab korpusa predlaže da je najbolji put i najkraći onaj kojim je prešla Prva [proleterska] divizija. Prema tome, vi treba da pođete tim putem.[211] Na sektoru Kalinovik [nalaze se] samo četnici i milicija. U nikakve akcije se vi ne smijete upuštati za vrijeme pokreta. Teže ranjenike ostavite kod 5. k[orpusa] ili [ih] evakuišite.

16. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-5/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Javite gradove [i vojne] objekte koje treba bombardovati.[212]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

Postupak drugova u Istri je za najveću osudu. Oni nisu smjeli stupiti ni u kakve pregovore s Nijemcima, a najmanje bez našeg znanja i odobrenja.[213] Po našem mišljenju, to je obična provokacija da bi nas kompromitovali pred Sav[eznicima].

Prekinite vezu s Nijemcima u Istri. Valjda ne misle naši [drugovi] da će Nijemci moliti dozvolu za odlazak, kad ionako mogu da odu kad to oni žele.[214] Hrvatskog pukovnika saslušajte i odmah nam javite šta hoće.[215]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske zapisan pod 18. julom.

[GLAVNIM ŠTABOVIMA NOV I PO HRVATSKE I SLOVENIJE]

Traženo ljudstvo* hitno uputite u Italiju.

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* U tekstu radiograma primljenog u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, umjesto »Traženo ljudstvo« piše: Tražene ljekare.

[SRETENU ŽUJOVIĆU, ČLANU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Đoko [Jovanić]* ne može učestvovati ni u kakvoj borbi, a najmanje u Hercegovini.[216] Njegovi borci su suviše iscrpljeni i treba im odmor i dobra hrana. On treba da ide vašim putem.[217]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* On je tada bio komandant 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i u prenosnom smislu je o toj diviziji ovdje riječ.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Vama [je] pridata tražena div[izija].[218] Jedna njena slabija brigada ostaje na dosadašnjem terenu.[219] U zamjenu vi joj priključite one vaše dijelove koji se već nalaze na njenom [novododijeljenom] terenu.* Na div[iziju] možete računati tek kada na njen [dosadašnji] teren dođe za to određena brigada.** Interesujte se o dolasku [te brigade].

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Odnosi se na 18. hrvatsku istočnobosansku udarnu brigadu.

** To je bila 21. slavonska udarna brigada.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Poslije evakuacije ranjenika možete evakuisati djecu.[220]
Uputite odmah na Vis majora Huseina Krupića.[221]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Jedanaesta div[izija] odlazi u sastav 3. k[orpusa], s tim što će jednu slabiju brigadu ostaviti u c[entralnoj] Bosni.* Divizija će poći tek pošto na njen teren dođe 12. brig[ada] 12. div[izije].[222] Kasnije će na ovaj teren doći cijela 28. div[izija].[223]

Radi koordinacije rada dobro bi bilo da tamo uputite jednog ili dvojicu rukovodioca.

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4-1/7.

---

* Vid. nap. 218. i 219.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Odmah prebacite u Bari vazduhoplovce Vukčevića [Ljubomira], Krivokapića [Draga], Velića* [Nikolu], Obradovića [Petra], Zečevića [Draga], Radevića [Petra] i Lauševića** [Antu].[224]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Omaška; treba: Vesnića.
** Omaška; treba: Đurišića.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]*

Preuzmite hitno aerodrom Glamoč i sektor prema Livnu, jer 6. div[izija] mora za dan-dva da ode.[225]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 5. korpusa NOVJ zapisan pod 18. julom.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ]

Nije dozvoljeno cenzurisanje pisama savezničkih misija. One međusobno mogu saobraćati.[226]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-1/8.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Izbjegavajte sve borbe na tom sektoru.* Deseta [divizija] javlja o prisustvu jakih nepr[ijateljevih] dijelova u G[ornjem] Vakufu, Bugojnu, Kupresu i Vukovskom.[227] Nije isključen prolazak nepr[ijateljevih] snaga pravcem Kupres—Šuice.

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-5/12.

* Riječ je o glamočkom sektoru.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Aerodrom* i onaj [vaš] sektor moraju preuzeti 5. i 8. k[orpus], jer nam je aerodrom potreban. Prema tome, ako je potrebno vi morate ostati još dan-dva tamo.** Za Ruse i Engleze dobićete odgovor sutra.[228]

17. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-5/12.

* Riječ je o improvizovanom aerodromu na Glamočkom polju.
** Divizija je ostala do 20. jula, a toga dana je pošla s glamočkog sektora.

[PREDSJEDNIŠTVU ZEMALJSKOG ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA HRVATSKE]

Prvom prilikom neka dođu avionom u Bari Frol* i Rade Pribićević.**[229]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Frane Frol je bio povjerenik NKOJ-a za sudstvo.
** Dr Rade Pribićević je bio povjerenik NKOJ-a za građevine.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Tempa [Svetozara Vukmanovića] slušamo. Zašto se ne javlja?[230]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 184,
reg. br. 23-1/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Prvom prilikom prebacite avionom u Bari dr Kržišnika.*

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Dr Anton Kržišnik je bio povjerenik NKOJ-a za socijalnu politiku. Na Vis je prispio krajem jula 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Dr Rodžers došao [je] kod vas s našim odobrenjem. On je odličan hirurg i prijatelj naših ranjenih boraca. Primite ga lijepo i pozdravite u moje ime. Kažite mu da sam primio njegovo pismo* i da sam mu poslao moju veliku sliku preko Barija.[231]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Priređivač nije pronašao to pismo.

[ZA] 1. [PROLETERSKI] KORPUS*

Vi ste učinili, a da nas niste obavijestili, strašnih pogrešaka sa 1. div[izijom]. Sada smo saznali da se jedna vaša grupa od 200 ljudi na vaš poziv probijala za vama i bila opkoljena na sektoru 10. div[izije] i skoro potpuno uništena.[232] Po ovom ćemo povesti istragu.[233]

Do daljega Prvom div[izijom] komanduje samo Vaso [Jovanović], odnosno Štab te div[izije], i dobijaće direktno od nas naređenja.

Sa 6. div[izijom] takođe ćemo mi direktno održavati vezu, a vi ne smijete davati nikakva naređenja toj div[iziji].

Naređujem da odmah pošaljete tačan izvještaj o svemu.[234]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* U Knjizi primljenih depeša Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ nije unijet tekst prvog pasusa ovog radiograma, iako je bio primljen kao radiogram br. 58, ali je ostavljen prazan prostor s oznakom broja radiograma Vrhovnog štaba. Ostala tri pasusa su, kao primljeni radiogrami br. 59, u cijelosti zapisana s datumom 18. juli, i završavaju se potpisom: Tito.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

Prvog vedrog dana Saveznici će bombardovati Pljevlja. Izvijestite nas o jačini garnizona u Pljevljima i Prijepolju.[235]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 372,
reg. br. 33-33/1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Prvom prilikom neka dođe u Bari avionom dr[ug] Mile Peruničić.*

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* On je bio povjerenik NKOJ-a za ishranu i tada se nalazio u Sandžaku.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ*]

Za pom[oćnika političkog] kom[esara] 10. brig[ade] postavlja se Savo Mitrović.[236]

Neka Blažo [Jovanović] pošalje ovamo Rašu Radovića.[237]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ zabilježen pod 19. julom.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Prvom prilikom neka idu avionom u Bari Sulejman Filipović i Roćko [Rodoljub] Čolaković.[238]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4-1/7.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Ja se slažem da vaša div[izija] krene preko c[entralne] Bosne i da u zajednici s 5. k[orpusom] u vrijeme prelaska [željezničke pruge] razrušite određene objekte. Ovu smo promjenu donijeli poslije razgovora sa drugom Tošom [Vujasinovićem[239]]. Sporazumijte se s 5. k[orpusom].

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-5/12.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIZIVIJE »NIKOLA TESLA«]

Članove ruske i engleske misije pošaljite u 5. k[orpus] i odmah krenite preko c[entralne] Bosne.[240]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2-5/12.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Vi ste pod našom neposrednom komandom i ne možete primati nikakva naređenja od Štaba 1. k[orpusa].[241] Držite stalno [radio-]vezu s nama.[242]

18. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—5/12.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

1. Depešom javite koliko i kakve municije za vaša artiljerijska oruđa i [mino]bacače trebate, a ujedno i koliko i kakvih oruđa i municije imate.

2. Javite najhitnije imena s činovima artiljerijskih oficira, posebno na artiljerijskim, a posebno na drugim dužnostima.

19. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske, Slovenije i Vojvodine i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5. i 8. korpusa NOVJ.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Vaš štab neka se zove: G[lavni] š[tab NOV i PO] Srbije.[243]

Peko [Dapčević] je krenuo u pravcu Ibra za Goliju.[244]

Druga srpska* će se prebaciti kod vas. Pripremite za nju najmanje 2000 boraca.

Kosta [Nađ] mora pričekati dok Peko ne stigne na [određeno] mjesto.[245]

19. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

---

* Riječ je o 2. srpskoj proleterskoj brigadi.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Iz Barija traže da se uputi jedan bolji prosvjetni rukovodilac za djecu koja se nalaze tamo, pa ga pošaljite.

19. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[IZVRŠNOM ODBORU ZAVNOBiH-a*]

Čolaković neka sa sobom ponese predlog bukvara da se odštampa.[246]

Nemojte uvoditi naziv »narodnooslobodilački pokret«, nego: narodnooslobodilački front.[247] Nemojte stvarati organizacije HSS odozdo. Podrobnije u pismu.

19. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/7.

---

* Tekst radiograma je Tito uputio preko radio-stanice Štaba 5. korpusa i potpisao ga svojim inicijalom: T. To se vidi iz Knjige primljenih depeša Štaba 5. korpusa NOVJ. Međutim, prilikom prepisivanja teksta radiograma u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ Titov inicijal je izostavljen.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA*]

Najhitnije pošaljite Đura Lončarevića, Rakočevića iz 10. div[izije] i dva dobra bataljonska [politička] komesara ili pomoćnika za našu jedinicu u SSSR.** Mijalku [Todoroviću] je govoreno kakvi treba da budu.[248]

19. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Ovo naređenje je Tito uputio na predlog načelnika Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnanta Aleksandra Rankovića.

** Riječ je o 1. samostalnoj streljačkoj brigadi NOVJ u SSSR-u.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ*]

Pošaljite odmah Lolića** kako se Điđo [Milovan Đilas] dogovorio s Blažom [Jovanovićem].

Najhitnije pošaljite Sulejmana Mehmedbašića iz Politodjela 2. div[izije] i 2 dobra komesara bataljona za našu jedinicu u SSSR.[249]

19. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Ovo naređenje je Tito uputio na predlog Aleksandra Rankovića.

** Omaškom je tako napisano prilikom unošenja teksta Titovog radiograma u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ. Treba da piše: Lalića (Radovana). Po dolasku na Vis dodijeljen na rad u Tanjugu.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Uputite odmah na Vis p[ot]pukovnika Pajevića Miloša.*

jul** 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Po dolasku na Vis određen je za nastavnika Artiljerijske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ.

** Na radiogramu nema datuma. Vjerovatno je pisan 19. ili 20. jula.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Osnovno i glavno naoružanje za naše jedinice je oružje mauzerovog njemačkog porijekla, jer ga najlakše možemo dobaviti. Prema tome, ovo oružje treba da čini skelet naoružanja operat[ivnih] jedinica. Drugo naoružanje koje dobijamo jeste samo dopunsko i ne smijemo dozvoliti da naša borbena gotovost bude zavisna od dobijanja municije za to oružje. Treba stvarati rezerve mauzerove municije. a prvenstveno trošiti municiju tog dopunskog naoružanja.

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske, Slovenije i Vojvodine, štabovima 1. proleterskog i 3. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Međutim, tekst radiograma se nalazi i u knjigama primljenih depeša 2, 5. i 6. korpusa NOVJ, što znači da je i tim korpusima bio dostavljen.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE*]

Prebacivanje 2. prol[eterske] brigade avionima ne može doći u obzir, već ona kreće s cijelom div[izijom] na vaš sektor.[250]

Za kadrove ćemo se pobrinuti i prebaciti [ih] avionima.[251]

Slažemo se da najveću pažnju posvetite razbijanju četnika.[252]

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije zapisan pod 21. julom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]*

Odobreno [je] spuštanje kod vas engl[eskog] kapetana Harisona s telegrafistom početkom avgusta. On treba da ide za Kosmaj.

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine zapisan pod 21. julom.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Molim da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« hitno komentariše i ispravi izjava londonskog radija od 20. jula* na srpskom jeziku o reorganizaciji Vrhovnog štaba.[253]

Naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ je Koča Popović postavljen za komandanta oružanih snaga Narodnooslobodilačke vojske Srbije, a ostala lica koja su spomenuta u toj izjavi postavljana su za članove Glavnog štaba Srbije.

To znači da se naredba Vrhovnog štaba odnosi samo na reorganizaciju Glavnog štaba Srbije, a ne Vrhovnog štaba.

Mi smatramo da je to zlonamjerno iskrivljavanje s političkom tendencijom i zbog toga je to potrebno demantovati u nekoliko navrata.[254]

20. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—17/1. *Prevod s ruskog*

---

* Treba da piše: od 19. jula.

MAJORU JAKŠIĆU [MATU,
ČLANU VOJNE MISIJE NOVJ PRI VRHOVNOJ KOMANDI SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE]

Kairo*

Principijelno ne pristajemo da se naše djevojke regrutuju za brit[ansku] vojsku.[255]

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Radiogram je upućen Zastupništvu NKOJ-a u Italiji, čije je sjedište bilo u Bariju, da ga tranzitira Matu Jakšiću u Kairo.

[MAJORU MATU JAKŠIĆU, KAIRO*]

UNRRA** treba svoju organizaciju u zemljama koje oslobađaju sav[ezničke] vojske. Mi našu zemlju oslobađamo sami i mi imamo već organizovanu vlast. Stoga UNRRA ne treba aparata za svoj posao kod nas. Daćemo ga sami.[256]

O vojnoj misiji ništa ne znamo, pa ne pristajemo da joj damo ljude.[257]

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Radiogram je upućen Zastupništvu NKOJ-a u Italiji da ga tranzitira majoru Matu Jakšiću.

** United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu).

[MAJORU MATU JAKŠIĆU, KAIRO*]

Pravilno ste postavili pitanje povratka ljudstva iz zbjega u domovinu. Treba nastojati da se što prije vrati.[258]

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Radiogram je upućen Zastupništvu NKOJ-a u Italiji da ga tranzitira majoru Matu Jakšiću.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ*]

Odobravamo spuštanje kod vas engleskog majora Markadam i Sare Braveman.

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/8.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 6. korpusa NOVJ zapisan pod 21. julom.

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Druga div[izija] mora odmah krenuti do Foče*. Nemojte da angažujete 5, 2. i 17. div[iziju] za borbe na sektoru kod Andrijevice, već izvršite odmah namjeravani pokret.[259] Pritisak Nijemaca kod Andrijevice je zbog toga da vam spriječe odlazak u određen pravac.

20. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Omaška; treba: Koče [Popovića]. U radiogramu koji je istog dana primljen u Štabu 2. korpusa NOVJ piše: *Koče.* Omaška je nastala prilikom unošenja teksta Titovog radiograma u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Strogo povjerljivo

Nepr[ijatelj] na pojedine sektore vrši stalne napade u cilju našeg slabljenja, utroška municije, dezorganizovanja snaga. Mnogi naši komandanti nasijedaju ovoj nepr[ijateljevoj] taktici i jedinice stalno bacaju u teške frontalne borbe iz kojih imamo samo gubitaka i ništa više. Često se krvavo brane mali dijelovi slob[odne] teritorije, koji nemaju nikakvog [operativnog] značaja. Treba primjenjivati elastičniji način ratovanja i čuvati jedinice od izlišnih gubitaka.

Mobilizaciji novih boraca i vojno-političkom učvršćenju jedinica posvetiti sada naročitu pažnju. Mora postojati velika srazmjera između priliva novih boraca i naših gubitaka. Vršiti prvenstveno takve akcije koje stvaraju uslove za mobilizaciju novih boraca. Čuvati najveću tajnu naših namjeravanih akcija i pokreta. Saveznicima o tome nikakvih podataka ne davati.

21. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c. f. 1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih radiograma Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima Srbije, Hrvatske, Slovenije i Vojvodine, štabovima 1. proleterskog, 2. 3, 5, 6. i 8. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE*]

Važno je redovno dostavljati izvještaj o borbama u Srbiji i Makedoniji.[260]

21. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije zapisan pod 22. julom, a tek 28. jula je Glavni štab NOV i PO Srbije prenio ovo Titovo naređenje Glavnom štabu NOV i PO Makedonije radiogramom slijedeće sadržine:

»Važno je da dostavljate izvještaje o akcijama s cijelog područja«. (A—VII, k. 234, reg. br. 10—1/1).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Naši ranjenici nezbrinuti leže u Italiji. Ovo [je] izazvalo mučan utisak kod Saveznika. Naređujem da odmah uputite tražene ljekare i bolničare. Zamjeram vam na labavosti i aljkavosti.

Prvim avionom najhitnije pošaljite određene ljekare za naše ranjenike u Italiji, koji su u velikoj opasnosti. Snosite najtežu odgovornost za neizvršenje toga zadatka.[261]

21. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

Uputite hitno šest sposobnih radio-telegrafista u Bari, odakle će biti prebačeni u Srbiju.[262]

21. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske zapisan pod 22. julom.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Uzmite odmah dvije brig[ade] 11. div[izije] i to: 5. i 12. i spremite se da odmah krenete u određeni pravac čim dođu ove brigade. Ovo je vrlo hitno.[263]

21. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

U dnevnim operativnim izvještajima navedite uvijek broj** i ime nepr[ijateljske] jedinice protiv koje ste bili u borbi.

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tekst radiograma je dostavljen glavnim štabovima Srbije, Hrvatske i Slovenije, štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6, 8. i 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

** Misli se na broj (jačinu) neprijateljevih vojnika.

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU

Dragi drugovi,

Primili smo vaše pismo.[264] Na vaše traženje šaljemo vam nešto hrvatskog, slovenačkog i bosanskog materijala u vezi sa stvaranjem vašeg Antifašističkog vijeća Srbije.

Napominjemo u vezi s materijalom koji vam šaljemo da je, doduše, osnovna linija tog materijala pravilna, no ipak postoje neke stvari u njima s kojima se mi ili ne slažemo ili ne dolaze u obzir za vas u Srbiji s obzirom na stepen razvitka kod vas. Mi smo u samom materijalu obilježili ta mjesta i dodali kratak komentar.

Upozoravamo vas u vezi s izgradnjom vlasti naročito na slijedeće činjenice:

1. Široko političko jedinstvo, Narodnooslobodilački front, neka bude politička osnova te vlasti, Nastojte da privučete u organe vlasti pripadnike raznih političkih pravaca, pri čemu ostajete, razumije se, budni, da vam se u aparat ne uvuku neprijatelji.

2. Organima narodne vlasti dajte maksimalni autoritet. Učinite sve da mase imaju povjerenje u njih i da ih zaista zavole kao svoju vlast.

3. Privlačite na rad organa narodne vlasti što šire narodne mase, i to ne samo u obliku političkih manifestacija narodnih masa za svoju vlast nego i na taj način da mase učestvuju u svakodnevnom radu tih vlasti (u prosvjeti, privredi, zdravstvu itd.).

4. Obezbijedite pravilno partijsko rukovodstvo u organima narodne vlasti. Šaljite svoje najbolje ljude u te organe. Rukovodstvo* Partije ne smije se izražavati u formi komandovanja, nego ubjeđivanja i neumornog rada na rješavanju svakodnevnih zadataka koji stoje pred organima narodne vlasti. Učinite sve da bi srpske narodne mase na svom sopstvenom iskustvu uvidjele razliku između istinski demokratskih organa narodnooslobodilačke vlasti i vlasti u staroj Jugoslaviji ili Mihailovićevih odbora.

Što se tiče stvaranja KP Srbije, mi se u principu slažemo s vama, no mislimo da se osnivački kongres ne bi smio održati prije zasijedanja osnivačke skupštine Antifašističkog savjeta Srbije.[265] Izvršite sve pripreme, a sam kongres moći ćete održati poslije zasijedanja savjeta, u

---

* To jest: rukovođenje.

pogodno vrijeme, kada ćete moći na kongresu već pokazati značajnije političke i vojne rezultate. Ako bi održali kongres sada, on bi imao daleko manji značaj.[266] Mi ćemo vam u tom pogledu dati naknadne upute.

Što se tiče kadrova koje tražite, mi ćemo sve učiniti da vam ih pošaljemo. Preduzeli smo već neke mjere, naročito u pogledu vojnih kadrova. No, posvetite i sami najveću pažnju tome pitanju. Morate imati pred očima da ćete glavnu težinu zadatka ipak morati rješavati sa svojim sopstvenim kadrovima. Radite, dakle, koliko je najviše moguće na njihovom vaspitavanju kroz borbu, školu i literaturu.

Na sadašnjem stepenu vaše borbe ima još naročiti značaj dobro razvijena i rukovođena i dobra agitacija i propaganda. Posvetite tome pitanju maksimalnu pažnju. Stvorite što prije uslove za izlaženje jednog centralnog srpskog organa Narodnooslobodilačkog fronta Srbije (prenesite »Glas« Narodnooslobodilačkog fronta Srbije na oslobođenu teritoriju)[267] i jednog centralnog masovnog organa KP. Radite što više na razvijanju naše štampe po vojnim jedinicama, pri čemu morate biti naročito budni prema raznim sektaškim greškama, koje sigurno kod vas u sadašnje vrijeme predstavljaju najveću opasnost.

Na ostala pitanja ćemo odgovoriti idući put, poslije vašeg iscrpnijeg izvještaja.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

S drugarskim pozdravima

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije
J. B. Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, br. 1944/235.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE*]

Posredujte i uključite Makedoniju** u našu [radio-]stanicu. Do tada vi prenosite borbene izvještaje iz Makedonije.[268]

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije zapisan pod 23. julom.

** Odnosi se na Glavni štab NOV i PO Makedonije.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Požurite svim snagama u organizaciji aerodroma. Smatrajte [to] kao jedan od najvažnijih zadataka.[269]

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Šaljite avionom jednog vrlo dobrog radio-telegrafistu za službu u V[rhovni] š[tab NOV i POJ] i dva koja su sada izašla iz kursa.*

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Smisao je: završili vrlo dobro radio-telegrafski kurs.

[ZA] 1. [PROLETERSKI] KORPUS [NOVJ]

Za [političkog] komesara 3. brigade* postavlja se Krsto Bajić, član Politodjela, a Simu Todića pošaljite ovamo na novu dužnost.

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Riječ je o 3. krajiškoj proleterskoj brigadi 1. proleterske divizije.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Potpukovnik Velimir Dakić* neka odmah avionom dođe u Italiju.[270]

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Omaška; treba: Jakić. Omaška je nastala prilikom prepisivanja Titovog radiograma u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ. U Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ pravilno piše: *Jakić.*

[ŠTABOVIMA: 2, 3. i 12. KORPUSA NOVJ*]

Kod vas zaostalo ljudstvo iz Sedme banijske divizije sakupite i sigurnim putem uputite na Baniju.[271]

22. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* U knjigama primljenih depeša navedenih štabova tekst radiograma je nekoliko dana kasnije zabilježen (najranije 23. jula).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Šaljite odmah avionom artiljerijskog majora Aranđelovića.* Zašto ne šaljete u posljednje vrijeme operativne izvještaje?[272]

[23. jul 1944]**
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Aranđelović je po dolasku na Vis postavljen u Artiljerijsko odjeljenje Vrhovnog štaba NOV i POJ.

** Na radiogramu nema datuma. Vjerovatno je pisan 22. ili 23. jula.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Saznali smo da je kod vas došla masa raznih sav[ezničkih] oficira, navodno na osnovu nekog sporazuma između nas i Sav[eznika] prema kojem bi se moglo slati u Austriju bez računa oficire. Ovo nije tačno i za svakog oficira moraju Sav[eznici] dobiti posebnu dozvolu.

23. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Naš opunomoćenik koji će podizati novac u Londonu jeste Rudolf Bićanić; u Italiji — Ivan Milutinović, zamjenik povjerenika za finansije u Nacionalnom komitetu; u Kairu — Mato Jakšić. Ovi drugovi, uz podnošenje dokumenata, mogu u pomenutim mjestima podizati novac.[273]

Za odlikovanje sovjetskih oficira potrebno je imati saglasnost sovjetske vlade, što sam ja već tražio od šefa Sovjetske vojne misije Kornjejeva.[274]

23. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—18/1. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ I ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

S jedinicama koje idu na zadatak* ne smijete uzeti nikog od sav[ezničkih] misija, a niti smijete dati znati o tome.** Držati sve u najvećoj tajnosti.[275]

Napad [Nijemaca] na Andrijevicu i Berane vrlo je sumnjiv.[276]

23. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Odnosi se na predstojeće nastupanje Operativne grupe divizija NOVJ prema južnoj Srbiji.

** Smisao riječi *dati znati o tome* jeste: dati im do znanja o tome zadatku, tj. upoznati ih s tim zadatkom.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Pred Saveznicima držite u najvećoj tajnosti vaš namjeravani pokret.* Vi morate razumijeti ovo.

23. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Tito misli o pokretu jedinica 3. korpusa NOVJ prema Srbiji. U vezi s tim vid. još i nap. 275.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Dva transportna aviona su moja lična svojina i nema niko prava da zapriječi njihov dolazak na našu teritoriju na Visu.[277]

23. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Ranjene Albance primite u našu bolnicu, jer je to vrlo dobro* [učiniti].[278]

[23]** jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Smisao je: humano.

** Na radiogramu nema datuma, a njegov tekst je u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ upisan između radiograma datiranih 23. i 24. jula. Priređivač smatra da ga je Tito napisao 23. jula, iako je u Knjizi primljenih depeša Štaba Baze NOVJ u Italiji upisan pod 24. julom.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Najhitnije [nam] pošaljite predloge za odlikovanja oficira, [podoficira], boraca i politkomesara vaših jedinica.

24. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Tekst radiograma je prema evidenciji vođenoj u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ dostavljen glavnim štabovima Srbije, Hrvatske, Slovenije i Vojvodine i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6, 8. i 12. korpusa NOVJ.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Za propagandu u inostranstvu potrebno nam je hitno da šaljete što više propagandnog materijala iz vojske i pozadine: literature, letaka, plakata, fotografija. Prikupite to tako da može vaš materijal predstavljati samostalnu izložbu. Po mogućnosti dajte sad materijal u tri egzemplara.

24. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Krajger neka ne dolazi.[279] Intervenisali [smo] zbog oružja za Štajersku.* Šaljite višak mobilisanih u 7. k[orpus]. Rasporedite rad[nički] elemenat po svim brigadama 14. div[izije].

24. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Vid. nap. 283.

[CENTRALNOM KOMITETU KP SLOVENIJE]

Zdenka [Kidrič] ne može biti na radu kod Direktora*, jer je ne samo kandidat CK** nego i žena sekretara Iz[vršnog] o[dbora] O[svobodilne] fronte.***[280]

24. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Nadimak za rukovodioca sovjetske obavještajne službe.
** CKKP Slovenije.
*** Sekretar IO OF bio je Boris Kidrič.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Zbog nepravilnog prikazivanja vojničkih operacija i zbog usklađivanja izvještaja zabranjujemo vam slati direktno dopise vojničkog karaktera na Radio[-stanicu] »Slobodna Jugoslavija«. Sve dalje dopise slati preko nas.[281] Dopise pol[itičkog] značaja šaljite [joj] i dalje direktno.

24. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Bombardovanje taktičkih ciljeva, tj. nep[rijateljskih] koncentracija koje su za vas važne, možete tražiti direktno od sav[ezničke] misije kod vas bez specijalne dozvole V[rhovnog] š[taba NOV i POJ]. Na taj način već sarađuje sav[eznička] avijacija s našim snagama u drugim krajevima. Samo za bombardovanje gradova potrebna je prethodna dozvola V[rhovnog] š[taba NOV i POJ].

24. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Za sada ne dozvoljavamo formiranje nove div[izije] u Štajerskoj dok 14. div[izija] ne bude imala 5000 boraca. Ne stvarajte nikakvih novih jedinica, osim manjih [partizanskih] odreda. Pojačavajte postojeće jedinice.[282] Iz Štajerske pojačajte i 7. korpus. Produžite s mobilizacijom.[283] Šaljite brojno stanje jedinica 4. zone.

24. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Hitno pošaljite za Treći korpus u istočnoj Bosni 20 gumenih čamaca. Zašto ni do danas to niste uradili?[284]

Za Prvu [proletersku] diviziju u Sandžaku treba baciti na Negobude slijedeći materijal:

minobacače s minama, koje smo već tražili;
municije 7,9 [mm za puške] — 100 000 [komada],
za njemačke puškomitraljeze — 500 000 [komada],
za teške mitraljeze »breda« — 300 000 [komada],
za ruske automate — 100 000 [komada],
ruskih automata s tri diska — 100 komada,
defanzivnih ručnih bombi — 2 000 [komada],
pištolja za signalne rakete — 1500 komada,
dvogleda — 10 komada,
mina za miniranje puteva — 100 kompletnih komada,
ulja za oružje — 150 litara, i,

ako ima potrebno je poslati sekcija 1 : 100 000 Srbije, Crne Gore i Sandžaka po 20 kompleta.

Sve ovo treba da se najhitnije pošalje. Javite nam šta je urađeno po ovome.[285]

24. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—19/1.

Prevod s ruskog

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Bez odobrenja V[rhovnog] š[taba NOV i POJ] i[li]** NKOJ-a ne smije se nijedno lice, osim ranjenika, uputiti u inostranstvo. Izuzetak čine lica iz ob[avještajne] službe.

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je prema evidenciji koja postoji u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske, Slovenije i Vojvodine, štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6, 8. i 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

** U primljenim radiogramima kod svih operativnih štabova kojima je radiogram dostavljen umjesto »i«, piše: *ili*.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE*]

Vi ste svakako morali da se orijentišete prema Kopaoniku, a ne prema Bugarskoj.[286] Zbog ispražnjavanja Kopaonika mi sada moramo obustaviti pokret 2. div[izije] na taj teren jer može pasti u težak položaj.

Naše snage će doći na ugovoreni teren s lijeve strane Ibra. Bilo bi dobro da naredite vašim div[izijama] na sektoru Leskovac—Priština da brzim manevrom krenu u pravcu Kopaonika, preko Podujeva ili Kuršumlije i tamo bi se tada mogle osloniti na naše jedinice koje bi stigle na ugovoreni teren.[287]

Peko [Dapčević] vodi teške borbe kod Andrijevice. Prva div[izija] uspješno dejstvuje oko Pljevalja. U Dalmaciji 8. k[orpus] je u opštoj ofanzivi s dobrim uspjehom u dolini Cetine i Benkovca. Kosta [Nađ] se sprema, ali su mu [Nijemci] opet nametnuli borbe. On će krenuti s tri divizije. Dobio je 11. div[iziju]. U c[entralnoj] Bosni zauzet [je] Tešanj. Situacija tamo uopšte [je] dobra. U zap[adnoj] Bosni Rodić ima uspjeha. U Hr[vatskoj] naši opet čiste Liku i uspostavili [su] vezu s Kordunom preko L[ičkog] Petrovog Sela. U Slov[eniji] situacija [je] odlična. Ima nekih znakova da će se Nijemci povući iz Dalmacije.

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije zabilježen 26. jula, jer je tih dana Glavni štab bio u pokretu i nije održavao redovnu radio-vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ. Tamošnji tekst je nepotpun, a u njemu ima i nejasnoća.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

U Štajerskoj postoje velike mogućnosti mobilizacije. Vaš korpus neka mobilizira u područjima Ptuj i Kozje.

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 26,
reg. br. 1—1/6.

---

* Glavni štab NOV i PO Hrvatske je tekst radiograma (s neznatnim izmjenama) prenio Štabu 10. korpusa NOVJ.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Mi smo počeli davati otvorenim tekstom naše informacije, ali je tamošnje primanje vrlo rđavo. Tako se ne može dalje raditi.

Obezbijedite da tekst primaju dobri radisti. To je vrlo važno, jer London objavljuje naše informacije 2—3 dana prije »Slobodne Jugoslavije«.[288]

Hitno javite puna imena sovjetskih oficira, koji, osim, članova Vojne misije, treba da dobiju naša odlikovanja.

Pitajte u moje ime general-lajtnanta Kornjejeva kada namjerava da se vrati. Bilo bi vrlo dobro ako bi Kornjejev, osim ordena donio i spomenice za učesnike u borbi od 1941. godine, To je za nas sada vrlo važno.[289]

Na vaš radiogram N° 90 odgovaramo:

Municije — puščanih metaka 7,9 mm — sto hiljada, 20 kompleta sekcija — sve to za Prvi [proleterski] korpus.

25. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—20/1. *Prevod s ruskog*

[PEKU DAPČEVIĆU, KOMANDANTU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA, I ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ*]

U Srbiji Koča [Popović] došao [je] u vanredno tešku situaciju.[290] On se povlači prema granici Bugarske. Njegove tri div[izije] opkoljene** [su] na sektoru Lebane—Medveđa. Dao sam naređenje da pokušaju proboj prema Kopaoniku.*** Vi ste mnogo doprinijeli vašim oklijevanjem takvoj situaciji. Samo 2. div[iziju] opasno [je] slati na taj sektor Kopaonika dok situacija ne bude jasnija.[291] Zamijenite sektor Andrijevice vašim crnogorskim jedinicama, a sa određene tri divizije odmah krenite na određen teren, jer će se time olakšati položaj Koči i onemogućiti tim pokretom da nepr[ijatelj] prenese iz Srbije težište borbe u Crnu Goru i Sandžak, što bi on svakako učinio ako razbije Koču. Javite svakog dana stanje kod vas. Ja to tražim i na to obavezujem komandanta Peka.[292]

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Radiogram koji je primio Štab 2. korpusa se završava potpisom: *Tito.*

** To su bile: 21. srpska udarna, 24. srpska i 25. srpska NO divizija.

*** Vid. str. 237.

[ŠTABU 4. KORPUSA NOVJ*]

Dvadeset četvrtog jula iz Slavonije se sretno prebacila na Motajicu jedna slavonska brigada.* Jedanaesta divizija treba da krene odmah u određenom pravcu.**

Ima[mo] vijesti da je štab V SS njem[ačkog] korpusa iz Mostara prešao u područje Broda. Provjerite [to] i javite.[293]

Javite 11. div[iziji] neka sluša 5. korpus [NOVJ] u 17^{h} i u $20,17^{h}$.

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/7.

* Riječ je o 21. slavonskoj udarnoj brigadi.

** Pravac njenog kretanja je bio preko istočne Bosne ka zapadnoj Srbiji.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

Vaši izvještaji neodređeni [su]. Iste stvari javljate po više puta. Telegrami [vaši su] nekoncizni. Ispravite to.[294]

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

Direktno nas izvještavajte o operativnoj djelatnosti i opštem stanju i problemima korpusa.[295]

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Odlikovali smo vašu 2. i 3. brigadu Ordenom narodnog oslobođenja.[296] Javite kako se sada drži vaša 1. brig[ada] i da li može doći u obzir za odlikovanje u drugoj turi.[297]

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—5/12.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Saopštite Štabu 11. div[izije] da se na Motajici prebacila 24. VII jedna slavonska brigada*, koja će preuzeti sektor do Prnjavora. Prema tome, [11] divizija mora odmah s vama da krene u određenom pravcu.** Usput se nemojte upuštati u borbe, jer vas čeka drugi zadatak.[298]

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—5/12.

* Odnosi se na 21. slavonsku udarnu brigadu iz sastava 28. slavonske udarne divizije.

** Misli se na istočnu Bosnu.

ZA RANKOVIĆA, [ORGANIZACIONOG SEKRETARA KPJ I NAČELNIKA PERSONALNOG ODJELJENJA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Nabavite u Italiji materijal za nacionalne i proleterske zastave za one brigade koje su odlikovane ordenima. Materijal mora biti svila ili somot i to u većoj količini.

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Javljajte redovno i tačno rezultate savezničkog bombardovanja i taktičke saradnje avijacije i naše vojske.

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—19/1.

* Tekst radiograma nije zapisan u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ u kojoj se nalaze »naređenja za sve jedinice«, tj. radiogrami s identičnim tekstovima dostavljeni svim onim operativnim štabovima s kojima je Vrhovni štab održavao direktnu radio-vezu. Iz do sada pronađene izvorne građe tekst radiograma je najranije primio Glavni štab NOV i PO Hrvatske, pa se stoga ovdje objavljuje iz njegove Knjige primljenih depeša.

Ni ostali radiogrami koje je Tito do kraja jula 1944. slao kao »naređenja za sve jedinice« nisu upisani u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba. Stoga će se svaki od njih objaviti iz knjige primljenih depeša onoga operativnog štaba koji je dotično naređenje vremenski najranije primio.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Peko [Dapčević] je krenuo u određenom pravcu.[299] Prva div[izija] zaposjela desnu obalu Lima od Bijelog Polja do Prijepolja. Pljevlja i Prijepolje žestoku [su] bombardovani. Uništeni su četnički štab i mjesna komanda.

Javljajte redovno situaciju [kod] vaših jedinica.

25. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Pilote i stručno vazduhoplovno osoblje šaljite u Italiju.*

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 26,
reg. br. 7—1/6.

---

* Glavni štab se 25. jula obratio Vrhovnom štabu, pitajući ga da li je potrebno da šalje pilote iz svojih jedinica u Italiju.

PETRU [BORISU KIDRIČU, SEKRETARU IZVRŠNOG ODBORA OSVOBODILNE FRONTE]

Jože Rus neka dođe prvom prilikom avionom u Bari.*

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Josip Rus, potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a, došao je u Bari krajem jula 1944.

[ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE*]

Prva, Treća i Trinaesta vaša brigada odlikovane su Ordenom narodnog oslobođenja. Svaka [od tih] brigada mora imati veliku crvenu svilenu zastavu sa zlatno izvezenim svojim nazivom i vrpcom ordena. Ako nemate materijal, javite.[300]

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f. 1.

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ.

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ I ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Ordenom narodnog oslobođenja odlikovane su: 1. krajiška, 2. proleterska srpska, 4. i 5. crnogorska, 6. [istočno]bosanska [brigada]. Ovo je sve iz vaše grupe [brigada][301] i to je, između ostalog, objavila danas »Slobodna Jugoslavija«. Sve ove brigade moraju spremiti odgovarajuće zastave na kojima moraju biti izvezeni naslovi i odgovarajuća vrpca ordena. Ako nemate svile za zastavu, onda nam javite da nabavimo.

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ*]

Od jedinica koje su pod vašom komandom nagrađene su Ordenom narodnog oslobođenja [slijedeće]: Šesta [istočno]bosanska, Peta kozarska [krajiška] i Druga krajiška [NOU brigada].[302] Od [jedinica] 12. korpusa nagradićemo u drugoj turi najbolje dvije brigade.

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ zabilježen pod 27. julom.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

Javite nam koje dvije brigade možete predložiti za nagrade [odlikovanje] u drugoj turi.*

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Štab 12. korpusa je bio predložio za odlikovanje 1. i 2. vojvođansku udarnu brigadu i taj predlog uputio preko Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine neposredno pred njegov odlazak za Bari.

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Koča [Popović] se već dva dana ne javlja.* Situacija kod njega [je] teška.[303]

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Glavni štab NOV i PO Srbije bio je tada u pokretu i tri dana (25, 26. i 27. jula) nije slao izvještaje Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE*]

Na Negobuđe dobićete divizion od osam topova, 82 poslužioca, 35 mazgi, sav materijal za vezu i 1300 [topovskih] metaka. Organizujte prihvat, popunu ljudstva i [pribavite tovarnu] stoku za municiju.[304]

26. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

---

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Mitar [Bakić] mora odmah doći ovamo na novu dužnost.[305]

27. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/e, f.1.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ*]

Nepravilno ste postupili što ste iznurenu 16. diviziju uputili prema rijeci Bosni.[306] Ona će biti nesposobna za izvršavanje predviđenog zadatka zbog iznurenosti. Morali ste poslati drugu jedinicu.[307]

27. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.;
k. 28, reg. br. 4—1/5.

---

* Radiogram se nalazi u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ i to prva rečenica na str. 10 zavedenoj u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u k. 60/c, f.1, a ostali dio teksta na str. 11 zavedenoj u k. 28, reg. br. 4—1/5.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Neka Valter [Vladimir Perić] dade što tačnije podatke o njemačkim kretanjima i namjerama.[308]

27. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ*]

Slažemo se da nije trebalo slati 16. div[iziju] u pravcu 2.** Nastojte da se jedinica čim manje izmori. Naše mišljenje saopštili smo Trećem korpusu [NOVJ].[309]

27. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Tekst radiograma u Knjizi primljenih depeša Štaba 12. korpusa NOVJ ima datum 28. jul.

** Tako piše u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ. Smisao je: *u drugom pravcu*, tj. u pravcu koji ne odgovara smjeru predstojećeg njenog dejstva.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Iz Slovenije [su] stigla dva ljekara — Obračunč* i Neubauer.** Obračunč je stari partizanski liječnik, bivši načelnik San[itetskog] odjeljenja G[lavnog] š[taba NOV i PO Slovenije] i šef Centralne bolnice, vrlo sposoban organizator. Neubauer je isto vrlo sposoban.[310] Upotrijebite ih po sposobnostima.

27. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

* Dr Rudolf Obračunč Cedrik.
** Dr Robert Nojbauer (Neubauer).

ZA RANKOVIĆA, [ORGANIZACIONOG SEKRETARA KPJ I NAČELNIKA PERSONALNOG ODJELJENJA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Ja ću doći tamo oko 1. [avgusta] radi sastanka s Vilsonom između 3. i 5. avgusta.[311]

28. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—44/10.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Sovjetske vojne ljekare i ostalo osoblje prebacite u Bari.

Mi ćemo ih odatle rasporediti tako da jedan dio ostane u našim bolnicama u Italiji, a ostale ćemo poslati u našu domovinu.[312]

28. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—21/1.

Prevod s ruskog

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Četiri dana s Kočom [Popovićem] nema veze.[313] Po poslednjim podacima jake neprijateljske snage ovladale [su] cijelim terenom između Ibra i Južne Morave.* Naše [tamošnje] jedinice većim dijelom [. . .]** su se k istoku i jugu [Srbije].

28. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 372.
reg. br. 3—1/2.

* Vid. nap. 286.

** U primljenom radiogramu su napisane slijedeće dvije riječi sa znacima pitanja: »*ostale?*, *otekle*«?. Vjerovatno treba: orijentisale.

RANKOVIĆU, [ORGANIZACIONOM SEKRETARU KPJ I NAČELNIKU PERSONALNOG ODJELJENJA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Čekaj moj dolazak tamo.[314]

29. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal [Tito]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—44/10.

ZA RANKOVIĆA, [ORGANIZACIONOG SEKRETARA KPJ I NAČELNIKA PERSONALNOG ODJELJENJA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Trećeg [avgusta] ja odlazim direktno engleskim avionom u Kazertu na razgovore s Vilsonom.[315]

29. jul 1944. Maršal [Tito]
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—44/10.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Koliko ste do sada spasli savezničkih avijatičara?[316]

29. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 372,
reg. br. 33—47/1.

* Tekst radiograma nije zapisan u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV I POJ, pa se objavljuje iz Knjige primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Za naše [međusobne radio-]veze ne stavljajte [radio-]telegrafiste početnike, jer se rad odugovlači, depeše zakašnjavaju.

Ranjenici, bolničari, liječnici, djeca i stari Jevreji mogu [ići u Italiju] bez specijalne dozvole.[317]

Čiča Janko [Moša Pijade] sa drugaricom može [ovamo] doći.[318]

29. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 119/4,
reg. br. 1—19/1.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Slažemo se i vrlo smo zadovoljni što Sveslovenski komitet šalje Pavla Savića na Sveslovensku naučnu konferenciju u Sjevernoj Americi.[319]

Prenesite Saviću da na zahtjev prisutnih na konferenciji u Americi može istupiti s referatom o našoj oslobodilačkoj borbi.[320]

Pozdravite Savića.

29. jul 1944. Maršal Tito
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—22/1. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Vazduhoplovni potpukovnik Ulepič neka se hitno prebaci [avionom] u Bari, gdje će primiti dalje naređenje.[321]

30. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 394,
reg. br. 21—35/2.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Treba izbjeći neprekidne frontalne borbe. Ovo je naročito važno za trupe sa specijalnim zadatkom.[322] Lekićeve jedinice morate snabdjeti materijalom koji dobijate od Saveznika.[323]

30. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 408/a, reg. br. 2—128/8-I.

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Engleska [vojna] misija koja je kod Morače* treba da ide s vama radi prijema materijala.[324]

30. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 372,
reg. br. 3—1/2.

* Riječ je o Anglo-američkoj vojnoj misiji koja se nalazila pri Štabu 5. krajiške udarne divizije.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

Naši generali u Italiji neka skinu crvene lampase.

30. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—44/10.

ZA RANKOVIĆA, [ORGANIZACIONOG SEKRETARA KPJ I NAČELNIKA PERSONALNOG ODJELJENJA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Albansku delegaciju koja je došla kod Engleza u Bari zadržite, jer hoću da razgovaram s njima.[325]

[31] jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1—44/10.

OVO [JE] ZA MILUTINA [IVANA MILUTINOVIĆA, ČLANA POLITBIROA CKKPJ I POVJERENIKA NKOJ-a ZA PRIVREDU]:

Odmah dođi ovamo.[326]

31. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 394,
reg. br. 21—35/2.

PRVOM ZASIJEDANJU ASNOM-a

U ime NKOJ-a toplo pozdravljam I zasijedanje ASNOM-a preko vas slobodnih izaslanika makedonskog naroda, koji se rame uz rame sa ostalim narodima Jugoslavije digao s oružjem u ruci protiv okupatora i njegovih pomagača za svoju slobodu i za slobodu svih naroda Jugoslavije.

Činjenica da se održava prvi put poslije dugih vijekova robovanja makedonskog naroda zasijedanje slobodnog makedonskog sobranja, na kome ćete vi izlaslanici makedonskog naroda slobodno odlučivati o sudbini svoga naroda, jeste istorijski događaj ne samo za makedonski nego i za sve narode Jugoslavije. Svojom sopstvenom herojskom borbom i uz bratsku pomoć svih naroda Jugoslavije makedonski narod postavlja nerazrušive temelje svoje slobode i ravnopravnosti. To je ujedno još jedno svjedočanstvo da nova Jugoslavija ostaje vjerna načelu pune ravnopravnosti svih njenih naroda. Neka zato Prvo zasijedanje ASNOM-a još više učvrsti bratstvo između naših naroda i još više mobilizira snage makedonskog naroda u zajedničkoj borbi naših naroda protiv barbarskih ugnjetača.

Živjela slobodna i ravnopravna Makedonija u slobodnoj demokratskoj federativnoj Jugoslaviji![327]

31. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

Predsjednik NKOJ-a
maršal Jugoslavije

A-VII, k. 26,
reg. br. 10—7/3.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ*]

Javljajte pismeno tačnu količinu materijala koji Saveznici šalju, kao i datum i broj aviona. Javite i ukupnu količinu svega do sada primljenog materijala.**

31. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 372,
reg. br. 33—50/1.

---

* Tekst radiograma nije zapisan u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ, pa se objavljuje iz Knjige primljenih i poslatih depeša Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ.

** Ti podaci su Titu bili potrebni da bi ih koristio prilikom diskusije na predstojećoj konferenciji s generalom Henrijem M. Vilsonom u Kazerti.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Ne može biti generalnog rješenja NKOJ-a za izvlačenje stručnjaka iz [Narodnooslobodilačke] vojske [Jugoslavije]. Treba dati predlog za svakog pojedinca.

31. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 26,
reg. br. 7—1/6.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

Poslaćemo vam hranu, ali nam samo javite gdje da je šaljemo.[328] Mislim da bi najbolje bilo da vam šaljemo avione kod sela Medojevići, blizu Olova.[329] Olovo je zauzeto.[330] Šaljite tamo ljude da organizuju primanje.

31. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 589/B,
reg. br. 8—3/10.

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Koča [Popović] se probija natrag ka Toplici.[331] Oko Prištine [je] neka koncentracija Nijemaca.[332]

31. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 372,
reg. br. 3—1/2.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

General Ristić neka hitno dođe ovamo s Nikolom Petrovićem.[333]

31. jul 1944.
[Orlovica na Visu]

A-VII, k. 60/c, f.1.

PRILOZI

[GENERALU HENRIJU M. VILSONU, VRHOVNOM KOMANDANTU SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE][334]

Tito me obavještava da bi mu bilo vrlo drago posjetiti Vas u Kazerti za otprilike dva tjedna radi vojnih razgovora. On bi se također vrlo rado sastao s generalom Aleksanderom* ako se to može urediti.

2. Ako želite predložiti datum, izvršit ću pripreme u skladu s tim. Ako je moguće, Tito bi želio stići avionom direktno u Kazertu.[335]

Macmis** br. 67.

PRO, FO 371/44291, R 10725/44/92.

*Prevod s engleskog****

* Britanski general Harold Aleksander bio je tada vrhovni komandant savezničkih kopnenih snaga u Italiji.

** Skraćenica od Maclean's Mission (Maklejnova misija). Odnosi se na Anglo-američku vojnu misiju pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

*** Prevod s engleskog ovog priloga, kao i prevodi s engleskog ostalih priloga koji se objavljuju u ovom tomu preuzeti su iz zbirke dokumenata koja je izabrao i uredio dr Dušan Biber u knjizi *Tito—Churchill, strogo tajno.*

GENERALU H. M. VILSONU,
[VRHOVNOM KOMANDANTU SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE]

Od svog povratka[336] nisam gubio nijednu priliku da Tita podsjetim da vlada Njegova Veličanstva* mnogo želi da on i na vojnom i na političkom planu širi opseg svog pokreta u Srbiji i dalje jača svoje aktivnosti.[337] Istaknuo sam da pored neposredne strateške važnosti Srbije građanski rat tamo ne bi nikome koristio.

2. Tito je sada odlučio da osim generala Popovića** u Srbiju u bliskoj budućnosti pošalje slijedeće: general-lajtnanta Rankovića, jednog od svojih najužih saradnika, dr Ribnikara, potpredsjednika Nacionalnog komiteta i vršioca dužnosti ministra informacija, i Kar[delja]***, drugog potpredsjednika Nacionalnog komiteta. Popović, Ranković i Ribnikar su svi Srbi. Među drugim zadacima trebali bi organizovati stvaranje Državnog vijeća za Srbiju, čiji će predsjednik vjerovatno biti Ribnikar.

[2. jul 1944. F. Maklejn]

PRO, FO 371/44259,
R 10399/8/92.

Prevod s engleskog

* Odnosi se na vladu Velike Britanije.

** General-lajtnant Koča Popović, novoimenovani komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije, nalazio se tada u Bariju očekujući avion kojim bi se sa svojim Štabom prebacio u Srbiju, što je uslijedilo tek noću 10/11. jula.

*** U originalu primljenog radiograma nisu dešifrovane grupe za nekoliko slova. Po daljoj sadržini teksta se vidi da se to odnosi na Kardelja.

BRIGADIRU MAKLEJNU, [ŠEFU ANGLO-AMERIČKE VOJNE MISIJE PRI VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

Vidio sam Vaš telegram za Vrhovnog savezničkog komandanta u kojemu kažete da podsjećate Tita da vlada Njegova Veličanstva vrlo želi i na vojnom i na političkom polju vidjeti da se širi opseg partizanskog pokreta i partizanske aktivnosti u Srbiji, i u kojemu izvještavate o Titovoj namjeri da pošalje razne srpske članove svog pokreta u Srbiju čija bi jedna od zadaća bila da osnuju Državno vijeće za Srbiju.*

Iako je istina da smo, kad ste bili ovdje[338], razmatrali povećanje pomoći partizanskim snagama u Srbiji da bismo olakšali svim Srbima koji to žele da se bore uz partizanske snage, nije nam stalo da pomognemo Titu da nametne sebe i svoj režim srpskom narodu, što bi moglo izazvati oštar otpor i trajno nezadovoljstvo. Naša politika je da sporazumom između Tita i vlade** izgradimo sistem suradnje između partizana i svih onih Srba koji se žele boriti protiv neprijatelja.[339] Već ste sigurno primili poruku jugoslovenskog ministra predsjednika koju morate saopćiti Titu, a koja se nalazi u mom telegramu br. 211 za Bari od 1. srpnja koji označuje što se sada planira.***

Morate stoga zamoliti Tita da odgodi odlazak Rankovića i Ribnikara u Srbiju dok Tito i jugoslovenski ministar predsjednik pod predsjedavanjem SAC**** na skorom sastanku u Kazerti ne budu mogli prodiskutirati cijelo pitanje pregovora o suradnji sa Srbima.[340]

5. jul 1944. [Antoni Idn]

PRO, FO 371/44259, R 10409/8/92.

Prevod s engleskog

* Tekst *telegrama* (radiograma) se objavljuje u Prilozima na str. 286.

** Odnosi se na kraljevsku jugoslovensku vladu dr Ivana Šubašića.

*** Poruka Ivana Šubašića je citirana u nap. 49.

**** Vrhovnog savezničkog komandanta. SAC su početna slova od engleskih riječi: Supreme Allied Commander (vrhovni saveznički komandant).

GENERALU H. M VILSONU,
[VRHOVNOM KOMANDANTU SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE]

Obavijestio sam Tita da želite razgovarati o budućoj politici u vezi s opremom i pomoći za partizanske snage prilikom slijedeće konferencije. On mi kaže da osim toga želi razgovarati o:

1. budućnosti jugoslovenske mornarice;
2. osoblju slovenskog i hrvatskog porijekla koje sada služi u talijanskim snagama;
3. rasporedu raznog jugoslovenskog rojalističkog osoblja;
4. mogućim operacijama Saveznika na Balkanu.

On predlaže da sa sobom dovede generala Jovanovića, generala Rankovića, generala Velebita, pukovnika Pirca* i četiri člana svoje tjelesne straže.

[9. jul 1944.] Macmis** br. 106.

PRO, FO 371/44291, R 10726/44/92.

Prevod s engleskog

---

* Arso Jovanović, general-lajtnant, tada načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ; Aleksandar Ranković, general-lajtnant, tada načelnik Personalnog odjelenja Vrhovnog štaba NOV i POJ; dr Vladimir Velebit, tada šef Vojne misije NOV pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje; Franc Pirc, pukovnik, tada vazduhoplovni predstavnik Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi britanskog vazduhoplovstva za Sredozemlje.

** Maklejnova misija (Maclean's Mission).

PRIVATNO ZA GENERALA VILSONA OD MAKLEJNA

Usuđujem se upozoriti Vas na slijedeću stvar: u Vašoj osobnoj poruci od 21. lipnja pozvali ste Tita da dođe u Kazertu da bi s Vama diskutirao o »stvarima od vojne važnosti«. U jednoj poruci koja je proslijeđena u mojem MACMIS-u 67 Tito je izrazio spremnost za »vojne razgovore«*. U ovom trenutku on smatra dnevni red dat u mojem MACMIS-u 106 konačnim.**

2. Tito stoga ne zna da će razgovori do neke mjere biti politički. On također ne zna da će Šubašić biti prisutan, iako sam mu rekao tek kad sam se vratio da će možda biti tamo.

3. U tim okolnostima predložio bih da Titu pošaljete hitnu osobnu poruku obavještavajući ga tko će biti prisutan u Kazerti i otprilike o čemu predlažete da se razgovara.

4. Čini mi se vjerovatnim da je njegovo iznenadno odbijanje da prihvati Vaš raniji poziv da Vas posjeti u Kazerti[341] bilo uzrokovano strahom da će biti uvučen u trojne političke diskusije o predmetima koji nisu bili pojedinačno navedeni i čak da ćete ga neočekivano suočiti s kraljem Petrom.[342] Bilo bi nezgodno kad bi u ovom slučaju slične sumnje dovele do toga da odustane u poslednji trenutak ili do nekog drugog nezgodnog incidenta.[343]

9. jul 1944.

PRO, FO 371/44291,
R 10724/44/92.

Prevod s engleskog

* Poruka Maklejnove misije (»Macmis«) br. 67 objavljuje se u prilozima ovoga toma na str. 285.

** Maklejnov radiogram br. 106 objavljuje se kao prilog na str. 288.

GENERALU H. M. VILSONU,
[VRHOVNOM KOMANDANTU SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE]

Nakon što je sa mnom osobno razgovarao tek jučer navečer o pripremama za svoj put u Kazertu, Tito me je danas obavijestio da su Nacionalni komitet i Antifašističko vijeće sinoć odlučili da on ipak ne treba da pođe u Italiju.[344] Rekao je da su razlog za tu odluku reakcije u cijeloj zemlji, a naročito u Hrvatskoj i Sloveniji, na sporazum sa Šubašićem koje nisu povoljne[345] i da bi, kad bi on u ovom odlučnom trenutku pošao u inozemstvo, imale još uznemiravajući učinak na javno mišljenje i da bi to nepovoljno djelovalo na njegov ugled.

2. Oštro sam naglasio da je jako nepristojno s njegove strane što odbacuje Vaš poziv u posljednjem trenutku na ovaj način i da će to ostaviti žaljenja vrijedan dojam koji će samo štetiti njegovoj stvari. Vrlo se zbunio, ali je ostao kod svoje tvrdnje da mu je nemoguće ne poslušati odluku Nacionalnog komiteta i Antifašističkog vijeća. Ali je rekao da potpuno shvaća važnost hitnih vojnih razgovora s Vama. Hrvatski delegati[346] se odmah vraćaju u Hrvatsku i on se nada da će mu biti moguće ugovoriti sastanak s Vama čim dobije od njih nove izvještaje o stanju javnog mišljenja. On će sam predložiti datum.[347] Draže mjesto sastanka bilo bi mu na jadranskoj obali Italije, a s njegova stajališta bitno je da ne bude publiciteta. On također želi da razgovori budu samo vojni po djelokrugu i da Šubašić, za kojega je shvatio da bi trebao biti u Kazerti, ne bude prisutan. Ako je potrebno, mogli bi se dogovoriti sasvim odvojeni razgovori o političkim stvarima. Velebit, koji je sada spreman za polazak u London, gdje bi pored svojih drugih funkcija trebao održavati vezu s kraljevskom jugoslovenskom vladom, mogao bi izvršiti potrebne dogovore direktno sa Šubašićem. Međutim, vrlo je važno da se stvari ne požuruju.

10. jul 1944. Ficroj Maklejn

PRO, FO 371/44291,
R 10763/44/92. *Prevod s engleskog*

NACRT BILJEŠKE DRŽAVNOG SEKRETARA VANJSKIH POSLOVA [ANTONI IDNA] ZA MINISTRA PREDSJEDNIKA [VINSTONA ČERČILA]

MINISTRU PREDSJEDNIKA

Sigurno ste vidjeli tri telegrama iz Barija br. 271, 272 i 273 od 10. srpnja o Titovu odbijanju da pođe na konferenciju u Kazerti, kao što je bilo ranije dogovoreno, s izlikom da su mu to zabranili Nacionalni komitet i Antifašističko vijeće zbog nepovoljnih reakcija u Jugoslaviji, a posebno u Hrvatskoj i Sloveniji, na njegov sporazum s doktorom Šubašićem.[348] Ti su telegrami, naravno, stigli nakon što su dr Šubašić i Stivenson već krenuli avionom za Kazertu, kamo trebaju stići danas poslije podne.

2. Čini se da Tito nastoji izbjeći svom sporazumu sa Šubašićem*, a njegov prijedlog da se čisto politički razgovori održe nešto kasnije, negdje na talijanskoj obali Jadrana, znači samo da želi izvući daljnje ustupke, ne dajući ništa zauzvrat. On je stavio svoj potpis na sporazum s doktorom Šubašićem i imenovao je dva člana u njegovu vladu. Stoga nema stvarne isprike za odbijanje da se sastane sa Šubašićem ili da s njim dalje diskutira o političkim stvarima. U svakom slučaju, predloženi sastanak u Kazerti je dogovoren da bi se diskutiralo uglavnom o vojnim stvarima, koje, međutim, imaju i politički aspekt. Kao što ćete vidjeti iz telegrama br. 264 iz Barija od 9. srpnja**, Tito je predložio razna pitanja za dnevni red konferencije, kao, na primjer, budućnost jugoslovenske ratne mornarice i zapošljenje raznog jugoslovenskog rojalističkog osoblja, o čemu se ne može odlučiti bez suglasnosti jugoslovenske vlade.

3. Ja stoga podržavam prijedlog da Titu pošaljete oštru poruku da s obzirom na njegov sporazum s jugoslovenskim ministrom predsjednikom ne možete shvatiti njegovo oklijevanje da se s njim ponovo sastane i njegovu nemoć da svoje suradnike uvjeri da je to preporučljivo napraviti. Mogli biste istaknuti da mnoga od pitanja na dnevnom redu za predloženu konferenciju u Kazerti imaju politički aspekt koji se ne može odvojiti od vojnog aspekta i da general Vilson ne može o njima diskutirati bez prisutnosti jugoslovensog ministra predsjednika. Mogli biste, napokon, reći da ne znate kad će se ukazati druga prilika ako Tito ne iskoristi ovu priliku za diskusiju o tim pitanjima. Mogli biste ga uvjeriti da nikakv publicitet nije potrebam u vezi s njegovim posjetom.[349]

---

* Riječ je o Sporazumu Tito—Šubašić od 16. juna 1944. Objavljen je u 20. tomu *Sabranih djela* na str. 250—251.

** Objavljuje se u Prilozima ovoga toma na str. 288.

4. Moguće je da bi general Vilson i njegovi vojni savjetnici mogli tvrditi da je, sasvim odvojeno od političko-vojnih pitanja za diskusiju, bitno da se održi hitan sastanak s Titom na kojemu bi se diskutiralo samo o operativnim stvarima, kao, na primjer, o budućoj opremi i isporukama pomoći partizanskoj vojsci, te da ne smijemo dopustiti da politička razmatranja stoje na putu takvom sastanku. Nadam se da će se tome pružiti otpor. Ako Tito ne želi doći mora pričekati na ono što je mogao dobiti da je došao. U međuvremenu bi se tekuća vojna pitanja mogla rješavati kroz uobičajene vojne kanale (tj. brigadir Maklejn i Titov oficir za vezu* kod generala Vilsona). U međuvremenu će Šubašić i Stivenson već stići. Oni će morati pričekati.[350]

5. Drugi i slabiji kurs bio bi da se generalu Vilsonu pošalju upute da pozove Tita da prisustvuje samo političkim razgovorima negdje na jadranskoj obali čim bude bio spreman doći. U tom slučaju bi se general Vilson morao truditi da za vrijeme tih razgovora pokaže Titu da bi bilo nemoguće napredovati u mnogim stvarima za koje je Tito zainteresiran dok i ako Šubašić ne bude bio pozvan na sastanak.

6. Ja sam osobno sklon da se držimo oštrog kursa prema Titu koji će, ako mu dopustimo da ostane pri ovom sada, biti ohrabren da izbjegava svoj sporazum i da zauzme stav koji će pružati sve veće smetnje, računjajući na svoju vojnu vrijednost koju za nas predstavlja i koja bi mu osigurala da ćemo se potpuno pomiriti s njegovim političkim ciljevima.

[11. jul 1944. A. Idn]

PRO, FO 371/44291,
R 10773/44/92.

Prevod s engleskog

---

* Odnosi se na general-majora dr Vladimira Velebita, šefa Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje.

MARŠALU TITU

1. Bilo mi je vrlo žao kad sam čuo da ste u zadnjem trenutku osjetili da niste spremni otići u Kazertu da biste s Vrhovnim komandantom razgovarali o vojnim pitanjima i da biste se također sastali s drom Šubašićem u skladu sa sporazumom koji ste obojica tako sretno sklopili i potpisali prije nekoliko tjedana.[351] Mnoga od pitanja o kojima bi se tamo raspravljalo nisu usko ograničena samo na vojni aspekt isporuka pomoći i buduće planove ratovanja, a ovi drugi bi mogli postati važnima. Naprotiv, maršale Tito, ta su pitanja vrlo usko povezana s politikom i teško je povući oštru granicu među mjima, To mi se čini zlatnom prilikom koja, ako se propusti, možda neće lako ponovo doći.

2. Ali ako želite nastaviti rat protiv Nijemaca s cijelom Jugoslavijom iza sebe, bitno je da bez daljnjeg gubljenja vremena dovršite dogovore koje ste počeli s jugoslovenskim ministrom predsjednikom.[352] Samo na toj bazi bit će moguće da Vi i Vrhovni komandant donesete zadovoljavajuće i opsežne planove za buduće operacije, uključujući pomoć u ratnom materijalu koju ćete Vi zatražiti. Po mom mišljenju, naše se snage mogu koncentrirati protiv zajedničkog neprijatelja samo ako uključite srpski narod u svoj hrabri pokret s dužnim odnosom prema kraljevskoj jugoslovenskoj vladi kojoj su se sada pridružila dva Vaša ministra.[353]

3. Mogao bih dodati da će svi sastanci i razgovori koji bi se mogli organizirati u Kazerti ostati u potpunoj tajnosti.

4. Ovlašćujem Vas da pokažete tekst ovog telegrama bilo komu iz Vašeg Komiteta** za koga mislite da bi trebao znati njegov sadržaj.

12. jul 1944. V. Čerčil

PRO, FO 371/44291,
R 10947/44/92. *Prevod s engleskog*

---

* O razlozima Titovog otkazivanja učešća na konferenciji u Kazerti rečeno je u nap. 200.

** Riječ je o NKOJ-u.

VALTERU [JOSIPU BROZU TITU]*

Primio sam Vaše pismo[354]. Mnogo sam Vam zahvalan, naročito za kritičke primedbe u pogledu Bugarske komunističke partije. U osnovi, Vaše su primedbe potpuno pravilne. Naročito u pitanju širenja partizanskog pokreta i njegovog prerastanja u opštenarodni ustanak protiv nemačkog okupatora. Više puta sam upozoravao naše bugarske drugove na njihove greške, slabosti i mane. Inače, u pogledu makedonskog pitanja dao sam im sledeća uputstva:

1. Odlučno da se suprotstavljaju nemačko-bugarskim okupatorima u Makedoniji.
2. Svim snagama da pružaju podršku makedonskoj politici nove federativne Jugoslavije koja pruža Makedoncima ravnopravnost.
3. Da izbegavaju bilo kakve sporove oko teritorijalnih pitanja i budućih granica balkanskih država.
4. Da sprovode jedinstvenu za bugarske, jugoslovenske i grčke komuniste liniju borbe protiv nemačkih okupatora.
5. Da imaju u vidu da je pravilno rešavanje teritorijalnih pitanja moguće samo na osnovi zajedničke borbe naroda Jugoslavije, Bugarske i Grčke zajedno s Makedoncima. Oslobođenje Balkana od Nemaca — na osnovi bratske saradnje ovih naroda, a pre svega najdubljeg prijateljstva nove demokratske Bugarske i nove demokratske Jugoslavije, kao slovenskih država, a uz pomoć velikog Sovjetskog Saveza. Smatram da ne može biti ni govora o oduzimanju jugoslovenske Makedonije od Jugoslavije posle svih onih ogromnih žrtava koje ste imali, a koje će još imati narodi Jugoslavije u ratu protiv zajedničkog neprijatelja. Kao što ste već i sami primetili, rad Bugarske komunističke partije već se poboljšao, ali treba još uvek mnogo učiniti u tom pravcu. Osnovna je nesreća u tome da je rukovodstvo Komunističke partije dosta slabo, mada je sastavljeno od veoma predanih ljudi. Sigurno Vam je poznato da je veliki broj najboljih rukovodilaca na čelu sa sekretarom CK Antonom Ivanovim pogubljeno. U zatvorima i koncentracionim logorima nalazi

---

* Priređivač nije pronašao original ovoga pisma, pa je koristio njegov prepis, koji je Tito dostavio Aleksandru Rankoviću sa slijedećom poslijeratnom bjeleškom:

»Druže Marko,

Šaljem ti prepis ovih materijala, jer ne znam da li već to imate u arhivi.

Naročito su interesantna pisma G. Dimitrova. To ćemo moći jednom prilikom i iskoristiti kada nam susjedni bugarski mudraci budu suviše dodijali.

(A-CKSKJ, Fond CKKPJ, br. 1944/853.) Zdravo, Tito«

se oko 10 hiljada partijskih ljudi, većinom aktivista od velike vrednosti. Zbog toga, uporedo sa nužnošću daljeg ispravljanja linije i taktike Partije, prvorazredan je zadatak učvrstiti rukovodstvo u centru i na terenu.

U tom cilju šaljemo ljude koji se sa Geogijevim* i Vinarovom što brže moraju prebaciti u zemlju. Ne sumnjam da ćete u ovome pružiti potrebnu pomoć kao i u uspostavljanju sigurne veze između CK Bugarske komunističke partije i Vašeg CK. Mnogo bih Vas molio da čim bude moguće pošaljete jednog svog odgovarajućeg delegata koji bi bio pri bugarskom CK i koji bi neposredno pomogao bugarskim drugovima vašim bogatim iskustvom stečenim u narodnooslobodilačkoj borbi.[355] Naš delegat Marek obavestiće Vas iscrpno o onome što mi preduzimamo u pravcu sređivanja bugarskih poslova.**

Biću Vam veoma zahvalan ako ćete me i dalje obaveštavati o Vašim mišljenjima i primedbama u pogledu delatnosti Komunističke partije. Predao sam Vaša pisma upućena drugu Staljinu i drugu Molotovu.***

Čvrsto Vam stežem ruku

28/VII 1944. Ivan [Georgi Dimitrov]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, br. 1944/853.

* Šterju Atanasov.

** Stanke D. Todorov je na putu iz Moskve za Vis poginuo u avionskoj nesreći iznad Karpata.

*** Pisma su od 5. jula 1944. i objavljuju se u ovom tomu na str. 53—54, 55—57.

NAPOMENE

[1] Šef Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ general-lajtnant Nikolaj Kornjejev pozvan je krajem juna 1944. da dođe na referisanje u Moskvu. Očekivao je dolazak aviona 28. ili 29. juna. Do tada je i Tito napisao pismo Dimitrovu, a takođe i pisma J. V. Staljinu i V. M. Molotovu. Tito je planirao da ih Kornjejev prenese u Moskvu. Međutim, dolazak aviona je u nekoliko navrata prolongiran, pa je i Tito dobio u vremenu da svoja pisma dopuni i dade im konačnu verziju. Oko osam dana kasnije, Kornjejev je noću 13/14. jula avionom pošao s Visa za Moskvu, gdje je prispio 14. jula (prema izvještaju koji je Velimir Terzić uputio Titu) i sva tri Titova pisma uručio Dimitrovu.

[2] *Makedonskom delegacijom* Tito ovdje naziva tri člana Inicijativnog odbora za pripremu i sazivanje ASNOM-a (Antifašističkoto sobranie na narodnoto osloboduvanje na Makedonija): Metodija Andonova Čenta, Emanuela Čučkova i Kirila Petruševa. Oni su po Titovom nalogu došli noću 16/17. juna avionom u Bari, zajedno sa Svetozarom Vukmanovićem Tempom i Andreasom Džimasom. Svi su oni iz Barija 18. juna došli na Vis, u tadašnje sjedište rukovodstva NOP-a Jugoslavije.

[3] Riječ je o Velimiru Stojniću. Njega je Tito povukao iz Vojne misije NOVJ u SSSR-u i postavio ga za šefa Vojne misije NOVJ pri Glavnom štabu NOV i PO Albanije. Stojnić je ranije bio član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu i politički komesar 5. korpusa NOVJ.

[4] Tito ovdje misli na rad britanskih oficira koji su se nalazili kod komandi kolaboracionističkih vojnih formacija (»Legaliteta« Abasa Kruja i sličnih) i na one britanske oficire koji su se s takvim formacijama povezivali. Na neke od njih ukazao je član CKKP Albanije Vasilj Šanto u svojim obavještenjima upućenim Titu preko radio-stanice Štaba 2. korpusa NOVJ.

[5] Georgi Dimitrov je odgovorio na ovo Titovo pismo svojim pismom od 28. jula. Objavljuje se u Prilozima ovoga toma.

[6] Na aerodromu u južnoj Srbiji trebalo je da se iz Barija avionom prebace sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković i novoimenovani Glavni štab NOV i PO Srbije na čelu s general-lajtnantom Kočom Popovićem kao komandantom.

U Bariju su takođe čekali da se preko južne Srbije prebace za Makedoniju opunomoćenik CKKPJ pri CKKP Makedonije i istovremeno delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije Svetozar Vukmanović Tempo s grupom članova Inicijativnog odbora za pripremanje i sazivanje ASNOM-a s Metodijem Andonovom na čelu.

U Bariju je čekalo još nekoliko desetina vojnih i političkih rukovodilaca koje je Vrhovni štab tu prikupio radi slanja za novoformirane jedinice NOVJ u Srbiji i u Makedoniji.

[7] Tito je ovakav nalog dao stoga što je od Petra Stambolića (on je od decembra 1943. bio komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije), preko Štaba 2. korpusa NOVJ, 1. jula dobio slijedeći radiogram:

»Titu

Mi smo u pokretu i udaljeni od aerodroma zbog neprijateljske koncentracije. Ako možemo znati nešto više o dolasku aviona, mogli bismo napraviti plan i privući naše veće snage.

Pero«. (*A-VII, k. 234, reg. br. 19—23/1.*)

Nakon dobijanja ovog Titovog naređenja Stambolić je dva dana kasnije, 3. jula, poslao Titu radiogram, izvještavajući ga da se avioni mogu primiti i da su meteorološke prilike veoma povoljne, pa moli da Tito urgira kod Saveznika da što prije avionima prebace rukovodioce koji čekaju u Bariju.

8 Glavni štab NOV i PO Srbije je postupio po ovom Titovom naređenju i ranjenike prikupio kod aerodroma Avdilovca. Tu su iz Barija prispjeli noću 10/11. jula 1944. sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković i Svetozar Vukmanović Tempo (delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ i opunomoćenik CKKPJ pri CKKP Makedonije) s vojnim, političkim i partijskim rukovodiocima koje su Vrhovni štab i CKKPJ uputili za popunu jedinica NOVJ u Srbiji i Makedoniji. Iste noći su avioni pri povratku evakuisali sve prikupljene ranjenike za Bari.

9 General-major Pavle Ilić Veljko se tada nalazio u Bariju. Tu je s novoimenovanim Glavnim štabom NOV i PO Srbije (komandant general-lajtnant Koča Popović, načelnik štaba general-major Rudolf Primorac, zamjenik komandanta pukovnik Ljubodrag Đurić, načelnik Personalnog odjeljenja Momčilo Marković) čekao da se u svojstvu delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ prebaci u Srbiju, sa zadatkom da ide u istočnu Srbiju. Međutim, na traženje Svetozara Vukmanovića Tempa da se kadrovski ojača Glavni štab NOV i PO Makedonije, Vrhovni štab je izmijenio svoju odluku i odredio Pavla Ilića za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Makedonije. Pavle Ilić je saznao za takvu odluku 30. juna, pa je preko Štaba Baze NOVJ u Italiji uputio slijedeći radiogram Vrhovnom štabu:

»Molim da se poslednja odluka o mom odlasku u ist[očnu] Srbiju ne menja. Osećam da na dužnost u Srbiju idem s velikom voljom, dok se s rasporedom u Makedoniju nisam mogao složiti uz najbolje nastojanje.

Odgovorite mi.

Pavle Ilić«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1—32/10.*)

10 Titova kritika je učinila snažan efekat na Pavla Ilića. O tome je po dolasku u Srbiju, Svetozar Vukmanović Tempo 13. jula izvijestio Tita, pa je Tito 14. jula ponovo dao nalog da Ilić pođe za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Makedonije (vid. str. 140).

11 Ova pitanja je Tito postavio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske na sugestiju pukovnika Vjekoslava Klišanića, načelnika Obavještajnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Ona su uslijedila nakon izvještaja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, upućenog 28. juna Vrhovnom štabu, u kojem se »iz pouzdanog izvora« javlja da u Zagreb dolazi 13 000, a u Karlovac 7000 Nijemaca. Na postavljena pitanja, pak, Glavni štab je 2. jula odgovorio da su te njemačke jedinice u Zagreb i Karlovac došle s Krima (iz Sovjetskog Saveza) i da imaju zadatak da ovladaju komunikacijom Zagreb—Sušak. Međutim, Glavni štab nije ustanovio potpuniju identifikaciju tih snaga.

12 Tražene podatke je sa sobom odnio politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Rade Žigić, koji se (zajedno s organizacionim sekretarom CK KP Hrvatske Ivanom Krajačićem Stevom) avionom prebacio noću 2/3. jula s aerodroma Čepernice kod Topuskog za Bari, a odatle za Vis.

13 Petar Stambolić je iz Toplice slao Titu radiograme posredovanjem radio-stanice PKKPJ za Srbiju, koja se tada nalazila u Kolašinu, kod Štaba 2. korpusa. Njom je, poslije odlaska dr Blagoja Neškovića noću 22/23. juna iz Berana (sada Ivangrad) avionom za Vis, rukovodio Radovan Grković, instruktor PKKPJ za Srbiju za rad u vojsci. Tako je nastavljeno održavanje radio-veze i tranzitiranje radiograma između Vrhovnog štaba i Petra Stambolića koje je do tada obavljano pod rukovodstvom dr Blagoja Neškovića.

[14] Radiogram o oslobođenju Puste Reke i Jablanice uputio je Patar Stambolić 29. jula. On je napisao da su 11. i 15. srpska NO brigada razbile na tom prostoru bugarske snage i proterale ih, a da se istovremeno uspješno bore 12. i 13. srpska NO brigada protiv jakih bugarskih snaga koje napadaju na Kukavicu. Međutim, u radiogramu primljenom u radio-stanici PK KPJ za Srbiju ne pominju se 11. i 15. brigada, a njihov uspjeh pripisan je 12. i 13. brigadi. Tako pogrešno primljeni tekst radiograma, zajedno s onim o aerodromu, radio-stanica PKKPJ za Srbiju tranzitirala je 30. juna Vrhovnom štabu NOV i POJ kao Stambolićev izvještaj, pa je Tito iz takvog teksta koristio podatke koje javlja Koči Popoviću u Bariju.

[15] Vjerovatno nedostaje završetak rečenice, ili je umjesto riječi »usvojiti« Tito bio napisao: *osporiti.* Na takav zaključak navodi sadržina slijedećeg radiograma kojim se 30. juna Koča Popović iz Barija obratio Vrhovnom štabu:

»1) Englezi tvrde da su aerodrom u Toplici zauzeli Bugari.

2) Molim da nam sve potrebne podatke o aerodromu javite vi, pošto ih dobijate neposredno od Pere [Stambolića]. U tome ne smemo zavisiti od engleskih izveštaja. Čekamo odgovor.

Koča«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1/10.*)

[16] General-major Dušan Kveder Tomaž tada je bio načelnik Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Prispio je na Vis 19. jula i postavljen za pomoćnika načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[17] Štab 5. korpusa je 4. jula, ne pominjući kapetana Rozarija Žgura, odgovorio Vrhovnom štabu da su meteorolozi 1. i 2. vazduhoplovne baze Vrhovnog štaba NOV i POJ ranije upućeni 1. proleterskom korpusu. Odgovor Štaba 8. korpusa nije pronađen (vjerovatno mu radiogram omaškom nije dostavljen, iako je i njemu bio namijenjen), a 16. jula Tito je naredio Štabu 5. korpusa da uputi u Bari šest meteorologa koji su kod Žgura bili na kursu u Drvaru (vid. str. 164).

[18] Ova Titova direktiva je uslijedila kao odgovor Štabu 8. korpusa koji je 29. juna radiogramom javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je dublje zaleđe južnodalmatinske zone na kojem se dugo vremena nalazi 9. dalmatinska NO divizija ekonomski potpuno iscrpljena, pa nedostatak hrane ugrožava dalji opstanak divizije na tom prostoru, a osim toga, ona tu ne može u dovoljnoj mjeri ni da intenzivira svoja borbena dejstva kao divizijska cjelina. Štab korpusa dalje izvještava da namjerava diviziju premjestiti u zonu priobalnog sektora, a istovremeno premjestiti i sjedište svoga Štaba, pa moli da mu Vrhovni štab odgovori da li bi to bilo u skladu s njegovim operativnim planovima i, ako jeste, da mu odobri takve promjene.

[19] Štab 12. korpusa je, nakon dogovora sa Štabom 3. korpusa NOVJ, 6. jula predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se za komandanta 16. vojvođanske udarne divizije postavi Marko Peričin Kamenjar, tadašnji komandant 36. vojvođanske udarne divizije, a umjesto njega za komandanta te divizije — Radoslav Jović, tadašnji zamjenik komandanta 16. vojvođanske udarne divizije. Za političkog komesara 36. vojvođanske udarne divizije predložen je Ljubo Momčilović, tadašnji pomoćnik političkog komesara 1. vojvođanske udarne brigade (on je tada bio i sekretar Divizijskog komiteta KPJ 16. vojvođanske udarne divizije), a za načelnika Štaba 16. vojvođanske udarne divizije predložen je Periša Grujić, tadašnji načelnik Štaba 1. vojvođanske udarne brigade. Tito je u cjelosti pirhvatio predlog i dao nalog da se izvrše postavljenja (vid. str. 86).

[20] Delegati čehoslovačkog pokreta otpora su došli u Sloveniju i preko Glavnog štaba NOV i PO Slovenije su, posredstvom radio-stanice Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, 4. juna 1944. poslali slijedeći radiogram Titu:

»Poštovanom maršalu Jugoslavije Titu. Dva delegata čehoslovačkih patriota nalaze se na putu k Vama. Pozdravljaju Vas i mole da im omogućite prevoz u London do dr Edvarda Beneša, predsj[ednika] Čehoslovačke Republike.

S bratskim *naz dar* zahvaljuju. Hejl Joahim, Pojar Josef«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—4/1, radiogram br. 312.*)

Tito je preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske 15. juna poslao slijedeću poruku delegatima čehoslovačkih patriota:

»Dva čeh[oslovačka] delegata moći će se prebaciti u London. Sav[ezničkim] avionima [poći će] do Barija. Tražili smo odobrenje. Kad stigne javićemo«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—6/1, radiogram br. 3152.*)

21 Dotadašnji komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije Petar Stambolić odgovorio je da je Svetozaru Vukmanoviću Tempu poznat lični sastav svih štabova divizija NOV u Srbiji, a takođe i svi traženi podaci, pa ih od njega treba tražiti. Ovo je Stambolić javio zbog toga što je Vukmanović dobro poznavao srpske kadrove i što je, dogovarajući se sa Stambolićem, u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ (u svojstvu člana i delegata toga Štaba) izdao naredbu o formiranju prvih srpskih divizija NOVJ i imenovanju njihovih štabova. Međutim, Vukmanović se tada nije nalazio na Visu kod Vrhovnog štaba, kako je Stambolić pretpostavljao, nego u Bariju, čekajući da se avionom prebaci preko Srbije za Makedoniju, pa su svi izgledi da tražene podatke nije dostavio. Inače, tadašnji komandni sastav štabova prvih pet srpskih divizija NOVJ bio je slijedeći:

— u 21. udarnoj: komandant Rista Antunović Baja, politički komesar Dragoljub Petrović Rade, načelnik Štaba Dragoslav Petrović Gorski;

— u 22. NO: komandant Živojin Nikolić Brka, politički komesar Vasilije Smajović; načelnik Štaba Stevan Stevanović;

— u 23. NO: komandant Radovan Petrović, politički komesar Krsta Filipović, načelnik Štaba Svetislav Tatarac;

— u 24. NO: komandant Mile Ćalović, politički komesar Živojin Ćurčić Srba, načelnik Štaba Voja Ristić;

— u 25. NO: komandant Radivoje Jovanović Bradonja, politički komesar Radoš Jovanović Selja, načelnik Štaba Petko Vuković.

22 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je postupio po ovom Titovom nalogu i predsjednika ZAVNOH-a Vladimira Nazora prebacio noću 2/3. jula avionom s aerodroma Čepernice kod Topuskog za Bari, odakle je upućen na liječenje i oporavak u Grumo.

23 Radiogram koji je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 2. jula uputio NKOJ-u bio je neprecizan, tj. nisu navedeni razlozi iz kojih Nazora treba hitno uputiti u Italiju. Tekst toga radiograma je prepisan u Knjigu primljenih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ (poslati radiogram nije pronađen) i u cjelosti glasi:

»NKOJ-u

Vijećnici predlažu da Nazora pošaljemo u Italiju. Stvar je ozbiljna i hitna«. (*A-VII, k. 26, reg. br. 2—2/6.*)

24 Predlog za bombardovanje ljubljanskog *kolodvora* uputio je Glavni štab NOV i PO Slovenije Vrhovnom štabu NOV i POJ vjerovatno 1. jula (radiogram je u Knjizi primljenih depeša Vrhovnog štaba upisan pod 2. julom). Glavni štab je obrazložio da bi to bombardovanje bilo vrlo važno šbog postojeće situacije u Ljubljani i opšte vojne situacije u Sloveniji. Naglasio je da se s takvim predlogom slaže i CKKP Slovenije, pa moli da Vrhovni štab odgovori može li Glavni štab postaviti takav zahtjev savezničkoj avijaciji preko Anglo-američke vojne misije pri svom Štabu.

25 Koča Popović se u svojstvu komandanta 1. proleterskog korpusa 9. juna avionom prebacio preko Barija na Vis radi podnošenja izvještaja Vrhovnom štabu NOV i POJ i rješavanja problema popune jedinica korpusa u vezi s predstojećim odlaskom korpusa prema Srbiji. Popović je od 15. juna čekao u Bariju povoljnu priliku da se avionom vrati u Štab korpusa. Pošto se takva prilika nikako nije pružala, Štab 1. proleterskog korpusa je zajedno s 1. proleterskom divizijom, po naređenju Vrhovnog štaba, pošao iz rejona planine Vitoroga, preko Hercegovine, u pravcu zapadne Srbije. Do Kalinovika nije bilo pogodnog mjesta za spuštanje aviona,

a poslije oslobođenja toga mjesta, noću 1/2, jula, Štab korpusa je 2. jula poslao izvještaj Vrhovnom štabu da je aerodrom kod Kalinovika pogodan samo za male avione i predložio da se Popović prebaci na njega 3. jula, danju. U vezi s takvim izvještajem Štaba korpusa uslijedio je ovaj Titov odgovor.

[26] Tito je ovakvo naređenje dao Štabu 1. proleterskog korpusa radi toga što je predviđao da se u rejonu Foče prikupi cio 1. proleterski korpus, tj. i njegova 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«, da se tu stvori slobodna teritorija i poveže s onom 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini, pa da se na tu slobodnu teritoriju prebace s Visa Vrhovni štab i rukovodstvo NOP-a.

[27] Priređivač nije pronašao izvorni dokument na osnovu kojeg je Tito došao do zaključka da Nijemci spremaju vazdušni desant na Kolašin. Postoji jedan radiogram koji je Vokšin (inž. Josip Kopinič) iz Zagreba, preko Moskve, uputio Valteru (Josipu Brozu Titu), vjerovatno krajem juna (na radiogramu nema datuma) u kome ga obavještava da Nijemci spremaju operacije protiv nekih mjesta slobodne teritorije uz pomoć padobranaca, ali tu nije konkretno imenovan Kolašin. Međutim, taj grad je zaista postao privlačan cilj za njemačku Komandu 2. oklopne armije. Njoj nisu bile nepoznate političke i organizacione pripreme koje su obavljenje u vezi s predstojećom proslavom trogodišnjice ustanka naroda Crne Gore i Boke, čija je centralna proslava zakazana da se 13. jula održi u Kolašinu. Još manje je za Nijemce bila tajna da je Izvršni odbor ZAVNO-a Crne Gore i Boke zakazao Treće zasijedanje ZAVNO-a za 13. jul takođe u Kolašinu i pozvao delegate da se tamo okupe.

Štab 2. korpusa je veoma ozbiljno shvatio ovo Titovo upozorenje. Iako obavještajna služba toga korpusa i pored pojačanih napora nije ustanovila nikakve pripreme za njemački desant, Štab korpusa je u svemu postupio po Titovim uputima, pa je u sam grad Kolašin i najbliži njegov rejon prikupio jednu od najelitnijih svojih jedinica — 5. crnogorsku udarnu brigadu, a u bližem rejonu Kolašina još i 7. crnogorsku udarnu brigadu. Štab korpusa je, osim toga, 9. i 12. jula molio da Vrhovni štab zatraži od savezničke vazduhoplovne komande da saveznička avijacija 13. jula obavezno bude nad Kolašinom, ističući da će toga dana u tom gradu biti mnogo naroda i vojske.

[28] Tito je ovakav zadatak postavio Štabu 2. korpusa NOVJ zbog toga što je tada imao namjeru da se u taj rejon prebace Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Ivan Milutinović, Vladislav Ribnikar i još neki članovi rukovodstva NOP-a i da tamo obave pripreme za prihvatanje čitavog rukovodstva NOP-a.

[29] Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se vjerovatno Todor Vujasinović (na radiogramu nema potpisa) 1. jula orbatio NKOJ-u javljajući da mu se poslije Drugog zasijedanja ZAVNOBiH-a Todor Vujasinović Toša (povjerenik NKOJ-a za nacionalnu obnovu) sprema da pođe u obilazak Hrvatske i Slovenije, dok će Sulejman Filipović (povjerenik NKOJ-a za šume i rude) obići Cazinsku krajinu, a Rodoljub Čolaković Roćko (sekretar Predsjedništva AVNOJ-a) će poći u obilazak Kozare. U vezi s njima se u radiogramu pita NKOJ da li s nekim od njih ima neku drugu kombinaciju i traži se hitan odgovor. Nakon dobijanja ovog Titovog odgovora Vujasinović se 15. jula avionom prebacio za Bari, a odatle je pošao za Vis.

[30] U vezi sa Stanetom Kavčičem je Todor Vujasinović 1. jula, preko radio-stanice Štaba 5. korpusa NOVJ, poslao Vrhovnom štabu NOV i POJ radiogram slijedeće sadržine:

»Stane Kavčič pita kada i kako bi mogao doći do Vas ili da ide u Hrvatsku.

Toša«. (*A-VII, k. 461/A, reg. br. 7—64/5.*)

Nakon ovog Titovog odgovora su Kavčič i ostali ovdje imenovani avionom došli u Bari zajedno s Todorom Vujasinovićem (15. jula).

[31] Radiogram je upućen preko Štaba 2. korpusa NOVJ, ali u njegovoj Knjizi primljenih depeša ima datum 4. jul. Tome Štabu je Radovan Grković, instruktor PKKPJ za Srbiju za rad po vojnom sektoru, po nalogu sekretara Pokrajinskog

komiteta dr Blagoja Neškovića (radiogramom iz Barija), početkom jula 1944. predao šifre i pozivne znake kojima se do tada služio Pokrajinski komitet za održavanje radio-veze s Vrhovnim štabom NOV i POJ i s dotadašnjim komandantom Glavnog štaba NOV i PO Srbije Petrom Stambolićem. Nakon toga, Grković je iz Kolašina s ljudstvom i radio-stanicom pošao u Berane (sada Ivangrad), gdje ih je, takođe po Neškovićevom nalogu, stavio na raspolaganje Štabu 2. proleterske divizije.

32 S dr Blagojem Neškovićem čekali su u Bariju da se prebace avionima u južnu Srbiju novoimenovani Glavni štab NOV i PO Srbije, Svetozar Vukmanović Tempo s grupom makedonskih rukovodilaca i nekoliko desetina vojnih, političkih i partijskih kadrova koje su Vrhovni štab NOV i POJ i CKKPJ uputili za popunu starješinskog sastava novoformiranih srpskih i makedonskih jedinica NOVJ.

33 Petar Stambolić je 3. jula uspostavio direktnu radio-vezu sa sekretarom PKKPJ za Srbiju dr Blagojem Neškovićem u Bariju. Preko njega je slao odgovore Titu i 5. i 6. jula izvijestio da je aerodrom (kod sela Avdilovca u Toplici) spreman za prihvat aviona i insistirao da što prije avioni dođu, a ukoliko to ne uslijedi ni noću *6/7.* jula, aerodrom će se napustiti i organizovati prihvat na rezervnom aerodromu Kosančić na planini Radan.

34 Priređivač nije pronašao potpuniji izvještaj Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske o tom događaju. Vjerovatno ga je usmeno podnio politički komesar toga Štaba Rade Žigić prilikom svog referisanja Vrhovnom štabu na Visu 7. ili 8. jula. Ni u izvještaju Štaba 11. korpusa NOVJ od 6. jula, kome je Glavni štab 4. jula prenio ovo Titovo naređenje, nema novih podataka, već se predlaže Glavnom štabu da se za potrebne podatke obrati dr Viktoru Finderleu, kao očevicu, a osim toga će im i jedan američki oficir (nije saopšteno njegovo ime) poslati svoju izjavu o tome.

Zločin se desio 2. juna. Toga dana, dok su se vodile borbe protiv njemačkih i ustaških snaga oko Korenice, jedna grupa četnika iz Lapca neopaženo je došla do sela Krčana, gdje se nalazila bolnica 11. korpusa NOVJ. Iznenadivši obezbeđenje bolnice, koje se sastojalo od 26 boraca, više od polovine njih su zarobili i nesmetano upali u selo. Tu su ubili 34 nepokretna teška ranjenika, među kojima i političkog komesara 8. kordunaške udarne divizije Aleksandra (Aleksu) Backovića (kasnije proglašen za narodnog heroja Jugoslavije). Istovremeno su ubili upravnika bolnice dr Josipa (Jožu) Kajfeša i dr Upe-a (Italijan, priređivač nije mu saznao ime), a ranili dr Viktora Finderlea, hirurga, koji je uspio da se spase.

35 Nije pronađen odgovor Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, ali se iz druge izvorne građe vidi da je on održavao direktnu radio-vezu sa štabovima svoja dva korpusa (7. i 9.), Štabom 14. slovenačke NO divizije i Štabom 4. operativne zone Slovenije.

36 Na sastanku CKKPJ održanom 27. juna 1944. na Visu, prilikom odlučivanja o reorganizaciji Glavnog štaba NOV i PO Srbije bilo je predviđeno da se instruktor CKKPJ pri CKKP Makedonije Dobrivoje Radosavljević Bobi postavi za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Srbije. U vezi s tim je uslijedio ovaj Titov nalog. Međutim, Svetozar Vukmanović Tempo se 31. jula obratio CK-u KPJ s molbom da se Radosavljević, koji je dobro upoznat sa situacijom i znatno doprinosi uspješnom partijsko-političkom radu u Makedoniji, i dalje zadrži na istom zadatku, pošto i Radosavljević to isto želi. Centralni komitet KPJ udovoljio je tom traženju, pa je za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Srbije postavljen Milosav Milosavljević.

37 Obavještenje o poljskom predlogu za uzajamno međusobno političko priznavanje revolucionarnih vlada poslao je šef Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnant Velimir Terzić 25. juna 1944. slijedećim radiogramom:

»Maršalu Titu

Predstavnici Nacionalnog saveta Poljske ('Krajeva Rada Narodova') izjavili su mi da bi rado priznali naš Nacionalni komitet na bazi uzajamnog priznanja.

Ako želimo, mogu se po tome pitanju povesti razgovori.

25. 6. 44. Terzić« (*A-VII, k. 57/4, reg, br. 1—25/1, radiogram br. 28.*)

[38] Ovo uputstvo je Tito uputio Terziću kao odgovor na njegov izvještaj od 13. juna, koji glasi:

»Maršalu Titu

Na poslednjem sastanku Nacionalnog komiteta Bugarsko-makedonskog kongresa održanog u Klivlendu (Amerika), upućena je depeša na Vaše ime i pozdravljaju Vas 'kao odličnog rukovodioca balkanskih naroda u borbi za svoje oslobođenje'.

Pored ostalog, ovaj Komitet je doneo rezoluciju u kojoj traži široku pomoć našoj armiji, kao i priznavanje našeg Nacionalnog komiteta. General-lajtnant Terzić«. 13/VI 44. (*A-VII, k. 57/4, reg. br. 1—18/1.*)

[39] Iz Titovog radiograma od 2. jula je Štab 1. proleterskog korpusa saznao da je dotadašnji komandant toga korpusa Koča Popović postavljen za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Ali pošto Tito nije istovremeno imenovao novog komandanta korpusa, a budući da se sa Štabom korpusa još od 4. juna 1944. kretao član Politbiroa CKKPJ i istovremeno član Vrhovnog štaba NOV i POJ Sreten Žujović Crni, to je Štab korpusa uputio prvom jutarnjom vezom 3. jula radiogram Vrhovnom štabu moleći ga da mu saopšti od koga će korpus neposredno dobijati naređenja; da li 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« i dalje ostaje u sastavu 1. proleterskog korpusa; kakav je cilj odlaska korpusa u rejon Foče i kakve su mu dalje pesrpektive. U vezi s ovim pitanjima je i uslijedilo ovo Titovo naređenje.

[40] Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« se tada nalazila u širem rejonu Livna, koje je napadala noću 2/3. jula, ali ga nije uspjela zauzeti. Štab korpusa je posredovao, i divizija je 18. jula uspostavila direktnu radio-vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ (ali od 8. do 17. avgusta nije mogla održavati radio-vezu s Vrhovnim štabom zbog neispravnosti svoje radio-stanice).

[41] Tito je tada imao namjeru da se s ostrva Visa prebaci na slobodnu teritoriju 2. korpusa NOVJ (u rejon Žabljaka) jedan dio rukovodstva NOP-a koji bi pripremio uslove za prihvat ostalog dijela toga rukovodstva. Međutim, zbog dobijenih obavještenja o mogućem njemačkom desantu na Kolašin i primljenih izvještaja Štaba 2. korpusa NOVJ o predstojećoj njemačkoj ofanzivi i dolasku novih njemačkih divizija, Tito je odustao od ostvarenja ove zamisli o prebacivanju rukovodstva NOP-a s ostrva Visa na slobodnu teritoriju 2. korpusa.

[42] Riječ je o depešama (radiogramima) člana Sovjetske vojne misije Ivanova koji se nalazio pri Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. On je te svoje radiograme slao Štabu 1. proleterskog korpusa da ih tranzitira Radio-stanici Vrhovnog štaba NOV i POJ za šefa Sovjetske vojne misije general-lajtnanta Nikolaja Kornjejeva, koji se nalazio kod Vrhovnog štaba NOV i POJ na Visu. Sadržina tih radiograma se odnosila na organizovanje prihvatanja ratnog materijala za 8. korpus NOVJ i za 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«.

[43] Štab 1. proleterskog korpusa je istoga dana (3. jula) odgovorio da sanitetski i drugi materijal može prihvatiti 4. jula u selo Rataj.

[44] Ovo je Titov odgovor na dva uzastopna radiograma Štaba 1. proleterskog korpusa od 2. jula, u kojima Štab korpusa moli da mu Vrhovni štab NOV i POJ hitno pošalje signale za avione. Te znake je Štab korpusa tada tražio za ateriranje jednog malog aviona na aerodrom kod Kalinovika i predlagao Vrhovnom štabu da se takvim avionom danju vrati iz Barija u Štab korpusa Koča Popović, ne znajući da je Popović postavljen za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

[45] Odnosilo se na 7. vojvođansku NO brigadu i na Bosutski i Motajički NOP odred, ukupno oko 500 nenaoružanih boraca. S njima je bilo i 40 teških ranjenika i izvjestan dio partijsko-političkog kadra s teritorije Srema. Njihovim kretanjem rukovodio je zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine Sreta Savić Kolja. Oni su krajem jula (ili početkom avgusta 1944) prispjeli na planinu Dilj. Desetak dana kasnije, partijsko-politički kadar (s dijelovima obaju odreda) povratio se s planine Dilja na svoj teren, a 7. vojvođanska NO brigada dobila je

naoružanje od 6. korpusa NOVJ i zadatak da osigurava prebacivanje žita s Dilja na planinu Papuk.

[46] Tito je ovu direktivu uputio Štabu 6. korpusa NOVJ kao odgovor na njegov radiogram od 3. jula, u kome traži opšta uputstva u pogledu slanja ranjenika u Italiju. Postupajući po ovoj direktivi, Štab korpusa je 4. jula izvijestio da je avionima uputio 67 teških ranjenika.

[47] Riječ je o osam Italijana, koji su unaprijeđeni u oficirske činove NOVJ. Za njih je Štab 8. korpusa 2. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da su se u borbama istakli i pokazali kao vrlo dobre starješine. Štab korpusa je smatrao da bi kao takvi u Italiji mnogo više doprinijeli, pa je zamolio da Vrhovni štab odobri da se upute u Italiju.

[48] Dobivši ovo naređenje, Milentije Popović, komandant Baze NOVJ u Italiji, uputio je artiljerijske oficire brodom na Vis, a ostale je, po Titovom odobrenju datom sekretaru PKKPJ za Srbiju dr Blagoju Neškoviću, priključio grupi starješina stavljenoj na raspolaganje glavnim štabovima NOV i PO Srbije i Makedonije. Ukupno ih je bilo 81, a iz Barija su se noću 10/11. jula prebacili avionima u južnu Srbiju (spustili su se na aerodrom kod sela Kosančića na padinama planine Radan).

[49] Ovo je odgovor na Šubašićevu poruku koju mu je 1. jula 1944. uručio šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadir Ficroj Maklejn. Ona glasi:

»Nailazimo na poteškoće koje su se pojavile zbog konačnog uklanjanja Mihailovića. To uklanjanje navode srpski političari ovdje kao formalan razlog zbog kojega nisu spremni da se pridruže vladi. Njihov pravi razlog je naš sporazum i njihovo stajalište prema partizanskom pokretu. Oni ne žele da se Srbija bori pod Vašom komandom. Da bismo svladali te poteškoće predlažem da se Topalović sastane s nama u Kazerti i tada vrati u Srbiju u svom svojstvu predsjednika Odbora 'Sveti Sava' s uputama od kralja i u pratnji generala imenovanog od kralja za Mihailovićeva nasljednika. Taj bi general trebao doći u dodir s Vama kad se budemo sastali u Kazerti da biste se sporazumjeli o stvaranju zajedničke fronte. Sve je ovo važno da bi se prekinule spletke koje ometaju naš rad. Kralj misli da je to najbolji način da bi se uklonilo Mihailovića iz Srbije. Mihailović bi bio odveden iz zemlje«.

(*Tito — Churchill, strogo tajno*. Priredio, Dušan Biber, Arhiv Jugoslavije, Beograd, i »Globus«, Zagreb 1981, str. 218—219.)

[50] Živko Topalović je 1921. postao predsjednik Socijalističke partije Jugoslavije i urednik njenog organa »Radničke novine« i za sve vrijeme postojanja Kraljevine Jugoslavije se isticao kao ideološki i politički protivnik KPJ i revolucionarnog radničkog pokreta Jugoslavije. Jedino je u jačanju antifašističkog pokreta pod rukovodstvom KPJ i njenog povećanog uticaja u sindikalnom pokretu (u toku 1935—1939) bio spreman na izvjesne oblike saradnje s komunistima. Nakon okupacije zemlje postao je ideolog četničkog pokreta Dragoljuba (Draže) Mihailovića i član njegovog Ravnogorskog centralnog komiteta. U proljeće 1944. godine ga je D. Mihailović, kao svog najprisnijeg saradnika uputio u Bari da u inostranstvu djeluje u korist četničkog pokreta. Dr Ivan Šubašić je s njim vodio razgovore u Bariju 13. juna — dan prije svog dolaskana sastanak s Titom na Visu i odmah poslije svog povratka s Visa. (Topalović je poslije oslobođenja zemlje osuđen, u odsustvu, kao ratni zločinac na 20 godina zatvora.)

[51] Dr Ivan Šubašić je namjeravao (najvjerovatnije pod snažnim uplivom britanskog ministra inostranih poslova Antoni Idna) da na konferenciji Tito—Vilson, koja je trebalo da se održi 12. jula u Kazerti, sa sobom dovede brigadnog generala Slobodana Glišića, predviđenog da umjesto Draže Mihailovića dođe na kormilo četničkog pokreta i da se Tito s njim sporazumije o uslovima saradnje četnika i NOVJ u Srbiji, pod Titovom vrhovnom komandom.

[52] Nije pronađen izvještaj Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske o ovome, ali se iz drugih izvora saznaje da je ovdje riječ o 4. korpusu NOVJ, tj. o koncentraciji

snaga na karlovačkom sektoru pod komandom Štaba tog korpusa. Tu su se krajem juna 1944. pored 8. kordunaške udarne i 34. hrvatske NO divizije toga korpusa, nalazile još i jedna brigada 13. primorsko-goranske NO divizije 11. korpusa NOVJ i dvije brigade 15. slovenačke NO divizije 7. korpusa NOVJ. Nakon prijema ovog Titovog upozorenja, Glavni štab je 6. jula poslao slijedeći izvještaj Vrhovnom štabu:

»Sljedujući Vašoj sugestiji, obustavili smo daljnje akcije jakim snagama. Jedinicama ćemo dodijeliti prikladnije zadatke«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—14/1, radiogram br. 2680.*)

[53] Glavni štab NOV i PO Hrvatske predložio je 1. jula Vrhovnom štabu NOV I POJ da se pošta s teritorije glavnih štabova Hrvatske i Slovenije za Vrhovni štab i obratno predaje preko dvije poštanske stanice, od kojih bi jedna bila uspostavljena kod Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a druga na aerobazi u Italiji, pri čemu bi kuriri nosili poštu i predavali je šefovima tih poštanskih stanica.

[54] Odnosi se na dijelove njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« koji su nastupali od Ustikoline. Njih je na Krčinom brdu razbila 1. proleterska brigada.

[55] Štab 1. proleterskog korpusa je tri dana kasnije (7. jula) izvijestio da će selo Ponikve (kod Bioske) biti stalno mjesto za prihvatanje ratnog materijala.

[56] Tito je ovim obavještenjem stavio do znanja Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da Štab 2. korpusa NOVJ nije nadležan da mu neposredno izdaje naređenja iako 1. proleterski korpus dolazi na operativni prostor 2. korpusa.

[57] Štab 2. korpusa je postupio po ovom Titovom naređenju i na aerodrom kod Berana prikupio najteže ranjenike iz 2. proleterske, 3. crnogorske, 5. krajiške i 37. sandžačke udarne divizije. Njih je šest aviona noću 6/7. jula i devet aviona naredne noći evakuisalo za bolnice u Italiji.

[58] Prva proleterska divizija prispjela je u Foču 4. jula 1944. i odmah po dolasku stupila u borbu protiv ustaške milicije jačine oko 300 ljudi, koja je nastupala od Ustikoline u pravcu Foče, obezbjeđujući širi prostor ispred nastupanja dijelova njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«. Ustašku miliciju su razbili dijelovi 1. proleterske divizije i protjerali k Ustikolini, ali su nekoliko dana kasnije u Ustikolinu prispjele njemačke snage i priješle na desnu obalu Drine.

[59] Obavještenje o upućivanju broda s ratnim materijalom za potrebe NOVJ od strane vlade SSSR-a poslao je 3. jula 1944. šef Vojne misije NOVJ u SSSR-u Velimir Terzić. On je precizirao da parobrod plovi pod američkom zastavom i da ga je sovjetska vlada zakupila. Javio je da je istovarna luka Bari i naveo da je specifikacija tereta na njemu: 569 tona oružja, 1690 tona municije, više od 600 tona namirnica, 10 000 pari obuće, zatim sanitetski materijal, tehnički materijal za jedinice veze i drugo. Međutim, deset dana kasnije, 14. jula Terzić je izvijestio da pomenuti parobrod s ratnim materijalom još nije pošao iz Persijskog zaliva, jer ga Saveznici nisu blagovremeno stavili na raspolaganje sovjetskoj vladi, pa će isploviti tek 25. jula.

[60] Na centralnom dijelu sovjetsko-njemačkog fronta (tadašnjoj bjeloruskoj izbočini dugoj oko 1100 km), gdje su Nijemci organizovali utvrđene pojaseve odbrane ukupne dubine od 250—270 km i na njima angažovali oko 1 200 000 vojnika, Crvena armija je snagama svoja četiri fronta sukcesivno od 22. do 24. juna 1944. otpočela ofanzivnu operaciju »Bagration« i do vremena kad je Tito pisao ovo pismo Staljinu otvorila u njemačkom borbenom rasporedu brešu širine 400 km, porazila krupne njemačke snage i pomjerila liniju fronta na zapad od 120—150 km. Time je stvorila povoljne uslove za nastupanje u pravcu Poljske i Pruske.

[61] Sovjetska vojna misija se 23. februara 1944. spustila na Medeno polje kod Bosanskog Petrovca, a sutradan prispjela je u Drvar, tadašnje sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ.

62 Nikolaj Kornjejev je pošao za Moskvu avionom noću 13/14. jula.

63 U to vrijeme je saveznička pomoć za NOVJ dostavljana transportnim avionima (osim za jedinice garnizonirane na Visu — 26. dalmatinsku NO diviziju i Mornaricu NOVJ, koje su snabdijevene brodovima Mornarice NOVJ). Broj tih aviona bio je sasvim nedovoljan da značajnije opskrbi NOVJ, koja je početkom jula 1944. imala oko 350 000 vojnika i starješina u 40 divizija (odnosno 142 brigade i 128 partizanskih odreda) pod neposrednom komandom 5 glavnih štabova i 12 korpusa. Naročito je saveznička pomoć bila nedovoljna u hrani. Tako, na primjer, Štab 2. korpusa NOVJ 13. aprila 1944. javlja Vrhovnom štabu da cjelokupna saveznička pomoć u hrani jedva zadovoljava potrebe samo korpusne bolnice.

64 U ljeto 1944. rasplamsavala se NOB u svim krajevima Jugoslavije, a naročito je sve većim intenzitetom narastala u Srbiji, gdje je već postojalo pet divizija NOVJ, i u Makedoniji, gdje je masovan bio odziv novih boraca i vršene pripreme za formiranje jedinica operativnog sastava. Međutim, nedostatak naoružanja ne samo što je usporavao dalji razvitak mnogih jedinica NOVJ nego je ponegdje broj nenaoružanih otežavao manevarsku sposobnost jedinica, a u Vojvodini je to postalo toliki problem da je čitava jedna brigada upućena u Slavoniju da bi dobila naoružanje od 6. korpusa NOVJ.

65 Do takvog zaključka Tito je došao na osnovi tadašnje politike i prakse britanske vlade, a posebno njenih vrhunskih političkih ličnosti — Vinstona Čerčila i Antoni Idna, koji su neumorno tražili puteve uspostavljanja *modusa vivendi* između nosilaca predratnog jugoslovenskog državnog poretka i narastajućeg NOP-a Jugoslavije, s ciljem da se onaj prvi nametne, ako ne kao dominirajući, a ono bar kao ravnopravan faktor ovom drugom. Prenebregavajući činjenicu da objektivni uslovi nisu dozvoljavali da se NOB u Srbiji kao cjelini odvija istim intenzitetom kao u ostalim dijelovima Jugoslavije, i Čerčil i Idn su operisali s imaginarnih 200 000 srpskih seljaka koji nisu privrženi NOP-u već monarhiji, pa su ispoljili neshvatljivu upornost da privole Tita, kao vodeće političke ličnosti NOP-a, na saradnju s kraljem Petrom.

Iz prepiske koju je od januara 1944. vodio s Čerčilom, Tito je vidio dalekosežnu opasnost za novu Jugoslaviju u Čerčilovom isticanju postojanja dva ravnopravna pokreta otpora — jedan u okviru NOP-a, drugi van njega i da onaj prvi ima nadmoć u zapadnom dijelu Jugoslavije, a ovaj drugi (četnički) u Srbiji. Analogno tome, po Čerčilu, postoje i dvije odvojene, ali ravnopravne borbene formacije, svaka sa svojim političkim opredjeljenjem i rukovodstvom — prva pod Titovim, druga pod kraljevim, pa ukoliko se želi imati jedinstvena Jugoslavija, mora se uspostaviti saradnja Tita i kralja Petra II, inače, po Čerčilu, nikakve druge prihvatljive alternative nema i ne može biti.

66 Titova težnja da NOVJ još u toku rata izraste u modernu armiju, sposobnu da sopstvenom snagom oslobodi svoju zemlju i da nastavi mirnodopski život kao regularna jugoslovenska armija, nije nailazila na razumijevanje britanske vlade, pa, naravno, ni kod Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje, s kojom je Vrhovni štab NOV i POJ bio uspostavio saradnju i koja je bila nadležna za pružanje savezničke materijalno-tehničke pomoći jedinicama NOVJ. Ta saveznička Vrhovna komanda stajala je na stanovištu da NOVJ ne bi trebalo da brojčano naraste više od 300 000 vojnika, da bi trebalo da zadrži karakteristike partizanske vojske i da joj nisu neophodne tenkovske i vazduhoplovne jedinice. Ipak je, na Titovo insistiranje, dogovoreno na konferenciji u Aleksandriji, održanoj 13. decembra 1943. pod predsjedavanjem generala Henri Majtland Vilsona, i na sastanku u Drvaru, održanom 12. marta 1944. pod predsjedavanjem maršala Tita, da se u savezničkim školskim centrima na Srednjem istoku obuče i savremenim borbenim sredstvima naoružaju jedna tenkovska jedinica i dvije vazduhoplovne eskadrile. Za njih su iz sastava NOVJ odabrani oni borci i starješine koji su već posjedovali odgovarajuća predznanja i upućeni u sabirne centre u južnoj Italiji. Ostali tenkisti su u dvije grupe — 25. marta i 26. aprila 1944. prebačeni u El Katadbu (Egipat) i u kratkom roku od po 35 dana obje uspešno završile nastavu. Ukupno ih je bilo 880 kad su vraćeni

u Italiju, gdje je već bilo prikupljeno ljudstvo svih potrebnih specijalnosti za formiranje jedne tenkovske brigade. Međutim, umjesto 51 teškog i 132 laka tenka, koliko je formacijski pripadalo tenkovskoj brigadi, Vrhovna komanda savezničkih snaga za Sredozemlje stavila je na raspolaganje samo 58 oklopnih sredstava: 38 tenkova od po 12 tona (tipa »stjuart« M_3A_3), 18 bornih kola od po 13 tona (tipa MK II) i 2 oklopna automobila za izviđanje. Iako je sve to skupa po brojčanosti oklopnih sredstava zadovoljavalo tek jedan tenkovski bataljon, ipak je po Titovom nalogu 14. jula 1944. u Gravini formirana 1. tenkovska brigada NOVJ, s tendencijom da se nedostajući broj oklopnih sredstava popunjava zapljenom od Nijemaca. Brigada je stupila u borbu tek krajem jeseni 1944.

S avijatičarima je bilo znatno više peripetija, pa je Tito bio prinuđen da više puta interveniše, dok napokon nije došlo do obostrane saglasnosti i 22. aprila 1944. formirana 1. jugoslovenska lovačka eskadrila na aerodromu Benina kod Bengazija (u Libiji). Obuku je završila do početka jula i dodijeljeno joj je 16 lovačkih aviona tipa »spitfajer V« (oni su već bili zastarjeli), pa je preletjela na aerodrom Kane, kod Termolija (u južnoj Italiji), odakle je tek 18. avgusta 1944. počela da dejstvuje. Druga jugoslovenska esakdrila bila je lovačko-bombarderska. Formirana je 1. jula 1944, obuku završila takođe na aerodromu Benina i dodijeljeno joj 16 lovaca-bombardera tipa »hariken« (tada zastarjeli tip, čija je proizvodnja već bila prestala), pa je i ona početkom oktobra 1944. preletjela takođe na aerodrom Kane, odakle je 12. oktobra 1944. otpočela da dejstvuje. I jedna i druga eskadrila bile su uključene u sastav britanskog 281. vinga (puka) i u njemu ostale do završetka rata, ali su borbene zadatke izvršavale isključivo na jugoslovenskom ratištu.

[67] Staljin je dao nalog da se izađe u susret Titovom traženju, pa su 22. avgusta 1944. u Bari prispjeli sovjetski avioni (prebacili su sanitetsko osoblje dodijeljeno na rad u bolnicama NOVJ), a vratili se noću 22/23. avgusta i odnijeli 132 avijatičara NOVJ na usavršavanje. Ubrzo je brodom iz Taranta (Italija) pošlo na školovanje u SSSR još 327 vazduhoplovnih pitomaca, kojima se u Kairu priključio još 71 vazduhoplovac i 67 vazduhoplovnih pitomaca koje je Vojna misija NOVJ u SSSR-u regrutovala kao dobrovoljce iz tamošnje jugoslovenske emigracije. U školama u SSSR-u uključeni su tek oktobra 1944. i od njih su, poslije završene obuke formirana dva vazduhoplovna puka — jurišni i lovački, koji su preletjeli u Jugoslaviju jula i septembra 1945. i postali kadrovi za mlado ratno vazduhoplovstvo Jugoslovenske narodne armije.

[68] Vinston Čerčil je izražavao želju da se jedna desantna operacija izvede na istočnoj obali Jadrana, tvrdeći da bi se time najviše olakšale borbe i ubrzali uspjesi na zapadnom frontu. I kod britanskih generala Harolda Aleksandera i Henrija M. Vilsona bilo je tendencija da se na neki način udovolji Čerčilovim željama, ali svi su izgledi da nikad nisu planirali izvođenje na tom prostoru pomorsko-desantne operacije.

[69] *Sastanak* (Konferencija) u Kazerti je prvobitno bio planiran za 15. juli, ali je kasnije (30. juna) utanačeno da se održi 12. jula. Razlika u datumu u stvari potvrđuje da je Tito osnovnu sadržinu pisma napisao prije nego što je bio utvrđen konačan datum sastanka u Kazerti. Na taj sastanak Tito nije pošao (vid. nap. 200).

[70] Britanci su zadržali kraljevsku jugoslovensku mornaricu pod svojom komandom do završetka rata, u stalnoj nadi da će im ona poslužiti kao sredstvo da privole Tita na saradnju s kraljem Petrom II.

[71] Staljin je prihvatio Titov predlog: pozvao ga je da dođe u Moskvu i Tito je tamo pošao avionom s Visa noću 19/20. septembra 1944.

[72] Diplomatska podrška se ispoljavala u blagonaklonom stavu prema objavljenim odlukama Drugog zasijedanja AVNOJ-a i podršci za međunarodno priznanje NKOJ-a; ona se ogledala i u odbojnosti prema aranžmanima ponuđenim vladi SSSR-a od strane kraljevske jugoslovenske vlade, i posebno, u isticanju izdajničke uloge Dragoljuba (Draže) Mihailovića i četničkog pokreta, zatim u popularizaciji

pobjeda NOVJ i njenog doprinosa opštesavezničkoj borbi. U pogledu materijalne moći značajno je bilo to što je vlada Sovjetskog Saveza 16. juna 1944. dodijelila NKOJ-u beskamatni zajam od dva miliona američkih dolara i jedan milion sovjetskih rubalja za potrebe poslanstva, vojnih misija i drugih organa NOP-a Jugoslavije u inostranstvu. Takođe su avionima planski doturani ratni materijal i oprema jedinicama NOVJ iz dviju sovjetskih baza — Kalinovke iz SSSR-a i Barija iz Italije.

73 Na koje sve depeše (radiograme) Tito ovdje misli, priređivač nije mogao tačno utvrditi. Svakako je jedna od onih koju je dr Ivan Šubašić uputio Titu iz Londona preko britanskog Ministarstva inostranih poslova 1. jula 1944. Radiogram se u cijelosti citira u nap. 49.

74 Dogovor sa dr Ivanom Šubašićem da formira »mini-vladu«, tj. da bude sastavljena od 5—6 ličnosti, postignut je u razgovorima održanim 17. juna na Visu. Istovremeno je dogovoreno da u tu njegovu vladu uđu dva pripadnika NOP-a, ali ne kao predstavnici NKOJ-a, već kao patrioti. To su bili dr Drago Marušić i Sreten Vukosavljević.

75 Kralj Aleksandar I Karađorđević je 6. januara 1929. izdao manifest kojim je ukinuo Ustav (njega je 28. juna 1921. izglasala Konstituanta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca), raspustio Narodnu skupštinu, zabranio rad političkih partija i uveo diktaturu. Duboko nezadovoljstvo i snažan otpor diktaturi širokih narodnih masa prisilio je kralja Aleksandra da svoj apsolutizam prikrije objavljivanjem 3. septembra 1931. novog Ustava, oktroisanog, jer ga nije donijela Narodna skupština. Njim je ozakonjen centralizam, a sva vlast data kralju.

76 Riječ je o Andreasu Dživasu. On je došao na Vis 18. juna 1944.

77 To su Metodije Andonov Čento, Emanuel (Mane) Čučkov i Kiril Petrušev. Oni su bili članovi Inicijativnog odbora za pripremanje i sazivanje Antifašističkog sobranja narodnog oslobođenja Makedonije.

78 O tom pitanju je raspravljano i takvi stavovi su zauzeti na proširenoj sjednici NKOJ-a, održanoj 24. juna, kojoj su prisustvovali: Tito, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Ivan Milutinović, dr Vladimir Bakarić, Svetozar Vukmanović Tempo i delegati Inicijativnog odbora za pripremanje i sazivanje ASNOM-a: Metodije Andonov Čento, Emanuel Čučkov i Kiril Petrušev.

79 Riječ je o general-lajtnantu Nikolaju Kornjejevu. On je tih dana očekivao dolazak aviona da pođe na referisanje u Moskvu. Pošao je noću 13/14. jula.

80 Ovo Titovo obavještenje je uslijedilo u vezi s izvještajem koji je Glavni štab NOV i PO Slovenije 4. jula uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ. U izvještaju se javlja da šef Anglo-američke vojne misije pri Glavnom štabu tvrdi da su se Tito i Maklejn dogovorili da svako savezničko lice koje dolazi na teritoriju Jugoslavije obavezno mora imati Titov pristanak, ali da o tome Tito neće obavještavati odgovarajuće štabove NOVJ, već će svako takvo lice nositi sa sobom pismo svoje komande iz Italije. U pismu će se naznačiti da je Tito dao pristanak za ulazak u Jugoslaviju. Glavni štab je zapitao da li postoji takav dogovor i da li je takva procedura dovoljna.

81 Tito je 21. juna 1944. usvojio predlog Štaba 2. korpusa NOVJ da se dotadašnji politički komesar 4. crnogorske proleterske brigade Vojin Nikolić postavi za šefa Personalnog odsjeka toga korpusa. Međutim, politički komesar korpusa Mitar Bakić je 3. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je sekretar PKKPJ za Crnu Goru i Boku Blažo Jovanović saopštio Štabu korpusa da je, umjesto Mitra Bakića, koji ide na novu dužnost (za šefa Titovog kabineta), određen Radoje Dakić, a za šefa Personalnog odsjeka u Štabu 2. korpusa Jagoš Uskoković, umjesto Vojina Nikolića. Bakić je u vezi s tim predložio Vrhovnom štabu »da Nikolić ostane za

šefa (Personalnog odsjeka 2. korpusa), jer će se on i Dakić bolje dopunjavati« i naglasio da to predlaže u sporazumu s PKKPJ za Crnu Goru i Boku. U vezi s tim je i uslijedila ova potvrda odluke saopštene Štabu korpusa 21. juna.

[82] Tito je obavještenje o ovoj isporuci ratnog materijala i pitanje u vezi s njim uputio Štabu 5. korpusa stoga što je politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić javio 3. jula Vrhovnom štabu NOV i POJ da Sovjetska vojna misija pri tom korpusu moli da se od nadležne jedinice NOVJ zatraže podaci da li je taj materijal u cijelosti primila.

Pomenuti ratni materijal je bio upućen 11. krajiškoj udarnoj diviziji, ali priređivač nije ustanovio šta je u vezi s tim odgovorio Štab 5. korpusa. Zna se samo to da je Štab toga korpusa 28. juna javio Vrhovnom štabu da se saopšti Sovjetskoj bazi u Bariju da ne baca ratni materijal više u selo Kulaše (25 km zapadno od Doboja), već u selo Pustaru (4 km jugoistočno od Prnjavora).

[83] Nastavnici Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ su se poslije privremenog rasformiranja Škole krajem maja 1944. nalazili kod Štaba 8. korpusa NOVJ. Oni su (zajedno s rukovodiocima i predavačima na srednjem partijskom kursu KPJ organizovanom pri Štabu 8. korppusa NOVJ), po nalogu Vrhovnog štaba s aerodroma Tičeva avionom 4. jula stigli u Bari.

[84] Prve odluke o odlikovanjima starješina NOVJ donijelo je Predsjedništvo AVNOJ-a na Titov predlog 7. septembra 1944. godine. Objavljene su u »Biltenu Vrhovnog štaba NOV i POJ« broj 44—45.

[85] Štab 1. proleterskog korpusa je 7. jula izvijestio da će stalno mjesto za primanje ratnog materijala biti selo Ponikve (kod Bioske).

[86] Tito je ovo obavještenje uputio Štabu 2. korpusa NOVJ, jer se taj Štab, 5. jula, radiogramom obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ, pitajući ga kad će 1. proleterski korpus stići na sektor Foča—Priboj. Istovremeno je Štab 2. korpusa naglasio da, računajući na dolazak 1. korpusa, već sprovodi pregrupisavanje svojih jedinica s ciljem da ofanzivno dejstvuju dolinom desne obale Lima od Brodareva do Čakora.

[87] Britanski major dr Linzi Rodžers (Lindsay Rodgers), novozelandski vojni ljekar (hirurg), po odobrenju Vrhovnog štaba NOV i POJ se u proljeće 1944. padobranom spustio na aerodrom Medeno polje i dodijeljen je Sanitetskom odsjeku 1. proleterskog korpusa. Ispoljio je izvanredno zalaganje u obezbeđenju sanitetskim materijalom hiruške bolnice 1. proleterskog korpusa koja se nalazila sjeverno od Drvara u rejonu planinskog naselja Otaševca. Kao vrstan hirurg znatno je doprinio stručnom usavršavanju hirurga toga korpusa.

Štab 1. proleterskog korpusa je prilikom odlaska s 1. proleterskom divizijom prema Sandžaku stavio dr Rodžersa na raspolaganje Vrhovnom štabu NOV i POJ i dr Rodžers se 5. jula avionom prebacio u Bari. Poslije ovog Titovog naređenja dr Rodžers je 12. jula iz Barija avionom direktno prebačen u Sloveniju.

[88] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 11. jula prenio tekst Titovog radiograma onako kako ga je primio (umjesto »jednu udarnu brigadu«, napisano je: dijelove udarne divizije) komandantu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske general-lajtnantu Ivanu Gošnjaku, koji se tada nalazio u Slavoniji, obilazeći jedinice 6. korpusa NOVJ, a zatim je Glavni štab dodao: »Ostavljamo to tebi da uradiš«. (*A-VII, k. 483, reg. br. 13—32/9, radiogram br. 303.*)

Gošnjak je, u sporazumu sa Štabom 6. korpusa NOVJ, planirao da se takav zadatak povjeri 21. slavonskoj udarnoj brigadi.

[89] Riječ je o porodicama (bilo ih je 30 s ukupno 90 članova) čiji su jedini hranioci stupili kao dobrovoljci u 1. samostalnu streljačku brigadu NOVJ u SSSR-u. Tita je o materijalnoj ugroženosti tih porodica obavijestio 3. jula 1944. šef Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnant Velimir Terzić i zamolio da mu se daju uputstva u vezi s tim.

[90] Tito je ovim uputstvom izvršio bitnu korekciju raspodjele novčanog kredita koji je vlada Sovjetskog Saveza dodijelila za potrebe NOP-a Jugoslavije u inostranstvu. Naime, šef Vojne misije NOVJ u SSSR-u Velimir Terzić je 3. jula izvijestio Tita da će izdati nalog da se po 30 000 dolara uputi u Kairo i London, a 20 000 dolara u Bari, ističući da predstavnici sovjetske vlade smatraju da je takvo rješenje u postojećoj situaciji najbolje. Nedjelju dana kasnije, 14. jula, Terzić je izvijestio da su se predstavnici sovjetske vlade saglasili da se novčane sume raspodijele onako kako Tito traži.

[91] Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« nalazila se tada između Glamoča, Šujice i Mliništa.

[92] Tito je 14. jula naredio toj diviziji da prikupi svoje jedinice i pripremi ih za nastupanje preko srednje Bosne k jugoistočnoj Bosni. Četiri dana kasnije divizija je u tom pravcu krenula.

[93] Ovdje Tito misli na 17. istočnobosansku udarnu diviziju i obje udarne divizije 12. korpusa NOVJ (16. i 36. vojvođansku).

[94] Štab 1. proleterskog korpusa je postupio po ovom Titovom naređenju i 10. jula (u 12 časova) uspostavio radio-vezu sa Štabom 2. korpusa NOVJ.

[95] Objavljuje se na str. 96-97.

[96] Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ od 6. jula 1944. u kome se obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući ga treba li 3. sandžačku proletersku brigadu i dalje nazivati *proleterskom*. Štab korpusa je tom prilikom iznio svoje mišljenje da je ne bi trebalo nazivati *proleterskom brigadom* radi toga što je u »petoj [neprijateljskog] ofanzivi razbijena i prestala biti vojnom jedinicom«. Nakon toga je Štab korpusa istakao: »Ona je sada dobra brigada«, a zatim obrazložio da pitanje u vezi s nazivom *proleterska brigada* postavlja zbog toga što namjerava da izda naredbu o zabrani nošenja srpa i čekića na petokrakoj zvijezdi kao amblema na kapama boračkog i starješinskog sastava onih svojih brigada koje nemaju naziv *proleterska brigada*.

Treća sandžačka proleterska brigada je zaista bila razbijena juna 1943. u bici na Sutjesci. Manji njen dio probio se s Glavnom operativnom grupom divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ i priključio joj se u drugoj polovini juna 1943. na planini Romaniji. Njen znatno veći dio izginuo je u pomenutoj bici ili se, prema direktivi ondašnjeg delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ Milovana Đilasa, po odvojenim grupama probio u pozadinu neprijatelja. Te grupe su bile dobile zadatak da se na terenu s kojega su poticali njihovi bataljoni prikupe, međusobno povežu i popune radi obnove svojih bataljona. Septembra 1943. je 3. sandžačka proleterska brigada ponovo postala kompaktna jedinica i ušla u sastav 2. proleterske divizije. Pošto ni CKKPJ ni Vrhovni štab NOV i POJ nisu joj ni do tada, a ni kasnije svojom odlukom ukinuli naziv *proleterska brigada*, ovdje bi Titovu riječ *udarna* trebalo poistovjetiti s pojmom *proleterska udarna*, jer Štab korpusa nije postavljao pitanje da li će se zvati udarnom, već *proleterskom* brigadom. I Tito je kasnije, kad se postavilo pitanje naziva te brigade, naglasio da joj naziv *proleterska brigada* nikad nije ukidan. Stoga u Jugoslovenskoj narodnoj armiji postoji jedinica koja čuva tradicije 3. sandžačke proleterske brigade.

[97] Potpukovnik Savo Burić je tada bio komandant 4. crnogorske proleterske brigade. Štab 2. korpusa je 6. jula predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ da Burića stavi na raspolaganje Štabu korpusa za rad u Operativnom odsjeku.

[98] Jedanaesta krajiška udarna divizija je tada bila u sastavu 5. korpusa NOVJ i vodila je borbe u dolini Usore.

[99] Štab 3. korpusa je u vezi s ovom Titovom direktivom javio Vrhovnom štabu NOV i POJ 12. jula da za predviđeni zadatak može u roku od nekoliko dana pripremiti 16. i 36. vojvođansku udarnu diviziju, s tim što bi 36. vojvođansku udarnu diviziju ojačao sa 17. majevičkom udarnom brigadom.

[100] Štab 12. korpusa je vjerovatno istoga dana, tj. 7. jula (na radiogramu nema datuma), preko radio-stanice 3. korpusa NOVJ predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ da za komandanta 16. vojvođanske udarne divizije postavi majora Marka Peričina, tadašnjeg komandanta 36. vojvođanske udarne divizije, a za načelnika Štaba potpukovnika Perišu Grujića, tadašnjeg načelnika Štaba 1. vojvođanske udarne brigade. U vezi s tim predlogom Štab 12. korpusa je napisao: »Ovakvo postavljanje bi trebalo izvršiti radi boljeg sklopa štabova i radi zasluga i popularnosti Marka Peričina«. (*A-VII, k. 408/A, reg. br. 1—38/8-1.*)

[101] Ovu direktivu je Tito dao Štabu 3. korpusa NOVJ u vezi s izvještajem Štaba korpusa od 3. jula u kojem javlja Vrhovnom štabu da je jedan radio-telegrafski kurs završen, na kojem je bilo 6 slušalaca, a da je drugi takav kurs u toku, na kojem ima 9 slušalaca.

[102] Štab 3. korpusa nije direktno odgovorio na postavljeno pitanje, već je 10. jula izvijestio da komandant 12. korpusa NOVJ general-major Danilo Lekić raspolaže engleskom radio-stanicom tipa »B« koja ima kristale od 4537, 4644, 5172 i 5598 kiloherca.

[103] Štab 5. korpusa je 9. jula izvijestio da se u Mrkonjić-Gradu nalaze 400 Nijemaca i jedna četnička brigada i naglasio da se 4. jula jedna grupa od 40 boraca 1. bataljona 13. krajiške udarne brigade provukla kroz njemački borbeni raspored i u samom gradu iznenadnim napadom uništila čitav Štab Bosansko-krajiškog četničkog korpusa na čelu s načelnikom Štaba Milem Božićem (komandant korpusa Uroš Drenović je ranije bio poginuo). Takođe je poginulo nekoliko četničkih starješina iz raznih jedinica tu zatečenih i čitava četnička štapska zaštita.

[104] Tito je ovo pitanje postavio Štabu 12. korpusa NOVJ čim je bio upoznat sa sadržinom izvještaja Štaba 6. korpusa NOVJ od 6. jula u kome Štab korpusa moli da mu Vrhovni štab javi kojim pravcem će doći nenaoružani borci iz Srema da bi im organizovao prihvat. Nije pronađen odgovor Štaba 12. korpusa po ovom pitanju, a riječ je o 7. vojvođanskoj NO brigadi, Bosutskom i Motajičkom NOP odredu (više o njima rečeno je u nap. 45). Vjerovatno je Glavni štab NOV i PO Vojvodine dao potrebne podatke o tome prilikom svog referisanja 10. jula u Vrhovnom štabu na Visu.

[105] Zastupnik NKOJ-a u Italiji (i istovremeno komandant Baze NOVJ u Italiji) pukovnik Milentije Popović javio je 3. jula NKOJ-u da će Božidar Magovac (član Predsjedništva AVNOJ-a i potpredsjednik NKOJ-a) i dr Drago Marušić doći 4. jula avionom na Vis. Međutim, oni tamo nisu prispjeli ni toga dana, ni narednih nekoliko dana, pa je Tito stoga uputio ovaj nalog.

[106] O dolasku Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine iz istočne Bosne avionom u Bari javio je Milentije Popović 3. jula Vrhovnom štabu NOV i POJ i upitao ga da li treba prije odlaska za Srem da Glavni štab dođe na Vis.

[107] U Odjeljenju veze Vrhovnog štaba NOV i POJ nisu uspijevali da u cjelini dešifruju radiograme koje je Petar Stambolić slao Titu. Posebno je bio nejasan radiogram primljen 7. jula, što je bilo i povod da Tito uputi ovo upozorenje. Inače, taj Stambolićev radiogram u originalu glasi:

»Titu

Četnici iz Šumadije, Kosmaja, [Gornjeg] Milanovca i Čačka u jačini 8—10 000 pošli su bili prema Sandžaku i iz Požege [užičke] okrenuli su prema Kopaoniku i napadaju nas. Vodimo teške odbrambene borbe. Postoje mogućnosti za upad naših snaga u Srbiju iz Sandžaka, Bosne i Srema.

Pera«. (*A-VII, k. 234, reg. br. 19—28/1, radiogram br. 23.*)

[108] Glavni štab NOV i PO Slovenije je, umjesto Dušana Kvedera, predložio za načelnika svog Štaba general-majora Lada Ambrožiča, tadašnjeg komandanta 9. korpusa NOVJ. Tito se s tim predlogom saglasio.

[109] Tito je do takvog zaključka došao na osnovu izvještaja koje je Vrhovnom štabu NOV i POJ dostavio politički komesar 1. proleterskog korpusa Mijalko To-

dorović 7. i 8. jula. Todorović je izvijestio da su jedinice 1. proleterske divizije porazile dijelove njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« na Krčinom brdu kod Foče, prešle na desnu obalu Drine i zauzele slijedeći raspored: 1. proleterska brigada na sektoru Metaljka—Boljanići i s dijelovima prema Rudom, zatvarajući pravac koji od Pljevalja izvodi prema Čajniču (tu se tada nalazio Štab 1. proleterskog korpusa); 3. krajiška proleterska brigada na sektoru Miljeno—Kozara (kod Foče), zatvarajući pravac koji od Goražda izvodi ka Foči; 13. hrvatska proleterska brigada »Rade Končar« na sektoru Foča—Kapak, sprečavajući neprijatelju prodor preko Krčinog brda prema Goraždu. Nakon toga se M. Todorović obratio Vrhovnom štabu za dalje naređenje o sadejstvu sa 17. istočnobosanskom udarnom divizijom, javljajući da je ona dobila naređenje od Štaba 3. korpusa NOVJ da sadejstvuje s 1. proleterskom divizijom.

110 Riječ je o ugovorenim signalima za raspoznavanje koji se sa zemlje daju avionima da bi na određenom mjestu isporučili ratni materijal. U vezi s tim je Štab 1. proleterskog korpusa 7. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je obezbijedio selo Ponikve kao stalno mjesto za prijem ratnog materijala i zamolio da mu se dostave signali za sovjetske avione.

111 Deseta krajiška udarna divizija se tada nalazila u južnom dijelu srednje Bosne i glavninom svojih snaga (9. i 17. krajiškom udarnom brigadom) vodila naporne borbe protiv dijelova njemačkog 13. SS puka iz sastava 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«, dijelova domobranskog Brzog zdruga (brigade) i protiv četnika. Sve te neprijateljeve snage su zajednički nastojale da razbiju glavninu 10. krajiške udarne divizije i ovladaju prostorom Busovača—Travnik—Bugojno—Gornji Vakuf.

112 Štab 5. korpusa izvijestio je 9. jula da je razumio naređenje i da će postupiti po njemu i divizija je od 13. jula ponovo počela da prima ratni materijal.

113 Komandant Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske general-lajtnant Ivan Gošnjak poslao je 4. jula radiogram Vrhovnom štabu NOV i POJ, izvještavajući ga da se nalazi u obilasku jedinica 6. korpusa NOVJ u Slavoniji i da su tamo izvršene pripreme za formiranje nove slavonske divizije, pa je molio da Vrhovni štab odredi redni broj te divizije.

114 Sve navedene ličnosti predložili su 6. jula komandant i politički komesar 12. korpusa NOVJ general-major Danilo Lekić i pukovnik Stefan Mitrović, ističući da su to uradili u sporazumu i saglasnosti sa Štabom 3. korpusa NOVJ.

115 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se Štab 12. korpusa NOVJ 7. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ. Tekst toga radiograma glasi:

»Radi razjašnjenja mnogih pitanja i dobijanja direktiva za dalji rad, molimo da odobrite da jedan od nas dođe zajedno sa članom Štaba 3. korpusa do Vas. Molimo hitno odgovorite jer novi transport ranjenika polazi kroz 3 dana«. (*A-VII, k. 28, reg. br. 1—1/11.*)

116 Pod *Moračinom grupom* Tito ovdje podrazumijeva raniju Udarnu grupu divizija NOVJ (2. proletersku i 5. krajišku udarnu) kojima je komandovao potpukovnik Milutin Morača, komandant 5. krajiške udarne divizije, za vrijeme borbi vođenih u zapadnoj Srbiji od kraja aprila do sredine druge polovine maja 1944.

117 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ 8. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ, nakon prelaska na desnu obalu Drine. Taj radiogram u cjelosti glasi:

»Ovaj sektor sa hranom potpuno [je] iscrpljen. Za sutra nemamo nikakve hrane ni za jednu jedinicu. Englesko snabdevanje toliko [je] slabo da se uopšte ne može uzeti u obzir«. (*A-VII, k. 372, reg. br. 33—17/1.*)

118 Štab 1. proleterskog korpusa je 8. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da još nije uspostavio radio-vezu sa Štabom 2. korpusa NOVJ i zamolio je da Vrhovni štab javi o situaciji kod tog korpusa.

119 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 1. proleterskog korpusa je 10. jula prenio sadržinu radiograma Štabu 17. istočno-bosanske udarne divizije i uputio ga da svoje izvještaje za Vrhovni štab NOV i POJ dostavlja preko Štaba 1. proleterske brigade, preko kojega će dobijati i sve naloge koje Vrhovni štab bude upućivao toj diviziji.

120 Štab 1. proleterskog korpusa je još u junu 1944. dostavio Vrhovnom štabu predlog da se iz sabirnih logora NOVJ koji su se nalazili u južnoj Italiji uputi za popunu jedinica 1. proleterskog korpusa nekoliko hiljada dobrovoljaca. Takav predlog je pred Vrhovnim štabom na Visu iznio sredinom juna i komandant toga korpusa general-lajtnant Koča Popović za vrijeme svoga boravka na Visu. Problem popune jedinica 1. proleterskog korpusa istakao je 8. jula i politički komesar korpusa Mijalko Todorović. On je izvijestio da brojno stanje 1. proleterske brigade iznosi 1286, 3. krajiške proleterske — 1086, a 13. hrvatske proleterske »Rade Končar« — 719 vojnika i starješina, a zatim je naglasio:

»Popuna nužna i Prvoj i Šestoj [diviziji]. Čete u obe divizije broje po 15—30 boraca. Puškomitraljeze nose i drugarice. Ako ne dođe popuna moraćemo predati deo automat[skog] oružja [Komandi mesta].

Plavi«. (*A-VII, k. 372, reg. br. 33/18, radiogram br. 35 i 36 od 8. jula.*)

U vezi s ovim radiogramima je uslijedila ovakva Titova direktiva, po kojoj je Štab 1. proleterskog korpusa postupio i o tome 10. jula poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ.

121 Štab 2. korpusa je odmah postupio po ovim Titovim naređenjima i 10. jula o tome poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ.

122 Priređivač nije ustanovio koje su sve ličnosti sačinjavale tu grupu. O njima se govori u radiogramu koji je iz Manastira Morače (tadašnjeg sjedišta Štaba 2. korpusa NOVJ) 9. jula Šterju Atanasov Viktor uputio Titu. Taj radiogram glasi:

»Ovdje došla iz Moskve tri Bugarina. Među njima [je] puk[ovnik] Vinarov. Dobili smo zadatak: probiti se u Bugarsku i ostvariti usko jedinstvo u borbi s NOVJ.

Molim Vas, ako je moguće, da nam pomognete i prebacite nas u Srbiju ili Makedoniju na način kojim je prebačen Mihailo [dr Blagoje Nešković]. U tom slučaju bi trebao doći sov[jetski] avion u Berane i prebaciti nas tamo. Tako bi bile izbjegnute sve diplomatske neprijatnosti za Vas.

Viktor«. (*A-VII, k. 394, reg. br. 36—67/2, radiogram br. 34 i 44 grupe.*)

Odgovarajući, pak, na Titova pitanja, Štab 2. korpusa je 10. jula izvijestio da *grupa Popova* kreće noću 10/11. jula iz Berana avionom za Bari i da se avioni mogu u svako doba bezbjedno spustiti i na Negobuđe i na aerodrom kod Berana.

123 Ova Titova direktiva je uslijedila kao odgovor na predlog Štaba 2. korpusa NOVJ od 8. jula da se ubrza pokret divizija NOVJ predviđenih za odlazak u Srbiju. Štab korpusa je taj svoj predlog obrazložio time da bi se, ukoliko se odmah pođe, imala inicijativa u svojim rukama i sloboda sopstvenog dejstva, a istovremeno bi se riješio i problem ishrane tih divizija, koji je veoma težak dok se nalaze u Crnoj Gori i Sandžaku.

124 General-major Rade Hamović je do tada bio načelnik Štaba 29. hercegovačke udarne divizije. Njega je Štab 2. korpusa NOVJ 30. juna predložio za načelnika Štaba 2. korpusa, umjesto general-majora Rudolfa Primorca, koga je Tito postavio za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

125 Priređivač nije pronašao tekst direktive upućene Glavnom štabu NOV i PO Srbije, dok je direktivu Štabu 3. i Štabu 12. korpusa NOVJ (»*snagama u istočnoj Bosni i Vojvodine*«) uputio 7. jula (vid. str. 75).

126 Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ od 4. jula u kojem Štab korpusa javlja Vrhovnom Štabu NOV i POJ da su 2. srpska proleterska i 2. dalmatinska udarna brigada spale na članstvo KPJ, dok 3. srpska udarna brigada ima samo 300 boraca, pa ih, radi čuvanja kadrova, ne angažuje u veće borbe. Štab korpusa zatim ističe da su i crnogorske brigade brojčano smanjene jer je 3. crnogorska udarna divizija samo u proteklim tromjesečnim borbama imala 627

izbačenih iz stroja, a slično je stanje i kod 5. krajiške udarne divizije, pa moli da Vrhovni štab riješi taj problem na taj način što će prebaciti iz Italije 4000—5000 boraca, koje bi jedinice 2. korpusa prihvatile u Konavlima.

127 Štab 5. korpusa NOVJ odgovorio je 10. jula da se jedan bataljon 7. SS dobrovoljačke brdske lovačke divizije »Princ Eugen« nalazi na prostoru Duvno—Posušje i da se u Imotskom koncentriše legionarska 369. hrvatska pješadijska divizija »Vražja«.

128 Štab 8. korpusa je 13. jula odgovorio da u korpusu nema nijednog slušaoca meteorološkog kursa niti je Štab korpusa iz svojih jedinica slao slušaoce za takve kurseve.

129 Tito je tekst Sporazuma 28. juna 1944. radiogramom uputio šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću i ambasadoru Stanoju Simiću, naglasivši im da se Sporazum ne može objaviti prije nego što dr Ivan Šubašić obrazuje svoju vladu. Terzić je tekst sporazuma predao glavnom uredniku radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« Velimiru (Veljku) Vlahoviću i upoznao ga istovremeno s Titovom direktivom. Kada je, pak, dobio ovaj novi Titov nalog, odmah je s njim upoznao Vlahovića i tekst Sporazuma je radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« istog dana (10. jula) emitovala u svojoj radio-emisiji br. 220.

130 Prilikom prevođenja teksta Sporazuma na ruski jezik radi slanja Terziću i tokom primopredaje radiogramom, kao i ponovnog vraćanja teksta na srpskohrvatski jezik nastale su razlike (bitnije samo u drugoj tački Sporazuma), ali one vjerovatno nisu uočene, te nije ni javljeno o bilo kakvoj nejasnoći, pa je emitovan postojeći tekst.

131 Štab 1. proleterskog korpusa je 9. jula poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ da su 8. jula 100 Nijemaca motornim čamcima prijешli Drinu kod Ustikoline i izbili na Krčino brdo, nakon čega je na istom mjestu nastavljeno prebacivanje novih snaga. Bio je to jedan bataljon iz sastava njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« i kvislinška mještanska milicija, ojačani artiljerijom i tenkovima. Na Krčinom brdu su se dobro utvrdili i ogradili bodljikavom žicom. Nakon neuspješnog prvog napada, upućen je na njih jedan bataljon iz sastava 3. krajiške proleterske brigade, ali su prije njegovog prispjeća sve te neprijateljske snage 13. jula napustile Krčino brdo i Ustikolinu i pošle da ojačaju odbranu Goražda i da vode borbu protiv 20. romanijske udarne brigade. (Ta brigada je baš tih dana prihvatala 16. muslimansku udarnu brigadu.)

132 Sreten Žujović Crni je postupio po ovom Titovom nalogu i u Kolašinu prisustvovao Trećem zasijedanju ZAVNO-a Crne Gore i Boke, koje je zasijedalo tri dana — 13. do 15. jula. Zasijedanju je prisustvovao 151 vijećnik i odlučeno je da ZAVNO Crne Gore i Boke kao dotadašnji predstavnički i politički organ za rukovođenje NOB-om preraste u Crnogorsku antifašističku skupštinu narodnog oslobođenja (CASNO) i postane vrhovni organ državne vlasti i državnog suvereniteta. Na zasijedanju je izabrano Predsjedništvo CASNO-a od 17 članova, koje je preko svojih 11 odjeljenja obavljalo i funkcije nacionalnog komiteta oslobođenja Crne Gore.

133 Štab 2. korpusa NOVJ izvijestio je 18. jula da se Štab njemačke 181. pješadijske divizije ne nalazi u Kotoru, već u Tirani i da je komandant te divizije general-major Herman Fišer (Hermann Fischer). O 1. brdskoj lovačkoj diviziji Štab 2. korpusa nije ništa izvijestio. Iz sada postojeće izvorne građe se vidi da je ta divizija u prvoj polovini jula bila angažovana u izvođenju ofanzivnih operacija »Štajnadler« (Steinadler) i »Štajnbok« (Steinbock) protiv jedinica grčkog pokreta otpora i dobila zadatak da se do 20. jula prikupi na prostoru Florine, Prilepa i Bitolja, odakle će se nakon popune, uputiti za učešće u operaciji »Ribecal« (Rübezahl) u Crnoj Gori protiv 1. proleterskog i 2. korpusa NOVJ.

134 Štab 2. korpusa je 30. juna 1944. javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da s grupom artiljerijskih oficira koje traži Vrhovni štab namjerava da uputi i pukov-

nika Branka Obradovića »kao dobrog artiljerca i vrlo dobrog organizatora«. Štab korpusa dalje ističe da bi on mnogo doprinio organizaciji artiljerijske službe.

Obradović nije po dolasku na Vis upućen na specijalizaciju, već ga je Tito postavio za pomoćnika načelnika Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.

135 Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta odredio prilikom formiranja brojčane nazive za svih četrnaest dalmatinskih brigada. Međutim, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je jednom cirkularnom naredbom decembra 1943. naredio štabovima korpusa NOVJ koji su bili pod njegovom neposrednom komandom da se u okviru svih divizija brigade nazivaju početnim rednim brojevima (prva, druga, treća). To je svojom naredbom br. 3 od 13. januara 1944. sproveo u djelo i Štab 8. korpusa NOVJ, ne tražeći odobrenje za to od Vrhovnog štaba NOV i POJ, iako je bio pod njegovom neposrednom komandom. A kad je primio ovo Titovo upozorenje, Štab korpusa je 12. jula svojom naredbom br. 26 stavio van snage svoju januarsku naredbu i svim dalmatinskim brigadama vratio prvobitne nazive.

136 Priređivač nije pronašao prvi Titov nalog za dolazak članova Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine iz Barija u sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ na Visu. To naređenje je vjerovatno uslijedilo u vezi s izvještajem komandanta Baze NOVJ u Italiji pukovnika Milentija Popovića od 3. jula u kome javlja da je prispio u Bari Glavni štab NOV i PO Vojvodine. Popović tu moli da Vrhovni štab javi kuda taj Štab treba uputiti. Drugi Titov nalog uslijedio je 7. jula (vid. str. 80) kao odgovor na ponovni izvještaj Milentija Popovića, takođe od 3. jula, koji glasi: »Hoće li članovi Glavnog štaba Vojvodine doći na Vis? Magovac i Marušič dolaze sutra avionom«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1—34/10, poslati radiogram br. 53.*)

137 Milentije Popović je u vezi s ovim naređenjima 11. jula odgovorio da su za organizaciju radio-službe po ovom Titovom nalogu neophodne Štabu Baze još dvije radio-stanice, od kojih jedna od 100 KW za TANJUG, i naglasio da je potrebna Titova intervencija kod Maklejna da bi se do tih stanica došlo, dok će za dobijanje instrukcija po pitanju uspostavljanja radio-veza poslati u Vrhovni štab jednu drugaricu koja je određena za šefa šifranata Baze.

138 Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 9. jula u kome Glavni štab ističe da je njegova veza sa Slavonijom (6. korpusom NOVJ) spora i nedovoljno sigurna, pa moli da mu Vrhovni štab odobri da poštu za Slavoniju upućuje avionima preko Barija.

139 Obavještenje o neprijateljskoj ofanzivi poslao je Titu 7. jula Petar Stambolić. To je bila operacija »Trumpf« koju je njemački vojnoupravni komandant Jugoistoka general Hans Gustav Felber preduzeo s ciljem da razbije 21. udarnu, 22, 24. i 25. srpsku NO diviziju i ovlada slobodnom teritorijom Toplice i Jablanice. Angažovao je jake snage: njemački 1. SS policijski motorizovani puk i 12. tenkovski bataljon za naročitu upotrebu, bugarski 1. okupacioni korpus (22. i 27. diviziju i dijelove 29. divizije), glavninu Ljotićevog Srpskog dobrovoljačkog korpusa, Borbenu grupu »Vajel« (tako nazvanu po njemačkom majoru Weyl-u, rukovodiocu Štaba za vezu s Vrhovnom komandom Draže Mihailovića) s oko 12 000 četnika, dijelove 4. puka bjelogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, nedićevske jedinice Srpske državne straže s okolnih područja. Operacija je počela napadom na dijelove 25. srpske NO divizije koji su se nalazili na planini Jastrepcu. Nakon jedanaestodnevnih borbi neprijateljeve snage su 17. jula izbile jugozapadno od Leskovca. Međutim, nije postignut željeni rezultat, pa je general Felber pristupio pregrupisavanju svojih snaga radi izvođenja nove ofanzivne operacije, s istim ciljem.

140 Peta crnogorska NOU brigada je prilikom formiranja 9. juna 1942. bila dobila naziv *proleterska* i imala ga do sredine avgusta iste godine. Tada je CKKPJ, da ne bi oponirao Staljinu (on je preko Izvršnog komiteta Kominterne stavio prigovor CKKPJ zbog davanja naziva *proleterska* formiranim brigadama) naložio Vrhovnom štabu NOP i DVJ da 3. sandžačku, 4. i 5. crnogorsku i 6. istočnobosansku

brigadu prestane nazivati proleterskom, tj. da im formacijski naziv bude: narodnooslobodilačka udarna (NOU) brigada. Međutim, čitavom njihovom boračkom i starješinskom sastavu je dozvoljeno da i dalje na kapama nose crvenu petrokraku zvijezdu sa srpom i čekićem, što je bio amblem proleterskih brigada. Oko dva i po mjeseca kasnije, prilikom formiranja divizija NOVJ, ponovo je nastavljeno da se 3. sandžačka i 4. crnogorska brigada formacijski nazivaju *proleterskim NOU brigadama*, dok su 5. crnogorska i 6. istočnobosanska i dalje formacijski nazivane *NOU brigadama*, bez zabrane da nastave nošenje srpa i čekića na petokrakoj zvijezdi.

141 Ovo je Titov odgovor na predlog Štaba 2. korpusa NOVJ da 2. dalmatinska i 5. crnogorska udarna brigada dobiju naziv *proleterska NOU brigada*. Priređivač nije pronašao taj predlog, ali je on postojao. To se vidi iz slijedećeg radiograma kojim su se Peko Dapčević i Mitar Bakić 8. jula obratili Vrhovnom štabu:

»Molimo Vas da li ste odlučili za V crnog[orsku] i II dalm[atinsku] da nose naziv proleterska, u vezi našeg ranijeg predloga?

Peko, Mitar«. (*A-VII, k. 394, reg. br. 36—67/2.*) 8.VII 44. god.

142 Tito je ova postavljenja izvršio u dogovoru s organizacionim sekretarom KPJ Aleksandrom Rankovićem. Prethodno je, 29. juna, politički komesar 2. korpusa NOVJ pukovnik Mitar Bakić predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ sve ovdje imenovane ličnosti za političke komesare brigada. Političkog komesara 2. proleterske divizije Bakić nije predložio, već je upitao da li takav predlog treba da dostavi Štab korpusa, ili će ga odrediti Vrhovni štab. Devet dana kasnije, 8. jula, Štab 2. korpusa se obratio Vrhovnom Štabu moleći ga da saopšti svoju odluku u vezi s predloženim političkim komesarima brigada.

143 Ovim tekstom je Tito u stvari proslijedio sadržinu pitanja koje je sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu Đuro Pucar Stari dostavio 11. jula Vrhovnom štabu NOV i POJ. Riječ je o 18. hrvatskoj istočnobosanskoj udarnoj brigadi koja je pripadala formacijskom sastavu 38. srednjobosanske udarne divizije, ali se tada privremeno nalazila pod komandom 11. krajiške udarne divizije i vodila je borbe u rejonu Tešnja. *Omladinci*, pak, su delegati koji su s teritorije istočne Bosne, Vojvodine i jednog dijela Srbije učestvovali na Drugom kongresu USAOJ-a u Drvaru (2—5. maja 1944). Prilikom povratka oni su se zadržali u srednjoj Bosni, jer se zbog prisustva jakih neprijateljevih snaga u dolini rijeke Bosne nisu mogli prebaciti na njenu desnu obalu.

Štab 3. korpusa je odmah naredio Štabu 12. korpusa NOVJ (koji je tada bio pod njegovom komandom) da prihvati brigadu i omladince, a ovaj je 13. jula to postavio pred 16. vojvođanskom udarnom divizijom, koja je tada vodila borbe jugozapadno od Tuzle, i ona je prihvatila pomenutu brigadu i omladinske delegate.

144 Ovo je Titov odgovor komandantu 17. istočnobosanske udarne divizije pukovniku G. Mandiću, koji se 10. jula radiogramom (preko Štaba 3. korpusa) obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da razjasni: da li se 17. istočnobosanska udarna divizija nalazi pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, ili Štaba 2. korpusa NOVJ.

145 Definitivnu odluku o upućivanju 11. krajiške udarne divizije kao pojačanje snaga za oslobođenje zapadne Srbije Tito je donio 17. jula. Ova, pak, najava o vjerovatnom njenom upućivanju je uslijedila nakon nekoliko uzastopnih izvještaja Štaba 5. korpusa o uspješnim borbama te divizije u srednjoj Bosni.

146 U to vrijeme u centralnoj (srednjoj) Bosni pod komandom Štaba 11. krajiške udarne divizije dejstvovalo je pet partizanskih odreda: Banjalučki, Prnjavorski, Motajički, Tešanjsko-teslićki i Vlašićki.

147 Tito je o negativnom odjeku koji su u raznim krajevima Jugoslavije imale prve vijesti o potpisivanju Sporazuma saznao od pojedinih članova Predsjedništva AVNOJ-a, NKOJ-a i najviših rukovodećih tijela, koji su iz unutrašnjosti zemlje početkom jula pristizali na Vis. Na to su ukazivali i izvještaji koji su se sti-

cali u Odjeljenju zaštite naroda pri NKOJ-u na Visu, s kojima je Tito takođe bio upoznat. Takva reagovanja su uslijedila zbog toga što tekst *Sporazuma* još nije bio objavljen, a emisije Radio-Londona i britanska štampa su davale neadekvatne komentare njegove sadržine. To je u početku uticalo da prema Sporazumu ispolje rezerve i tako krupne ličnosti NOP-a kao što su dr Ivan Ribar, Vladimir Nazor, dr Zlatan Sremec, Frane Frol, dr Anton Kržišnik, dr Svetozar Ritig i drugi.

148 Telegrafska agencija »Rojter« je 8. jula javila da se u Šubašićevoj vladi nalaze dva Titova predstavnika, predstvaljajući tako Šubašićevu vladu kao koalicionu, što nije bilo tačno, već je NKOJ predložio dr Draga Marušiča i Sretena Vukosavljevića kao rodoljube da uđu u Šubašićevu vladu.

149 Štab 3. korpusa je molio da mu se takvi čamci dostave da bi se njima opremila jurišna odjeljenja 16. i 36. vojvođanske udarne divizije, koje su dobile zadatak da forsiraju Drinu i pređu u zapadnu Srbiju.

150 Velimir Terzić je u vezi s traženjem baterija brdskih topova javio 14. jula da se brdski topovi ne mogu dostaviti 1. proleterskoj diviziji. Naveo je kao razlog: prebacivanje materijala iz sovjetskih baza jedinicama NOVJ ne obavljaju transportni, nego vojni avioni, koji su snabdjeveni oruđima za samoodbranu i gorivom za povratak, pa stoga ne mogu nositi tako teške terete kao što su brdski topovi na tolikoj udaljenosti kao što je Negobuđe od Kalinovke. Terzić dalje javlja da će se umjesto brdskih topova diviziji dostaviti 20 minobacača 81 mm, s potrebnom količinom mina, a osim toga da se u transportu koji polazi brodom iz Persijskog zaliva nalazi 100 brdskih topova, koje će sovjetski transportni avioni upućeni za Bari moći brzo da prebacuju iz Italije tamo gdje Tito bude zahtijevao.

151 Ovo obavještenje je Tito uputio Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ kao odgovor na izvještaj Štaba korpusa od 10. jula u kojem javlja da korpusni artiljerijski divizion i artiljerijski divizion 1. proleterske divizije raspolažu ljudstvom i tovarnim grlima, ali od oruđa imaju samo jedan top i to bez municije, pa moli da Vrhovni štab avionima uputi osam brdskih topova na aerodrom Negobuđe kod Žabljaka, gdje bi Štab korpusa poslao ljudstvo za njihov prijem. U vezi s preduzetim mjerama za isporuku tih artiljerijskih oruđa vid. i nap. 161.

152 Ovo je Titov odgovor Štabu 2. korpusa NOVJ povodom izvještaja toga Štaba od 11. jula, u kojem se iznosi situacija na sektoru Primorske operativne grupe i predlaže da se 8. crnogorska udarna brigada izuzme iz sastava 37. sandžačke udarne divizije i uključi u sastav Primorske operativne grupe. Štab korpusa je smatrao da primorska operativna grupa, koju su sačinjavale 2. dalmatinska i 6. crnogorska udarna brigada, ukoliko se u nju ne uključi još jedna brigada, nije u stanju da ispolji jače dejstvo u pravcu Konavala i Dubrovnika.

153 U sastavu 37. sandžačke udarne divizije su se tada, pored 8. crnogorske udarne brigade, nalazile još i 3. sandžačka proleterska i 4. sandžačka udarna bri gada. Divizija je vodila borbe na prostoru južno od komunikacije Pljevlja—Prijepolje, pa je Štab 2. korpusa, u vezi s ovim Titovim naređenjem, postavio zadatak toj diviziji da težište svojih daljih dejstava prenese sjeverno od komunikacije Pljevlja—
—Prijepolje.

154 Major Novak Perućica je tada bio načelnik Štaba Primorske operativne grupe. (Komandant je bio potpukovnik Radomir Babić, a politički komesar Boško Đuričković.) Perućicu je 11. jula predložio Štab 2. korpusa za zamjenika načelnika Štaba toga korpusa.

155 Dok je Štab 5. korpusa NOVJ provjeravao da li se u njegovim jedinicama nalaze tražena lica, 16. jula uslijedilo je novo Titovo naređenje (vid. str. 164), pa je na oba naređenja Štab korpusa odgovorio 20. jula (vid. nap. 209). Štab 8. korpusa je, pak, 14. jula odgovorio da se u korpusu nalazi jedino Ljubinka Šprajc, ističući da ona nije bila na meteorološkom kursu, već samo predviđena za njega i da će je uputiti u Bari, dok o ostalima koji su u radiogramu imenovani Štab korpusa ne zna

ništa, jer se ne nalaze u jedinicama korpusa, a ni Ljubinka Šprajc o njima ništa ne zna.

[156] Komandant Baze NOVJ u Italiji pukovnik Milentije Popović odgovorio je istoga dana (12. jula) da su svi rukovodioci određeni za Srbiju koji su poslati s Visa i iz 2. korpusa NOVJ, kao i oni iz Barija, ukupno njih 81, već prispjeli u Srbiju i da je njihov spisak sastavio sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković i ponio ga sa sobom. Oni su se iz Barija prebacili avionima noću 10/11. jula na aerodrom u selu Kosančić, odakle su 11. jula stigli u tadašnje sjedište Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

[157] O dolasku Veljka (Velimira) Koraća u Bari izvijestio je Milentije Popović 5. jula i upitao hoće li tu ostati i na kakvoj dužnosti.

[158] Iz jednog nepotpunog tabelarnog pregleda o broju aviopolijeta anglo-američkih aviona za potrebe NOVJ može se zaključiti da je samo u toku prve polovine jula avionima evakuisano u Italiju preko 1500 ranjenika. Tako se, na primjer, navode podaci da je noću 2/3. jula avionima evakuisano 545 ranjenika i 100 djece, noću 3/4. jula evakuisano je 350 ranjenika i oko 200 djece, noću 6/7. jula se spustilo ukupno 14 aviona, ali nema podataka koliko su evakuisali ranjenika, noću 7/8. jula je s Papuka evakuisano 150 ranjenika, a sem ovih je s teritorije Glavnog štaba NOV i PO Slovenije u toku prve dvije sedmice jula avionima evakuisano 367 ranjenika. I Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 4. jula poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ da su s operativnog prostora 4. korpusa NOVJ i s teritorije Like evakuisani svi teži ranjenici i bolesnici.

[159] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 14. jula javio Vrhovnom štabu da će iz 6. korpusa NOVJ uputiti 3 ljekara, iz 4. korpusa NOVJ dva ljekara, iz 11. korpusa NOVJ jednog ljekara i da će poslati 20 medicinskih sestara, izražavajući spremnost da, ukoliko postoji potreba, medicinskih sestara pošalje još više.

[160] Glavni štab NOV i PO Slovenije postupio je po ovom Titovom naređenju i 31. jula izvijestio da jedinice 7. korpusa NOVJ primaju ratni materijal u Beloj krajini kod sela Dragatusa (kao centralno mjesto) i u blizini Starog Trga na Kupi (kao pomoćno mjesto), a jedinice 9. korpusa NOVJ primaju ga u blizini Čepovana (centralno mjesto i s velikim kapacitetom) i u Primorskoj, oko sat hoda od Čepovana (kao pomoćno mjesto), dok će se za jedinice istog korpusa koje su u Gorenjeskoj organizovati prihvat materijala na planini Jelovici. Jedinice 4. operativne zone, pak, primaju isporuke ratnog materijala na tri mjesta između rijeka Save i Savinje, dok u Koruškoj postoji jedno mjesto za prihvatanje isporuka, kojim se služi samo saveznička obavještajna grupa »Clowder«, koja rukovodi penetracijom obavještajnih organa u Austriju i Čehoslovačku. Za razliku od prihvatilišta kojim se služe 7. i 9. korpus, ona kojima se služi 4. operativna zona malog su kapaciteta, jer to nameću uslovi partizanskog ratovanja, pošto Nijemci vrlo brzo intervenišu skoro poslije svake savezničke isporuke. Glavni štab dalje javlja da postoje i dva aerodroma, oba na operativnom prostoru 7. korpusa: jedan — i to glavni — u Notranjskoj, kod sela Nadleseke (u blizini Starog Trga), koji može odjednom da primi 10 transportnih aviona tipa DC-3 (s kojega su 21, 24. i 25. jula evakuisani 125 teških ranjenika, 3 ljekara, 2 člana NKOJ-a, odnijeli zarobljene Nijemce i 96 spasenih savezničkih avijatičara), dok se drugi aerodrom, rezervni, nalazi u Beloj krajini.

[161] Tito je 12. jula zatražio od šefa Vojne misije NOVJ u SSSR-u Velimira Terzića da se za 1. proletersku diviziju iz SSSR-a doture dvije baterije topova i jedan divizion minobacača srednjeg kalibra (vid. str. 117). Dan kasnije, 13. jula, Terzić je odgovorio da su sovjetski avioni snabdjeveni sopstvenim oruđima za samoodbranu i na tolikoj udaljenosti (od baze Kalinovke iz Ukrajine do pomoćnog aerodroma na Negobuđu kod Šavnika), pored goriva za odlazak i povratak, ne mogu nositi tako teške terete kao što su brdski topovi, pa će, umjesto njih, doturiti minobacače srednjeg kalibra. Stoga je Tito naredio da se organizuje doturanje brdskih topova 1. proleterskoj diviziji iz stokova koje su u južnoj Italiji zapadni saveznici stavili na raspolaganje za jedinice NOVJ. Jednu takvu bateriju (4 oruđa) primila je

1. proleterska divizija krajem jula na Negobuđi, dok je prijem druge baterije onemogućila njemačka ofanzivna operacija »Ribecal«, koja je zahvatila taj rejon.

162 Tito je ovo pitanje postavio stoga što je Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ 9. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je uspostavljena radio-veza sa Štabom 2. korpusa NOVJ, a 12. jula obavijestio ga je da Štab 2. korpusa prima radiograme od Štaba 1. proleterskog korpusa, ali na njih ne odgovara, pa je zamolio da u vezi s tim interveniše Vrhovni štab. Nakon ove Titove intervencije Štab. 2. korpusa je održavao normalnu radio-vezu sa Štabom 1. proleterskog korpusa.

163 Murat Šećeragić je bio prije 2. svjetskog rata vrhovni šerijatski sudija i komesar Islamske vjerske zajednice za Sandžak, Crnu Goru i Makedoniju.

164 Svi su izgledi da Štab 2. korpusa nije odmah odgovorio na ovo Titovo pitanje. Vjerovatno zbog toga što je 13. jula (ili dan ranije) u Kolašin kod Štaba korpusa prispio član Vrhovnog štaba NOV i POJ (istovremeno i član Politbiroa CKKPJ) Sreten Žujović Crni (on se u svojstvu delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ od 4. juna 1944. kretao sa Štabom 1. proleterskog korpusa), koga je Štab 2. korpusa detaljno upoznao s postojećom situacijom i pripremama za odlazak predviđenih jedinica k jugozapadnoj Srbiji. Žujović je, pak, trebalo da se za koji dan avionom prebaci kod Vrhovnog štaba na Vis, pa, naravno, i da o svemu tome obavijesti Tita i Vrhovni štab. Međutim, Tito je 16. jula naredio da Peko Dapčević s predviđenim jedinicama odmah krene »u označeni pravac«, tj. k jugozapadnoj Srbiji, pa je Dapčević 17. jula izvijestio da se 2. proleterska, 5. krajiška i 17. istočnobosanska udarna divizija koncentrišu na sektoru Berana i da odatle treba da pođu k rijeci Ibru, dok će dvije brigade 37. sandžačke udarne divizije prijeći između Rudog i Prijepolja na desnu obalu Lima i obezbijediti im lijevi bok. Dapčević je dalje saopštio da će 2. proleterska divizija po izbijanju južno od Novog Pazara nastupati preko Ibra k Topolici, a 5. krajiška i 17. istočnobosanska, s kojima će se i on kretati, nastupaće k planini Goliji.

165 Ovo je Titov odgovr na radiogram kojim se Štab 6. korpusa NOVJ 13. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da saopšti da li je proizveden u čin poručnika Milan Milivojević iz 6. korpusa (objavljeno u »Biltenu Vrhovnog štaba« br. 37—38—39 na rednom broju 49), ili se to odnosi na neko drugo lice.

166 Štab 8. korpusa je vjerovatno 13. ili 14. jula (poslati radiogram Štaba korpusa nije pronađen, a na radiogramu zapisanom u Knjizi primljenih depeša Vrhovnog štaba nema datuma) odgovorio da se u Anglo-američkoj vojnoj misiji pri Štabu korpusa nalazi samo jedan kapetan i jedan radiotelegrafista, pa stoga iz nje nema ko da pođe na glamočki aerodrom.

167 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se pukovnik Milentije Popović 12. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ u vezi sa Sretenom Vukosavljevićem i dr Dragom Marušićem, koje je dr Ivan Šubašić u saglasnosti s Viškim sporazumom od 16. juna 1944. predvidio za ministre u svojoj vladi. Taj radiogram glasi:

»VŠ-u

Englezi poručili Sretenu i Marušiču da Šubašić, koji je u Kazerti, želi da ih odmah vidi. Mogu li poći?

Milentije«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1—39/10.*)

168 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se Milentije Popović 13. jula obratio organizacionom sekretaru KPJ Aleksandru Rankoviću. Taj radiogram glasi:

»Za druga Marka

Prvo Englezi, a danas Šubašićeva sekretarica, traže sastanak Šubašića sa Sretenom i Marušičem. Do sada smo odlagali. Molimo instrukcije hitno.

Milentije«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1—40/10.*)

Nakon ovog Titovog upozorenja, Milentije Popović je saopštio Sretenu Vukosavljeviću i dr Dragu Marušiču Titov nalog, pa su ovi 14. jula pošli k dr Ivanu Šubašiću u Kazertu.

169 Tekst koji slijedi jeste Titov odgovor na radiogram koji mu je britanskim kanalima radio-veze dostavio 12. jula predsjednik Kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivan Šubašić. Taj radiogram u cjelosti glasi:

»Maršalu Titu

Upravo sam primio brzojav iz Londona koji je poslao moj zamjenik u vladi o tome da je ‚Slobodna Jugoslavija' objavila odredbe našeg sporazuma. Je li to učinjeno po Vašem nalogu ili s Vašim odobrenjem? Ako jeste, molim Vas obavijestite me kako je ‚Slobodna Jugoslavija' komentirala sporazum. Bio bih Vam zahvalan ako biste mi rekli zašto ste objavili naš sporazum prije nego što sam ja mogao izdati deklaraciju (grupa ispuštena?) nove vlade. Vi znate da to još nisam mogao učiniti jer novi članovi kabineta još nisu stigli u London. Ja sam sada u Kazerti.

Šubašić». (Citirano prema knjizi: *Tito—Churchill, strogo tajno.* Priredio dr Dušan Biber. Arhiv Jugoslavije, Beograd, »Globus«, Zagreb 1981, str. 235.)

170 Tito je 10. jula dao nalog šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću da se tekst Sporazuma objavi.

171 Takva obavještenja su Titu dolazila s raznih strana. Posebno su ga u vezi s tim informisali organizacioni sekretar KP Hrvatske Ivan Krajačić i politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Dušan Brkić. Oni su iz Topuskog, preko Barija, došli na Vis 3. jula prvenstveno radi toga da bi se upoznali sa sadržinom Sporazuma i pod kakvim je okolnostima do njega došlo.

172 U vezi s ovim Titovim traženjem poslali su svoje izvještaje sva centralna i pokrajinska rukovodstva KPJ i svi operativni štabovi NOVJ kojima je tekst radiograma dostavljen. Tako, na primjer, Štab 3. korpusa je izvijestio 15. jula da je *Sporazum* primljen u vojsci »kao još jedna naša velika pobeda«, a isto tako i u narodu na slobodnoj teritoriji, dok se na neoslobođenoj teritoriji narod »definitivno uverava u izdajničku rabotu četnika«, ali ponegdje »naseda četničkoj propagandi da je Tito priznao kralja« i nejasan mu je položaj NKOJ-a, jer »naša propaganda ne dopire u sve neoslobođene krajeve«, a u »četničkim i zelenokadrovskim grupama nastaju komešanje i demobilizacija«. (*A-VII, k. 408/A, reg. br. 1—36 i 1—37/8-I.*) PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu je u svom izvještaju od 16. jula naglasio da je na zasijedanju ZAVNOBiH-a Sporazum ocijenjen kao krupna pobjeda NOP-a, ali se ne mogu dati tačni podaci kako je Sporazum primljen u narodu. Međutim, na savjetovanju u 4. krajiškoj udarnoj diviziji ima rukovodilaca koji »ne shvataju Sporazum i daju mu nepravilnu ocjenu«, pri čemu je »rukovodilac Politodjela tvrdio da smo sa Sporazumom odstupili od svog ranijeg programa. Vjerovatno da će takvih nepravilnih stavova biti kod naših ljudi još i na drugim mjestima«, jer su mnogi članovi KPJ i skojevski rukovodioci smatrali da je pitanje kralja definitivno riješeno, pa »sada kad je to pitanje postavljeno da se riješi poslije oslobođenja, oni ne mogu da izađu iz dosadašnje šeme i donose nepravilne i štetne zaključke«. (*A-CKSKJ, Fond CKKPJ, br. 1944/227.*)

Politički komesar 1. proleterskog korpusa Mijalko Todorović 16. jula saopštava da su Sporazum i formiranje Šubašićeve vlade »izazvali ogromno interesovanje. U početku mnogi partijski rukovodioci su uzdržljivo prilazili objašnjavanju«, dok poslije objavljivanja Sporazuma »svi [su ga] borci prihvatili dobro«, s tim što ono mjesto u Sporazumu gdje se kaže »da će vladu pomagati i drugi elementi (pogrešno je primljeno; treba: da će vlada pomagati i druge elemente — priređivač) koji se ubuduće budu borili izaziva česte diskusije da li se pretpostavljaju grupe van NOB«, a na neoslobođenoj teritoriji: »Ustaše govore Muslimanima i Hrvatima da se Tito sporazumeo s kraljem, dakle i s četnicima«. (*A-CKSKJ, Fond CKKPJ, br. 1944/643.*)

Štab 5. korpusa je 16. jula radiogramom prenio izvještaj ZAVNOBiH-a u kojem pozdravlja Sporazum »kao krupnu političku pobjedu našeg pokreta, koja svjedoči o državnoj i političkoj dalekovidosti Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije«, jer su njim »stvoreni čvrsti uslovi za još uspješniju borbu«. (*A-VII, k. 461/A, reg. br. 7—84/5.*)

CKKP Hrvatske je 18. jula izvijestio da je Sporazum izazvao »u prvo vrijeme nezadovoljstvo i kolebanje kod stanovništva i vojske« i nastala »bojazan da je to korak povratku na staro. Osobito su se pobojali Hrvati da će se vratiti kralj«, a svi neprijatelji su »razvili živu propagandu protiv NOF, koja da je tobož kapitulirala pred kraljem i velikosrpskom klikom«. (*A-CKSKJ, Fond CKKPJ, br. 1944/840.*)

Štab 6. korpusa je 22. jula izvijestio da onaj dio Hrvata »koji se boji komunizma misli da je ovim Sporazumom otklonjena opasnost od komunizma«, a rodoljubi komentarišu Sporazum povoljno »jer smatraju da je time otklonjena opasnost od bratoubilačkog rata i skraćene narodne patnje«, međutim, sva srpska omladina je Sporazum primila »nesimpatično, jer mrzi kralja«, dok su stariji Srbi dobro primili Sporazum, jer dobrim dijelom priželjkuju povratak kralja, a Sporazum »smatraju kao naše popuštanje kralju«. »Među borcima se gunđa protiv kralja«, ali cjelovito gledano, vojska je Sporazum primila »disciplinirano«. (*A-VII, k. 483, reg. br. 13—56 i 13—57/9.*)

CKKP Slovenije u svom izvještaju od 26. jula javlja da su u vrijeme između saopštenja o sklapanju Sporazuma do momenta njegovog objavljivanja narodne mase »bile prilično zabrinute« da li se tu »radi o tekovinama NO borbe, a pojedini špekulanti u OF su pokušali dizati glave. To je bila posledica neizvjesnosti«. Međutim, kad je Sporazum objavljen svemu tome bio je kraj, pa je njegov odjek »u Sloveniji vrlo dobar« i »bitno pomaže provađati liniju mobilizacije, rastrojava švabobranstvo«, donosi »još veće proširenje OF«, i »autoritet dosadašnjeg NO rada u Sloveniji još [više] se podigao«. (*A-VII, k. 60/C, f. 1.*)

Štab 11. korpusa je 31. jula izvijestio da je Sporazum »izazvao u početku zabunu u našim jedinicama, jer se nije znalo dosta dugo o čemu se radi«, ali kad je tekst Sporazuma objavljen »odmah je protumačen kao velika pobjeda i odstupanje izbjeglica«, jer vojska »s punim povjerenjem gleda u maršala Tita i naše vođstvo«, a isto tako i narod u Hrvatskom primorju, dok je u Gorskom kotaru Sporazum »unio veliku zabunu«, jer »Hrvati strahuju od povratka kralja«, a u Lici su se uspješno širili četnički komentari »da je Sporazum naše povlačenje i popravljanje situacije četnika i kralja« i glasine »o povratku kralja Petra«. Sporazum je, pak, u neprijateljskim garnizonima »izazvao zabunu«, pa je tek nakon nekoliko dana objavljeno da je kralj »kapitulirao pred komunistima«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—19 i 1—20/1.*)

Štab 2. korpusa je 18. jula izvijestio da će Sreten Žujović Crni usmeno prenijeti kakav je odjek imao Sporazum na operativnom prostoru 2. korpusa, tj. u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini.

Izvještaje ostalih adresanata priređivač nije pronašao.

173 Tito ovdje misli na 16. vojvođansku, 17. istočnobosansku i 36. vojvođansku udarnu diviziju.

174 Riječ je o 2. proleterskoj i 5. krajiškoj udarnoj diviziji.

175 Taj plan je Glavni štab NOV i PO Srbije izložio Vrhovnom štabu NOV i POJ radiogramom 13. jula. Najprije ga je obavijestio da je 10 000 neprijateljevih vojnika (Bugari, četnici i nedićevci) preduzelo ofanzivu na Jastrebac i ovladalo prostorom na lijevoj obali Toplice, zatim saopštava da Bugari koncentrišu svoje snage na prostoru Prokuplja, Velike Plane, Belonjima, a četnici i nedićevci na prostoru Blaca, Belonjina, Kuršumlije i, vjerovatno, prema Prepocu, s namjerom da nastave s ofanzivom na slobodnu teritoriju Kosanice i Jablanice. Glavni štab dalje izvještava da je u takvoj situaciji uredno povukao svoje snage na desnu obalu Toplice, odakle planira da preduzme napad na desni bok neprijatelja pravcem: Rača—Kuršumlijska Banja—Sagonjevo.

176 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je sadržinu ovoga radiograma istoga dana (14. jula) prenio svom komandantu general-lajtnantu Ivanu Gošnjaku, koji se tada nalazio kod 6. korpusa NOVJ u Slavoniji. Gošnjak je u vezi s tim preduzeo potrebne mjere i o tome poslao obavještenje Glavnom štabu, a ovaj je 15. jula poslao slijedeći radiogram Vrhovnom štabu: »U duhu vašeg naređenja dostavili smo

6. korpusu da odmah prebaci 12. brigadu 12. divizije u Bosnu i da uhvati vezu s 11. div[izijom]. Dvadeset osmu diviziju prebacićemo iz Zagorja, popunićemo je i poslati da smijeni 12. brigadu«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—16/1.*) Nedjelju dana kasnije, Štab 6. korpusa je uputio traženu brigadu, ali to nije bila 12. slavonska, nego 21. slavonska udarna brigada.

177 Ovo Titovo naređenje je uslijedilo kao odgovor na slijedeći izvještaj koj mu je delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije (istovremeno i opunomoćenik CKKPJ pri CKKP Makedonije) Svetozar Vukmanović Tempo uputio 13. jula:

»Titu

Veljko uvideo grešku. Slažete li se da pođe sa mnom u Makedoniju?
Molim hitno odgovorite.

Tempo«. (*A-VII, k. 184, reg. br. 36—1/1.*)

Potpunije o upućivanju general-majora Pavla Ilića Veljka za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Makedonije vid. str. 11 i napomene 9. i 10.

178 Na ovo pitanje je Štab. 1. proleterskog korpusa odgovorio 15. jula da će za 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« biti bolje i lakše ako bude pošla pravcem kojim je išla 1. proleterska divizija, nego ako bude išla preko centralne Bosne. Istovremeno je Štab korpusa naglasio da joj 10. krajiška udarna divizija može dati potrebne podatke o neprijatelju u dolini Vrbasa, a na prostoru Trnovo—Kalinovik se nalaze slabe kvislinške snage sastavljene od četnika i muslimanske milicije.

179 Tito je u direktivi upućenoj 9. jula Štabu 2. korpusa NOVJ tim divizijama dodijelio zadatak da se s limskog mostobrana prebace na prostor Studenice, planine Golije i planine Javora, a odatle da jedna dejstvuje k Ibarskoj klisuri, a druga k Dragačevu, Moravici i Zapadnoj Moravi (vid. str. 96—97). Kasnije je novonastala situacija uslovila izmjenu toga plana, pa su obje divizije zajedno s 2. proleterskom divizijom orijentisane k planini Kopaoniku.

180 Politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić je 12. jula radiogramom izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ da načelnik Odjeljenja za zaštitu naroda Crne Gore i Boke Veljko Mićunović traži da se za njegovog pomoćnika odredi pomoćnik političkog komesara 6. crnogorske udarne brigade Vojin Đerković. Bakić se složio s tim i predložio Vrhovnom štabu da se umjesto Đerkovića za pomoćnika političkog komesara pomenute brigade postavi Spasoje (Bakić je pogriješio u imenu, treba: Blagoje — priređivač) Marković, tadašnji politički komesar 2. bataljona 5. crnogorske udarne brigade.

181 Štab 3. korpusa je 15. jula odgovorio da je do toga dana evakuisano za Italiju 435 težih ranjenika, bolesnika i invalida i da je za transportovanje pripremljeno još oko 180 ranjenika.

182 Tito je 14. jula naredio Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« da divizija izvrši pripreme za odlazak u sastav svog 1. proleterskog korpusa koji se tada nalazio u Sandžaku (vid. str. 148).

183 Postupajući po ovom Titovom nalogu, Štab 5. korpusa NOVJ je 15. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je radi koordinacije rada uputio jednog člana svoga Štaba u Štab 8. korpusa NOVJ. Štab 5. korpusa dalje izvještava da je radi obezbjeđenja aerodroma na Glamočkom polju preduzeo zatvaranje pravaca koji od istoka, sjevera i sjeverozapada (Kupresa, Jajca, Mrkonjić-Grada i Drvara) izvode ka Glamočkom polju, dok je od Štaba 8. korpusa NOVJ zatražio da zatvori pravce koji od juga i jugozapada (Livna i Bosanskog Grahova) izvode ka Glamočkom polju i predložio Štabu toga korpusa da premjesti svoje sjedište iz sela Velikog Tičeva na prostor Popović—Vagan.

184 Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 6. korpusa NOVJ kojim se 12. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ, pitajući ga da li može slati u Italiju teže bolesnike i djecu. U to vrijeme je 6. korpus imao oko 200 ranjenika i bolesnika predviđenih za evakuaciju avionima u Italiju.

185 Tito je ovim uputstvom odgovorio Štabu 6. korpusa NOVJ koji se 12 jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući ga da li treba poslati prijedloge za odlikovanja poginulih pripadnika NOP-a, koji su se istakli u borbama.

186 Radilo se o prikupljanju 1. proleterskog korpusa NOVJ radi njegovog nastupanja prema zapadnoj Srbiji, jer se Štab korpusa tada nalazio sa svojom 1. proleterskom divizijom u sjeverozapadnom Sandžaku, a njegova 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« na prostoru između Livna, Kupresa i sela Šujice.

187 Nije pronađen odgovor Štaba 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Ona se prilikom odlaska nije orijentisala pravcem kojim je išla 1. proleterska divizija, već je pošla preko srednje Bosne (vid. nap. 211).

188 Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 13. jula, kojim moli da mu Vrhovni štab NOV i POJ odobri da može zajedno s ranjenicima slati u Italiju i one ratne vojne invalide koji su potpuno onesposobljeni u borbi.

189 Riječ je o Jevrejima koji su iz raznih krajeva Jugoslavije (djelimično i iz Mađarske i Austrije) bježeći od Nijemaca prije šli u italijansku okupacionu zonu, a ovi ih koncentrisali na ostrvo Rab. Tu su ih oslobodile jedinice Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Od njih je nekoliko stotina stupilo u brigade NOVJ, a žene, djeca, bolesni i starije osobe su kao zbjeg (»koloniju«) zbrinjavali organi narodne vlasti.

190 Tito je general-majora dr Vladimira Velebita, koji je bio šef Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga sa Sredozemlje, odredio za ličnost posredstvom koje će se održavati direktna veza između NKOJ-a i predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivana Šubašića.

191 Zastupnik NKOJ-a u Italiji pukovnik M. Popović je 16. jula odgovorio da su ujutru toga dana otputovali iz Barija za London V. Velebit i I. Šubašić zajedno s dr Dragom Marušičem, Sretenom Vukosavljevićem, ambasadorom Ralfom Stivensonom i njihovom pratnjom. Popović je istovremeno prenio Titu slijedeći radiogram od Velebita:

»Za Tita

Razgovarao s Dikinom. Kaže da su Vilson i Eliot neraspoloženi zbog nedolaska maršala [Tita]. Neki žele to prikazati kao delo Rusije. Dikin misli da bi bilo najbolje da maršal ide na tajni sastanak s Vilsonom u Kazertu i da traži da se govori isključivo o vojnim stvarima, s tim da niko od političara ne prisustvuje.

Kao kandidati za Srbiju mesto Draže pominju se generali Glišić i Janković.

Velebit«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1—40/10, poslati radiogram br. 93.*)

U Velebitovom radiogramu je riječ o reagovanju na Titovo odbijanje da dođe na konferenciju s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje generalom Henrijem M. Vilsonom, koja je bila zakazana da se održi u Kazerti 12. jula. O tome je više rečeno u nap. 200.

192 Radio-emisije Telegrafske agencije Nova Jugoslavija (»Tanjug») privremeno su prestale 25. maja 1944. Toga dana je prilikom njemačkog bombardovanja Drvara uništena njena radio-stanica i poginulo nekoliko radnika agencije. Tek poslije dolaska rukovodstva NOP-a na Vis upućen je 12. juna 1944. jedan nepotpisani radiogram (vjerovatno ga je uputio Edvard Kardelj u dogovoru s Titom) šefu Informativno-propagandnog odsjeka Baze NOVJ u Italiji Vladimiru Dedijeru, s nalogom da, počevši s 13. junom, organizuje emitovanje iz Barija vijesti »Tanjuga« na engleskom jeziku. Rečeno mu je da će mu se glavni sadržaj vijesti slati šifrovano s Visa, a sve ostalo dostavljati avionskom poštom, ali dok avionske pošiljke ne počnu uredno funkcionisati, naloženo je Dedijeru da objavljuje po nekoliko vijesti iz narodnooslobodilačke štampe. Istovremeno su Dedijeru data potrebna uputstva u koliko će sati početi radio-emisije »Tanjuga«, na kojoj će talasnoj dužini biti, s kakvim signalima, i koliko će dugo trajati najavljivanje početka radio-emisije.

193 Te avione je sovjetska vlada izdvojila iz svog kontengenta koji je kupila od vlade SAD na osnovu Zakona o zajmu i najmu.

[194] Kad je ovo Titovo naređenje prispjelo u Bari, pukovnik France Pirc je već bio otputovao za Alžir, pa je 16. jula major Janez Svetlin, koji je tada bio vazduhoplovni oficir za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Komandi britanskog Ratnog vazduhoplovstva za Balkan (BAF), odredio posade za te transportne avione. Tri dana kasnije, na sastanku u Personalnom odsjeku Štaba Baze NOVJ u Italiji, kome su prisustvovali još i pomoćnik načelnika Vazduhoplovnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ potpukovnik Zdenko Ulepič i zamjenik komandanta Baze pukovnik Rado Pehaček, unekoliko je izmijenjen prvobitno predviđeni sastav posada i to ljudstvo pozvano da dođe u Bari. Međutim, kad je 27. jula o sastavu posada obavješten Aleksandar Ranković, koji je u drugoj polovini jula obilazio jedinice i ustanove NOVJ u južnoj Italiji, naredio je da se sve osoblje posada transportne avijacije vrati u logor NOVJ u Gravinu i tamo sačeka konačan raspored. Prema tom rasporedu je većina ranije odabranih za posade upućena na dalje usavršavanje u SSSR, a za posade su došli sovjetski avijatičari i oba transportna aviona su letjela zajedno s eskadrilima Sovjetske baze u Bariju koje su doturale ratni materijal jedinicama NOVJ i evakuisale ranjenike.

Svi su izgledi da je u vezi s tim avionima britanska vlada (iz bojazni da se Tito s rukovodstvom NOP-a bez njenog znanja iznenada prebaci s Visa na kopno) intervenisala kod vlade SAD, jer je znala da zvanični krugovi SAD nisu bili voljni da NKOJ-u ma šta liferuju po *Zakonu o najmu i zajmu*, pa je vlada SAD postavila zahtjev da Sovjetska baza u Bariju preuzme avione, što je i učinjeno. (Avioni su poslije oslobođenja Beograda preletjeli na zemunski aerodrom, a odmah po završetku rata prebačeni su u SSSR.)

[195] Postupajući po ovom Titovom naređenju, komandant Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Ivan Gošnjak, koji se tada nalazio u obilasku jedinica 6. korpusa NOVJ, naredio je Štabu korpusa da se 21. slavonska udarna brigada iz sastava 28. slavonske udarne divizije prebaci u srednju Bosnu. Već slijedećeg dana (17. jula) ona je tamo pošla, prešla Savu 24. jula kod sela Srbca (nedaleko od ušća Vrbasa) i pošla k srednjoj Bosni. Ostale jedinice te divizije prebacile su se preko Save noću 13/14. septembra 1944. i pošle u srednju Bosnu.

[196] Ivan Krajačić Stevo i Rade Žigić, vraćajući se nakon referisanja u CK KPJ i Vrhovnom štabu NOV i POJ na Visu, prispjeli su noću 16/17. jula avionom do aerodroma Čepernice kod Topuskog. Prilikom ateriranja došlo je do nesreće. U vezi s tim je Glavni štab na Titova pitanja odgovorio 17. jula slijedećim radiogramom:

» Za V. Š.

Po detaljnijem ljekarskom pregledu, Žigić [je] slomio desnu ruku na 2 mesta i iščašio rame. Lakše opekotine na glavi. Stevo — lakše kontuzovan, s manjim ogrebotinama; Marin Radović — veće opekotine. Rusi: major — brazgotine na glavi i opekotine na licu; kapetan — opekotine na licu i jače po ruci; poručnik — najlakše od Rusa; Čerčil [Randolf] — od svih najlakše. Lako su ranjena i dva engleska oficira.

Svih 9 gore nabrojanih [su] bez opasnosti po život.

Avijatičarski general [je] u beznadežnom stanju — prsla lobanja.

Šimić, Kajfešic i posada sa 4 Engleza poginuli. Svega 10 spasenih i 5 izgorelih«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—17/1.*)

Pomenuti avijatičarski general je bio Gaj Karter (Gay Carter), britanski vazduhoplovni komodor (rang brigadira), savjetnik za pitanja avijacije u Anglo-američkoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Na zahtjev Randolfa Čerčila (koji je s istim avionom došao), Karter je prenijet u Bari, ali je 20. jula podlegao povredama. Šimić (nije mu ustanovljeno ime) i dr Kata Kajfeš, kao i britanska posada, izgoreli su u avionu.

[197] Obavještenje da se Nijemci pripremaju za upotrebu bojnih otrova uputio je Štab 8. korpusa NOVJ 6. jula Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, ističući da je takve podatke dobio od savezničkih oficira. Vjerovatno je to obavještenje Glavni

štab proslijedio Vrhovnom štabu, ali izgleda u vezi s njim nije dobio odgovor Vrhovnog štaba, pa mu je 15. jula poslao radiogram slijedeće sadržine:

» Za V. Š.

Da li možemo izvoditi po jedinicama obuku za odbranu od bojnih otrova? Molimo, odgovorite nam«. (*A-VII, k. 119/4, reg. bt. 1/1, radiogram br. 2801.*) Tito je, očigledno, odgovorio samo na citirani radiogram.

198 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 25. jula izvijestio da se 21. slavonska udarna brigada, jačine 1024 boraca, noću 23/24. jula bez smetnji prebacila na planinu Motajicu i da je situacija na njenom novoposjednutom sektoru povoljna.

199 Božidar Magovac s još nekoliko članova Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke formiranog na slobodnoj teritoriji, stvorili su ilegalne organizacije HSS. Zbog toga je Izvršni odbor formirao komisiju, koja je povela istragu i utvrdila da je aktivnost Magovčeve grupe bila suprotna političkoj platformi Narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske.

200 Riječ je o Titovom odbijanju da dođe u Kazertu na sastanak s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje generalom Henrijem M. Vilsonom. Taj sastanak bio je u početku ugovoren za 15. jul na kome bi bilo riječi o uzajamnom sadejstvu potčinjenih im oružanih snaga pri izvođenju predstojećih operacija u Jugoslaviji i u Italiji. Na Vilsonovo traženje, pomjeren je datum razgovora za 12. jul. Njima bi s britanske strane prisustvovali general Vilson sa svojim najbližim vojnim saradnicima, a s jugoslovenske strane prisustvovali bi maršal Tito, general-lajtnanti Aleksandar Ranković i Arso Jovanović, general-major dr Vladimir Velebit i pukovnik Franc Pirc. Bilo je dogovoreno da karakter sastanka bude strogo vojne prirode i precizirano da se postave pitanja: o angažovanju znatno većeg broja transportnih aviona (dnevno 60 aviona za snabdijevanje NOVJ i 30 aviona za snabdijevanje stanovništva); o proširenju opsega snabdijevanja NOVJ opremom i borbenim sredstvima koji će omogućiti njenu modernizaciju, tj. razvoj oklopnih jedinica (dodjelom 80 tenkova), razvoj Mornarice NOVJ (dodjelom 10 brzih motornih čamaca) i da se nađu modusi za borbenu upotrebu kraljevske jugoslovenske mornarice na jugoslovenskom akvatoriju, da se omogući razvoj artiljerijskih jedinica dodjelom artiljerijkih i minobacačkih oruda, da se razmotri pitanje o pripadnicima slovenačke i hrvatske narodnosti koji su se još nalazili u italijanskim vojnim formacijama i drugdje; da se, napokon, razmotri pitanje mogućih operacija zapadnih saveznika na Balkanu. Ovom posljednjem pitanju je Tito, intimno, poklanjao posebnu pažnju da bi procijenio postoje li britanski planovi da se oružanom silom interveniše za restauraciju monarhističke Jugoslavije i predratnog društvenog poretka, kako bi blagovremeno preduzimao mjere za uspješnu zaštitu revolucionarnih tekovina NOB-a.

Međutim, kad je sve tako bilo utvrđeno, Čerčil i Idn su odlučili da sastanku obavezno prisustvuje dr Ivan Šubašić i da se sastanku dade prvenstveno politički karakter. Vilson je, pak, 4. jula pozvao Šubašića, ne obavještavajući o tome Tita, a Šubašiću je u Londonu naloženo da na sastanku izvrši pritisak na Tita da se kao nastavak Viškog sporazuma od 16. juna 1944. stopi NKOJ s kraljevskom jugoslovenskom vladom pod Šubašićevim predsjedništvom i suverenitetom kralja Petra II, a s Titom kao vrhovnim komandantom, s tim što bi kralj smijenio Dražu Mihailovića i, napokon, da se na sastanku uporno insistira da dođe do kontakta između Tita i kralja Petra II.

Ne znajući kakvo mu se iznenađenje u Kazerti priprema, Tito je 9. jula privodio kraju pripreme za odlazak na tamošnji sastanak s Vilsonom. Istoga dana Tito se upoznao sa sadržinom govora koji je dr Šubašić održao preko londonskog Bi-Bi-Sija (BBC) u kojem je obavijestio svjetsku javnost o sadržini Sporazuma koji je potpisao s Titom, pri čemu ni jednom jedinom riječi nije osudio Dražu Mihailovića niti zlodjela četničkog pokreta, ali je insistirao na što skorijem formiranju zajedničke jugoslovenske vlade. Takođe 9. jula Tito je iz razgovora vođenog s brigadirom F. Maklejnom došao do zaključka da će i dr Šubašić punopravno učestvovati na sastanku u Kazerti, što je bilo dovoljno da Tito zaključi da je ne samo bez njegove

saglasnosti izmijenjen karakter sastanka već i da će Šubašić nastojati da nametne nove političke obaveze NKOJ-u, pa čak i pokušati da iznudi pregovore o jedinstvenoj jugoslovenskoj vladi. Stoga je Tito noću 9/10. jula održao sastanak s jednim brojem članova najužeg rukovodstva NOP-a, na kojem je razmotrena novonastala situacija i odlučeno da se ne ide na takav sastanak na kojem bi se pod predsjedavanjem savezničkog komandanta vodili pregovori s kraljevskom jugoslovenskom vladom o unutrašnjim pitanjima jugoslovenskih naroda. Nakon toga je Tito 10. jula saopštio Maklejnu da NKOJ i Predsjedništvo AVNOJ-a nisu saglasni da se ide na sastanak u Kazerti i da se on mora povinovati njihovoj volji.

201 U Lici su se tada nalazili 35. lička NO divizija i Lički NOP odred. Na njih su u julu često napadale nadmoćnije neprijateljeve snage iz sastava njemačke 392. legionarske divizije »Plava«, osam ustaških bojni i četničke Dinarske divizije.

202 Saglasno ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je postavio zadatak Štabu 4. korpusa da iz svog sastava uputi jednu brigadu na sektor Prijeboj—Ličko Petrovo Selo, pa je Štab korpusa na taj sektor oko 10. avgusta prebacio 2. kordunašku udarnu brigadu.

203 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je postupio po ovom Titovom naređenju i dekoncentrisao snage s tog sektora, pa je od 21. jula na Žumberku ostavio Žumberački NOP odred (imao je četiri manja bataljona), a u Pokuplju je ostavio dijelove 34. hrvatske NO divizije — Karlovačku NO brigadu i Turupoljsko-pokupski NOP odred (imao je tri bataljona).

204 Tito ovdje misli na angažovanje jedinica 4. korpusa (8. hrvatske udarne divizije i brigade »Franjo Ogulinac Seljo« iz 34. hrvatske NO divizije) u borbama na Žumberku od 10. do 16. jula zajedno s jedinicama 7. korpusa NOVJ. Tom prilikom su pomenute jedinice 4. korpusa imale 27 mrtvih, 105 ranjenih i 6 nestalih, a jedinice 7. korpusa imale su oko 40 mrtvih i 110 ranjenih.

205 Ovo je Titov odgovor na izvještaj Glavnog Štaba NOV i PO Slovenije od 15. jula u kojem Glavni štab javlja Vrhovnom štabu NOV i POJ da su jedinice njemačke 1. kozačke divizije povele ofanzivu na Žumberak radi ovlavanja Metlikom i otvaranja komunikacije koja od Karlovca vodi gorenjeskom cestom do Novog Mesta. U vezi s tom ofanzivom Glavni štab ističe da ju je moguće sasvim razbiti zajedničkim dejstvima 4. i 7. korpusa NOVJ i da je neophodno dok se to ne ostvari nastaviti na Žumberku uspostavljenu saradnju ta dva korpusa kako radi otklanjanja ranijih slabosti i grešaka nastalih uslijed nedovoljne saradnje slovenačkih i hrvatskih jedinica tako i radi toga što bi se razbijanje započete njemačke ofanzive pozitivno odrazilo na efikasnije vojno i političko iskorišćavanje efekta postignutog sporazumom Tito—Šubašić. Na kraju se u izvještaju ističe da Glavni štab NOV i PO Hrvatske traži odlazak svoga 4. korpusa sa Žumberka na Kordun, a s njegovim odlaskom će biti likvidirana i slobodna teritorija Slovenije, pa moli da Vrhovni štab spriječi odlazak 4. korpusa, jer su na Žumberku zadržane jedinice 7. korpusa NOVJ.

Glavni štab NOV i PO Slovenije je u navedenom izvještaju precijenio jačinu angažovanih njemačkih snaga i opseg njihovog ofanzivnog poduhvata. Njih su dijelovi 7. korpusa NOVJ uspješnim manevrima brzo razbili i prinudili na povlačenje, što je i Glavni štab NOV i PO Slovenije konstatovao u svom izvještaju upućenom 23. jula Vrhovnom štabu.

206 Glavni štab NOV i PO Srbije je 13. jula poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ da su okupatorsko-kvislinške i kolaboracionističke četničke snage, ukupne jačine preko 10 000 vojnika, napale na slobodnu teritoriju i ovladale prostorom lijeve obale rijeke Toplice i da pripremaju ofanzivu i na slobodnu teritoriju Kosanice i Jablanice. Glavni štab je tada izvijestio da se Bugari koncentrišu na prostoru Prokuplja, Velike Plane i Belonjina, a nedićevci i četnici na prostoru Blaca, Belonjina i Kuršumlije. Dva dana kasnije, 15. jula, Glavni štab je izvijestio da je Draža Mihailović za predstojeću ofanzivu prikupio najmanje oko 10 000 četnika na prostoru Kuršumlije, planine Velikog Jastrepca i Brusa.

207 Tri divizije na koje Tito ovdje misli jesu 16. i 36. vojvođanska i 11. krajiška udarna divizija. Početkom avgusta Tito je izuzeo 12. korpus (16. i 36. diviziju) ispod komande Koste Nađa, tj. Štaba 3. korpusa NOVJ, pa je 12. korpusu, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, pridao 11. krajišku udarnu diviziju i u drugoj polovini avgusta naredio da sve tri divizije forsiraju Drinu i da, s osloncem na planinu Cer i Blizanske visove iznad Valjeva, nastupaju prema Posavini.

208 Tito je 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« naredio 14. jula da pođe u sastav svoga 1. proleterskog korpusa. Ona se tada nalazila na prostoru Glamoč—Mlinište. Odatle je pošla 20. jula, ali će nakon dugog marša i teških borbi vođenih u srednjoj i jugoistočnoj Bosni, zatim u sjeverozapadnoj Crnoj Gori i Sandžaku, tek po prelasku na desnu obalu Lima, krajem avgusta 1944, prispjeti u selo Dobroselicu i ući u sastav svog 1. proleterskog korpusa, koji je već bio otpočeo nastupanje k zapadnoj Srbiji.

209 U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 5. korpusa je 20. jula poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ da su kapetan Rozario Źgur i ostali meteorolozi početkom juna 1944. upućeni 1. proleterskom korpusu i da su se nekolicina od njih nalazili kod 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Istovremeno je Štab 5. korpusa, preko Štaba 6. ličke divizije, poslao poruku da se pomenuti meteorolozi po Titovom nalogu prebace u Bari i oni su 24. jula to izvršili.

210 Ovo Titovo uputstvo je uslijedilo kao odgovor na radiogram Štaba 6. korpusa NOVJ kojim se 14. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da mu hitno odgovori da li može svoje kurire koji nose poštu za Glavni štab NOV i PO Hrvatske slati avionom preko Barija i da li se mogu na isti način upućivati Glavnom štabu i ZAVNOH-u pojedini rukovodioci koje oni traže iz jedinica 6. korpusa i iz društveno-političkih organizacija Slavonije.

211 Prva proleterska divizija je iz zapadne Bosne k sjeverozapadnom Sandžaku nastupala opštim pravcem: planina Vitorog—Gornji Vakuf—planina Bitovnja—Kalinovik—Foča. Međutim, Štab 1. proleterskog korpusa je 17. jula javio Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« da je prostor Travnik, Turbe, Komar, Mrkonjić-Grad, Jajce, Donji Vakuf, Bugojno, Gornji Vakuf zaposio 13. SS puk njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, a prostor Zenica, Busovača, Fojnica, Kiseljak, Visoko, Sarajevo njen 15. SS puk. (Na označenom prostoru su se nalazili još i njemački 4. puk »Brandenburg« i jače kvislinške ustaške i domobranske snage.) O ovome je poslato obavještenje i Vrhovnom štabu NOV i POJ, pa je Tito 18. jula, nakon podrobnijeg razgovora s Todorom Vujasinovićem, koji je tih dana iz zapadne Bosne došao na Vis, naredio da divizija k Sandžaku ide preko srednje Bosne (vid. str. 188).

212 Tito je zatražio takve podatke stoga što je bila postignuta saglasnost sa savezničkom Komandom BAF (Balkan Air Force) o sadejstvu tih vazduhoplovnih snaga s jedinicama NOVJ. Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Srbije je serijom radiograma započetom 21. jula, ali zbog neredovne radio-veze uslijed neprijateljske ofanzive završene tek 31. jula, javio Vrhovnom štabu koje bi sve objekte trebalo bombardovati u Vranju, Vladičinom Hanu i Surdulici, u Leskovcu, Lebanu i Grdelici, u Nišu i njegovoj okolini, u Boru i u Beogradu i njegovoj okolini.

213 Ovo Titovo upozorenje uslijedilo je nakon izvještaja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 15. jula u kome se javlja Vrhovnom štabu NOV i POJ da su četiri Nijemca došla iz Opatije u Poljane i pregovarala s jednim članom Operativnog štaba za Istru, da je taj član Operativnog štaba pošao s njima u Opatiju i da su Nijemci, kao bazu za pregovore, predložili »povlačenje njemačke vojske iz Istre mirnim putem«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1/1, radiogram br. 2802/12.*)

214 Glavni štab NOV i PO Hrvatske, koji se tada nalazio u Topuskom, nije mogao narednih nekoliko dana da prenese Titovo naređenje Štabu 11. korpusa NOVJ, koji je bio prvopretpostavljeni štab Operativnom štabu za Istru, zbog toga što je Štab korpusa bio u pokretu iz Like za Gorski kotar, pa nije održavao radio-

-vezu s Glavnim štabom. Odmah poslije uspostavljanja radio-veze s korpusom, Glavni štab je dobio potrebna objašnjenja. Na osnovu njih je 23. jula javio Vrhovnom štabu: da je vijest o pregovorima s Nijemcima bila nepotpuna, jer te pregovore nisu vodili članovi štabova NOVJ, nego neki rukovodilac iz Kotarskog komiteta KP Hrvatske za Opatiju; da tom prilikom ništa nije zaključeno; da je Operativni štab NOV i PO za Istru tek naknadno bio obaviješten o tim pregovorima, ali borbe protiv Nijemaca nisu prekidane i da će se u vezi s tim dostaviti Vrhovnom štabu detaljniji pismeni izvještaj.

215 Ovaj Titov nalog je uslijedio u vezi s radiogramom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 15. jula, kojim je prenio Vrhovnom štabu NOV i POJ slijedeći izvještaj dobijen od Štaba 13. primorsko-goranske NO divizije:

»Domobranski pukovnik Reš iz Sušaka traži preko jedne povjerljive osobe pregovore s komandantom NOV na ovom sektoru radi potpisivanja sporazuma po svim vojnim pitanjima ovoga kraja. Spreman je radi toga doći na oslobođenu teritoriju ukoliko mu se zagarantuju osobna sigurnost i nesmetan povratak. O namjeri je obavijestio njemačke vlasti, koje su mu korak odobrile. Trinaesta divizija mu je javila da će za dva dana dobiti odgovor«. (*A-VII, k. 119/4, reg. br. 1—16/1.*)

Međutim, do pregovora s domobranskim pukovnikom Rešom nije došlo. O tome je Glavni štab poslao izvještaj 1. avgusta 1944. javljajući da je Reš bio voljan da dođe na pregovore, ali su Nijemci tražili da na pregovore pođe u pratnji dvije blinde, što je Reš odbio, te je ostalo nepoznato šta je on htio.

216 Ovo je Titov odgovor članu Vrhovnog štaba NOV i POJ Sretenu Žujoviću, koji je 17. jula iz Kolašina, sjedišta Štaba 2. korpusa NOVJ, predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ da 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« nastupa preko Hercegovine i u sadejstvu s 29. hercegovačkom udarnom divizijom oslobodi Gacko.

217 Riječ je o pravcu kojim je išla 1. proleterska divizija od planine Vitoroga, preko sjeverne Hercegovine, do zapadnog Sandžaka. Međutim, kad je Tito saznao da su se na tom pravcu koncentrisale jake neprijateljeve snage, naredio je 18. jula da 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« promijeni pravac svog kretanja i pođe preko srednje Bosne.

218 Riječ je o 11. krajiškoj udarnoj diviziji, koja je do tada bila u sastavu 5. korpusa NOVJ. U vezi s njom je Štab 3. korpusa NOVJ 12. jula iznio Vrhovnom štabu NOV i POJ svoje ubjeđenje da je njom »neophodno potrebno pojačati našu grupu, koja je brojčano dosta slaba«, a 16. jula je naglasio da njeno učešće »u izvršenju postavljenog zadatka bilo bi od velike koristi« i molio je da mu odobri njeno blagovremeno dovlačenje iz srednje Bosne.

219 Jedanaesta krajiška udarna divizija je tada vodila borbe u dolini rijeke Usore. Poslije njenog odlaska prema istočnoj Bosni, na toj teritoriji je iz njenog sastava ostala 14. srednjobosanska udarna brigada i ušla u sastav 38. srednjobosanske udarne divizije.

220 To je Titov odgovor na radiogram Štaba 3. korpusa NOVJ od 17. jula u kome je javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je Britanska vojna misija pri Štabu korpusa izjavila da se za Italiju mogu evakuisati i djeca koja su ratna siročad, pa je zamolio da mu Vrhovni štab odgovori može li se tako postupiti.

221 Major Husejin Krupić je do tada bio načelnik Štaba 36. vojvođanske udarne divizije. Po dolasku na Vis, jula 1944, proizveden je u čin potpukovnika i određen za nastavnika Artiljerijske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ.

222 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 16. jula poslao obavještenje Vrhovnom štabu NOV i POJ da će položaje 11. krajiške udarne divizije preuzeti 12. slavonska udarna brigada 12. slavonske udarne divizije. Međutim, to obavještenje je bilo pogrešno, jer je komandant toga štaba general-lajtnant Ivan Gošnjak — koji se u to vrijeme nalazio u Slavoniji, naredio da taj zadatak izvrši 21. slavonska udarna brigada 20. slavonske udarne divizije. Gošnjak nije uputio 12. slavonsku udarnu brigadu, iako je ona prije toga više od pola godine (od novembra 1943. do 15. maja

1944) dejstvovala u sjeverozapadnom dijelu srednje Bosne i dobro poznavala taj teren, jer je ona tada bila angažovana na obezbjeđenju žetve u rejonu Slavonske Požege.

[223] Iz sastava 28. slavonske udarne divizije je najprije 21. slavonska udarna brigada 24. jula prešla blizu ušća Vrbasa na desnu obalu Save i pošla da smijeni 11. krajišku udarnu diviziju, dok su se ostale jedinice 28. slavonske udarne divizije prebacile preko Save u srednju Bosnu tek noću 13/14. septembra 1944.

[224] Predlog za upućivanje ovih vazduhoplovaca u Bari uputio je Vrhovnom štabu NOV i POJ vjerovatno pukovnik Božo Lazarević (član Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga sa Sredozemlje) pred svoj odlazak iz Barija za Alžir. A kada su došli u Bari, svi su po nalogu načelnika Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnanta Aleksandra Rankovića, uz prethodnu Titovu saglasnost, upućeni na usavršavanje u SSSR.

[225] Štab 5. korpusa je za izvršenje tih zadataka odredio 9. i 13. krajišku udarnu brigadu, ali one nisu bile u stanju da se suprotstave 13. SS puku njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« i dijelovima njemačke 118. lovačke divizije, koji su još od 13. jula izvodili ofanzivni poduhvat »Blicliht« (Blitzlicht), s ciljem da razbiju one jedinice 1. proleterskog i 5. korpusa koje su se nalazile na prostoru Livna, Glamoča i Kupresa.

[226] Ovo Titovo upozorenje uslijedilo je u vezi s izvještajem koji je Štab 6. korpusa uputio 13. jula Vrhovnom štabu NOV i POJ. Taj izvještaj glasi:

»V. Š.-u

Engleske misije VI i X [korpusa] se stalno dopisuju. Molimo javite smijemo li ta pisma cenzurisati«. (*A-VII, k. 483, reg. br. 13/9, poslati radiogram br. 262.*)

[227] Vrhovni štab NOV i POJ nije u to vrijeme imao direktnu radio-vezu sa Štabom 10. krajiške udarne divizije, već mu je Štab 5. korpusa NOVJ 14. jula prenio njene podatke o neprijatelju.

[228] Riječ je o članovima Sovjetske i Anglo-američke vojne misije koji su se nalazili pri Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Tito je 18. jula naredio Štabu divizije da ih uputi Štabu 5. korpusa NOVJ (vid. str. 189).

[229] Frane Frol i dr Rade Pribićević prebacili su se avionom u Bari noću 24/25. jula, a naredne noći su došli na Vis.

[230] Ovo Titovo pitanje je komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnant Koča Popović proslijedio Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, koji je 22. jula odgovorio: »Tempo je stigao. Javite Starom da ga sluša po novom ugovorenom planu«. (*A-VII, k. 234, reg. br. 2—9/1.*)

[231] Britanski major, hirurg, dr Linzi Rodžers prispio je s dva svoja pomoćnika 12. jula avionom na improvizovani aerodrom kod sela Nadleske u blizini Starog Trga (u Notranjskoj). Poslije njegovog dolaska na Kočevski rog, Glavni štab NOV i PO Slovenije se 18. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući ga da li su tačne tvrdnje dr Rodžersa da je kao ljekar dugo radio u Bosni i da ima Titovu dozvolu za rad u Sloveniji, pa je u vezi s tim slijedio ovaj Titov odgovor.

[232] Riječ je o bolesnim i jako iznemoglim borcima koji su posustali tokom teških borbi i napornih marševa koje je 1. proleterska divizija vodila od 12. do 24. juna 1944. na prostoru između Konjica, Kupresa, Donjeg Vakufa, Travnika i Busovače. Divizija je tom prilikom zadržavajućom odbranom i smjelim manevrima izbjegla svim okruženjima koja su joj uporno nametale glavnina njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« i ustaško-domobranske snage iz pomenutih gradova (garnizona), koje su stalno pokušavale da je izoluju od ostalih snaga NOVJ i unište. Preko 350 svojih iznemoglih boraca i starješina divizija je po nalogu Štaba svog korpusa ostavila 25. juna (dan prije svog odlaska s prostora Zeć-planine u pravcu Kalinovika) na slobodnu teritoriju 10. krajiške udarne divizije. Oni su mahom bili iz ranije 1. prekomorske brigade, kojom je februara 1944. popunjena

1. proleterska divizija, i iz 1. inžinjerijske brigade Vrhovnog štaba NOV i POJ, koja je u drvarskoj operaciji diviziji pridodata. Njih su u rejonu Rostova (kod Travnika) krajem juna 1944. iznenadile i potpuno razbile nadmoćnije njemačke i ustaške snage. Tom prilikom je poginulo oko 60 boraca i starješina. Ostali su se nekoliko dana kasnije priključili četi 6. bataljona 1. proleterske brigade, koju je Štab 1. proleterske divizije bio ostavio za neposredno obezbjeđenje težih ranjenika, predajući ih 25. juna u rejonu Kotlovog dola 17. krajiškog udarnoj brigadi radi evakuacije za Italiju. Tako formirana privremena jedinica je po naređenju političkog komesara 1. proleterskog korpusa pukovnika Mijalka Todorovića (upućenom 3. jula preko Štaba 10. krajiške udarne divizije) pošla prema Foči i do dolaska u sastav svoje divizije krajem jula 1944. nije imala skoro nikakvih gubitaka.

233 Priređivač nije pronašao podatke kad je istraga sprovedena i šta je ustanovila.

234 Izvještaj je uputio komandant 1. proleterske divizije potpukovnik Vaso Jovanović 30. jula. Taj izvještaj glasi:

»Od 6. i 10. div[izije] stiglo je 225 boraca naše divizije. Pre prelaska [železničke pruge] jedna grupa ovih boraca bila je iznenađena u Žijametu [predjelu kod Bugojna]. Tom prilikom nestalo je oko 25 boraca, većinom iz Inžinjerijske brigade. Privremeno rukovodstvo te grupe smatra da se jedan deo nestalih prikupio kod tamošnjih jedinica. Od Repovca dovde nisu imali borbe niti gubitaka.

Vaso«. (*A-VII, k. 372, reg. br. 33—49/1.*)

235 Na ovo Titovo pitanje odgovorio je 19. jula komandant 1. proleterske divizije potpukovnik Vaso Jovanović da se u Pljevljima nalazi 800 Nijemaca iz divizije »Brandenburg«, 500 četnika i 200 pripadnika muslimanske milicije. U vezi s Prijepoljem, Jovanović je izvijestio da se u njemu nalazi 600 Nijemaca s 80 vozila, da je tu Štab 2. puka divizije »Brandenburg« i da Nijemci i njihova vozila borave sjeverno od kote 440.

Bombardovanje je uslijedilo 24. jula. Pljevlja je bombardovalo 8 savezničkih aviona, bacili su 37 bombi i, umjesto navedenih vojnih ciljeva, porušili su veliki dio grada; iz ruševina otkopano je 137 mrtvih, od kojih 30 četnika i 6 Nijemaca, dok su ostalo civilna lica. U Prijepolju je bombardovanjem porušeno pet kuća i poginulo 60 civilnih lica.

236 On je tada bio pomoćnik političkog komesara bataljona u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi. Njega je politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić 17. jula predložio CKKPJ za pomoćnika političkog komesara 10. hercegovačke udarne brigade umjesto Slobodana Šokote, koga je Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu predložio za šefa OZN-e za Hercegovinu.

237 Raša Radović je tada bio obavještajni oficir Primorske operativne grupe (brigada). Po dolasku na Vis postavljen je za šefa 4. odjeljenja Povjereništva OZN-e NKOJ-a umjesto Mijata Vuletića, koji je upućen u Makedoniju da tamo pomogne organizovanju iste službe.

238 Štab 5. korpusa NOVJ odgovorio je 20. jula da su Rodoljub Čolaković i Sulejman Filipović upućeni na aerodrom kod sela Gornjeg Tičeva. Odatle su se avionom prebacili u Bari 3. avgusta i pošli brodom na Vis.

239 Todor Vujasinović je bio povjerenik za nacionalnu obnovu u NKOJ-u. Prilikom odlaska jednog dijela NKOJ-a noću 3/4. juna 1944. avionom s Kupreškog polja za Bari zatekao se kod Štaba 5. korpusa NOVJ. Odatle je krajem prve polovine jula pošao za Štab 8. korpusa i 15. jula se s aerodroma kod sela Velikog Tičeva avionom prebacio u Bari. Brodom je nastavio put za Vis i Vrhovnom štabu izložio vojno-političku situaciju u zapadnoj Bosni.

240 Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« postupio je po ovom Titovom naređenju i s divizijom krenuo 20. jula s glamočkog sektora k srednjoj Bosni. Pet dana kasnije, divizija je dospjela u rejon Petrovog Polja (sjeverno od Travnika), gdje se nekoliko dana odmarala, a rijeku Bosnu je forsirala dijelom snaga

noću 27/28. jula kod sela Koprivna, a glavninom naredne noći kod sela Topčić--Polja, uz prihvat 16. vojvođanske udarne divizije. Dalje nastupanje divizija je nastavila preko srednje Bosne s ciljem da se u Sandžaku priključi svom korpusu.

241 Nisu pronađeni radiogrami koje je u to vrijeme slao Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« Vrhovnom štabu NOV i POJ, ali ima puno vjerovatnoće da se Štab divizije obratio Vrhovnom štabu pitajući ga od koga će dobijati neposredna naređenja do svog spajanja sa Štabom 1. proleterskeg korpusa.

242 Direktna radio-veza između Vrhovnog štaba i Štaba 6. ličke proleterske divizije uspostavljena je 18. jula, a do toga dana održavana je posredno preko radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa.

243 Tito je ovo saopštio Glavnom štabu NOV i PO Srbije stoga što se komandant toga Štaba general-lajtnant Koča Popović 17. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ s molbom da odluči da li tačan naziv Glavnog štaba glasi: GŠ NOV i PO za Srbiju ili GŠ NOV i PO Srbije.

244 Glavni štab NOV i PO Srbije se 18. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da mu Vrhovni štab javi jesu li jedinice pod komandom Peka Dapčevića i Koste Nađa u pokretu prema Srbiji i kojim pravcima nastupaju. U vezi s tim je uslijedilo ovo Titovo obavještenje. On je pretpostavljao da je Operativna grupa divizija NOVJ pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića već izvršila pokret u navedenom pravcu, jer je on to naredio P. Dapčeviću još 16. jula. Međutim, Dapčević je cijelu Operativnu grupu angažovao na sektor Andrijevica—Čakor, da bi zajedno s glavninom 3. crnogorske udarne divizije 2. korpusa NOVJ razbio njemačke snage koje su ofanzivnom operacijom »Draufgenger« (Draufgänger) ugrozile limski mostobran. Tek nakon dvokrato ponovljenih Titovih upozorenja (vid. str. 206 i 240), Dapčević je 26. jula izvukao svoje jedinice iz borbe i dva dana kasnije otpočeo nastupanje u pravcu jugozapadne Srbije.

245 Tito je bio planirao da glavnina Operativne grupe divizija NOVJ, pod komandom P. Dapčevića, ovlada prostorom planinskog sklopa Golija—Javor i tu obezbijedi uporište s kojeg će nastupati k dolini Zapadne Morave i Šumadiji, a da se u međuvremenu tri divizije NOVJ pod komandom K. Nađa prikupe u istočnoj Bosni na prostoru Zvornik—Višegrad, s tim što bi forsirale Drinu i nastupale k planinskom sklopu Medvednik—Suvobor tek onda kad Operativna grupa divizija otpočne nastupati k dolini Zapadne Morave. Međutim, njemačke ofanzivne operacije »Trumpf« i »Keraus« (u našoj istoriografiji poznate kao topličko-jablanička operacija) dovele su u veoma težak položaj četiri divizije Glavnog štaba NOV i PO Srbije, pa je Tito cijelu Operativnu grupu divizija NOVJ pomjerio prema Kopaoniku da bi razbila tamošnje prikupljene neprijateljeve snage i efikasno sadejstvovala divizijama Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

246 Štab 5. korpusa je (vjerovatno po nalogu Đura Pucara) 20. jula javio Vrhovnom Štabu da je Rodoljub Čolaković već pošao k Štabu 8. korpusa da bi se s aerodroma kod sela Velikog Tičeva prebacio u Bari.

247 Ovo Titovo upozorenje je upućeno Izvršnom odboru ZAVNOBiH-a zbog toga što je PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu 16. jula dostavio pismo CKKPJ u kojem, pored ostalog, piše:

»Mi ćemo u najskorije vrijeme prijeći na organizaciju odbora NOP BiH počevši od seoskih odbora, pa preko opštinskog, sreskog, okružnog, do oblasnih. Po pitanju organizacije odbora NOP izdaćemo uputstva koja ćemo i vama dostaviti. U prilogu vam šaljemo proglas Izvršnog odbora NOP BiH koji nismo mogli dostaviti po Toši [Vujasinoviću], jer je bio u štampi». (*A-IRPJ, Fond CKKPJ, br. 1944/227.*)

248 Štab 1. proleterskog korpusa je postupio po ovom Titovom naređenju i zajedno s Đurom Lončarevićem i Miloradom Rakočevićem uputio Luku Božovića i Mašana Milutinovića. Po njihovom dolasku u Bari, Lončareviću je avgusta naređeno da dođe na Vis, gdje mu je Tito saopštio da je postavljen za političkog komesara 1. samostalne streljačke brigade NOVJ u SSSR-u, dao mu potrebne instrukcije

i odredio ga za rukovodioca grupe partijsko-političkih rukovodilaca za brigadu. Rakočević je postavljen za pomoćnika političkog komesara bataljona 1. samostalne streljačke brigade NOVJ u SSSR-u, Milutinović za političkog komesara Artiljerijskog diviziona iste brigade, a Božović za pomoćnika političkog komesara bataljona u 2. tenkovskoj brigadi NOVJ u SSSR-u.

249 Štab 2. korpusa je postupio po ovom Titovom naređenju i sa Sulejmanom Mehmedbašićem uputio Ivana Romca, Gojka Žarkovića i Mihaila Brajovića Beba. Oni su zajedno s Đurom Lončarevićem, novoimenovanim političkim komesarom 1. samostalne streljačke brigade NOVJ u SSSR-u (vid. nap. 248), upućeni u Sovjetski Savez, gdje je Mehmedbašić određen za omladinskog rukovodioca brigade, Žarković za političkog komesara 1. bataljona te brigade, dok je Romac postavljen za pomoćnika političkog komesara 2. tenkovske brigade NOVJ u SSSR-u, a Brajović za omladinskog rukovodioca te brigade.

250 Druga srpska proleterska brigada nalazila se u sastavu 2. proleterske divizije, koja je u sklopu Operativne grupe divizija NOVJ tada vodila borbe na limskom mostobranu protiv njemačkih snaga koje su izvodile ofanzivnu operaciju »Draufgenger«. Priređivač nije pronašao izvorni dokument kojim se Glavni štab NOV i PO Srbije (ili, možda, sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković) obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se ta brigada s beranskog aerodroma avionima prebaci u jugozapadnu Srbiju.

251 Ovo je Titov odgovor na izvještaj kojim se Glavni štab NOV i PO Srbije 18. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ javljajući mu da bi na slobodnoj teritoriji u južnoj Srbiji bilo moguće formirati još jednu diviziju NOVJ, ali nedostaju rukovodeći kadrovi za nju, prvenstveno divizijski i brigadni. Stoga je Tito naredio 2. i 5. korpusu NOV da pošalju u Bari, radi prebacivanja u Srbiju, oko 30 rukovodilaca.

252 U to vrijeme je u Srbiji bilo 47 četničkih korpusa, svrstanih u 10 grupa korpusa. Oni su, nakon nasilne mobilizacije i naoružanja dobijenog od njemačkih komandi, imali ukupno oko 40 000 ljudi. Najelitnije od tih snaga Draža Mihailović koncentrisao je protiv 21. srpske udarne divizije. O tome je Glavni štab NOV i PO Srbije 20. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ, ističući da će za borbu protiv tih četničkih snaga, pored 21. udarne divizije, angažovati i svoju 25. NO diviziju, a i da računa na to »da će nas u međuvremenu Peko [Dapčević] rasteretiti svojom pojavom, koju je poželjno maksimalno ubrzati«. (*A-VII, k. 184, reg. br. 36/3, radiogram br. 45 sa 72 grupe.*)

253 Priređivač nije pronašao tekst te izjave, ali pretpostavlja da je ona data nakon emitovanja *Saopštenja Vrhovnog štaba NOV i POJ* preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, koje je uslijedilo 19. jula 1944. U tom *Saopštenju* objavljuje se *Ukaz* Vrhovnog štaba NOV i POJ o reorganizaciji Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Tim Ukazom se general-lajtnant Koča Popović (dotadašnji komandant 1. proleterskog korpusa) postavlja za komandanta Glavnog štaba; pukovnik Ljubo Vučković (dotadašnji komandant 2. proleterske divizije) za zamjenika komandanta Glavnog štaba; general-major Rudolf Primorac (dotadašnji načelnik Štaba 2. korpusa NOVJ) za načelnika Glavnog štaba; generalštabni major bivše jugoslovenske vojske Radoslav Đurić (prije prelaska na stranu NOP-a, s kojim je i ranije sarađivao, bio je četnički komandant Južne Srbije — četnički naziv za južni dio Srbije, Kosovo i Makedoniju) za pomoćnika načelnika Glavnog štaba i, generalštabni potpukovnik bivše jugoslovenske vojske Miodrag Lozić (dao ostavku na dužnost vojnog atešea kraljevske jugoslovenske vlade u Moskvi i prešao na stranu NOVJ) da radi pri Glavnom štabu po vazduhoplovnim pitanjima. U emisiji radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« se ističe da je novi sastav Glavnog štaba preuzeo dužnost od ranijeg sastava.

254 Velimir Terzić je odmah po primitku ovog radiograma s njegovom sadržinom upoznao rukovodstvo Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« i ono je iste večeri (20. jula) emitovalo slijedeći tekst:

»U našim jučerašnjim emisijama objavili smo Ukaz Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije o reorganizaciji Glavnog štaba Srbije.

Londonski radio govoreći juče o ovom Ukazu, u emisijama na srpskohrvatskom jeziku, sasvim pogrešno je izložio sadržaj Ukaza Vrhovnog štaba.

Mi još jedared podvlačimo sledeće:

General-lajtnant Koča Popović, Ukazom Vrhovnog štaba postavljen je za komandanta oružanih snaga Narodnooslobodilačke vojske u Srbiji, dok su ostali oficiri, koji se pominju u Ukazu, postavljeni za članove Glavnog štaba Srbije.

Iz toga se jasno vidi da se Ukaz odnosi samo na reorganizaciju Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske za Srbiju, a ne Vrhovnog štaba, kako je to nepravilno objavio londonski radio«. (*A-CKSKJ, Fond RS »Slobodna Jugoslavija« mf. 17, tr. 46, sn. 241, emisija br. 239 od 20. jula 1944.*)

255 Ovo je Titov odgovor majoru Matu Jakšiću, članu Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje, koji je boravio stalno u Kairu. On je 8. jula uputio Titu izvještaj o svom radu i u njemu naveo da je pukovnik Ros (Ross), šef MERRA-e (Uprave na Srednjem istoku za pomoć izbjeglicama), na izričito traženje britanskih vojnih vlasti službeno postavio slijedeće pitanje na koje traži pismeni odgovor: Da li bi mjerodavne jugoslovenske vlasti bile voljne da u svojim izbjegličkim logorima odaberu nekoliko stotina djevojaka između 18 i 35 godina starosti za razne pomoćne službe (tumače, daktilografe, vozače motornih vozila i slično) u onoj britanskoj vojsci koja je predviđena da ide u Jugoslaviju. Jakšić naglašava da će se po istom pitanju i britanski general Later, preko britanskih veza, obratiti Štabu Baze NOVJ u Italiji. Zastupništvo NKOJ-a u Italiji, čiju je reorganizaciju po Titovom nalogu sprovodio u to vrijeme Aleksandar Ranković, prenijelo je Jakšiću 23. jula suštinu Titovog odgovora, proširujući je novim tekstom. Taj radiogram u cijelosti glasi: »Ne dopušta se da se naše djevojke regrutuju za britansku vojsku. Izvršite [njihovu] mobilizaciju, hitno ih uputite u Italiju, jer su neophodne za razne radove u bolnicama. Hitno je«.

Tekst dobijenog radiograma Jakšić je proslijedio Centralnom odboru Zbjega i propratio ga slijedećim tekstom:

»Prema ovoj depeši prestaje svako regrutovanje djevojaka za britansku vojsku. To primite na znanje i po tome postupite. Najhitnije izvršite mobilizaciju djevojaka (na dobrovoljnoj osnovi) za potrebe rada u raznim bolnicama. Te djevojke će biti upućene u Italiju.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

M[ato] J[akšić]«. (*A-VII, k. 78, reg. br.10/7.*)

256 Ovu direktivu je Tito uputio Matu Jakšiću kao odgovor na Jakšićev izvještaj od 8. jula, u kome navodi da se u Kairu priprema britanski vojni aparat (na čelu s jednim generalom) koji treba da pođe u trajno oslobođene krajeve Jugoslavije. Preko toga aparata bi se u prvih šest mjeseci po oslobođenju zemlje pružala pomoć narodu i to bi u organizacionom pogledu bio preduslov za otpočinjanje djelatnosti Unre (UNRRA-e).

257 Mato Jakšić je u svom izvještaju od 8. jula obavijestio Tita da je u Kairu obrazovana za teritoriju Jugoslavije *Saveznička vojna misija za vezu*, s jednom britanskim potpukovnikom na čelu. Ona će imati zadatak da po dolasku u oslobođenu Jugoslaviju usklađuje kontakte između Unre, savezničkih vojnih predstavnika i stanovništva. Jakšić dalje izvještava da pomenuta Saveznička vojna misija traži da se za njene potrebe regrutuje 610 lica da bi ih blagovremeno osposobila za razne pomoćne službe — tumače, bolničare, vozače motornih vozila, kuvare, higijeničare i tome slične poslove.

258 Mato Jakšić je u svom izvještaju od 8. jula obavijestio Tita da saveznička *Uprava na Srednejm istoku za pomoć izbjeglicama* priprema planove za repatrijaciju izbjeglica i da je u vezi s tim šef te Uprave pukovnik Ros zatražio službeni odgovor: želi li se da povratak jugoslovenskog Zbjega započne čim bude čvrsto oslobođen

određeni dio jugoslovenske teritorije (na primjer Dalmacija) — prva alternativa; ili da povratak počne tek nakon oslobođenja zemlje i prethodne pripreme stambenih objekata — druga alternativa, dodajući izjavu pukovnika Rosa da se čak ni u slučaju prihvatanja druge alternative neće moći upućivati više od 3 000 izbjeglica mjesečno. Jakšić ističe da je pukovniku Rosu najavio skori zvaničan odgovor usvajanjem prve alternative, s tim da se Zbjeg prebacuje u znatno obimnijim mjesečnim transportima. Nakon toga, Jakšić traži instrukcije: »ukoliko se vi sa tim ne slažete, molim vas da mi javite depešom, kako bih mogao blagovremeno zauzeti drugi stav«. (*A-VII, k. 78, reg. br. 3/6.*)

259 Ovaj nalog je Tito dao Štabu Operativne grupe divizija NOVJ stoga što je komandant te Gruge general-lajtnant Peko Dapčević 19. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da će protiv njemačkih snaga koje nadiru od Peći i Plava u pravcu Andrijevice angažovati Operativnu grupu divizija NOVJ. Naime, Dapčević i Štab 2. korpusa su u početku smatrali da se radi o slabijim njemačkim snagama koje će moći brzo razbiti da ne bi ometale prikupjlene i pokret Operativne grupe divizija NOVJ. Međutim, radilo se o ofanzivnoj operaciji većeg obima koju je po nalogu njemačke Komande 2. oklopne armije izvodio dijelom svojih snaga 21. brdski armijski korpus pod šifrovanim nazivom »Draufgenger«, s ciljem da razbije snage NOVJ koje su se nalazile na limskom mostobranu i time otkloni opasnost od njihovog odlaska prema južnoj Srbiji.

260 Tito je ovo naglasio radi toga što su pojedini vrhunski saveznički političari (u prvom redu Vinston Čerčil i Antoni Idn) uporno isticali da NOP nema masovnu bazu u istočnom dijelu Jugoslavije, već da odlučujuću ulogu tamo imaju četnici, na koje jedino može uticati kralj Petar II Karađorđević. Polazeći s takvog stanovišta, Čerčil nije propuštao priliku da Titu stalno sugeriše neophodnost saradnje Tita s kraljem Petrom, navodno da bi se i srpski narod pokrenuo u borbu protiv njemačkog okupatora. I u Sovjetskom Savezu se malo znalo o NOB-u u istočnim djelovima Jugoslavije, posebno u Srbiji, o čemu je i šef Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnant Velimir Terzić obavještavao Tita. Svemu tome doprinijelo je to što u dnevnim *ratnim izvještajima* Vrhovnog štaba nije davana adekvatna slika širine i intenziteta borbenih dejstava tamošnjih jedinica NOVJ uslijed dotadašnjih slabih i neredovnih radio-veza glavnih štabova NOV i PO Srbije i Makedonije s Vrhovnom štabom NOV i POJ.

261 Prije ove oštre zamjerke Tito je četiri puta (2, 13, 15. i 17. jula) zatražio od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da uputi bolnicama NOVJ u Italiji izvjestan broj ljekara i medicinskih sestara. Glavni štab je izvijestio koliko će ljekara, i iz kojeg korpusa uputiti, ali nije slijedilo brzo izvršenje. Nakon ovog ukorijevanja, Glavni štab je 23. jula odgovorio da upućenu mu kritiku prima i da će tražene ljekare i medicinske sestre uputiti prvim avionom, ističući da avioni već treću noć ne dolaze.

262 Tito je ovo naređenje uputio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske nakon upoznavanja s tekstom radiograma kojim se Glavni štab NOV i PO Srbije 18. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ izvještavajući ga da su postojeći radio-telegrafisti pri štabovima srpskih divizija vrlo slabo obučeni, uslijed čega je rukovođenje divizijama neostvarivo, pa moli da mu se hitno uputi najmanje pet radio-telegrafista.

263 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 3. korpusa je 23. jula naložio 11. krajiškoj udarnoj diviziji da noću 28/29. jula pređe rijeku Bosnu kod sela Topčić-Polja, a dva dana kasnije (25. jula) naredio je 16. vojvođanskoj udarnoj diviziji da na odsjeku Vranduk—Begov Han (desna obala rijeke Bosne) prihvati 11. krajišku udarnu diviziju i 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«.

Njemački 5. SS brdski armijski korpus pokušao je da operacijom »Fojerver« (Feuerwehr) objema divizijama NOVJ spriječi forsiranje Drine, ali je samo djelimično poremetio plan njihovog prebacivanja, jer se 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« prebacila na desnu obalu rijeke Bosne noću 26/27. i noću 27/28. jula, sem jednog njenog bataljona, koji je odsječen i priključio se 11. krajiškoj udarnoj diviziji, koja je poslije dva neuspješna uzastopna pokušaja (noću 29/30. i noću

30/31. jula) da se prebaci kod Topčić-Polja, forsirala rijeku Bosnu jugozapadno od Modriče, noću 7/8. avgusta, i prebacila se na Trebavu.

264 Riječ je o pismu koje je PKKPJ za Srbiju uputio CKKPJ 16. jula 1944.

265 Tu Skupštinu je sazvao Glavni narodnooslobodilački odbor Srbije. Zasijedala je u Beogradu pod nazivom *Velika antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije* od 9. do 12. novembra 1944.

266 Osnivački kongres KP Srbije počeo je s radom 8. maja 1945. u Beogradu. Toga dana okupili su se delegati da održe VI pokrajinsku konferenciju KPJ za Srbiju, ali je ona na samom početku Odlukom CKKPJ pretvorena u Osnivački kongres.

267 »Glas« je bio organ Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Srbije. Počeo je ilegalno da izlazi u Beogradu 1942. U toj i narednoj 1943. izašlo je 10 brojeva, od kojih su tri bili dvobrojevi, a u objema godinama s posebnom numeracijom. Od početka 1944. ima neprekidnu numeraciju, pri čemu su dva broja (5. i 6.) izašli na slobodnoj teritoriji u Toplici, a od broja 7 pa na dalje izlazi u oslobođenom Beogradu (1945. godinu završava s brojem 33).

Prvi urednici »Glasa« bili su Mirko Tomić i dr Blagoje Nešković, a kasnije u Redakciju ulaze Petar Stambolić, Momčilo Marković Momo i Dragi Stamenković. Urednik brojeva na slobodnoj teritoriji u Toplici bio je Bogdan Pešić.

268 Glavni štab NOV i PO Srbije postupio je po ovom Titovom naređenju i direktna radio-veza između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Glavnog štaba NOV i PO Makedonije uspostavljena je 28. jula.

269 Tito je desetak dana ranije (13. jula) naredio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da napravi i obezbijedi nekoliko aerodroma na koje bi se dostavljao ratni materijal jedinicama i s kojih bi se evakuisali ranjenici u Italiju (vid. str. 126).

270 Velimir Jakić je tada bio partijsko-politički radnik u Sandžaku. U vezi s njim se politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić 4. jula obratio Vrhovnom štabu slijedećim radiogramom:

»Ima li mogućnosti da se Jakić prebaci u Sovj. Savez, jer je teško bolestan na plućima? Postoje mogućnosti da ga izgubimo. Hitno odgovorite.

Mitar«. (*A-VII, k. 394, reg. br. 36—65/2.*)

271 To ljudstvo je tražio Glavni štab NOV i PO Hrvatske. On se 12. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ, moleći ga da naredi jedinicama NOVJ koje se nalaze u Crnoj Gori i istočnoj Bosni da iz svog sastava upute na Baniju sve negdašnje pripadnike 7. banijske udarne divizije, ističući da se povratak pojedinačno svakog od tih boraca »veoma povoljno odražava i na jedinice i na pozadinu«.

Sedma banijska udarna divizija bila je uključena u Operativnu grupu divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ tokom 4. neprijateljske ofanzive. U toku te, i naredne 5. neprijateljske ofanzive, tj. bitaka na Neretvi i Sutjesci, 7. banijska udarna divizija je u petomjesečnim borbama (od 20. januara do 20. juna 1943. i zbog tifusa) izgubila više od dvije trećine svoga sastava. Poslije bitke na Sutjesci nekoliko stotina njenih boraca—bilo kao ranjenici, bilo kao bolesni i iznemogli — nisu fizički bili u stanju da slijede borbeni put svoje divizije, koja je i poslije bitke na Sutjesci stalno bila u borbama i pokretima, pa su se priključivali jedinicama NOVJ u istočnoj Bosni koje su kasnije ušle u sastav 2, 3. i 12. korpusa NOVJ. Stoga je tim korpusima uputio Tito ovo naređenje, po kojem su oni postupili i Banijce po grupama uputili preko 5. korpusa NOVJ za Baniju ili kao rukovodioce u Bari.

272 Tito je zatražio objašnjenje stoga što u međuvremenu od 15. do 23. jula Vrhovni štab NOV i POJ nije primio nijedan operativni izvještaj Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, iako je Glavni štab skoro svakodnevno pisao takve izvještaje i davao ih načelniku Odjeljenja veze svoga Štaba inž. Stanetu Osvaldu da se radiogramima prosleđuju Vrhovnom štabu. U stvari radilo se o sabotaži koju je na taj način Osvald sprovodio. On je bio gestapovski špijun, ali se za njegov neprijateljski rad tada nije znalo, već tek po završetku rata. (Više o njemu vid. u nap. 355, u 18. tomu *Sabranih djela.*)

273 Velimir Terzić je radiogramima 19. i 21. jula obavijestio Tita da je neophodno opunomoćiti određena lica koja će podizati novac u Londonu, Bariju i Kairu. Novac će u tamošnje banke dostavljati sovjetska Državna banka (Gos-banka) iz beskamatnog zajma koji je sovjetska vlada dodijelila NKOJ-u.

274 Ovo je Titov odgovor na radiograme V. Terzića od 17. i 21. jula. U prvom Terzić pita Tita da li je potrebno da mu pošalje predlog koje bi sovjetske ljude trebalo odlikovati od onih koji su izvršavali naloge Vojne misije NOVJ u SSSR-u, a drugi u cjelosti glasi:

»Maršalu Titu

Smatram da je politički veoma važno što pre odlikovati one sovjetske ljude koji su se istakli u našoj borbi.

Terzić«. (*A-VII, k. 57/4, reg. br. 1—61/1.*)

275 Tito je računao s mogućnošću da nastanu komplikacije u pogledu pružanja pomoći u ratnom materijalu onim jedinicama NOVJ koje je usmjerio prema Srbiji, pa je stoga i uslijedilo ovakvo njegovo naređenje. Ono je bilo privremenog karaktera, tj. do momenta odlaska na izvršenje toga zadatka.

276 Štab 2. korpusa NOVJ nije u početku pravilno procijenio jačinu neprijateljevih snaga angažovanih u ofanzivnoj operaciji »Draufgenger«, već je Vrhovnom štabu 19. jula javio o ispadu manjih njemačkih snaga. Kasnije je iz dana u dan javljao o uvođenju u borbu sve krupnijih neprijateljevih snaga, podržanih snažnom artiljerijom, tenkovima i avijacijom i o sve oštrijim borbama. Na bazi tih izvještaja Tito je zaključio da su Nijemci preduzeli zamašniju operaciju s ciljem da prenesu težište borbi u Crnu Goru i Sandžak kako bi razbile prikupljene snage NOVJ na limskom mostobranu i odbacile ih što dalje od Srbije.

277 Te transportne avione, tipa »C-47« (daglas), poklonila je vlada SSSR-a vrhovnom komandantu NOVJ maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu (vid. *Zbornik NOR*, tom II, knj. 13, dok. br. 247) da njima lično raspolaže i on je 15. jula naredio da se za njih odrede dobro izvježbane posade, kako bi bili na neposrednom raspolaganju Vrhovnog štaba NOV i POJ (vid. str. 153). Međutim, 22. jula je oficir za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ pri BAF-u major Janez Svetlin poslao iz Barija izvještaj načelniku Vazduhoplovnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ potpukovniku Zdenku Ulepiču u kome javlja da je komandant BAF-a maršal avijacije Viliam Eliot u razgovoru koji je na svoj zahtjev vodio s pukovnikom Milentijem Popovićem i majorom Svetlinom izjavio žaljenje što se formiraju neke vazduhoplovne jedinice NOVJ bez prethodnog obavještenja njega kao odgovornog za cjelokupne aviopolete u Italiji i da je za ma kakve kombinacije takve vrste potrebno načelno britansko odobrenje. Ovo obavještenje je vjerovatno bilo 23. jula saopšteno Titu, a toga istog dana je od Milentija Popovića primio slijedeći radiogram:

»Englezi dozvolili da četiri aparata za vezu pođu na Vis. Za 2 transportna [aviona] potrebno odobrenje od britanske vlade.

Milentije«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1—42/10, poslati radiogram br. 15.*)

U vezi s ovim izvještajima je uslijedilo ovakvo Titovo reagovanje, čija je sadržina vjerovatno 24. jula predočena Eliotu, a ovaj ju je u cjelosti prihvatio. (Više u vezi s ovim avionima vid. u nap. 194.)

278 Ovo je Titov odgovor pukovniku Milentiju Popoviću koji je 23. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da će 24. jula prispjeti u Italiju preko 100 ranjenika Narodnooslobodilačke vojske Albanije i, pošto za njih britanske vlasti nisu bile pripremile bolnicu, Popović je pitao hoće li ih smjestiti u bolnicu NOVJ.

279 Ovo je Titov odgovor Glavnom štabu NOV i PO Slovenije koji je 23. jula postavio pitanje Vrhovnom štabu NOV i POJ da li bi bilo korisno da politički komesar Glavnog štaba Boris Krajger (Kraigher), po dogovoru Glavnog štaba i CKKP Slovenije, dođe u Vrhovni štab radi podnošenja izvještaja i dobijanja direktiva za dalji rad slovenačkih jedinica NOVJ, s obzirom na približavanje savezničkih jedinica na italijanskom ratištu.

280 Tito ovo ističe, pored, ostalog, i zbog toga što su se još uoči 2. svjetskog rata predstavnici komunističkih partija članica Kominterne, uključujući tu i Sve-

saveznu komunističku partiju (boljševika), dogovorili da se van teritorije Sovjetskog Saveza ne mogu za sovjetsku obavještajnu službu angažovati aktivisti drugih komunističkih partija sem SKP (b). Sprovođenjem dogovora u djelo htjela se izbjeći svaka mogućnost da se komunističke partije prikazuju kao agenture Sovjetskog Saveza.

281 Glavni štab NOV i PO Slovenije je odmah postupio po ovom Titovom naređenju i 25. jula radiogramima br. 15—18, 20, 24, 27. i 29. poslao iscrpan izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ, a zatim ga zamolio da mu odgovori da li su takvi izvještaji dobri.

282 Glavni štab NOV i PO Slovenije je u svom izvještaju koji je u Vrhovnom štabu NOV i POJ primljen 23. jula obavijestio, pored ostalog, da se u Štajerskoj izvode napadi na komunikacije i vrši pregrupisavanje sopstvenih snaga radi formiranja nove divizije NOVJ. U vezi s tim je i uslijedila ovakva Titova direktiva.

283 U vezi sa Štajerskom je Glavni štab NOV i PO Slovenije 23. jula izvijestio da je mobilizacija vrlo dobro započela i da je na hiljade vojnika bez oružja, pa moli da Vrhovni štab NOV i POJ interveniše kod Saveznika da odmah u Štajersku pošalju 9 000 pušaka i 2 000 automatskih oruđa s odgovarajućom količinom municije.

284 Tito je 12. jula tražio da se ti čamci dostave korpusu (vid. str. 117). Međutim, korpus ih nije dobio do 21. jula, pa se toga dana ponovo obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ, moleći ga da mu se čamci dostave radi planiranog forsiranja nabujale Drine. Stoga je Tito ponavljajući zahtjev za njihovu isporuku postavio pitanje zašto to nije urađeno. Terzić je odgovorio 26. jula da je preduzeo sve mjere koje su u njegovoj nadležnosti da se izvrši Titov zahtjev.

285 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Terzić je 28. jula poslao slijedeći izvještaj:

»Maršalu Titu

Gumeni čamci za III korpus nisu bili poslati do sada, jer nisu bili dopremljeni u Bazu. Sada su oni upućeni u Bazu, odakle će se odmah prebaciti za istočnu Bosnu.

Sav materijal za I diviziju biće takođe brzo poslat. Molimo imajte u vidu da atmosferske prilike na Karpatima ili u Jugoslaviji vrlo često potpuno ometaju slanje materijala. Vrlo često se dešava da se avioni vraćaju bilo sa Karpata, bilo iz Jugoslavije zbog rđavih vremenskih prilika, ne izvršivši svoje zadatke.

Ja sam ponovo predložio na nadležnom mestu hitnost potreba za ove naše jedinice.

Terzić«. (*A-VII, k. 57/4, reg. br. 1—64/1, radiogram br. 70.*)

286 Ovo Titovo upozorenje je uslijedilo nakon izvještaja koji mu je uputio komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnant Koča Popović 24. jula u kome je, pored ostalog, stajalo:

»Od Kopaonika napadaju Račić, Piletić i drugi. Sada neposredno učestvuje 6 000 četnika, 2 puka Bugara i preko 2 000 Ljotić-Nedić [vojnika]. Potpomažu ih jaka artiljerija i 3 aviona. Četnika ukupno ima na ovom sektoru oko 12 000 i intenzivno mobilišu.

Širina operacija ne dozvoljava nam privremenu koncentraciju za zadavanje jakih udaraca, a i zbog pokretljivosti neprijatelja, naročito četnika, koji su i uporni, [pa] otkačinjanje traje kratko. Naše jedinice u sadašnjim prilikama [su] suviše slabe i mlade da bi vršile ozbiljne kontranapade, a suviše krupne da bi mogle dejstvovati partizanski. Zbog svega toga situacija [je] teška.

Naš Štab je poslednjih dana stalno u pokretu i takođe je pritešnjen. Prinuđeni smo da pređemo bugarsku granicu i Moravu zajedno s 25. div[izijom].

Za sada jedina slobodna teritorija jeste ist[očna] Srbija. [. . .]«. (*A-VII, k. 184, reg. br. 36—6/1, radiogrami br. 73—78.*)

Pod »bugarskom granicom« K. Popović ovdje podrazumjeva demarkacionu liniju koju su Nijemci i Italijani uspostavili 1941. u Srbiji između bugarskog okupacionog prostora i kvislinške tvorevine »Velike Albanije«.

287 Čim je primio ovu Titovu direktivu, Glavni štab NOV i PO Srbije preorijentisao je 21. srpsku udarnu i 24. srpsku NO diviziju na sjever — k prostoru Jablanice, Puste Reke i planine Radana, da povrati slobodnu teritoriju, dok je 25. srpsku NO diviziju usmjerio da preko planine Kukavice i Južne Morave nastupa k selu Krivoj Feji i spoji se s 22. srpskom NO divizijom, radi uspješnijeg napada na komunikacije i uporišta u dolini Južne Morave.

288 U vezi s ovim upozorenjem Terzić je intervenisao i kod sovjetskih organa i kod Velimira Vlahovića, a zatim je 28. jula izvijestio Tita da je preduzeo sve mjere da ubuduće Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« otkloni pomenute nedostatke.

289 Šef Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ general-lajtnant Nikolaj Kornjejev pošao je s Visa noću 13/14. jula na referisanje u Moskvi. S njim se prema ovom Titovom nalogu sastao Velimir Terzić i 28. jula izvijestio Tita da Kornjejev još ne zna kad će se vratiti, jer još nije završio svoje službene poslove u Moskvi. Terzić je dalje javio da će po Kornjejevu poslati sve što Tito traži, a takođe i štampu, svoj izvještaj i sve drugo što bude potrebno.

290 Protiv jedinica Glavnog štaba NOV i PO Srbije tada je bila u toku njemačka ofanzivna operacija »Keraus« (Kehraus). Izvodili su je pod njemačkim rukovodstvom iste one snage koje su prethodno učestvovale u njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Trumpf« (vid. nap. 139), nakon izvršenog pregrupisavanja i popune.

291 Ovo Titovo upozorenje je uslijedilo stoga što je komandant Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević 17. ili 18. jula (na radiogramu nema datuma) javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se Operativna grupa divizija koncentriše na sektor Berana, odakle će poći k rijeci Ibru, s tim što će 2. proleterska divizija sa sektora južno od Novog Pazara nastupati preko Ibra k Toplici, dok će 5. krajiška i 17. istočnobosanska udarna divizija, s kojima će se i on kretati, nastupati k planini Goliji.

292 Tih dana se Peko Dapčević nalazio na sektoru Andrijevice zajedno s novoimenovanim komandantom 2. korpusa general-majorom Radovanom Vukanovićem, pa je Mitar Bakić 26. jula uputio slijedeći izvještaj Vrhovnom štabu:

»Prema vašem naređenju, 19. ov. m. izvršili smo koncentraciju II, V i XVII divizije u oblasti Berana pod komandom Peka [Dapčevića]. Dvije brigade III divizije orijentisali smo prema Andrijevici.

Dvadesetog jula neprijatelj je zauzeo Andrijevicu, prešao komunikaciju Andrijevica—Berane i ovladao Rudim brdom i Rujištima, težeći k Lubnicama.

Na desnoj obali Lima izbio je na liniju Šekular—Kaludra. Brzim svojim prodiranjem neprijatelj je onemogućio polazak divizija u određenom pravcu i nametnuo nam borbu. Zbog pokreta divizija mi smo morali razbiti ovu grupu od 4 000 vojnika s motorizacijom, koju je potpomagala avijacija. Poslije 6 dana teških borbi neprijatelj je razbijen i protjeran uz gubitke od 900 mrtvih oficira i vojnika, više od toga ranjenih. Zarobljeno je više od 200. Oborena su 2 nepr. aviona. Zaplenjeno: 2 topa, 14 minobacača, 38 automatskih oruđa, 350 pušaka, 1 vagon municije, oko 200 konja, 3 kamiona, 1 pukovska zastava, kao i druga ratna sprema. Uništeno je 14 vozila i nekoliko radio-stanica. Oslobodili [smo] 60 na smrt osuđenih građana. [. . .]«. (*A-VII, k. 394, reg. br. 36—74/2.*)

293 Štab 5. korpusa NOVJ nije uspio da prikupi provjerene podatke o tačnoj lokaciji Štaba 5. SS brdskog armijskog korpusa, pa je 21. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ samo to da se njemačka protivavionska odbrana iz Mostara većim dijelom prebacila u Brod, a manjim dijelom u Sarajevo. Obavještenje, pak, kojim je tada raspolagao Vrhovni štab nije odgovaralo stvarnosti, jer se Štab toga njemačkog korpusa i dalje zadržao u Mostaru.

294 Štab 8. korpusa odgovorio je 2. avgusta da se njegovi borbeni izvještaji nastavljaju jedan na drugi, pa stoga pojedinačno mogu biti nejasni, a može biti pogrešaka i prilikom dešifrovanja, te će stoga poslati prepis svojih radiograma.

295 Tito je uputio ovo naređenje kad se upoznao s izvještajem Štaba 12. korpusa NOVJ od 24. jula u kome Štab korpusa pita da li će svoje dnevne izvještaje slati direktno Vrhovnom štabu, ili će ih podnositi samo Štabu 3. korpusa NOVJ i naglašava da bi izvještaje o operativnoj djelatnosti svojih jedinica bilo potrebno da direktno šalje Vrhovnom štabu, jer bi imao detaljniji pregled aktivnosti jedinica 12. korpusa.

296 Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ 22. jula predložio Predsjedništvu AVNOJ-a da 20 proleterskih i udarnih brigada NOVJ odlikuje Ordenom narodnog oslobođenja. U vezi s tim je Predsjedništvo AVNOJ-a 24. jula zasijedalo i donijelo Odluku o odlikovanju tih brigada. Tekst Odluke je objavljen u »Biltenu Vrhovnog štaba NOV i POJ« (vid. *Zbornik NOR*, tom II, »Bilten«, str. 433—434).

297 Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« odgovorio je na ovo Titovo traženje tek 28. avgusta 1944. da se brigada u poslednjem maršu »pokazala kao najbolja« i da dolazi u obzir za odlikovanje. Ona je 13. marta 1945. odlikovana Ordenom narodnog oslobođenja.

298 Tito je tada bio planirao da 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« po prispjeću u istočnu Bosnu, pođe u sastav svoga 1. proleterskog korpusa, koji bi se prikupio južno od Pljevalja (prema dolini Lima), odakle bi, preko planine Zlatibora, nastupao prema gornjem i srednjem toku rijeke Kolubare, dok bi se 11. krajiška udarna divizija, po dolasku u istočnu Bosnu prikupila u rejonu Zvornika zajedno s 28. slavonskom NO divizijom, odakle bi forsirala Drinu i nastupale prema Krupnju.

299 Nakon izvještaja dobijenih 24. jula od general-lajtnanta Koče Popovića, u kojima javlja da se uslijed napada jakih neprijateljevih snaga situacija u južnoj Srbiji »naglo i ozbiljno komplikovala« i da je neophodan »upad jakih snaga [NOVJ] u Srbiju sa zapada«, Tito je 25. jula naredio komandantu Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnantu Peku Dapčeviću da s jedinicama (2. proleterskom, 5. krajiškom i 17. istočnobosanskom udarnom divizijom) odmah krene na izvršenje ranije postavljenog mu zadatka, tj. da izbije na planinu Goliju i u dolinu rijeke Ibra. Tito je smatrao da je Dapčević postupio po tom naređenju. Međutim, on je s cijelom Operativnom grupom divizija tada vodio borbe protiv jakih njemačko-kvislinških snaga na sektoru Andrijevca—Čakor, pa je tek 29. jula s limskog mostobrana počeo nastupanje prema Goliji i Ibru.

300 Odgovor je 28. jula poslao politički komesar 1. proleterskog korpusa Mijalko Todorović. Izvijestio je da se ne raspolaže s materijalom za zastave i naglasio da bi najbolje bilo ako ih Vrhovni štab pošalje izrađene za sve tri brigade 1. proleterske divizije, a takođe i za obe odlikovane brigade 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. U vezi s prvobitnom zastavom 1. proleterske brigade Todorović je izvijestio da će se i dalje čuvati, iako će biti van upotrebe, mada je od platna koje nema postojane boje i sa starim nazivom brigade: *Prva proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada.*

301 Navedene brigade su se tada nalazile: 1. krajiška udarna u 5. krajiškoj udarnoj diviziji, 2. srpska proleterska i 4. crnogorska proleterska u 2. proleterskoj diviziji, 2. dalmatinska proleterska u Primorskoj operativnoj grupi, 5. crnogorska proleterska u 3. crnogorskoj udarnoj diviziji, a 6. istočnobosanska udarna u 17. istočnobosanskoj udarnoj diviziji.

302 Dva dana kasnije, 28. jula, Štab 3. korpusa NOVJ predložio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da prilikom slijedeće dodjele odlikovanja uzme u obzir i 15. majevičku udarnu brigadu 17. istočnobosanske NOU divizije, naglašavajući da se ta brigada isticala u svim borbama vođenim od pete neprijateljske ofanzive pa nadalje i da je »postala ponos Majevice«.

303 Tih dana su jake okupatorsko-kvislinške snage izvodile ofanzivnu operaciju »Keraus«. One su napale na slobodnu teritoriju u Toplici i Jablanici i tri divizije Glavnog štaba NOV i PO Srbije prinudile na povlačenje pod teškim uslovima. Više o tome vid. u nap. 290.

304 Štab 1. proleterske divizije postupio je po ovom Titovom naređenju, ali na Negobuđu nije primljen čitav divizion, već samo jedna baterija. Stoga je Štab divizije (preko radio-stanice 1. proleterskog korpusa) 5. avgusta 1944. javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da su primljena samo četiri brdska topa s priborom, a tri dana kasnije (8. avgusta) izvijestio je da su topovi isprobani, da vrlo precizno pogađaju ciljeve i da su za transport podesni.

305 Politički komesar 2. korpusa NOVJ pukovnik Mitar Bakić je postavljen za šefa Kabineta predsjednika NKOJ-a maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita. Pošao je 28. jula iz Berana (sada Ivangrad) avionom za Bari, a odatle se prebacio na Vis.

306 Šesnaesta vojvođanska udarna divizija je prije odlaska da na odsjeku Begov Han—Nemila prihvati 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« i 11. krajišku udarnu diviziju vodila petodnevne uporne borbe u Birču protiv jakih snaga njemačke 13. SS dobrovoljačke brdske lovake divizije »Handžar«, četnika Draže Mihailovića i muslimanske milicije »zeleni kadar«. Obavještenje o iznurenosti divizije poslao je Vrhovnom štabu NOV i POJ komandant 12. korpusa NOVJ 26. jula. On je istakao da s tom divizijom ide neposredno iz borbe usiljenim maršem k rijeci Bosni za prihvat 11. krajiške udarne divizije i da je uslijed prethodnih brzih pokreta, teških borbi i slabe ishrane ljudstvo divizije sasvim iscrpljeno, te ima i smrtnih slučajeva od iznemoglosti.

307 U vezi s ovim Titovim upozorenjem je Štab 3. korpusa NOVJ 28. jula izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ da je 16. vojvođansku udarnu diviziju uputio da na rijeci Bosni prihvati 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« i 11. krajišku udarnu diviziju radi toga da se ne bi iscrpljivala u svakodnevnim borbama koje se stalno vode u istočnoj Bosni.

308 Vladimir Perić Valter je iz Sarajeva bio dostavio opširniji izvještaj Štabu 3. korpusa NOVJ, ali je Štab korpusa 26. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ samo slijedeće podatke o razmještaju njemačkih snaga: da se Štab 5. SS brdskog armijskog korpusa nalazi u Širokom Brijegu; 118. lovačka divizija u Ljubuškom; 369. hrvatska legionarska divizija »Vražja« u Blagaju; 21. SS divizija u Drnišu (ovaj podatak nije bio tačan); 7. SS dobrovoljačka brdska divizija »Princ Eugen« u Kasindolu, a Štab njenog 13. SS puka u Travniku, dok je operativni dio Štaba njenog 14. SS puka s dva bataljona otišao k Bijelom Polju, a ostali dijelovi toga puka zadržani u Rogatici; da je Štab 4. puka »Brandenburg« u Jajcu zajedno s jednim svojim bataljonom, dok mu je jedan bataljon u Mrkonjić-Gradu, a jedan oko Aržana. Nakon toga je uslijedio ovaj Titov nalog da se od Perića zatraže dalja obavještenja. Štab korpusa je istoga dana (27. jula) prenio Vrhovnom štabu i ostali dio Perićevog izvještaja: da je prije nekoliko dana održana tajna konferencija viših komandanata ustaških i domobranskih jedinica u Sarajevu, koju je sazvao ministar Pavelićeve vlade Vokić; da je neposredni povod održavanja konferencije bilo to što su Nijemci minirali sve vojne objekte i državne zgrade u Sarajevu; da su svi učesnici bili jedinstveni u tome da će Njemačka izgubiti rat, te zbog toga treba sopstvene jedinice držati na okupu; odlučili su da formiraju vojnu policiju koja će sprovoditi kontrolu i sprečavati sabotaže i zaključili da Bosna treba da ostane hrvatska pokrajina i poslije pada ustaške vlasti. Pošto je Perić radio u dubokoj ilegalnosti, to je Štab korpusa 28. jula javio Vrhovnom štabu: »Još nijesmo uhvatili [radio-]vezu s Valterom. On se još ne javlja«. (*A-VII, k. 408/A, reg. br. 1—39/8-I.*)

309 Tito je 12. korpus NOVJ stavio 7. jula pod komandu Štaba 3. korpusa NOVJ sa zadatkom da divizijama 12. korpusa obezbijedi što povoljnije uslove razmeštaja radi pripreme za predstojeće njihovo angažovanje k zapadnoj Srbiji (vid. str. 75). Međutim, kad je iz izvještaja komandanta 12. korpusa general-majora Danila Lekića saznao da je Štab 3. korpusa uputio 16. vojvođansku udarnu diviziju

da na rijeci Bosni prihvati 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« i 11. krajišku udarnu diviziju, upozorio je Štab 3. korpusa na nepravilnost takvog postupka.

[310] Za njega je Glavni štab NOV i PO Slovenije u svom izvještaju od 24. jula 1944. upućenom Vrhovnom štabu NOV i POJ javio slijedeće:

»Dr Neubauer, jedan od najboljih specijalista za tuberkulozu u Jugoslaviji, pa i na Balkanu, organizator i šef bolnice na Golniku, sve vreme od kapitulacije Jugoslavije aktivan saradnik OF u Ljubljani i organizator mobilizacije lekara«. (*Zbornik NOR*, tom VI, knj. 15, str. 118.)

[311] Tito je 17. jula u razgovoru s britanskim majorom Olsopom (Alsop), koji je od 10. jula zamjenjivao odsutnog šefa Anglo-američke vojne misije brigadira Ficroja Maklejna, rekao da je voljan da se sastane s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje generalom Henrijem Majtlandom Vilsonom u Kazerti. Uslijedile su interne konsultacije mjerodavnih britanskih ličnosti, uključujući i Vinstona Čerčila, i zaključeno je da treba iskoristiti Titovu spremnost za vođenje razgovora. U vezi s tim se Maklejn vratio na Vis i angažovao se na pripremi sastanka. On je 31. jula uručio Titu poziv generala Vilsona u kojem se, pored ostalog, javlja da su svi izgledi da će se Tito sastati i s Čerčilom, koji se sprema da dođe u obilazak fronta u Italiji. Prije tog Vilsonovog poziva bilo je predviđeno da Tito s Visa dođe u Bari, a odatle da nastavi put za Kazertu, gdje bi iz Alžira došao Vilson. Međutim, 29. jula je konačno dogovoreno da Tito s Visa direktno dođe u Kazertu. Saobrazno tome su i sadržine Titovih radiograma upućenih 29. jula Aleksandru Rankoviću, koji se tada nalazio u Bariju.

[312] Riječ je o 13 hirurga, 3 brigadna ljekara i 15 medicinskih sestara. Oni su sa sobom nosili komplete hiruških instrumenata i ostalog potrebnog materijala za formiranje 13 hiruških ekipa. Velimir Terzić je Titu javio da su oni prikupljeni i da će biti prebačeni avionima, pa ga je zamolio da ih rasporedi i saopšti na koje punktove ih treba prebaciti.

[313] Radio-stanica Glavnog štaba NOV i PO Srbije je od 24. jula uveče samo jedanput (26. jula) uspostavila vezu s Radio-stanicom Vrhovnog štaba NOV i POJ. Veza je bila prekinuta stoga što se Glavni štab svakodnevno nalazio u pokretu, a na zastancima njegovoj radio-stanici nije polazilo za rukom da uspostavi vezu.

[314] Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim mu se Aleksandar Ranković iz Barija (Italija) obratio 28. jula. Taj radiogram u cijelosti glasi:

»Na dva dana pre tvoga dolaska neka Ćećo [Svetislav Stefanović] pošalje Milića [Maksimilijana Baća] s utvrđenim planom tvoga puta radi organizacije dočeka i ostalog.

Da li da sačekam tvoj dolazak ovde, jer ću za dva dana svršiti sav posao?

Ranković«. (*A-VII, k. 2125, reg. br. 1—44/10.*)

Tito je namjeravao da u grupi koja će poći s njim u Kazertu bude i Ranković, koga bi zvanično predstavio kao svoga zamjenika. Međutim, istoga dana (29. jula) izmijenjen je pravac odlaska, pa je, umjesto Rankovića, Tito odredio da s istovjetnim zvanjem, s njim pođe Sreten Žujović Crni i njega je upisao u spisak članova svoje grupe prilikom predaje spiska Maklejnu.

[315] Odlazak je pomjeren za još tri dana, pa je Tito pošao 6. avgusta. To je bilo stoga što V. Čerčil, s kojim je trebalo da se Tito sastane poslije konferencije s Vilsonom, nije mogao prispjeti u Italiju u ranije predviđenom roku. U međuvremenu se Ranković vratio iz Barija na Vis (2. avgusta).

[316] Riječ je o savezničkim avijatičarima čiji su avioni prilikom izvršavanja borbenih zadataka bili toliko oštećeni da su ih morali napustiti spuštajući se padobranima. Iz jula i avgusta 1944. priređivač je pronašao odgovore samo nekih operativnih štabova. Tako je Štab 3. korpusa NOVJ izvijestio 30. jula da su njegove jedinice spasle 10 savezničkih avijatičara. Glavni štab NOV i PO Slovenije izvijestio je 31. jula da je prije nekoliko dana evakuisano 90 savezničkih avijatičara. Štab 5. korpusa 1. avgusta izvjestio je: »Naše jedinice spasle su do sada 118 sav[ezničkih]

avijatičara«. *(A-VII, k. 28, reg. br. 1—1/7.)*, a Glavni štab NOV i PO Vojvodine javio je 4. avgusta: »Sve avijatičare koje smo spasli dosad poslali smo za Bari avionom kojim smo i mi stigli«. (*A-VII, k. 589/B, reg. br. 4—22/10.*)

Štab 2. korpusa NOVJ u svom Operacijskom dnevniku pod 4. avgustom zapisao je:

»5. Do sada spašeno i upućeno avionima 119 savezničkih avijatičara«. (*Zbornik NOR*, tom III, knj. 10, str. 582.) Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvijestio je 19. avgusta da su njegove jedinice do tada spasle između 380 i 390 savezničkih avijatičara.

Ako se, pak, sumiraju podaci iz čitavog ratnog perioda, vidi se da su jedinice NOVJ ukupno spasle preko 2 000 savezničkih avijatičara, ali ni to nije konačan broj, jer znatan dio izvorne građe jedinica NOVJ nije sačuvan.

317 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se Glavni štab NOV i PO Hrvatske 26. jula obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ obavještavajući ga da je primio naređenje u vezi s upućivanjem pripadnika NOP-a u inostranstvo, pa je zamolio da mu se objasni treba li tražiti dozvolu Vrhovnog štaba, odnosno NKOJ-a, za upućivanje u inostranstvo lica iz ovdje navedenih društvenih kategorija.

318 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 26. jula javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da Moša Pijade traži odobrenje da sa svojom suprugom Lepom Pijade dođe kod NKOJ-a na Vis.

319 U vezi s Pavlom Savićem je V. Terzić uputio Titu 28. jula radiogram slijedeće sadržine:

»Maršalu Titu

Sveslovenski komitet u Moskvi, u saglasnosti s predstavnicima sovjetske vlade, ima nameru poslati kao svog delegata na veliki Naučni sveslovenski kongres u Severnu Ameriku Pavla Savića.

Molimo Vašu odluku po ovome.

Mišljenja sam da ga treba poslati, jer bi to za nas imalo osobite političke koristi i značaja — naročito u Americi. Mogu Vam reći da je Savić ovde svojim radom stekao veliku popularnost i zauzeo istaknuto mesto među sovjetskim naučnicima.

Njegovi naučni radovi napreduju i do danas je postigao značajne rezultate. 28. 7. 44 General-lajtnant Terzić«. (*A-VII, k. 57/4, reg. br. 1—68/1, radiogram br. 75.*)

320 Zvanični organi SAD u Moskvi su odbili da Pavlu Saviću izdaju odobrenje za slobodan ulazak u SAD, pa stoga nije otputovao.

321 Potpukovnik Zdenko Ulepič je bio načelnik Vazduhoplovnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ i nalazio se u obilasku vazduhoplovnih baza na teritoriji 2. korpusa NOVJ. Došao je u Bari 4. avgusta i istog dana avionom pošao za Vis. Tito mu je saopštio da ga određuje za starješinu vazduhoplovaca NOVJ određenih za školovanje ili usavršavanje u SSSR-u. I kada je prva grupa tih avijatičara (imala je 132 oficira i podoficira NOVJ) pošla s aerodroma kod Barija za SSSR, noću 22/23. avgusta 1944, Ulepič je pošao s njom.

322 Ova Titova direktiva je uslijedila nakon nekoliko izvještaja Štaba 3. korpusa NOVJ dostavljenih Vrhovnom štabu NOV i POJ od 27. do 29. jula. U njima je naglašeno da jake neprijateljeve snage (glavnina 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«, 13. SS dobrovoljačka brdska divizija »Handžar«, ustaški 12. stajaći i domobranski 8. posadni zdrug, četnički Majevički i Ozrenski korpusi) ofanzivno nastupaju od Žepča, Maglaja i Doboja prema slobodnoj teritoriji u pravcu Teslića i Tešnja, da neprijatelj drži položaje na prostoru Šekovići—Drinjača, ali da je njegov ponovljeni napad od Han-Pijeska u pravcu Vlasenice odbijen. U stvari, u to vrijeme je njemački 5. SS brdski armijski korpus, nakon sukcesivno izvedenih ofanzivnih poduhvata »Fligenfenger« (Fliegenfänger) i »Reslajn« (Röslein), kojima je odbacio 3. i 12. korpus NOVJ od srednjeg toka Drine, pregrupisao svoje snage i obuhvatio 3. i 12. korpus NOVJ na širem prostoru planine Zvijezde i Konjuha i nametnuo im frontalne borbe s ciljem da ih tu razbije.

Da bi u duhu ove Titove direktive izbjegao frontalne borbe, 3. korpus je manevarskom odbranom i protivnapadima razvlačio neprijateljeve snage, a »*trupe sa specijalnim zadatkom*« (12. korpus i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«), izbjegle su frontalne borbe radi prelaska Drine u njenom srednjem toku i orijentisale se da je pređu manevrom kod Foče.

323 Štab 3. korpusa je istoga dana (30. jula) izvijestio da od svake pošiljke vojvođanske jedinice (16. i 36. vojvođanska udarna divizija) dobijaju srazmjeran dio.

324 Ta vojna misija se, shodno Titovom naređenju upućenom 23. jula Štabu 2. korpusa NOVJ nije više nalazila kod Štaba 5. krajiške udarne divizije, već je bila prebačena u sjedište Štaba 2. korpusa, koje se tada nalazilo u Manastiru Morači, pa je Operativna grupa divizija NOVJ nastavila kretanje bez nje.

325 Albanska delegacija je došla u Vrhovnu komandu savezničkih snaga za Sredozemlje s ciljem da traži savezničku pomoć za Narodnooslobodilačku vojsku Albanije. O njenom dolasku je Titu javio radiogramom iz Barija 30. jula Aleksandar Ranković, ističući da se delegacija momentano nalazi u Rimu i da se s njom nalazi jedan od članova CKKP Albanije.

326 Ivan Milutinović je početkom jula pošao s Visa za Bari da se prebaci u Crnu Goru radi učešća na Trećem zasijedanju ZAVNO-a Crne Gore i Boke. Prilikom odlaska poznata mu je bila Titova namjera da se s rukovodstvom NOP-a ubrzo s Visa prebaci na slobodnu teritoriju 2. korpusa NOVJ. Stoga se 26. jula obratio Vrhovnom štabu radiogramom slijedeće sadržine:

»Da li da dolazim tamo, ili da čekam ovdje?

Milutin« (*A-VII, k. 394, reg. br. 36—74/2, radiogram br. 85/15.*)

Međutim, Tito je odgodio premještanje s Visa rukovodstva NOP-a, pa je stoga uslijedio ovakav nalog Milutinoviću.

327 Prvo zasijedanje ASNOM-a održano je 2. avgusta 1944. u manastiru Sveti Prohor Pčinjski, kod Kumanova. Prisustvovalo mu je 122 delegata iz svih krajeva Makedonije. Na tom zasijedanju ASNOM se konstituisao kao najviši predstavnički, zakonodavni i izvršni organ vlasti makedonskog naroda, definisan je državno-pravni položaj Makedonije i proklamovano njeno uključenje kao ravnopravne federalne jedinice u federativnu Jugoslaviju. Donijete su i odluke o uvođenju narodnog makedonskog jezika kao državnog jezika, o obrazovanju Zakonodavne komisije, o organizaciji i radu organa narodne vlasti, o obrazovanju Državne komisije za ispitivanje ratnih zločina, donijeta je Deklaracija o pravima građana.

328 Ovo je Titov odgovor na radiogram komandanta 12. korpusa NOVJ general-majora Danila Lekića od 30. jula koji glasi: »Molimo Vas, ako je ikako moguće, da nam pomognete s hranom. Više od tri meseca naši borci ne jedu hleba. Jedina hrana je meso i čorba. Borci su jako iscrpljeni.

L«. (*A-VII, k. 589/B, reg. br. 8—3/10, poslati radiogram br. 13. sa 39 grupa.*)

329 Štab 12. korpusa je 31. jula zamolio da se hrana doturi u selo Jelaške na desnu obalu Krivaje.

330 Njega je 28. jula oslobodila 3. vojvođanska udarna brigada 36. vojvođanske udarne divizije.

331 Povratak divizija Glavnog štaba NOV i PO Srbije, koje su pod pritiskom nadmoćnijih neprijateljevih snaga angažovanih u njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Keraus« bile usmjerene u pravcu Gnjilana, uslijedio je odmah nakon prijema Titove direktive upućene Glavnom štabu 25. jula. Njihov povratak olakšao je nastupanje Operativne grupe divizija NOVJ usmjerene preko Peštera i rijeke Ibra u pravcu planine Kopaonika.

332 Radilo se o prikupljanju njemačke 1. brdske divizije, koja je tada prebacivana s prostora Florina, Prilepa i Bitolja u rejon Kosovske Mitrovice, da bi učestvovala u njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Ribecal« protiv jedinica 1. proleterskog i 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori.

333 To je Titov odgovor Aleksandru Rankoviću koji mu je 30. jula javio iz Barija da je general kraljevske jugoslovenske vojske Bora Ristić, koga je režim Cvetković—Maček (kao svog protivnika) penzionisao, došao u Srem, a odatle s inženjerom Nikolom Petrovićem prispio avionom u Bari, da Ristić ima tri sina u NOVJ, od kojih jednog u Srbiji, a dvojicu u Sremu i da želi da dođe na Vis.

334 Nije pronađen radiogram koji je Ficroj Maklejn uputio generalu H. M. Vilsonu, pa se objavljuje tekst radiograma koji je prvi sekretar britanskog Ministarstva inostranih poslova Filip Brod (on je tada bio britanski politički predstavnik za Balkan) 9. jula 1944. iz Barija proslijedio ministru-rezidentu Haroldu Makmilanu u Alžir (on je bio politički predstavnik britanske vlade za oblast Sredozemlja). Sudeći po sadržini radiograma, priređivač smatra da je Maklejn vodio s Titom razgovore o kojima je u radiogramu riječ poslednjih dana juna ili najkasnije 1. jula i istog dana napisao tekst radiograma koji se ovdje objavljuje. Stoga je hronološki uvršćen pod 1. julom.

335 Tito i H. M. Vilson dogovorili su se da se sastanak održi 12. jula u Kazerti na kome bi se raspravljala isključivo vojna pitanja. Međutim, britanska vlada je na sastanak uputila predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivana Šubašića, s određenim političkkim zadacima, pa je Tito, po odluci rukovodstva NOP-a Jugoslavije, odustao od takvog sastanka. Više o tome je rečeno u nap. 200.

336 Ficroj Maklejn 19. juna 1944. pošao je s Visa s dr Ivanom Šubašićem preko Barija, do Alžira, tadašnjeg sjedišta vrhovnog komandanta savezničkih snaga za Sredozemlje generala H. M. Vilsona. Tu se zadržao nekoliko dana i oko 27. juna vratio se na Vis. Tito ga je primio 28. juna i vodio s njim duži razgovor. Iz tog razgovora je Maklejn izdvojio nekoliko pitanja o čijoj sadržini je poslao izvještaj Vinstonu Čerčilu, dok je o sadržini drugih pitanja poslao izvještaj Vilsonu. Više o tome vid. u 20. tomu *Sabranih djela*, str. 347 (Hronologija, 28. jun, 5. pasus).

337 Prema pisanju dr Dušana Bibera, koji je koristio izvornu britansku građu prilikom izbora britanskih dokumenata za svoju knjigu *Tito—Čerčil, strogo tajno*, uz ovu rečenicu je ondašnji britanski ministar inostranih poslova Antoni Idn svojeručno napisao opasku, koja prevedena na srpskohrvatski glasi:

»Zaista želimo? O ovome moramo što prije razgovarati. Ja ne znam na čijoj strani igra Maklejn; to nema veze s našim potrebama. A. J.«.

338 Brigadir Ficroj Maklejn je, zajedno s general-majorom dr Vladimirom Velebitom (šefom novoimenovane Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje), po nalogu Vinstona Čerčila iz Alžira (grad u kojem je tada bilo sjedište generala Henrija M. Vilsona) avionom pošao 28. aprila 1944. u London, gdje su boravili do 23. maja 1944, a zatim, preko Gibraltara, 25. maja došli u Bari.

339 Pod Srbima »koji se žele boriti protiv neprijatelja« Antoni Idn podrazumijeva četnike Draže Mihailovića. Van svake je sumnje da je Idn tada dobro znao da četnici sva svoja borbena dejstva izvode zajedno s Nijemcima i kvislinzima isključivo protiv NOVJ. U to vrijeme je izvođenje tih borbenih dejstava planirao vojnoupravni komandant Srbije general Hans Gustav Felber i četnici su izvršavali one borbene zadatke koje su im dodjeljivali njemački komandanti dotičnih sektora. Saradnja je ostvarivana preko oficira za vezu.

340 Zbog jednostrane odluke britanske vlade da na sastanku u Kazerti učestvuje i predsjednik kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivan Šubašić, i mijenjanja već dogovorenog karaktera sastanka, Tito je otkazao svoje učešće (vid. nap. 200).

341 Riječ je o pozivu koji je H. M. Vilson uputio Titu u prvoj polovini juna 1944. za sastanak koji bi se održao u Kazerti oko 19. juna. Tito je vjerovatno 18. juna saopštio brigadiru Maklejnu da još ne može ići na takav sastanak.

342 Maklejnova procjena o stvarnim razlozima Titovog izbjegavanja da još u junu 1944. pođe na sastanak s generalom H. M. Vilsonom bila je tačna.

343 Brigadir F. Maklejn se mnogo angažovao da dođe do konstruktivnog dijaloga između Tita i Vilsona. Upozorenje koje je ovom prilikom uputio Vilsonu rezultiralo je iz prethodnih razgovora koje je Maklejn vodio s Titom i ocjene da je nerealno nastojanje britanske vlade da se od Tita naprepad (uključenjem bez Titove saglasnosti Šubašića u razgovore) mogu izdejstvovati ma kakvi ustupci kralju Petru II. Takva nastojanja britanske vlade onemogućila su sastanak Tito—Vilson (vid. nap. 200).

344 Tito je noću 9/10. jula sazvao sastanak najužeg rukovodstva NOP-a Jugoslavije na kome je razmatrana novonastala situacija zbog iznenadnog saznanja da je britanska vlada uputila predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivana Šubašića da punopravno učestvuje na sastanku Tito—Vilson u Kazerti. Odlučeno je da Tito ne ide na takav sastanak. Više o tome vid. u nap. 200.

345 Prva reagovanja na Sporazum Tito—Šubašić (prije nego što je njegov tekst objavljen) bila su u većini slučajeva negativna. U vezi s tim je više rečeno u nap. 147. i 172.

346 Riječ je o organizacionom sekretaru KP Hrvatske Ivanu Krajačiću (on je bio i član Politbiroa CKKPJ) i političkom komesaru Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. O razlozima njihovog dolaska na Vis vid. u nap. 171.

347 Tito je 17. jula saopštio zamjeniku šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ majoru Olsopu da je voljan da se sastane s generalom H. M. Vilsonom i 31. jula mu je uručen Vilsonov poziv, uz diskretnu najavu da će Tito imati i susret s Vinstonom Čerčilom. Više o tome vid. u nap. 311.

348 Sva tri radiograma je Filip Brod iz Barija uputio ministru-rezidentu Haroldu Makmilanu u Alžir. U prvom se citira tekst radiograma kojim je brigadir F. Maklejn izvijestio generala H. M. Vilsona da je Tito iznenada otkazao svoje učešće na konferenciji u Kazerti, zakazanoj za 12. jul (tekst toga radiograma objavljuje se u prilozima ovoga toma na str. 290). U drugom radiogramu F. Brod komentariše gornji Maklejnov izvještaj, predlažući da se hitno odgodi dolazak iz Londona dr Ivana Šubašića, jer bi njegov dolazak u Kazertu bio »krajnje nezgodan« pošto nije prethodno s Titom ugovoren nikakav dnevni red u vezi sa Šubašićem, zatim naglašava da bi najbolji izlazak iz nastale situacije bio da što prije Tito dođe u Kazertu i obavi svoje čisto vojne razgovore, jer Titov stav jasno pokazuje da bi razgovori »morali zasad biti ograničeni samo na vojne stvari«. U trećem radiogramu se citira tekst kojim se maršal avijacije Vilijam Eliot, komandant savezničkih Balkanskih vazduhoplovnih snaga, obratio Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje. U njemu se kaže da bi besmisleno bilo shvatiti »da Tito ozbiljno očekuje od nas da povjerujemo da je podložan naredbama svog Komiteta«, već se on »preplašio dolaska« na sastanak kad je shvatio »da ga namjeravamo spojiti sa Šubašićem«, pošto mu prethodno održani sastanak s njim nije politički koristio, već naškodio, te stoga neće da se izlaže novim rizicima. Eliot dalje naglašava da iako Tito ima razloga da izbjegava političke razgovore sa Šubašićem, neprirodno bi bilo i da izbjegava vojne razgovore, pogotovo što jedan od glavnih ciljeva tih razgovora jeste dogovor i po principijelnim pitanjima i po detaljima da bi vojna pomoć koja mu se daje bila još efikasnija, pa zaključuje: »Mi želimo te razgovore i to bez odlaganja«, pri čemu će se poštovati »njegove političke skrupule, dajući mu na znanje da će biti strogo vojni« i da će biti preduzete i sve potrebne mjere da se osigura tajnost njegovog dolaska u Italiju.

349 Vinston Čerčil je već bio konceptirao svoje pismo Titu, ali je prihvatajući ovdje date Idnove sugestije neke svoje stavove izostavio i konačnu verziju pismu dao 12. jula. Ono je radiogramom prenijeto Maklejnu u Kazerti, gdje su se tada nalazili na okupu H. M. Vilson, H. Makmilan, F. Maklejn i R. Stivenson. Oni su zajednički predložili da se pismo ne uručuje Titu, već da Tita ponovo pozovu u Kazertu i održe s njim sastanak striktno vojnog karaktera. Čerčil je to odlučno odbio 14. jula i zahtijevao da se njegova poruka odmah proslijedi Titu, što je vjerovatno dan kasnije i urađeno.

[350] Predsjednik kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivan Šubašić i britanski ambasador pri toj vladi Ralf S. Stivenson pošli su iz Londona 10. jula i dan kasnije prispjeli u Kazertu, gdje je već general H. M. Vilson prispio iz sjedišta svoje Komande (nalazilo se u gradu Alžiru), očekujući Titov dolazak. Svi su se tu zadržali do 16. jula, ali je Tito ostao pri svojoj odluci sve dok se dr Ivan Šubašić nije vratio u London, o čijem se odlasku interesovao preko Baze NOVJ u Italiji.

[351] Tito je 10. jula otkazao svoje učešće u razgovorima s generalom H. M. Vilsonom, zakazanim za 12. jul u Kazerti. O tome više vid. u nap. 200.

[352] Vinston Čerčil ovdje misli na formiranje jedinstvene jugoslovenske vlade (naravno pod suverenitetom kralja Petra II) i na uključenje četnika u borbu protiv Nijemaca zajedno s NOVJ, ali kao posebnih borbenih formacija međusobno ravnopravnih.

[353] Riječ je o dr Dragu Marušiču i Sretenu Vukosavljeviću. Oni nisu uključeni u Šubašićevu vladu kao predstavnici NKOJ-a, već kao rodoljubi pripadnici NOP-a. Međutim, i Vinston Čerčil i Antoni Idn uporno nastoje da s njihovim ulaskom u kraljevsku jugoslovensku vladu prikažu Šubašićevu vladu kao koaliciju s NKOJ-em.

[354] Riječ je o pismu koje je Tito napisao početkom jula 1944. i uputio ga Georgi Dimitrovu prilikom odlaska general-lajtnanta Nikolaja Kornjejeva s Visa na referisanje u Moskvu.

[355] Poslat je Kiro Miljovski.

HRONOLOGIJA

1944.

Početkom jula	Napisao je konačnu verziju pisma Georgi Dimitrovu u kome je detaljnije izložio kritička zapažanja o politici Bugarske radničke partije i Otečestvenog fronta Bugarske po pitanju oslobodilačke borbe protiv fašističkih osvajača, a naročito u vezi s narodnooslobodilačkom borbom makedonskog naroda. Obavijestio je Dimitrova da je u NKOJ prispio delegat grčkog Nacionalnog komiteta, koji je i član CKKP Grčke, i ukratko se dotakao vojno-političke situacije u Grčkoj i političke linije KP Grčke. Za NOB u Albaniji i za KP Albanije rekao je da se vrlo brzo razvijaju i da postoji najtješnja jugoslovensko-albanska saradnja.
1. jul	Naredio je operativnim štabovima NOVJ da odmah formiraju radio-telegrafske kurseve i izvijeste koliko je slušalaca na njima.
	Naredio je dotadašnjem komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije Petru Stamboliću da pronađe aerodom i dobro ga obezbijedi prilikom prebacivanja iz Italije rukovodećeg vojnog, političkog i partijskog kadra upućenog za Srbiju.
	Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. U jednom traži potpunije informacije o njemačkim snagama koje pristižu u Zagreb i Karlovac, a u drugom traži da hitno dostavi personalne podatke o rukovodećem kadru Glavnog štaba i njemu potčinjenih korpusnih i divizijskih štabova.
	Obavijestio je novoimenovanog komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtanta Koču Popovića o povoljnim uslovima za prebacivanje avionima rukovodećeg kadra iz Barija na slobodnu teritoriju južne Srbije.
	U svojstvu predsjednika NKOJ-a naložio je posebnim porukama da za izradu novčanih bonova u Bariju pošalju svoje potpise povjerenik NKOJ-a za finansije inž. Dušan Sernec; predsjednik i sekretar Izvršnog odbora ZAVNOH-a Vladimir Nazor i dr Pavle Gregorić; predsjednik Predsjedništva i sekretar Predsjedništva SNOS-a Josip Vidmar i Boris Kidrič; predsjednik i sekretar Izvršnog odbora ZAVNOBiH-a dr Vojislav Kecmanović i Đuro Pucar.
	Naredio je Štabu 5. i Štabu 8. korpusa NOVJ da sve meteorologe koji su se nalazili kod 1. i 2. vazduhoplovne baze Vrhovnog štaba NOV i POJ odmah upute Vojnom odsjeku Štaba Baze NOVJ u Italiji.

Naredio je da se od 16. i 36. vojvođanske udarne divizije formira 12. korpus NOVJ, imenovao komandanta i političkog komesara Štaba korpusa i naložio im da predlože Štab 16. vojvođanske udarne divizije.

Odobrio je delegatima čehoslovačkog pokreta otpora da se uz pomoć štabova NOVJ prebace u Italiju i dao im uputstva kako će nastaviti put za London.

2. jul Uputio je tri radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. Prvim je pozvao organizacionog sekretara CKKP Hrvatske Ivana Krajačića Stevu i političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske pukovnika Rada Žigića da hitno dođu u sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ, drugim naređuje da se iznemogli ljekari i bolničarke koje su stari borci upute za nedostajuće sanitetsko osoblje u bolnicama NOVJ u Italiji, a trećim zahtijeva da se oboljeli Vladimir Nazor uputi prvim avionom na liječenje u Italiju.

Odbio je predlog koji je Glavni štab NOV i PO Slovenije uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ za savezničko bombardovanje ljubljanskog *kolodvora* i naveo razloge zbog kojih je predlog neprihvatljiv.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa da s 1. proleterskom divizijom iz rejona Kalinovika pređe na sektor Foče, ne čekajući svog dotadašnjeg komandanta general-lajtnanta Koču Popovića, jer je on upućen za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

Upozorio je Štab 2. korpusa NOVJ da preduzme sve mjere bezbijednosti Kolašina za vrijeme održavanja Trećeg zasijedanja ZAVNO-a Crne Gore i Boke i proslave trogodišnjice ustanka crnogorskog naroda i da obezbijedi Žabljak, kuda bi trebalo da se s Visa prebaci jedan dio rukovodstva NOP-a Jugoslavije.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a poslao je poruku Todoru Vujasinoviću, povjereniku NKOJ-a za nacionalnu obnovu, da iz zapadne Bosne dođe u sjedište NKOJ-a na Visu zajedno s partijsko-političkim aktivistima Stanetom Kavčičem, Gordanom Belić i Mitrom Mitrović—Đilas.

3. jul Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. U jednom nalaže da se mornarički oficiri koji su stigli iz Zagreba upute na raspolaganje Mornarici NOVJ, a u drugom traži potpunije podatke o četničkom pokolju ranjenika i ljekara bolnice 11. korpusa NOVJ.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da borbene izvještaje direktno šalje Vrhovnom štabu NOV i POJ iz kojih će se preuzimati podaci za ratne izvještaje Vrhovnog štaba.

Uputio je poruku CKKP Makedonije da instruktor CK KPJ Dobrivoje Radosavljević Bobi pođe u Srbiju i preuzme dužnost političkog komesara u tamošnjem Glavnom štabu.

Uputio je dva radiograma šefu Vojne misije NOVJ-u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću. U jednom mu nalaže da saopšti predstavnicima Nacionalnog komiteta Poljske da NKOJ pozdravlja njihov predlog o uzajamnom priznanju i predlaže prisnu međusobnu saradnju, a u drugom mu nalaže da prenese zahvalnost NKOJ-a Nacionalnom komitetu Bugarsko-makedonskog kongresa u Klivlendu za podršku koju pruža NOP-u Jugoslavije.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom ga obavještava da korpus ostaje pod direktnom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ i naređuje mu da sve svoje jedinice prikupi na sektoru Foče, tu ih odmori i snabdije ratnim materijalom, a u drugom mu saopštava da signale za savezničke avionske isporuke daje saveznički oficir za vezu pri Štabu korpusa.

Uputio je dva radiograma 6. korpusu NOVJ. U jednom mu naređuje da naoruža i stavi pod svoju komandu vojvođansku brigadu koja će mu doći iz Srema, a u drugom daje mu direktivu da teške tanjenike upućuje avionima na liječenje u Italiju.

Odobrio je Štabu 8. korpusa NOVJ da predloženih osam Italijana, koji su se istakli u borbama i unapređeni u oficirske činove NOVJ uputi u Italiju.

4. jul

Odgovorio je na poruku predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivana Šubašića od 1. jula odbijajući sve Šubašićeve prijedloge kako u pogledu kombinacija za uključenje Živka Topalovića u Šubašićevu vladu tako i po pitanju vrhovne komande za Srbiju, naglasivši da o njoj odlučuju isključivo oni koji su se sami tri godine borili i još se uvijek sami bore protiv okupatora pod komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, a za predloženo eliminisanje samo Draže Mihailovića rekao je da ne predstavlja nikakvo rješenje za promjenu situacije u Srbiji. Na kraju je obavijestio Šubašića da su došli i stavljaju mu se na raspolaganje Sreten Vukosavljević i dr Drago Marušič i da NKOJ predlaže da se iz Srbije pozovu još dva poštena nekompromitovana političara i uključe u Šubašićevu vladu.

Uputio je dva radiograma operativnim štabovima NOVJ. U jednom daje direktivu da radio-telegrafskim kursevima stručno osposobe znatno veći broj slušalaca, a drugim naređuje da u završnim dnevnim izvještajima daju potpunu i jasnu sliku borbenih dejstava na čitavom svojem operativnom prostoru.

Nije se saglasio s namjerom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da koncentriše sve jedinice 4. korpusa NOVJ za napad na uzanom frontu, ističući da je to opasno u uslovima znatne neprijateljeve nadmoćnosti.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom mu naređuje da zajedno sa 17. istočnobosanskom udarnom divizijom razbije njemačke snage koje nastupaju od Ustikoline, a u drugom mu saopštava da će neposredno od Vrhovnog štaba dobijati sve direktive.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da na aerodrom kod Berana (sada Ivangrad) prikupi teške ranjenike da bi ih noću između 5. i 7. jula evakuisali sovjetski avioni u bolnice u Italiji.

Dao je direktivu Štabu 3. korpusa NOVJ da svojoj 17. istočnobosanskoj udarnoj diviziji naredi da se stavi pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba, poveže se s 1. proleterskom divizijom i u sadejstvu s njom učestvuje u razbijanju neprijateljevih snaga kod Ustikoline.

5. jul Obratio se pismom Josifu Visaironoviču Staljinu u kojem mu je kao glavne probleme s kojima se NOP Jugoslavije suočava istakao slijedeće: naoružavanje novih boraca, naročito onih u Srbiji, kako bi se što prije riješila tamošnja situacija u korist NOP-a, od čega zavisi konačan uspjeh stvaranja demokratske federativne Jugoslavije; opremanje NOVJ tehničkim borbenim sredstvima (tenkovi, avioni); očuvanje političke i vojne samostalnosti NOP-a Jugoslavije u uslovima kada zapadni saveznici pokušavaju da se miješaju u unutrašnje jugoslovenske odnose. Dalje je naveo kakve će uslove postaviti Saveznicima ako zatraže da se iskrcaju na tlo Jugoslavije. U vezi sa svim tim zamolio je Staljina da SSSR pruži podršku NOP-u Jugoslavije, naglasivši da bi najjača podrška bila ako bi Crvena armija nastupala preko Karpata i Rumunije u pravcu juga. Na kraju je predložio da dođe u Moskvu i usmeno izloži neka krupna pitanja po kojima bi trebalo zauzeti stavove prije mirovnih pregovora.

Napisao je pismo Vjačeslavu Mihailoviču Molotovu u kojem ga je obavijestio na kakav je odjek u pojedinim dijelovima Jugoslavije naišao Sporazum NKOJ-a s dr Ivanom Šubašićem, kao i o tome šta je tim Sporazumom htio da postigne Šubašić, a šta NKOJ zahtijeva i od čega ni po koju cijenu ne odstupa.

Saopštio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da se saveznički oficiri, koje upućuju njihove komande iz Italije, mogu avionima spustiti samo na mjesta koja im je on (Tito) dozvolio i po njegovom odobrenju.

Obavijestio je Štab Baze NOVJ u Italiji da nastavnike rasformirane Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ (koja se nalazila u selu Šipovljanima), prispjele u Bari, stavlja na raspolaganje komandantu Baze pukovniku Milentiju Popoviću.

6. jul Uputio je dva radiograma Operativnim štabovima NOVJ. U jednom naređuje da se službena pošta i svi pisani materijali redovno dostavljaju specijalnim kuririma koji će koristiti savezničke avione i sve to predavati u Bariju pukovniku Milentiju Popoviću, a u drugom nalaže da se dostave predlozi za odlikovanja vojnih starješina.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ o rasporedu divizija 1. proleterskog korpusa i naglasio da su one pod direktnom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, zatim je naredio Štabu korpusa da 2. proletersku diviziju rokira na njen polazni pravac kretanja prema Srbiji i da ne uvlači u jače borbe one divizije NOVJ koje će krenuti k Srbiji.

Ne znajući da se britanski major dr Linzi Rodžers, hirurg, 5. jula iz 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« prebacio u Bari, naredio je Štabu te divizije da dr Rodžersa odgovarajućom vezom NOVJ uputi za Sloveniju.

7. jul

Obavijestio je povjerenika NKOJ-a za narodnu privredu Ivana Milutinovića da je saglasan s oglednim primjercima novčanih bonova.

Uputio je dva radiograma operativnim štabovima NOVJ. U prvom im daje uputstva kako treba pisati i šta treba da sadrži dnevni borbeni izvještaj koji se dostavlja Vrhovnom štabu NOV i POJ, a u drugom ih pita da li imaju radio-vezu sa svim svojim neposredno potčinjenim jedinicama.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da su na Vis (sjedište CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ) stigli organizacioni sekretar CKKP Hrvatske Ivan Krajačić Stevo i politički komesar Glavnog Štaba Rade Žigić i dao direktivu Glavnom štabu da jednu udarnu brigadu iz 6. korpusa NOVJ stavi na raspolaganje Vrhovnom štabu.

Dao je direktivu šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću da se jugoslovenskim porodicama u Teheranu, iz kojih su se dobrovoljci uključili u NOVJ, daje neophodno novčano obezbjeđenje i da se određene novčane sume iz kredita koji je vlada SSSR-a dodijelila NKOJ-u stavi na raspolaganje NOP-u Jugoslavije u Londonu, Kairu i Bariju.

Obavijestio je Štab 1. proleterskog korpusa kakav su zadatak dobile njegove divizije i naredio mu da se poveže s general-lajtnantom Pekom Dapčevićem i da saopšti štabovima 5. krajiške i 17. istočobosanske udarne divizije da se stave pod komandu Peka Dapčevića.

Uputio je tri radiograma Štabu 3. korpusa NOVJ. U jednom mu daje direktivu da pod svoju komandu stavi 12. korpus NOVJ i bude spreman da s najmanje dvije divizije pređe u zapadnu Srbiju, u drugom mu nalaže da 12. korpus predloži personalni sastav Štaba 16. vojvođanske udarne divizije, a u trećem mu naređuje da mnogo više slušalaca uključuje u radio-telegrafske kurseve.

Zatražio je od Štaba 5. korpusa NOVJ da izvijesti čije snage drže Mrkonjić-Grad kad javlja da su u njemu dijelovi 13. krajiške udarne brigade uništile čitav Štab Bosansko-krajiškog četničkog korpusa.

Zatražio je od Štaba 12. korpusa NOVJ da izvijesti kojim pravcem su za Sloveniju upućeni nenoaružani borci iz Srema.

Naredio je Štabu Baze NOVJ u Italiji da najhitnije prebaci iz Barija na Vis potpredsjednika NKOJ-a Božidara Magovca i dr Draga Marušiča i da saopšti Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine da dođe na Vis.

8. jul Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da predloži ličnost za načelnika svoga Štaba, umjesto Dušana Kvedera koji je postavljen za pomoćnika načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Obavijestio je Štab 1. proleterskog korpusa da 1. proleterskoj diviziji nije više nužno sadejstvovanje 17. istočnobosanske udarne divizije i dao mu upute kako će dobijati ugovorene signale za avione.

Upozorio je Štab 5. korpusa NOVJ da se njegova 10. krajiška divizija nalazi u teškom stanju vodeći žestoke borbe protiv neprijatelja nedovoljno snabdjevena ratnim materijalom.

Saopštio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da se novoformirana divizija 6. korpusa NOVJ nazove 40. narodnooslobodilačka.

Uputio je dva radiograma Štabu 12. korpusa. U jednom imenuje rukovodeći kadar korpusa i komandni kadar divizijskih štabova vojvođanskih udarnih divizija, a u drugom se ne saglašava s predloženim hitnim dolaskom komandanta ili političkog komesara po direktive u Vrhovni štab NOV i POJ.

Naredio je Štabu Baze NOVJ u Italiji da organizuje prijem pošte koju jedinice NOVJ šalju avionima i dostavlja je Vrhovnom štabu NOV i POJ, a obrnutim smjeromi na isti način da upućuje poštu Vrhovnog štaba jedinicama NOVJ.

9. jul Uputio je dva radiograma operativnim štabovima NOVJ. U jednom naređuje da redovno izvještavaju o efektu savezničkih bombardovanja, a u drugom da savezničkim misijama kod sebe daju precizne podatke o njemačkim skladištima pogonskog goriva i rafinerijama.

Uputio je tri radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa. U jednom mu naređuje da 1. i 2. proleterska, 5. krajiška i 17. istočnobosanska udarna divizija organizuju prijem i brzu podjelu ratnog materijala koji će im se dostaviti, u drugom ga obavještava da će preko njega slati naređenja 17. istočnobosanskoj udarnoj diviziji i nalaže mu da svojom radio-stanicom prenosi njene izvještaje, a u trećem mu daje direktivu da jedinice intenzivnim političkim radom na terenu kojim prolaze stvore uslove za sopstvenu popunu novim ljudstvom.

Uputio je četiri radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom mu je naredio da uspostavi radio-vezu s 1. proleterskim korpusom, 2. proleterskom, 5. krajiškom i 17. istočnobosanskom udarnom divizijom i da Milutinu Morači javi da otpočne radio-vezu s Vrhovnim štabom, u drugom pita da li je iz Moskve prispjela grupa bugarskih rukovodilaca i gdje se za njih mogu spustiti ruski avioni, u trećem (koji je dat u sedam nastavaka) daje direktivu Štabu korpusa da privremeno preuzme komandu nad svim divizijama NOVJ prispjelim na njegov operativni prostor i pripremi ih za nastupanje prema jugozapadnoj Srbiji, a u četvrtom mu saopštava da ne dolazi u obzir popunjavanje

jedinica 2. korpusa ljudstvom iz sabirnih logora NOVJ koji se nalaze u Italiji.

Upoznao se sa sadržinom govora koji je predsjednik kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivan Šubašić održao preko Bi-Bi-Sija u kome je obavijestio svjetsku javnost o sadržini Sporazuma koji je potpisao s Titom i uočio da Šubašić ni jednom jedinom riječi nije osudio D. Mihailovića niti četničku saradnju s okupatorima, a obavještavajući o formiranju svoje kraljevske vlade zalagao se da se što prije formira jedinstvena jugoslovenska vlada.

U svom sjedištu pećini Orlovici na brdu Humu primio je šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna i obavijestio ga da se priprema za odlazak u Kazertu na sastanak s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje Henrijem M. Vilsonom. Iz razgovora s Maklejnom saznao je da će sastanku prisustvovati i dr Ivan Šubašić, što nije želio niti je do tada o tome bio obaviješten. Zaključio je da bi Šubašićevo prisustvo iz osnova izmijenilo dogovoreni karakter sastanka i da mu britanska strana priprema krupnije iznenađenje. Povezao je to i s informacijom prispjelom vjerovatno preko Baze NOVJ u Italiji o izvjesnim indicijama koje ukazuju na mogući skori dolazak kralja Petra II iz Londona u Italiju, pa je odlučio da se o svemu tome posavjetuje s najužim rukovodstvom NOP-a Jugoslavije.

Noć 9/10. jul

Kasno noću sazvao je u svom sjedištu pećini Orlovici na brdu Humu sjednicu najužeg rukovodstva NOP-a. Priređivač nije pronašao izvornu građu o tome sastanku, ali pretpostavlja da su na njemu učestvovali: Tito, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, dr Vladimir Bakarić i, vjerovatno, Ivan Krajačić. Tito je izložio najnoviji obrt situacije u vezi s predviđenim njegovim odlaskom na sastanak s generalom Vilsonom u Kazerti, jer će bez njegove saglasnosti na sastanku punopravno učestvovati i dr Ivan Šubašić. Tito je naglasio da se iz Šubašićevog istupanja preko londonskog radija i iz komentara koji su uslijedili preko Bi-Bi-Sija može zaključiti da će Šubašić nastojati da nametne nove političke obaveze NKOJ-u i pokušati da iznudi pregovore o jedinstvenoj jugoslovenskoj vladi, naravno pod kraljevim suverenitetom, prije nego što je sproveo u život obaveze koje je preuzeo kako pismenom sadržinom Sporazuma od 16. juna 1944. tako i usmenim dogovorom s NKOJ-em. Tito je posebno istakao da se novi pregovori sa Šubašićem moraju odgađati sve dotle dok NOVJ oslobodi najveći dio Srbije, poraze se četnici u njoj i izgradi se čvrst sistem narodne vlasti. Napokon, Tito je izrazio i bojazan da ga na sastanku u Kazerti neočekivano suoče i s kraljem Petrom II, s kojim on nije ni po koju cijenu htio da vodi ma kakav neposredni dijalog. Odlučeno je da Tito ne ide na takav sastanak ne samo zato što su prve reakcije na Sporazum u znatnim dijelovima Jugoslavije bile nepovoljne, nego prije svega zbog toga što su odnosi NKOJ-a i kraljevske jugoslovenske vlade unutrašnja stvar jugoslovenskih naroda, a ne savezničke vlade, a još manje njihovi komandanti, imaju prava

da se u to miješaju. Zaključeno je da Tito saopšti brigadiru Maklejnu da ne može ići na sastanak.

10. jul

Rano ujutro pozvao je k sebi šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira F. Maklejna i otkazao svoj odlazak na sastanak u Kazerti s generalom H. M. Vilsonom. Naglasio je da su takvu odluku donijeli Predsjedništvo AVNOJ-a i NKOJ, pa se tome on mora povinovati.

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da dostave predloge za proizvođenje i za odlikovanje onih vojnih starješina čija imena nisu izašla u posljednjim brojevima »Biltena Vrhovnog štaba NOV i POJ«.

Naredio je šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtantu Velimiru Terziću da se odmah preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« objavi tekst sporazuma između NKOJ-a i predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivana Šubašića.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da razbije njemačke snage koje su kod Ustikoline priješle na desnu obalu Drine.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a uputio je poruku povjereniku NKOJ-a za saobraćaj Sretenu Žujoviću da u ime NKOJ-a pozdravi Treće zasijedanje ZAVNO-a Crne Gore i Boke.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom je tražio provjerene podatke o njemačkoj 181. pješadijskoj i 1. brdskoj lovačkoj diviziji, a u drugom je naredio da se artiljerijski pukovnik Branko Obradović uputi na specijalizaciju u Artiljerijsku školu Vrhovnog štaba NOV i POJ na Visu.

Zatražio je izjašnjenje Štaba 8. korpusa NOVJ zašto nije sproveo u djelo ranija naređenja da dalmatinskim brigadama vrati brojčane oznake koje im je Vrhovni štab NOV i POJ dao prilikom njihovog formiranja.

Naredio je Štabu Baze NOVJ u Italiji da uspostavi radio-vezu sa svim glavnim štabovima NOVJ i sa štabovima 5. i 8. korpusa NOVJ i da saopšti Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine da odmah dođe na Vis, a Koči Popoviću da saopšti da uspostavi direktnu radio-vezu s Vrhovnim štabom i prenosi mu izvještaje koje prima od Petra Stambolića iz Jablanice.

11. jul

Odobrio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da se pošta između 6. korpusa NOVJ i Glavnog štaba, kao i obrnutim smjerom, može prenositi avionima preko Barija, ali i da Glavni štab mora sa Slavonijom uspostaviti sigurnu vezu preko Kupe i Save.

Uputio je tri radiograma Štabu 2. korpusa. U jednom ga je obavijestio da na slobodnu teritoriju Toplice i Jablanice napadaju jake njemačke, bugarske i četničke snage i da tamnošnje jedinice NOVJ vode teške odbrambene borbe, u drugom mu je javio da se naziv *proleterska* dodjeljuje 5. crnogorskoj i 2. dalmatinskoj udarnoj brigadi, nalažući da im se to svečano saopšti,

a u trećem imenuje ličnosti za političke komesare 3. sandžačke proleterske, 2. dalmatinske i 7. crnogorske udarne brigade i političkog komesara 2. proleterske divizije.

Uputio je dva radiograma Štabu 3. korpusa NOVJ. U jednom ga je upitao da li može na sektoru Maglaj—Zenica prihvatiti 18. hrvatsku istočnobosansku udarnu brigadu i omladinske delegacije koje su učestvovale na Drugom kongresu USAOJ-a iz Srbije, Vojvodine i istočne Bosne, u drugom potvrđuje da 17. istočnobosanska udarna divizija potpada pod komandu 2. korpusa NOVJ.

Najavio je Štabu 5. korpusa NOVJ da će 11. krajišku udarnu diviziju uputiti u sastav 3. korpusa NOVJ i naložio mu da u srednjoj Bosni formira partizanske odrede.

Pozvao je general-majora dr Vladimira Velebita i dao mu zadatak da pored svoje dužnosti šefa Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje pođe s dr I. Šubašićem u London i bude oficir za vezu između Tita i Šubašića, a takođe i da zainteresovanim Britancima objasni razloge iz kojih Tito nije pošao u Kazertu na sastanak s generalom Vilsonom.

12. jul Uputio je poruku predsjedniku kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivanu Šubašiću u kojoj ga je obavijestio o prvim negativnim reagovanjima na potpisani Sporazum, naglašavajući da su tome doprinijeli neobjavljivanje teksta Sporazuma i pojedine savezničke radio-stanice sa svojim neistinitim komentarima. Dalje ističe da bi bilo vrlo opasno praviti nagle političke zaokrete, jer bi više štetili nego koristili narodnooslobodilačkoj borbi, izražava nadu da će Šubašiću mnogo pomoći u radu Sreten Vukosavljević i dr Drago Marušič, jer poznaju raspoloženje i prilike u zemlji i moli ga da ga preko dr Vladimira Velebita obaviještava o stavovima Saveznika po događajima koji su značajni za NOP Jugoslavije i da se založi za što hitnije rješavanje pitanja onako kako je dogovoreno na Visu.

Uputio je direktivu šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću da se prvenstveno snabdijevaju jedinice NOVJ u istočnom dijelu Jugoslavije.

Odgovorio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da su za njegove artiljerijske jedinice zatražena odgovarajuća artiljerijska oruđa.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom ga je upozorio na neorganizovanost prijema i raspodjele ratnog materijala i zahtijeva da odmah otkloni te nepravilnosti, a u drugom mu naređuje da težište borbenih dejstava bude u Sandžaku i sjeverno od njega.

13. jul Uputio je pozdravni telegram ZAVNO-u Crne Gore i Boke povodom trogodišnjice narodnog ustanka crnogorskog naroda.

Obavijestio je glavne štabove NOV i PO Hrvatske i Slovenije da je uslijed nedostatka sanitetskog osoblja doveden u pitanje

prijem ranjenika u bolnice NOVJ u Italiji pa je odredio koliko će svaki od ta dva štaba uputiti ljekara, a s njima i »izvjestan broj bolničarki«.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. U jednom mu naređuje da napravi i obezbijedi nekoliko aerodroma za spuštanje transportnih aviona koji će donositi ratni materijal i evakuisati ranjenike za Italiju, a u drugom nalaže da povjerenik NKOJ-a za finansije inž. Dušan Sernec dođe na Vis.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da uputi na aerodrom Negobuđe ljudstvo koje će primiti artiljerijska oruđa za 1. proletersku diviziju.

Uputio je tri radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom ga pita zašto ne odgovara na radiograme 1. proleterskog korpusa, u drugom odobrava potpredsjedniku ZAVNO-a Sandžaka Muratu Efendiji Šećeragiću da pođe na liječenje u Italiju, a u trećem pita šta je preduzeto da 5. krajiška i 17. istočnobosanska udarna divizija krenu na izvršenje svoga operativnog zadatka (nastupanje k jugozapadnoj Srbiji).

Upozorio je Štab 8. korpusa NOVJ da za slijetanje aviona na glamočki aerodrom uputi ekipu iz sastava Anglo-američke vojne misije pri svom Štabu, jer se bez toga neće slati avioni.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a uputio je dva radiograma Zastupništvu NKOJ-a u Italiji. U jednom nalaže da Sreten Vukosavljević i dr Drago Marušič odmah pođu kod dr Ivana Šubašića u Kazertu, a u drugom ukorijeva Zastupništvo zbog toga što odlaže upućivanje Vukosavljevića i Marušiča ka Šubašiću.

14. jul

Uputio je poruku predsjedniku kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivanu Šubašiću u kojoj obrazlaže zašto je dao nalog da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« objavi tekst Sporazuma od 16. juna 1944.

Zatražio je od centralnih i pokrajinskih rukovodstava Komunističke partije i od operativnih štabova NOVJ da izvijeste na kakav je odjek naišao Sporazum Tito—Šubašić od 16. juna 1944. u narodnim masama, jedinicama NOVJ i u neprijateljevim krugovima.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije o usmjeravanju triju operativnih grupa NOVJ u pravcu Srbije i saglasio se s planiranim ofanzivnim dejstvima jedinica toga Glavnog štaba zahvaćenih neprijateljevom ofanzivom.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da najhitnije prebaci iz Slavonije jednu brigadu u srednju Bosnu i tamo smijeni 11. krajišku diviziju, koja polazi prema Srbiji.

Obavijestio je Štab 1. proleterskog korpusa o predstojećem pokretu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« prema Sandžaku.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom mu naređuje da 5. krajiška i 17. istočnobosanska udarna divizija odmah krenu prema Studenici i planinskom prostoru Golija—Javor, a u drugom mu naređuje da dobro obezbijedi rejon Žabljaka (radi predviđenog dolaska jednog dijela rukovodstva NOP-a).

Naložio je Štabu 3. korpusa da što prije avionima evakuiše ranjenike u Italiju.

Naložio je da se zbog odlaska 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« dogovore štabovi 5. i 8. korpusa o kontroli glamočkog sektora i bezbijednosti glamočkog aerodroma.

Uputio je dva radiograma 6. korpusu NOVJ. U jednom mu naređuje da najprije ranjenike i bolesnike, a potom i djecu ratnu siročad evakuiše za Italiju, a u drugom mu daje uputstvo ko se sve može predlagati za odlikovanja.

Naredio je Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« da se pripremi za odlazak iz rejona Livna u Sandžak u sastav svog 1. proleterskog korpusa.

15. jul

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. U jednom mu je odobrio da u Italiju može slati i ratne vojne invalide koji su potpuno onesposobljeni u borbi, a u drugom nalaže mu da u Italiju uputi što može više ljekara i bolničarki, a takođe i ostarjele Jevreje iz njihove kolonije.

Javio je povjereniku NKOJ-a za informacije Vladislavu Ribnikaru, koji se zatekao u Bariju, da će od 16. jula »Tanjug« otpočeti s radom na Visu.

Naredio je vazduhoplovnom predstavniku Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi britanskog Kraljevskog vazduhoplovstva za Sredozemlje pukovniku Francu Pircu da na dva poklonjena transportna aviona iz SSSR-a stavi oznake nove Jugoslavije i za njih odredi posade.

16. jul

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da savezničkim vojnim misijama označe komunikacije na koje ne treba da dejstvuje saveznička avijacija.

Uputio je četiri radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. U jednom naređuje da jedna slavonska brigada hitno smijeni u srednjoj Bosni 11. krajišku udarnu diviziju, u drugom traži da jasnije izvijesti o avionskom udesu kod Topuskog, u trećem je odobrio da se u jedinicama sprovede obuka na zaštiti od bojnih otrova, a u četvrtom je dao uputstvo o cjelishodnijem rasporedu jedinica 4. korpusa NOVJ.

Obavijesto je sekretara CKKP Hrvatske Andriju Hebranga da je odbio nove pregovore s dr Ivanom Šubašićem.

Nije se saglasio s koncepcijom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije o odbrani Žumberka koncentrisanim snagama 4. hrvatskog i 7. slovenačkog korpusa NOVJ, naglašavajući da protiv

snažnog neprijatelja ne treba voditi borbe grupisanim snagama na uskim frontovima jer donose velike gubtike, a nikakav priliv novih boraca.

Dao je nalog šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću da se štampaju članske knjižice za pripadnike KPJ.

Dao je direktivu general-lajtnantu Peku Dapčeviću da s Operativnom grupom divizija odmah otpočne nastupanje prema jugozapadnoj Srbiji i što prije rastereti tamošnje snage NOVJ od jakog pritiska koncentrisanih neprijateljevih snaga.

Dao je uputstvo Štabu 6. korpusa NOVJ na koji će način poštu i rukovodioce iz Slavonije slati Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

Dao je direktivu Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« kojim će pravcem poći u sastav svog korpusa.

17. jul

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Srbije da izvijesti koje neprijateljske garnizone i njegove vojne objekte treba da bombarduje saveznička avijacija.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. U jednom upozorava da rukovodioci NOP-a iz Istre nisu smijeli da stupaju ni u kakve pregovore s Nijemcima i naređuje da odmah prekinu svaku vezu s njima, a u drugom je naredio da traženo sanitetsko osoblje odmah uputi u Italiju. Istovjetan radiogram u pogledu sanitetskog osoblja je uputio i Glavnom štabu NOV i PO Slovenije.

Odbio je predlog člana Vrhovnog štaba NOV i POJ Sretena Žujovića Crnog o angažovanju 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« za borbe u Hercegovini prilikom prolaska u pravcu Srbije.

Uputio je dva radiograma Štabu 3. korpusa NOVJ. U jednom ga obavještava da mu za predstojeće borbe u zapadnoj Srbiji dodjeljuje 11. krajišku diviziju, a u drugom mu daje direktivu da nakon evakuacije ranjenika može za Italiju evakuisati i djecu koja su ratna siročad.

Uputio je tri radiograma Štabu 5. korpusa NOVJ. U jednom ga obavještava na koji će način smijeniti 11. krajišku udarnu diviziju prilikom njenog odlaska u istočnu Bosnu, u drugom mu naređuje koje će vazduhoplovce odmah uputiti u Bari, a u trećem mu nalaže da hitno preuzme od 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« glamočki sektor i tamošnji aerodrom.

Upozorio je Štab 6. korpusa NOVJ da nije dozvoljeno cenzurisanje pisama pripadnika savezničkih vojnih misija niti sprječavanje njihovog međusobnog dopisivanja.

Uputio je dva radiograma Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. U jednom mu daje direktivu da na glamočkom sektoru izbjegava borbe i obavještava ga o prisustvu jakih

neprijateljevih snaga na pravcu predviđenog njenog kretanja, a u drugom mu nalaže da zbog važnosti aerodroma divizija još nekoliko dana pričeka dok je ne smijene jedinice 5. i 8. korpusa NOVJ.

Primio je u svom sjedištu (pećini Orlovići na brdu Humu) britanskog majora Oslopa, koji je tada zamjenjivao odsutnog šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira F. Maklejna, i rekao mu da je voljan da se sastane s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje generalom H. M. Vilsonom u Kazerti. Toga dana i narednih nekoliko dana uslijedile su međusobne konsultacije britanskih državnika, uključujući i Vinstona Čerčila, i zaključeno je da treba iskoristiti Titovu spremnost za vođenje razgovora.

18. jul U svojstvu predsjednika NKOJ-a naložio je povjerenicima NKOJ-a Franu Frolu i dr Radu Pribićeviću da se iz Hrvatske avionom prebace u Bari.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. U jednom nalaže da prvom pogodnom prilikom avionom prebaci povjerenika NKOJ-a za socijalnu politiku dr Antona Kržišnika u Bari, a u drugom mu javlja da je odobrio dolazak u Sloveniju britanskom majoru, hirurgu, dr Lindzi Rodžersu, koji je »odličan hirurg i prijatelj naših ranjenih boraca«.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa. U jednom ga je oštro kritikovao zbog toga što je nastradala veća grupa zaostalih boraca i stavlja mu do znanja da će do daljega objema njegovim divizijama direktno komandovati Vrhovni štab NOV i POJ, a u drugom traži podatke o jačini neprijateljevih garnizona u Pljevljima i Prijepolju da bi ih bombardovala saveznička avijacija.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom nalaže da povjerenik NKOJ-a za ishranu Mile Peruničić avionom dođe u Bari, a u drugom nalaže personalne promjene u 10. hercegovačkoj udarnoj brigadi i u Primorskoj operativnoj grupi.

Naredio je Štabu 5. korpusa NOVJ da se avionom prebace u Bari povjerenik NKOJ-a za šume i rude Sulejman Filipović i sekretar Predsjedništva AVNOJ-a Rodoljub Čolaković.

Uputio je tri radiograma Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. U jednom je odredio novi pravac kretanja divizije do Sandžaka, u drugom je naredio da divizija odmah krene, a u trećem mu je saopštio da će sva naređenja dobijati neposredno od Vrhovnog štaba NOV i POJ.

19. jul Naredio je operativnim štabovima NOVJ da izvijeste s koliko i kojom vrstom artiljerijskih oruđa raspolažu i koliko im za njih municije treba i da dostave spiskove svih artiljerijskih oficira, označavajući i dužnosti na koje su raspoređeni.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije o pravcu nastupanja Operativne grupe divizija NOVJ i naredio mu da pripremi popunu za 2. srpsku proletersku brigadu, koja će se prebaciti u jugozapadnu Srbiju.

Upozorio je Izvršni odbor ZAVNOBiH-a da najmasovnijoj društveno-političkoj organizaciji ne daje naziv »Narodnooslobodilački pokret«, nego: Narodnooslobodilački front.

Naredio je da za 1. samostalnu streljačku brigadu NOVJ formiranu u SSSR uputi Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ četiri partijsko-politička rukovodioca, a Štab 2. korpusa NOVJ da uputi tri takva rukovodioca.

Oko 19. jula

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da za nastavnika Artiljerijske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ na Visu uputi Miloša Pajevića.

20. jul

Upozorio je operativne štabove NOVJ da je osnovno i glavno oružje jedinica NOVJ ono koje je njemačkog porijekla, pa za njega stvarati rezerve municije, dok je oružje koje se dobija od Saveznika dopunskog karaktera i njegovu municiju najprije trošiti.

Javio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da cijela 2. proleterska divizija dolazi na jablaničko-toplički sektor i odobrio Glavnom štabu da najveću pažnju posveti razbijanju četnika.

Preko Vojne misije NOVJ u SSSR-u uputio je poruku Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« da se hitno demantuje i komentariše netačna izjava londonskog radija od 20. jula o reorganizaciji Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Uputio je tri radiograma članu Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje Matu Jakšiću u Kairo. U jednom mu daje direktivu da negativno odgovori britanskom predstavniku koji predlaže da se iz jugoslovenskog Zbjega regrutuju djevojke za pomoćne službe pri britanskim vojnim jedinicama predviđenim da idu u Jugoslaviju, u drugom mu daje instrukcije kakav će stav zauzeti u pogledu administrativnog aparata koji se priprema za Upravu Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu, a u trećem odobrava Jakšićev rad u vezi s povratkom Zbjega u domovinu.

Obavijestio je Štab 6. korpusa NOVJ da je odobrio dolazak u Slavoniju jednom britanskom oficiru s pratiocem.

Upozorio je Štab Operativne grupe divizija NOVJ da svoje jedinice ne angažuje u borbama na sektoru Andrijevice, već da odmah počne nastupanje prema jugozapadnoj Srbiji.

21. jul.

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Srbije na važnost redovnog dostavljanja izvještaja o borbama u Srbiji i u Makedoniji.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. U jednom mu je oštro zamjerio zašto već nije uputio ranije traženo sanitetsko osoblje za bolnice NOVJ u Italiji i naredio

mu da to odmah učini, a u drugom je naredio da uputi šest radio-telegrafista koji će se preko Barija uputiti u Srbiju.

22. jul

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ dostavio je predlog Predsjedništvu AVNOJ-a da 20 proleterskih i udarnih brigada NOVJ odlikuje *Ordenom narodnog oslobođenja.*

Zatražio je od operativnih štabova NOVJ da u dnevnim operativnim izvještajima navode naziv i jačinu neprijateljske jedinice protiv koje je vođena borba.

U ime CKKPJ napisao je direktivno pismo PKKPJ za Srbiju u vezi s pripremama za sazivanje osnivačkog kongresa KP Srbije i konstituisanja najvišeg zakonodavnog i izvršnog organa narodne vlasti Srbije.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da prenosi izvještaje iz Makedonije i posreduje u uspostavljanju direktne radio-veze između Glavnog štaba NOV i PO Makedonije i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. U jednom ga upozorava da požuri s izgradnjom aerodroma, a u drugom da uputi tri radio-telegrafista na raspolaganje Vrhovnom štabu NOV i POJ.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da se potpukovnik Velimir Jakić avionom prebaci u Bari radi odlaska na liječenje u SSSR.

Naredio je štabovima 2, 3. i 12. korpusa NOVJ da se ljudstvo 7. banijske udarne divizije iz njihovih jedinica prikupi i bezbjedno uputi na Baniju.

Oko 22. jula

Zatražio je objašnjenje od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije zašto u posljednje vrijeme ne šalje operativne izvještaje.

23. jul

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da ne postoji nikakav sporazum između zapadnih saveznika i Vrhovnog štaba NOV i POJ po kojem Saveznici mogu svoje oficire slati preko Slovenije u Austriju, već za svakog pojedinca mora postojati posebna dozvola Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Obavijestio je šefa Vojne misije NOVJ u SSSSR-u general-lajtnanta Velimira Terzića koje ličnosti su opunomoćene da mogu podizati deponovani novac iz banke u Londonu, Bariju i Kairu za potrebe NOP-a Jugoslavije.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ i Štabu Operativne grupe divizija NOVJ da u najvećoj tajnosti drže odlazak Operativne grupe divizija NOVJ prema jugozapadnoj Srbiji. Slično naređenje je uputio i Štabu 3. korpusa NOVJ za divizije koje će poći prema zapadnoj Srbiji.

Uputio je dva radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom je upozorio da britanski organi nemaju pravo da sprečavaju prelijetanje iz Barija na Vis dva transportna aviona

koja je vlada SSSR-a poklonila vrhovnom komandantu NOV i POJ, a u drugom je naložio da se ranjenici iz Albanije obavezno prime i liječe u bolnicama NOVJ u Italiji.

24. jul

Uputio je dva radiograma operativnim štabovima NOVJ. U jednom je zatražio da najhitnije dostave predloge za odlikovanja boračkog i rukovodećeg sastava svojih jedinica, a u drugom nalaže da se za propagandu u inostranstvu dostavlja što više odgovarajućeg materijala.

Uputio je pet radiograma Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. U jednom odgovara Glavnom štabu da nije potrebno da njegov politički komesar dolazi po direktive na Vis i daje uputstvo o raspoređivanju nenaoružanih boraca i radnika iz Štajerske, u drugom se nije saglasio da se Zdenka Kidrič dodijeli na rad sovjetskoj obavještajnoj službi, u trećem je zabranio da se izvještaji vojnog karaktera direktno dostavljaju Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i naređuje da se šalju Vrhovnom štabu NOV i POJ, u četvrtom upozorava u kojim slučajevima se mora tražiti posebna dozvola Vrhovnog štaba NOV i POJ za savezničko bombardovanje, a u petom se ne saglašava s formiranjem nove divizije u Štajerskoj prije nego što 14. slovenačka NO divizija bude imala 5 000 boraca.

Naredio je šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću da hitno dostavi ranije tražene gumene čamce 3. korpusu NOVJ i odredio šta treba i koliko čega dostaviti na Negobuđe 1. proleterskom korpusu NOVJ.

25. jul

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da se niko osim ranjenika ne smije uputiti u inostranstvo bez odobrenja Vrhovnog štaba NOV i POJ ili NKOJ-a.

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Srbije da je u pogrešnom pravcu usmjerio svoje divizije i naredio mu da ih namevrom vrati na istočne padine Kopaonika, gdje će se osloniti na Operativnu grupu divizija NOVJ, a zatim mu je ocrtao opštu vojno-političku situaciju u ostalom dijelu Jugoslavije.

Poslao je direktivu šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću da skrene pažnju rukovodstvu Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« na neblagovremeno objavljivanje informacija Vrhovnog štaba NOV i POJ i NKOJ-a i da javi kada će se šef Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ vratiti iz Moskve.

Upozorio je komandanta Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnanta Peka Dapčevića i Štab 2. korpusa NOVJ da je oklijevanje s odlaskom Operativne grupe divizija dovelo u tešku situaciju tri divizije Glavnog štaba NOV i PO Srbije i naredio da sektor Andrijevice preuzmu crnogorske jedinice, a Operativna grupa odmah da krene na izvršenje svog zadatka u naređenom joj pravcu.

Naredio je Štabu 5. korpusa NOVJ da 11. krajišku udarnu diviziju iz srednje Bosne odmah uputi prema Srbiji, jer joj je kao smjena prispjela 21. slavonska udarna brigada.

Ukazao je Štabu 8. korpusa NOVJ na nedostatke njegovih izvještaja i radiograma.

Preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske naložio je 10. korpusu NOVJ da se popuni novim borcima s prostora Ptuja i Kozja.

Izuzeo je 12. korpus NOVJ ispod komande Štaba 3. korpusa i stavio ga pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Uputio je dva radiograma Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. U jednom mu je saopštio da su 2. i 3. lička proleterska brigada odlikovane *Ordenom narodnog oslobođenja*, a u drugom mu naređuje da zajedno s 11. krajiškom udarnom divizijom, izbjegavajući borbe, nastavi kretanje prema istočnoj Bosni, gdje ih očekuje novi zadatak.

26. jul

Naložio je načelniku Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnantu Aleksandru Rankoviću, koji se privremeno nalazio u Bariju, da se u Italiji pribavi potrebna količina materijala za izradu nacionalnih i proleterskih zastava za jedinice NOVJ koje su odlikovane ordenima.

Zatražio je od operativnih štabova NOVJ da redovno i tačno javljaju rezultate savezničkog bombardovanja i rezultate taktičkog sadejstva savezničke avijacije s jedinicama NOVJ.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije da Operativna grupa divizija NOVJ kreće u pravcu jugozapadne Srbije i da je 1. proleterska divizija zaposjela dolinu srednjeg toka Lima.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da pilote i stručno vazduhoplovno ljudstvo iz svojih jedinica uputi u sabirni centar NOVJ u Italiji.

Uputio je preko sekretara Izvršnog odbora Osvobodilne fronte Slovenije Borisa Kidriča poruku potpredsjedniku Predsjedništva AVNOJ-a Josipu Rusu da se avionom prebaci u Bari.

Obavijestio je štabove 1. proleterskog, 2. i 3. korpusa NOVJ i Štab Operativne grupe divizija NOVJ o tome koje su brigade iz njihovog sastava odlikovane *Ordenom narodoog oslobođenja* i naložio im da brigade pribave odgovarajuće zastave, a od Štaba 12. korpusa NOVJ zatražio je da predloži dvije brigade za odlikovanje sledećim ukazom.

Saopštio je Štabu Operativne grupe divizija NOVJ da se Glavni štab NOV i PO Srbije već dva dana ne javlja i da je situacija kod njega teška.

27. jul

Uputio je dva radiograma Štabu 3. korpusa NOVJ. U jednom je zamjerio zašto nije umjesto premorene 16. vojvođanske udarne divizije uputio neku drugu jedinicu za prihvat divizija koje nastupaju preko srednje Bosne, a u drugom nalaže da od Vladimira Perića iz Sarajeva potraži potpunije podatke o kretanju njemačkih jedinica i njihovim namjerama.

Dao je direktivu Štabu 12. korpusa NOVJ da 16. vojvođansku udarnu diviziju što je moguće manje zamara prilikom prihvata 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i 11. krajiške udarne divizije na rijeci Bosni.

28. jul

Primio je šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna, koji se iz Italije vratio na Vis. Maklejn ga je obavijestio da će general H. M. Vilson početkom avgusta doći iz Alžira u Kazertu, gdje bi se održao sastanak Tita i Vilsona. U vezi s tim, Tito je saopštio Maklejnu sastav svoje grupe i predvidio da početkom avgusta pođe s njom u Bari, a odatle da nastavi put za Kazertu.

Obavijestio je člana Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnanta Aleksandra Rankovića, koji se tada nalazio u Bariju, da će doći u Bari oko 1. avgusta, radi odlaska na sastanak s Vilsonom u Kazerti.

Dao je uputstvo šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću da se sovjetski vojni ljekari i ostalo sanitetsko osoblje dodijeljeno jedinicama NOVJ prebaci u Bari, gdje će im se dati dalji raspored.

Obavijestio je Štab Operativne grupe divizija NOVJ da već četiri dana nema radio-veze s Glavnim štabom NOV i PO Srbije i da je neprijatelj ovladao slobodnom teritorijom između rijeka Ibra i Zapadne Morave.

29. jul

Uputio je poruku Aleksandru Rankoviću da ga sačeka u Bariju, jer ga je zvanično predstavio kao svog zamjenika na predstojećim razgovorima s generalom Vilsonom.

Primio je šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira F. Maklejna, koji ga je obavijestio da je general H. M. Vilson uredio da se s Visa direktno ide avionom za Kazertu. U vezi s tim je Tito, umjesto Aleksandra Rankovića odredio člana Vrhovnog štaba NOV i POJ Sretena Žujovića za svog zvaničnog zamjenika na predstojećoj konferenciji s Vilsonom.

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da izvijeste koliko su potčinjene im jedinice do tada spasle savezničkih avijatičara.

Dao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o tome ko se sve može slati u Italiju bez posebne dozvole Vrhovnog štaba NOV i POJ ili NKOJ-a i uputio poruku Moši Pijade da dođe na Vis.

Preko šefa Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnanta Velimira Terzića dao je saglasnost i izrazio zadovoljstvo zbog toga što Sveslovenski komitet u Moskvi namjerava da pošalje Pavla Savića na Sveslovensku naučnu konferenciju u Sjedinjenim Američkim Državama i poručio Saviću da na toj konferenciji može istupiti s referatom o narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji.

30. jul Preko Štaba 2. korpusa NOVJ naredio je pomoćniku načelnika Vazduhoplovnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ potpukovniku Zdenku Ulepiču da hitno dođe u Bari, gdje će primiti dalje direktive.

Uputio je direktivu Štabu 3. korpusa NOVJ da izbjegava neprekidne frontalne borbe i da snabdije 12. korpus NOVJ potrebnim ratnim materijalom.

Saopštio je Štabu Operativne grupe divizija NOVJ da Anglo-američka vojna misija koja se nalazi pri Štabu 5. krajiške udarne divizije treba da ide sa Štabom Operativne grupe radi organizovanja prijema ratnog materijala.

31. jul Uputio je poruku Aleksandru Rankoviću da se u Bariju zadrži delegacija narodnooslobodilačkog pokreta Albanije, jer hoće da se s njom sastane.

U ime NKOJ-a uputio je pozdravni telegram Osnivačkoj skupštini ASNOM-a.

Zatražio je od operativnih štabova NOVJ da podnose izvještaje o količinama primljenog ratnog materijala, datumu isporuke i s koliko aviona je dostavljen.

Saopštio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da ne može biti generalnog rješenja NKOJ-a za izvlačenje stručnjaka iz NOVJ, već za svakog pojedinačno treba podnijeti predlog.

Obavijestio je Štab Operativne grupe divizija NOVJ da se Glavni štab NOV i PO Srbije s dijelom svojih snaga probija natrag ka Toplici i da se u rejonu Prištine nalazi neka koncentracija njemačkih snaga.

U svom sjedištu pećini Orlovici na brdu Humu primio je šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna i zadržao se s njim u dužem razgovoru. Tom prilikom je Maklejn uručio Titu poziv generala H. M. Vilsona u kome se za tri dana odgađao početak konferencije u Kazerti zbog toga što su svi izgledi da će se Tito nakon održane konferencije sastati s Vinstonom Čerčilom, koji se sprema u obilazak fronta u Italiji.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE

Aleksandar I Karađorđević (1888—1934), kralj Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije od 1921. do 1934, zagovornik unitarizma. Za vrijeme njegove vladavine izglasana je Obznana u Narodnoj skupštini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbijednosti i poretka u državi (decembar 1920. i avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja apsolutističku diktaturu. Ubijen 9. oktobra u Marselju — 56, 308

Aleksander Harold (Alexander Harold, 1891—1969), britanski feldmaršal. Oficir od karijere od 1911, kada je završio Imperijalni koledž odbrane. Učesnik I svjetskog rata. U II svjetskom ratu bio na značajnim vojno-komandnim dužnostima. Komandovao divizijom i korpusom u Francuskoj i kod Denkerka (1939/40), rukovodio povlačenjem britanskih trupa iz Burme (proljeće 1942). Od avgusta 1942. do kraja rata bio komandant britanskih snaga na Srednjem istoku, pomoćnik komandanta savezničkih snaga u Sjevernoj Africi i u operacijama u Italiji, komandant savezničkih snaga u Italiji i Sredozemlju. Poslije rata bio guverner Kanade, a jedno vrijeme ministar narodne odbrane Velike Britanije — 285, 307

Ambrožič Lado (1908), učitelj. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant brigade »Matija Gubec«, komandant 1. operativne zone (alpske), komandant 9. korpusa NOVJ i načelnik GŠ Slovenije. Poslije rata bio na raznim dužnostima u JRV do 1953. (kad je preveden u rezervu). Poslije je bio na raznim dužnostima u građanstvu. Napisao je šest monografija o jedinicama i operacijama NOV Slovenije. General-major u rezervi — 311.

Andonov Metodija — Čento (1903—1957). U međuratnom periodu pripadao je Udruženoj opoziciji, čiji je kandidat bio na izborima za Narodnu skupštinu 1935. i 1938. U ovom periodu više puta je zatvaran. Od ljeta 1941. do ljeta 1943. nalazio se u bugarskom zatvoru i u internaciji. Član KPJ od 1943. Oktobra 1943. prešao na slobodnu teritoriju u zapadnu Makedoniju kada je postavljen za člana GŠ NOV i PO Makedonije. Bio je predsjednik Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a, vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a, član Prezidijuma ovog tijela i predsjednik Prezidijuma ASNOM-a. Poslije rata (do 16. marta 1946) bio je poslanik Narodne skupštine FNRJ i predsjednik Narodnog sobranja Makedonije. Zbog nacionalističkih stavova isključen je iz KPJ i osuđen — 297, 308

Antunović Rista-Baja (1917), prije II svjetskog rata studirao prava na Beogradskom univerzitetu i pripadao naprednom studentskom pokretu. Član je KPJ od 1940. Iste je godine i sekretar OK SKOJ-a i član OK KPJ za Leskovac. U toku rata bio je između ostalog sekretar OK KPJ za Vranje i OK KPJ za Leskovac i komandant 21. divizije. Poslije oslobođenje bio je član CKSK Srbije, član CKSKJ, član IK CKSK Srbije, sekretar Gradskog komiteta SK za Beograd, i organizacioni sekretar CKSK Srbije. Bio je i član IV Srbije, član SIV-a i narodni poslanik Savezne skupštine u svim sazivima. Pored ovih partijskih funkcija bio je na dužnosti ministra trgovine i poljoprivrede. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 300

Apostolski Mihailo (1906), prije rata generalštabni major; učesnik NOR-a od 1941; bio član Pokrajinskog štaba za Makedoniju; zatim komandant Glavnog štaba NOV i PO Makedonije; 1945. pomoćnik načelnika Generalštaba JNA;

1946—1952. komandant Sarajevske vojne oblasti, pa načelnik Više vojne akademije JNA; predsjednik Makedonske akademije nauka i umjetnosti; član Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 35

Aranđelović Žarko (1903), prije rata je bio aktivni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao komandant artiljerijskog diviziona Triglavskog odreda Jugoslovenske vojske pao je u italijansko zarobljeništvo. Poslije kapitulacije Italije 1943. stupio u NOVJ. U NOR-u je bio na službi u Štabu Tomšičeve brigade, zatim nastavnik u Oficirskoj školi Glavnog štaba. Poslije rata bio na raznim artiljerijskim dužnostima. Penzionisan je 1964. kao pomoćnik komandanta artiljerije 5. jugoslovenske armije u činu potpukovnika JNA — 221

Atanasov Šterju Georgijev (Viktor; 1902—1967). Član BKP od 1923. Godine 1925. emigrirao u Sovjetski savez gdje je dobio više političko obrazovanje i radio u Kominterni. Za vrijeme španskog građanskog rata u Parizu organizovao prebacivanje bugarskih emigranata u internacionalne brigade, a u toku otadžbinskog rata naroda SSSR-a organizovao je partizanske odrede u Moldaviji. Septembra 1943. upućen je sa specijalnim zadatkom u štab NOVJ i radio na formiranju bugarskih partizanskih jedinica. Za vrijeme Otadžbinskog rata u Bugarskoj 1944—45. bio je pomoćnik komandanta 1. armije. Poslije rata zauzimao je visoke položaje u BNA, bio član CKBKP (1941—62) i poslanik Prve narodne skupštine. General-lajtnant i heroj socijalističkog rada — 295, 313

Babić Radomir (1909), prije II svjetskog rata studirao na Ekonomsko-komercijalnoj Visokoj školi u Zagrebu i radio kao službenik. Član SKOJ-a od 1929, a KPJ od 1933. Bio je sekretar Pokrajinskog odbora Crvene pomoći za Crnu Goru i Boku 1940. U NOR-u od 1941. kao član sekretarijata KPJ za Danilovgrad, komandant NOPO »Bijeli Pavle«, komandant Zetskog NOPO, komesar 5. proleterske (crnogorske) brigade, 3. udarne divizije, zamjenik komandanta 2. proleterske divizije, komandant Primorske operativne grupe i 5. krajiške divizije. Poslije rata bio je načelnik štaba IV armije, načelnik kabineta Josipa Broza Tita, načelnik štaba I armije, komandant korpusa u Zagrebu, načelnik Ratne škole VVA i savezni narodni poslanik. General-potpukovnik u penziji. Narodni heroj — 317

Backović Aleksa (1912—1944), pravnik. Član KPJ od 1940, a u NOR od 1941. U ratu je bio politički komesar partizanskog bataljona u Nikšićkom NOPO, komesar 2. bataljona 5. proleterske (crnogorske) brigade, politički komesar 1. i 3. brigade 8. kordunaške divizije i politički komesar divizije. Teško ranjenog ubili su ga četnici 2. juna 1944. u bolnici kod Udbine. Narodni heroj — 302

Bače Maksimilijan Maks (1914). Kao gimnazijalac uključio se u napredni radnički pokret, član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939; po padu Španske Republike bio u logoru u Francuskoj, a 1940. se vratio u zemlju. U NOR-u je bio zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant grupe NOPO Dalmacije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar u vladi FNRJ, ambasador, član CKSKH, general-potpukovnik u rezervi. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj — 341

Bajić Krsto (1920—1944), student. Član KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio politički delegat voda, komesar čete i komesar 1. bataljona 1. proleterske brigade, član Politodjela brigade i politički komesar 3. brigade 1. proleterskog korpusa. 23. avgusta 1944. teško je ranjen u borbi i nakon nekoliko dana podlegao ranama. Narodni heroj — 218

Bakarić dr Vladimir (1912—1983), pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932, član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ na Zagrebačkom sveučilištu 1935, a maja 1937. postao član Agitpropa CKKPH. Član CKKPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke

borbe; bio politički komesar GŠ Hrvatske, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. postavljen za sekretara CKKPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945—1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CKKPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CKSKJ; bio predsjednik CKSKH; član Predsjedništva CKSKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Federacije, Narodni heroj — 308, 355

Bakić Mitar (1908—1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. God. 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CKKPJ za partijsko-politički rad u jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CKKPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije 1941. Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CKSK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CK SKJ, General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 257, 308, 309, 316, 322, 330, 335, 338, 340

Belić Penezić Grozdana (Zina) (1920—1984), student. Bila je aktivna u naprednom studentskom pokretu u Beogradu. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. Bila je specijalni kurir PB CKKPJ (1941); obavljala je razne dužnosti pri VŠ; bila je član Politiodjela 2. proleterske brigade. Poslije rata bila je član CK SKOJ-a, radila u CKSKJ, Radio-Jugoslaviji i Sekretarijatu za informacije SIV-a — 30, 350

Beneš Eduard (1884—1948), čehoslovački državnik i političar; borac za oslobođenje od Austrije. Član Privremene čehoslovačke vlade 1918, ministar inostranih poslova od 1919. do 1935; jedan od tvoraca Male antante; predsjednik ČSR od 1936. do 1938. Poslije Minhenskog sporazuma emigrirao u SAD, a u septembru 1939. u London, gdje je formirao emigrantsku vladu ČSR. U Čehoslovačku se vratio 1945. u svojstvu predsjednika ČSR; 1948. podnio ostavku — 299

Biber dr Dušan (1926), naučni savjetnik u Institutu za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije rata bavio se novinarstvom, zatim radio kao naučni saradnik u IDN i ISI u Beogradu. Napisao između ostalog »Nacizam i Nemci u Jugoslaviji 1933—1941« i priredio zbornik dokumenata »Tito-Čerčil, strogo tajno« — 285, 304, 320, 344

Bićanić dr Rudolf (1905—1968), funkcioner HSS-a i »Gospodarske sloge«. Kao pripadnik URO (koja je bila pod uticajem SDS) uhapšen 1932. i osuđen na 3 godine zatvora. Godine 1937. i 1938. izdavao ilegalni bilten »Politički vjesnik«. Za vrijeme okupacije radio je u administraciji izbjegličke vlade u Londonu, odakle je upućivao apele za jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda. Poslije oslobođenja načelnik Odeljenja za spoljnu trgovinu u Ministarstvu inostranih poslova Privremene vlade DFJ odnosno vlade FNRJ, zatim profesor na zagrebačkom Pravnom fakultetu — 224

Božić Mile, podnarednik Jugoslovenske vojske. Juna 1943. postavljen je za komandanta sreza Mrkonjić-Grad, a ujedno je bio i ađutant komandanta Bosanskokrajiškog četničkog korpusa i jedan od oficira za vezu sa Nemcima — 311

Božović Luka (1918), privatni namještenik, pravnik. U NOR od 1941, a u KPJ od 1942. U ratu je bio borac u bataljonu »Bajo Pivljanin« Durmitorskog NOP odreda, sekretar Gradskog NOO u Foči, politički komesar čete u Zakmurskom bataljonu Fočanskog odreda, politički delegat voda, komesar čete i bataljona u 3. (kragujevačkom) bataljonu 1. proleterske NOU brigade, pomoćnik komesara 2. bataljona 1. jugoslovenske brigade formirane u SSSR-u. Posle oslobođenja je u organima OZN-e,

u Gardi JNA, ađutant vrhovnog komandanta, inspektor u Glavnoj inspekciji narodne odbrane i dr. General-major u penziji — 331, 332

Brajović Mihailo Bebo (1925), srednjoškolac. Član je SKOJ-a od 1941, a KPJ od 1942. U NOB od 1941. U ratu je bio komandir voda, omladinski rukovodilac bataljona i brigade u crnogorskim jedinicama, omladinski rukovodilac 2. tenkovske brigade, a potom pomoćnik komesara i komesar 2. tenkovskog bataljona 2. tenkovske brigade. Poslije rata bio je načelnik omladinskog odeljenja tenkovske armije, načelnik omladinskog odeljenja V zagrebačke vojne oblasti, instruktor i zamjenik načelnika Omladinskog odeljenja Glavne političke uprave JNA i član CK SKOJ-a, načelnik političkog odeljenja divizije, komesar puka, instruktor I odeljenja divizije, glavni i odgovorni urednik »Vojnog djela«, rezervni pukovnik JNA. Od 1965. je član CKSKCG, republički poslanik i predsjednik Kulturno-prosvetnog vijeća Skupštine CG i član Predsjedništva SR CG. Od 1978. delegat Skupštine SFRJ, predsjednik odbora za NO i zamjenik predsjednika Saveznog vijeća Skupštine SFRJ — 332

Brejvmen Sara (Sarah Braveman) — 205

Brkić Dušan (1913—1965), pravnik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar I slavonskog korpusa, član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, član Izvršnog odbora ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je bio ministar pravosuđa i potpredsjednik vlade NR Hrvatske, poslanik Narodne skupštine FNRJ (1945—1949), član i organizacioni sekretar CKKPH i član CKKPJ. Prihvatio Rezoluciju IB. Zbog neprijateljske djelatnosti je osuđen — 320

Brod Filip (Philip Broad, 1903—1966), britanski diplomata, radio u ministarstvu vanjskih poslova i u diplomatskim predstavništvima u Tokiju, Vašingtonu, Teheranu, Kairu, Bariju i Varšavi: 1943—1947. politički savjetnik kod britanskog ministra-rezidenta za Mediteran u Alžiru i Kazerti, 1951—1954. politički savjetnik savezničke vojne uprave u Trstu, zatim službenik u Ministarstvu spoljnih poslova i 1955—1960. generalni konzul u Istanbulu — 344, 345

Buljubašić Šerif (1917), student prava. Član KPJ i u NOB od 1942. U ratu je bio borac, pa intendant u 6. proleterskoj istočnobosanskoj brigadi, intendant u 16. muslimanskoj brigadi, 38. diviziji i 12. korpusu NOVJ, načelnik Ekonomskog odeljenja GŠ Vojvodine i intendant 3. armije. Poslije rata bio načelnik odeljenja u Intendantskoj upravi Generalštaba JNA, glavni i odgovorni urednik Vojno-ekonomskog glasnika, načelnik Intendantske vojne akademije i načelnik intendantskog odeljenja Vojno-pomorske oblasti u Splitu. 1960. preveden u rezervu u činu pukovnika i prelazi na rad u »Centrotekstil« gdje je bio generalni direktor — 86

Burić Savo (1915—1963). Pred II svjetski rat studirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Kao student učestvovao u naprednom studentskom pokretu. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U NOR-u je bio komandir čete u Lovćenskom bataljonu, komandant 1. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 5. crnogorske, 2. dalmatinske i 4. crnogorske brigade i 3. divizije. Poslije rata je bio na dužnosti komandanta tenkovskih i motorizovanih jedinica JNA, komandant korpusa i na štabnim dužnostima u DSNO. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 74, 310

Cvetković Dragiša (1893—1969), narodni poslanik i ministar u vladi V. Vukičevića 1928, M. Stojadinovića 1935—1939, predsjednik vlade 1939—1941. Potpisao u Beču 25. marta 1941. pakt o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Oboren, zajedno s vladom, 27. marta 1941; u emigraciji od 1944 — 344

Čerčil Randolf (Randolph Churchill; 1911—1968), sin Vinstona Čerčila, britanski novinar i tridesetih godina poslanik u parlamentu, 1940—1945. u vojnoj službi na Bliskom istoku i u Jugoslaviji — 324

Čerčil Vinston (Churchill Winston, 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio Vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar

(od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtjevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 44, 285, 291, 293, 306, 307, 325, 334, 341, 344—346, 361, 367

Čolaković Rodoljub (1900—1983), član KPJ od 1919. Pripadao organizaciji Crvena pravda, koja je 1921. u Delnicama izvršila atentat na ministra Milorada Draškovića, pa je zbog učešća u atentatu osuđen na 12 godina robije. Po izdržanoj kazni emigrirao u Beč; u Moskvi je završio MLS. Po zadacima Partije radio u Francuskoj, Čehoslovačkoj i Španiji do 1939. Na savjetovanju u Moskvi 1936. kooptiran u rukovodstvo KPJ i na toj dužnosti ostao do 1938. U NOR-u od 1941; član Glavnog štaba za Srbiju, politički komesar Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, član PK KPJ za BiH, vijećnik na Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a, vijećnik ZAVNOBiH-a, sekretar Predsjedništva AVNOJ-a. U vladi DFJ ministar, pa prvi predsjednik vlade BiH. Od 1948. bio član CKSKJ, CKSKBiH, Savezne vlade, a potom član i potpredsjednik SIV-a. Objavio više književnih i istoriografsko-publicističkih djela. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 62, 187, 301, 330, 331, 361

Čučkov Emanuel Mane (1901—1967), u međuratnom periodu bio profesor u više gradova Jugoslavije. Za vrijeme okupacije (do 1943) direktor prilepske, a zatim skopske gimnazije. Od ljeta 1943. člana ANOK Makedonije, a od jeseni iste godine član Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a. Na Prvom zasijedanju ASNOM-a izabran za potpredsjednika Prezidijuma; član AVNOJ-a i NKOJ-a. Od 1946. do 1950. poslanik Narodnog sobranja Makedonije. Profesor na Ekonomskom fakultetu u Skoplju. Odlikovan Ordenom narodnog oslobođenja Jugoslavije — 297, 308

Ćalović Mile (1913—1976), zemljoradnik. U NOR i član KPJ od 1941. U ratu je bio komandant 1. južnomoravskog NOP odreda, 2. srpske brigade, 24. divizije. Poslije rata nalazio se na dužnostima u komandi armije i Generalštabu, nastavnik u VVA JNA i načelnik Republičkog štaba teritorijalne odbrane Srbije. General-potpukovnik u penziji — 300

Ćurčić Živojin Srba (1908—1975), geometar. U napredni radnički pokret uključio se kao đak Srednjetehničke škole u Beogradu. U KPJ primljen decembra 1929. Radio je u tehnici KPJ i 1930. uhapšen zajedno sa grupom komunista Keršovani-Babović-Kocmur. Po izdržanoj kazni nastavio sa ilegalnim radom najpre u Skoplju (1934. izabran je za člana PK KPJ za Makedoniju), a posle okupacije zemlje na Kosovu. 1941. izabran je za člana SK KPJ za srez Gračanički. Do oktobra 1943. bio je sekretar istog komiteta kada odlazi za Jablanicu i kao član Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju radi na formiranju partizanskih jedinica. Juna 1944. postavljen je za komesara 24. srpske divizije. Poslije rata bio je član ObK KPJ za Kosmet, član Revizione komisije CK KP Srbije, član Predsedništva SUBNOR Srbije, potpredsednik ObO SSRN za Kosmet, poslanik Skupštine Srbije i Savezne skupštine u više saziva, član Savjeta Federacije. Kao veteranu međunarodnog radničkog pokreta dodeljena mu je posmrtno jubilarna zlatna medalja sa likom Dimitrova — 300

Dakić Radoje Brko (1911—1946), radnik. Hapšen i proganjan više puta. U radničkom pokretu od tridesetih godina, a član KPJ od 1934. Sekretar MK KPJ Beograd (1939) i organizator više akcija beogradskih radnika i studenata. U NOR-u od 1941; član i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, politički komesar 2. udarnog korpusa NOVJ. Pukovnik JA. Poslije rata sekretar Sindikata Jugoslavije. Narodni heroj — 308, 309

Dalas (Dallas), engleski radio-telegrafista, bio pri štabu 3. korpusa NOVJ — 163

Dapčević Peko (1913), student; u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član

je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom građanskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; slijedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CK SKJ. General-pukovnik JNA u penziji. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 73, 91, 114, 138, 162, 192, 237, 240, 248, 316, 319, 331, 332, 334, 338, 339, 353, 360, 364

Dedijer Vladimir (1914), novinar i publicist. Bio je dopisnik »Politike« iz republikanske Španije (1936); po povratku u zemlju sarađuje u progresivnim listovima i časopisima na liniji KPJ; član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941; član Agitprop VŠ, jedan od urednika »Borbe« u toku NOR-a i poslije oslobođenja, član Agritprop-komisije CKKPJ, direktor »Borbe«. Autor više zapaženih radova iz oblasti istorije: Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju i dr.; profesor Univerziteta; član SANU — 323

Dikin Frederik Viljem (Deakin Frederick William; 1913), istoričar, univerzitetski profesor. U toku II svjetskog rata bio na dužnosti u britanskom Ministarstvu rata; prekomandovan u Kairo u odeljenje SOE (Special Operations Executive) britanskog Glavnog štaba za Srednji istok. U VŠ NOVJ spustio se padobranom 28. maja 1943. kao šef dijela misije »Tipikal«. Po završetku rada u ovoj misiji bio je šef jugoslovenske sekcije SOE Force 266 u Bariju, a od 1945. vršio je visoku funkciju u britanskoj ambasadi u Beogradu. Ubrzo poslije rata vratio se svojoj profesiji i na kraju aktivne službe bio rektor koledža Sv. Antonija Univerziteta u Oksfordu. Objavio je nekoliko knjiga iz savremene istorije i knjigu sjećanja iz NOR-a »Bojovna planina«. Nosilac četiri jugoslovenska odlikovanja — 323

Dimitrov Georgi (1882—1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je Nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akcijama. Član CK SDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i 1. svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarskog ustanka u Bugarskoj (1923). Na III kongresu KI 1921. izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934. Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943. bio je generalni sekretar KI. Organizator Otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske — 3, 53, 294, 295, 297, 346, 349

Dimitrov Stefan Todorov (Stanke, Marek; 1889—1944), istaknuti rukovodilac BKP i međunarodnog radničkog pokreta. Bio sekretar OK BKP u Dupnici, instruktor i organizacioni sekretar CKBKP. Kao delegat BKP učestvovao na V proširenom plenumu IK KI 1925. u Moskvi, posle čega je ostao u Moskvi i predavao na KUNMZ i Međunarodnoj lenjinskoj školi. 1935. ilegalno se vratio u Bugarsku gdje je izabran za člana Politbiroa i sekretara CKBKP. Od 1937. do 1944. nalazio se u Moskvi gdje je radio u Kominterni, Zagraničnom birou i rukovodio radiostanicom »Narodni glas«. Poginuo u avionskoj nesreći kod Brjanska 26. avgusta 1944 — 295

Direktor, nadimak za rukovodioca sovjetske obavještajne službe — 231

Drenović Uroš (—1944), učitelj i rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku 1941. u rejonu Mrkonjić-Grada, ali se ubrzo odvojio od partizana i postao komandant četničkog odreda »Petar Kočić«, a zatim i komandant Bosansko-krajiškog četničkog kor-

pusa. Postao jedan od najistaknutijih četničkih vođa u Bosni. Poginuo maja 1944. kod Mrkonjić-Grada prilikom bombardovanja od strane savezničke avijacije — 311

Đerković Vojin (1914—1947), student. Na Medicinskom fakultetu u Beogradu bio je aktivista u studentskom pokretu. Član KPJ je od 1937, a u NOR od 1941. U ratu je bio član SK KPJ za Šavnik, komesar Jezero-šaranskog bataljona, komesar bataljona »Vojvoda Momčilo«, komesar 2. udarnog bataljona Durmitorskog NOP odreda, politički komesar Haubičkog diviziona VŠ, politički sekretar SK KPJ za Durmitorski srez i zamenik komesara 6. crnogorske brigade. Bio je delegat na 1. zasjedanju CASNO. Posle oslobođenja radio je u Službi državne bezbjednosti i postavljen je za pomoćnika ministra unutrašnjih poslova Crne Gore. Poginuo je 14. novembra 1947. u saobraćajnoj nesreći — 322

Đilas Milovan Điđo (1911), studirao filozofiju i prava. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK KPJ Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CKSKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. God. 1953. objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CKSKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada tri puta osuđivan. 1957. lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunista i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja — 196, 308, 310, 355

Đukić Mileta (1910—1944), poručnik Jugoslovenske vojske. U NOR i član KPJ od 1941. U ratu je bio: komandant Komskog NOP odreda, zamjenik komandanta 4. bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade, sekretar i nastavnik u Oficirskoj školi Vrhovnog štaba, načelnik štaba 5. dalmatinske brigade, 1. vojvođanske i 12. korpusa NOVJ. — 86

Đuričković Boško (1914), student. Član KPJ od 1939; bio je član OK KPJ za Podgoricu. U ratu je bio zamjenik komesara Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, zamjenik komesara GŠ za Sandžak, 4. proleterske (crnogorske) brigade, komesar 3. proleterske (sandžačke) brigade, rukovodilac Politodjela 5. crnogorske brigade i 3. divizije, komesar Primorske operativne grupe i 2. korpusa. Poslije rata bio je politički komesar armije i vojne oblasti, pomoćnik komandanta oblasti, komandant vojnog područja, načelnik Vojnoizdavačkog zavoda i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 317

Đurić Ljubodrag Ljubo (1917), učitelj. Član KPJ od 1939, a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, komandant iste brigade, i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član Savezne vlade, direktor »Službenog lista SFRJ«. General-major JNA u penziji — 298

Đurić Radoslav (1906), major Jugoslovenske vojske; bio četnički komandant do maja 1944. kada je napustio Dražu Mihailovića i pristupio NOP-u — 332

Đurović Milinko (1910), pravnik. Učesnik je naprednog studentskog pokreta i delegat na Kongresu antifašističke omladine Evrope u Parizu. Član KPJ je od 1936; bio je sekretar Rejonskog komiteta KPJ za Savski venac, a zatim i član MK KPJ za Beograd. U NOB od 1941. kao član OK KPJ za Nikšić, komesar Nikšićkog i Durmitorskog NOP odreda, član Politodjela 5. proleterske (crnogorske) brigade, rukovodilac Politodjela 2. dalmatinske brigade, rukovodilac Politodjela i komesar 2. proleterske divizije, instruktor PK KPJ za Srbiju, delegat CKKPJ na Kosmetu i pomoćnik načelnika Političkog odjeljenja JA. Poslije oslobođenja bio je zamenik načelnika Političke uprave JNA, politički komesar armijske oblasti, načelnik Vojnoizdavačkog zavoda i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 112

Džimas Andreas, predstavnik grčkog Nacionalnog komiteta i član CK K.K.E.

(Komunistička partija Grčke) — 6, 297, 308

Eliot Vilijam (Sir Villiam Elliot; 1896—1971), britanski general-pukovnik avijacije. U RAF obavljao odgovorne dužnosti kao uoči, tako i u toku II svjetskog rata; 1937. pomoćnik sekretara za vazduhoplovna pitanja u Ministarstvu za odbranu imperije; na početku rata bio u britanskom ratnom kabinetu, a zatim direktor za plan u Ministarstvu vazduhoplovstva 1942—1944. U toku 1944. pa do kraja rata bio komandant Balkanskog vazduhoplovstva (Balcan Air Force) u sastavu savezničkih vazduhoplovnih snaga na Sredozemlju. Poslije rata nalazio se na visokim funkcijama u Ministarstvu vazduhoplovstva i Ministarstvu odbrane, bio je šef Britanske vojne misije u Vašingtonu, predstavnik V. Britanije u NATO i dr. — 323, 336, 345

Felber Hans Gustav, general pješadije, njemački vojnoupravni komandant Jugoistoka i okupacioni komandant u Srbiji (1943—1944), komandant Armijske grupe »Srbija« i istovremeno vojnoupravni komandant Jugoistoka (1944), komandant 7. armije (1945) — 315, 344

Filipović Krsto (1917—1974), radnik. Član SKOJ-a od 1934, a KPJ od 1936. Bio je član URS-ovih sindikata; 1937. izabran je za sekretara Međustrukovnog sindikalnog vijeća u Peći. U NOR od 1941. kao član ObK KPJ za Kosovo i Metohiju. Od aprila 1942. do septembra 1943. interniran je u logor u Albaniji i Italiji gdje je bio sekretar partijske ćelije. Po povratku u zemlju postavljen je za političkog komesara 23. udarne divizije, a potom je bio politički komesar Operativnog štaba NOV i POJ za Kosovo i Metohiju. Poslije oslobođenja bio je povjerenik za industriju Oblasnog NOO za Kosovo i Metohiju, vijećnik III zasjedanja AVNOJ-a i poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, ministar u vladi NR Srbije, član Predsjedništva Narodne skupštine Srbije, član ObK za Kosovo i Metohiju, član CKKP Srbije i sekretar Kontrolne komisije CKSK Jugoslavije — 300

Filipović Sulejman (1896—1972). Do 1941. bio oficir Jugoslovenske vojske. Kao pukovnik domobranstva NDH sarađivao s NOP-om od 1941. Oktobra 1943. s većom grupom domobranskih oficira i vojnika stupio u NOVJ. Izabran za vijećnika II zasijedanja AVNOJ-a. Bio je član NKOJ-a, povjerenik za šume i rude i član Predsjedništva ZAVNOBiH-a. Poslije rata bio je ministar u prvoj vladi DFJ, potpredsjednik vlade i Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, član Saveznog odbora SSRNJ i Glavnog odbora SSRN BiH. General-major JNA — 62, 187, 301, 330, 361

Finderle dr Viktor (1902—1964), ljekar. Diplomirao na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1927, a 1936. specijalizirao hirurgiju i ginekologiju u Parizu, Berlinu i Pragu. Do II svjetskog rata radio kao lekar u Rijeci. Član KPJ postao 1941, a u NOB stupio poslije kapitulacije Italije. U ratu je bio, između ostalog, hirurg pri 11. korpusu NOVJ i šef saniteta pri Bazi NOVJ u Bariju. Poslije rata radio kao hirurg u Zagrebu i Rijeci. Napisao je više naučnih radova iz oblasti hirurgije — 302

Fišer Herman (Hermann Fischer), njemački general-major, komandant 181. pješadijske divizije — 314

Frol Frane (1899), pravnik. Od 1920 pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a biran za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOH-a i AVNOJ-a, član NKOJ-a, u kojem je bio povjerenik za pravosuđe; potpredsjednik JNOF-a i potpredsjednik IO HSS. Poslije rata je bio ministar pravosuđa vlade FNRJ, zastupnik Sabora Hrvatske i poslanik Savezne narodne skupštine 1945—1953, član GO SSRN Hrvatske i CO SSRNJ. Penzionisan 1957 — 179, 317, 329, 361

Georgijev v. Atanasov Šterju

Gičev Dimitar Ljubomirov (1893—1964), član Bugarskog zemljoradničkog narodnog saveza (BZNS) od 1911, a jedan od osnivača i rukovodilac »Vrabča I« BZNS od 1926—1944. Poslanik Bugarske narodne skupštine 1923—1939. Ministar za zemljoradnju i trgovinu 1931—1934. Posle prevrata 1934. pripadao desnoj buržoaskoj nefašističkoj opoziciji. U toku II svjetskog rata protivnik je Otečestvenog fronta i oružane anti-

fašističke borbe. Bio je ministar bez portfelja u posljednjoj buržoaskoj vladi zbog čega je osuđen od Narodnog suda. Posle 9. septembra 1944. nalazio se na čelu opozicione grupe BZNS, da bi na kraju ipak prišao Otečestvenom frontu — 4

Glišić Slobodan, brigadni general Jugoslovenske vojske — 304, 323

Goldšmit-Štajner Zora (1902), ljekar. Za NOP radila od 1941, a u NOR stupila 1942. Član KPJ od 1943. U ratu je bila rukovodilac bolnice VŠ, rukovodilac ešelona ranjenika u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi, šef hirurške ekipe 7. i 10. divizije i referent saniteta 1. gardijske brigade. Poslije rata radila kao hirurg u Vojnoj bolnici u Zagrebu. Sanitetski pukovnik JNA u penziji — 25

Gošnjak Ivan (1909—1980), stolar. Član KPJ od 1933. Od 1935. do 1937. bio u SSSR-u, gdje je završio Lenjinsku partijsku školu i oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvovao u španskom građanskom ratu na strani republikanske Španije u internacionalnim brigadama i imao čin kapetana. Poslije poraza republikanske Španije interniran u koncentracioni logor u Francuskoj, gdje je bio sekretar partijske organizacije jugoslovenske grupe interbrigadista. Septembra 1941. pobjegao u Pariz, a zatim, u prvoj polovini jula 1942, preko Njemačke u Jugoslaviju. U NOR-u od jula 1942. Bio je zamjenik komandanta GŠ Hrvatske, komandant 1. korpusa NOV Hrvatske, i komandant GŠ Hrvatske. Poslije rata komandant 2. armije JA, načelnik Personalne uprave JA, zamjenik ministra narodne odbrane FNRJ, državni sekretar za poslove narodne odbrane, član CKSKJ i član IKCK SKJ. Narodni heroj — 85, 309, 321, 324, 328

Gregorić dr Pavle Paja (1892—), ljekar. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CKKPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je: član vlade NR Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CKSKJ do VIII kongresa. Narodni heroj — 15, 349

Grković Radovan (1913—1974), pravnik. Kao student pristupio naprednom pokretu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komesar čete i bataljona, član Politodjela 1. krajiške brigade, komesar Pratećeg bataljona VŠ NOVJ, vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a i član Velike antifašističke skupštine Srbije. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima: bio je rukovodilac OZN-e, sekretar OK KPJ i Okružnog odbora u Čačku, ministar u vladi NR Srbije, član Izvršnog vijeća SR Srbije i član CKSKS. Više puta je biran za poslanika republičke i Savezne skupštine. Narodni heroj — 298, 301, 302

Grujić Periša (1915), potporučnik Jugoslovenske vojske. U NOB od 1941, a u KPJ od 1942. U ratu je bio komandir čete u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, komandant 1. bataljona 2. dalmatinske brigade, načelnik štaba iste brigade, načelnik štaba 2. vojvođanske brigade, 16. vojvođanske divizije, 12. korpusa, komandant 1. tenkovske brigade, komandant tenkovskih jedinica 4. armije. Poslije oslobođenja bio je načelnik Operativnog odjeljenja 1. tenkovske armije, Tenkovskog školskog centra i katedre oklopnih jedinica Centra visokih vojnih škola. General-major JNA u penziji — 86, 299, 311

Grulović Aćim Slobodan (1898—1948), privatni namještenik. U radničkom i revolucionarnom pokretu učestvovao od 1919. Član KPJ od 1920. Učesnik NOR-a od 1941. Radio na dizanju ustanka i organizovanju partizanskih jedinica u Vojvodini. Komandant GŠ NOV i PO Vojvodine. Vijećnik Prvog, Drugog i Trećeg zasijedanja AVNOJ-a. Poslije

rata predsjednik Narodne skupštine SR Srbije — 108

Hamović Rade (1916). Do II svjetskog rata poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio komandant Kalinovičkog NOPO, načelnik i komandant 10. hercegovačke brigade, načelnik štaba 29. divizije, načelnik Štaba 2. korpusa i član VŠ NOVJ. Poslije rata komandant armije, zamjenik načelnika Generalštaba JNA. Isključen iz SKJ 1968. i penzionisan u činu general-pukovnika JNA. Narodni heroj. 97, 313

Harison (Harrison), engleski kapetan, bio pri GŠ NOV i PO Vojvodine — 200

Hebrang Andrija (1899—1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MK KPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac februara 1942, a 23. septembra iste godine razmijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što se nije odmah doznalo). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CKKPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma na KPJ i socijalističku Jugoslaviju (1948) aktivno i organizovano djelovao protiv zemlje i Partije, zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo — 158, 359

Hejl Joachim, predstavnik čehoslovačkog pokreta otpora — 22, 299

Holms, engleski kapetan pri štabu 3. korpusa NOVJ — 163

Horvat Josip, metereolog pri 6. ličkoj diviziji »Nikola Tesla« — 122

Hribar Artur (1912), pješadijski oficir Jugoslovenske vojske. Saradnik NOP-a od juna 1941. U sastavu jedinica NOVJ od januara 1943. U toku rata bio je načelnik štaba 1. bataljona 3. dalmatinske brigade, načelnik štaba iste brigade, zatim 2. proleterske divizije i 3. vojvođanske brigade, komandant Oficirske škole GŠ NOV Vojvodine, načelnik GŠ NOV Vojvodine i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata bio je komandant Autokomande JA, načelnik Saobraćajnog odeljenja MNO i komandant vojnog učilišta »Petar Drapšin«. Preveden u rezervu 1947. u činu pukovnika JA. Do emigriranja iz zemlje (1957), bio direktor brodogradilišta u Splitu — 108

Idn Entoni (Anthony Eden; 1897—1977) britanski političar i državnik. Za vrijeme I svjetskog rata bio generalštabni oficir. Politička djelatnost počinje 1923, kada je na listi Konzervativne stranke izabran za člana Parlamenta, čiji je član do 1957. Veliku Britaniju predstavljao u Društvu naroda 1931. i 1935. Lord čuvar pečata 1934—1935; od 1935. do 1938. ministar inostranih poslova. Zbog svog kritičkog odnosa prema politici popuštanja koju je prema Njemačkoj vodio Čemberlen, demisionirao je, da bi se na položaj ministra inostranih poslova vratio u Čerčilovoj vladi 1940. Na tom položaju ostao je do 1945. Po treći put postao je ministar inostranih poslova 1951. Kada je Čerčil napustio predsjednički položaj on je preuzeo njegovu dužnost (1955—1957). Jedan je od glavnih izazivača suecke krize u jesen 1956, zbog čega je kasnije morao da podnese ostavku i povuče se s političke scene — 287, 291, 304, 306, 325, 334, 345, 346

Ilić Pavle Veljko (1910—1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik Štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA — 11, 140, 298, 322

Ivanov Anton (1884—1942), metalski radnik. Bio je član Bugarske radničke socijaldemokratske partije (BRSDP), sekretar sindikata metalaca, sekretar sofijskog gradskog i oblasnog komiteta KP Bugarske. Sudjelovao je u pripremama septembarskog ustanka 1923. Posle dvogodišnjeg zatočeništva napustio je zemlju. Član CKKP Bugarske postao je 1922, a sekretar CK Bugarske radničke partije (BRP) 1935—1938. Godine 1941. vratio se u zemlju i na VII plenumu

BRP bio izabran za člana Politbiroa CK. Uhapšen je u aprilu 1942. i strijeljan sa još 12 rukovodilaca BRP — 294

Jakić Velimir (1911—1946), inženjer šumarstva. Član KPJ od 1939. Član, pa sekretar SK KPJ za pjevaljski srez; član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. U NOR-u: komandant Pljevaljskog NOPO, politički komesar GŠ Sandžaka, politički komesar i komandant 3. proleterske brigade i komandant GŠ Sandžaka i dr. Umro kao pukovnik JNA. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 219, 335, 363

Jakšić Mato (1903—1983), advokat. Po završetku Pravnog fakulteta i l'Ecole libre des sciences politiques 1936. u Parizu, radi najpre kao pripravnik u Državnom savjetu u Beogradu, zatim u banskoj upravi Zetske banovine na Cetinju, a od 1936. kao advokat u Dubrovniku. Kao advokat, besplatno branio komuniste pred sudom u Dubrovniku. Oktobra 1941. postao blagajnik prvog NOO za Dubrovnik. Primljen u KPJ januara 1942. i radio na organizovanju oružanog otpora do polovine 1942. kada stupa u Pelješački NOP odred gdje ostaje do januara 1943. kada je izabran u Predsjedništvo Oblasnog NOO za Dalmaciju. Sa dalmatinskim jedinicama prošao je četvrtu i petu ofanzivu i avgusta 1943. vratio se u Dalmaciju. U međuvremenu izabran je za člana ZAVNOH-a. Marta 1944. odlazi na lečenje u Italiju, odatle u Alžir pa u Kairo gdje organizuje i vodi Vojnu misiju NOVJ. Na Srednjem istoku biran je za člana Izvršnog odbora NOF u zbijegu, predsjednika Jugoslovenskog Crvenog križa i predstavnika jugoslovenske vlade pri Unri. Poslije oslobođenja bio opunomoćeni ministar pri Ambasadi FNRJ u Parizu, poslanik FNRJ u Kanadi i Holandiji i upravnik Diplomatskog arhiva u Dubrovniku — 202—204, 224, 333, 334, 362

Janković, brigadni general Jugoslovenske vojske — 323

Janković Blažo (1913), prije II svjetskog rata završio Filozofki fakultet (matematiku) i bio službenik. Član KPJ je od 1932. Od 1938. radio u tehnici PK KPJ za Srbiju i CKKPJ. U NOR od 1941. kao komandir čete u Lovćenskom bataljonu Crnogorskog odreda, zatim u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi u kojoj je bio komandir čete 2. bataljona, zamjenik komandanta 5. bataljona, komandant 1. bataljona, zamjenik komandanta i komandant brigade, načelnik štaba 2. proleterske divizije i 17. udarne divizije. Poslije rata bio načelnik 2. uprave i pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, načelnik inženjerije JNA i načelnik Vojnoistorijskog instituta. Završio VVA i kurs operatike. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 74

Jovanić Đoko (1917), student. Član SKOJ-a od 1935, član KPJ od 1939. Zbog ilegalnog revolucionarnog rada, kao đak viših razreda gimnazije uhapšen u Subotici, osuđen na 10 mjeseci strogog zatvora i isključen iz svih srednjih škola. God. 1941. radi na organizovanju oružanog ustanka u južnoj Lici. Pod njegovim rukovodstvom 27. jula 1941. počele su oružane akcije u okolini Srba. Bio komandant partizanskih odreda za Srbiju zatim politički komesar 2. bataljona odreda »Sloboda«, komandant bataljona »Marko Orešković«, komandant 3. ličkog odreda, pomoćnik komandanta GŠ NOV i PO Hrvatske i komandant 6. proleterske divizije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K. E. Vorošilov«, a zatim vršio razne odgovorne dužnosti u Generalštabu JNA, načelnik štaba i komandant armijske oblasti i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 170

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »K. E. Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje, avgusta 1948 — 288, 325

Jovanović Blažo (1907—1976), pravnik. Član KPJ od 1924. Do II svjetskog rata

na raznim partijskim funkcijama — od sekretara partijske ćelije u Varaždinu do sekretara PK KPJ za Crnu Goru i člana CKKPJ. Jedan od organizatora oružanog ustanka u Crnoj Gori 1941. U toku NOR-a nalazio se na značajnim partijskim i vojnim dužnostima u Crnoj Gori. Bio je vijećnik CASNO-a i AVNOJ-a i delegat CKKPJ u Albaniji. Poslije rata je bio predsjednik vlade, Izvršnog vijeća i Narodne skupštine NR Crne Gore, član CK i IK CKSKJ, član Predsjedništva CK SKJ, predsjednik NFJ, član GO SUBNOR-a Jugoslavije, predsjednik Ustavnog suda Jugoslavije i poslanik Skupštine SR Crne Gore i Savezne skupštine više saziva. Narodni heroj — 186, 196, 308

Jovanović Isa (1906—1983), radnik. U radničkom pokretu od 1921, a član KPJ od 1928. Više puta hapšen i proganjan. Od 1939. do 1943. sekretar PK KPJ za BiH a od 1943. do 1945. organizacioni sekretar PK KPJ i član GŠ Vojvodine. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Skupštine Srbije, član Izvršnog vijeća, član CKSKS, član CKKPJ, član Glavnog odbora SSRN Srbije; republički i savezni poslanik itd. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 108

Jovanović Radivoje Bradonja (1918), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata bio je komandir Kolubarske čete Valjevskog NOPO, komandant Užičkog NOPO, načelnik GŠ Srbije, komandant GŠ za Srbiju i član VŠ, komandant 1. šumadijske brigade, komandant 3. srpske brigade, zamenik komandanta 2. proleterske divizije, komandant 25. divizije i komandant 14. korpusa. Poslije rata bio na školovanju u SSSR-u. Do 1959. bio na raznim dužnostima u JNA: komandant grada Beograda, zamenik komandanta Artiljerije JA, komandant grupe divizija za čišćenje četnika u Srbiji, komandant artiljerije JA, komandant korpusa, komandant Vojnog područja i načelnik štaba armijske oblasti. Po izlasku iz JNA bio je sekretar Sekretarijata za saobraćaj i veze IV Srbije. Bio je član CKSKS i republički i savezni poslanik. Iz SKJ isključen 1968. Narodni heroj — 300

Jovanović Radoš Selja (1912—1965), diplomirao na Poljoprivrednom fakultetu u Tuluzu i 1936—1939. predavao na Poljoprivrednoj školi u Prokuplju. Član KPJ postao je 1941. U danima ustanka bio je sekretar OK KPJ za Toplicu i radio na formiranju Topličkog NOP odreda. Zatim je bio član OK KPJ za Niš, pomoćnik političkog komesara 1. južnomoravskog NOPO i politički komesar 25. divizije. Bio je poslanik ASNOS-a i Trećeg zasjedanja AVNOJ-a. Poslije oslobođenja predsjednik je NOO u Prokuplju, ministar finansija u vladi NR Srbije, član CKSKS, član GO SSRNS, ambasador u Rumuniji, Grčkoj, Brazilu i Bugarskoj, pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove, republički i savezni poslanik — 300

Jovanović Vaso (1915), vazduhoplovni oficir (poručnik) vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio komandant bataljona »18. oktobar«, zamjenik komandanta 2. bataljona 1. proleterske brigade, komandant Rogatičkog NOP odreda, načelnik štaba 1. i 2. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i komandant iste divizije. Poslije rata komandant armije, načelnik štaba armijske oblasti, načelnik Ratne škole i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 183, 322

Jovičić Stevan (1913), trgovački pomoćnik i tekstilni radnik. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupio u Beogradu 1936. Član KPJ od 1939. U toku rata bio je član i sekretar RK i član MK KPJ u Beogradu, zatim prelazi na rad u Srem gdje je bio zamjenik političkog komesara Podunavskog PO i Sremskog PO. Za političkog komesara GŠ NOV Vojvodine postavljen juna 1944. Nakon oslobođenja Beograda bio član MK KPJ u Beogradu. Poslije rata bio je član OK KPS i sekretar MK KPS u Nišu, član PK KPS za Vojvodinu i sekretar OK KPS za Srem, sekretar Kontrolne komisije CKKPS i član Komisije za selo CKKPJ. Biran je za narodnog poslanika Narodne skupštine FNRJ. Prihvatio Rezoluciju IB — 108

Jović Radoslav Rade (1921). Prije rata pitomac-narednik Vazduhoplovne vojne akademije JV. Pobjegao iz njemačkog zarobljeništva i stupio u NOR 1942. Iste

godine postao član KPJ. Bio komandant 2. vojvođanske brigade, 36. divizije, načelnik štaba 12. korpusa. Poslije rata bio načelnik štaba armije i korpusa, komandant Pješadijske oficirske škole, komandant vazduhoplovne divizije, načelnik štaba komande RV i PVO i inspektor za RV i PVO u Glavnoj inspekciji JNA. Završio Višu vojnu vazduhoplovnu akademiju. General-potpukovnik avijacije JNA — 86, 299

Kajfeš Draginja (1912—1944). Prije II svjetskog rata radila kao profesor francuskog jezika u Resnu (Makedonija), Ivanić—gradu i Zagrebu. Saradnik NOP-a od 1941, a u NOVJ od 1943. U leto 1944. odlazi na oporavak sa grupom ranjenika i djece u Italiju gdje je bila predavač na kursevima. Po povratku iz Barija poginula u avionskoj nesreći kod Topuskog — 324

Kajfeš dr Josip (1919—1944), ljekar. Prije rata radio u Zakladnoj bolnici u Zagrebu koja danas nosi njegovo ime. Od prvih dana okupacije aktivan u NOP-u, a u leto 1943. stupa u NOVJ. Poginuo je kao vojni lekar-hirurg pri likom četničkog napada na bolnicu teških ranjenika u selu Krčana kod Donjeg Lapca — 33, 302

Kardelj Edvard Bevc (1910—1979), revolucionarnom pokretu prišao kao đak učiteljske škole, član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao 2 godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u, poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CKKPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CKKPJ. Od tada do smrti kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkih funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj — 37, 286, 301, 323, 355

Kartej Gaj (Guy L. Carter; 1899—1944), britanski vazduhoplovni komodor. Učestvovao u I svjetskom ratu u sastavu 41. eskadrile britanskog ekspedicionog korpusa. 1941. radio, kao stariji štapski oficir, na obuci pilota. Između 1942. i 1944. ratovao na Mediteranu, zatim Iraku u svojstvu komandanta eskadrile. 19. aprila imenovan je u Glavni štab savezničkih vazduhoplovnih snaga na Mediteranu za oficira za vezu sa štabovima NOV i POJ — 324

Kavčič Stane (1919), član KPJ od 1941. U NOB-u bio sekretar Okružnog komiteta KP Vrhnika, sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Sloveniju, član CK SKOJ-a i predsjednik USAOJ-a, član SNOS-a i AVNOJ-a. Poslije rata bio organizacioni sekretar CKKPSI, potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NRSI, predsjednik Republičkog vijeća Saveza sindikata Slovenije i predsjednik Izvršnog vijeća SR Slovenije, u svim sazivima bio poslanik Republičke skupštine i dvaput poslanik Savezne skupštine. Bio je član CK (i član IK) CKSK Slovenije, CK SKJ i Predsjedništva SKJ (izabran 1964). Godine 1971. oslobođen političkih funkcija i penzionisan — 301

Kecmanović dr Vojislav Đedo (1881—1953), ljekar i politički radnik. U balkanskom ratu (1912) bio dobrovoljac. Za vrijeme I svjetskog rata suđen u banjalučkom procesu (1916), a potom bio u zatvoru u Zenici. Od 1918. ljekar u Sarajevu i Bijeljini gdje se istakao i kao kulturno-prosvjetni radnik. Učesnik NOP-a od 1941. Bio član Predsjedništva AVNOJ-a, vijećnik i predsjednik ZAVNOBiH. Poslije rata predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 17, 349

Kidrič Boris (Peter, 1912—1953). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacije KPJ u Sloveniji; član PK KP Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CK SKOJ-a. Od 1935. do 1939. živeo u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u je

prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a, član Politbiroa CKSKSI; vijećnik AVNOJ-a decembra 1942. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije, pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IK CKSKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelj njenog ekonomskog sistema. Narodni heroj — 16, 127, 231, 250, 349, 365

Kidrič Zdenka Marjeta (1909) politički radnik, član KPJ od 1930; rukovodilac CP za Sloveniju. Zbog progona prešla u emigraciju (Moskva, Beč, Prag, Pariz), gdje je obavljala razne partijske zadatke. U Sloveniji se vraća 1939. te postaje član, a potom i sekretar OK KP Slovenije za Ljubljanu. Od 1941. do 1943. s kratkim prekidom rukovodi Centralnom komisijom VOS-a, a kasnije radi u kadrovskom odjeljenju CKKPSI. Poslije oslobođenja na raznim partijskim dužnostima — 231, 364

Klišanić Vjekoslav (1897—1980), do II svjetskog rata generalštabni potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Poslije aprilskog rata pristupio vojnim snagama NDH. U jesen 1941. u činu domobranskog potpukovnika bio načelnik Štaba 6. pješadijske divizije kopnene vojske NDH, a 1942. načelnik Štaba 1. korpusa. Zarobljen 29. maja 1943. od boraca Banijskog NOPO između Gline i Topuskog. Pristupio NOP-u. Od tada do kraja NOR-a bio na dužnosti u GŠ Hrvatske i VŠ NOVJ. Poslije rata bio u Generalštabu JA, Upravi pješadije DSNO i načelnik Katedre geografije VVA JNA. General-major JNA u penziji — 298

Koča v. Popović Koča

Kopinič Josip, (*Vokšin*; 1914). Član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan 1934, emigrirao najpre u Beč, pa u SSSR, gdje je pohađao KUNMZ; 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju. Od početka 1938. na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu, a od sredine 1938, ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslaviju da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama iz susjednih zemalja; tu dužnost obavljao do 1944. Poslije oslobođenja bio direktor »Uljanika« u Puli i »Litostroja« u Ljubljani — 301

Korać Veljko (1914). Filozofiju završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Studije nastavio u Pragu, a doktorirao (1952) na Univerzitetu u Beogradu. Od đačkih dana u naprednom pokretu, više puta hapšen; 1932. optužen pred Sudom za zaštitu države. U NOB je stupio 1941. Poslije rata najpre pomoćnik ministra informacija, a zatim potpredsednik Radio komiteta Savezne vlade. Više puta u diplomatskim misijama (Engleskoj, Francuskoj, Belgiji). Od 1950. profesor filozofije na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Organizovao sređivanje lične ostavštine Nikole Tesle i uspostavljanje Muzeja »Nikola Tesla« u Beogradu. Objavio više studija, rasprava i članaka iz filozofije, sociologije i filozofske antropologije: »Marks i savremena sociologija«, »Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva«, »Istorija filozofije« i dr. — 123, 318

Kornjejev Nikolaj Vasiljevič (1900—1976), učesnik građanskog rata. U Crvenoj armiji od 1918. od kada je i član KPSS. Između dva rata nalazio se na raznim komandnim i štabnim dužnostima, a od 1934. je načelnik štaba streljačke divizije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio je načelnik štaba niza armija. Od 1944—1945. načelnik Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poslije rata do penzionisanja predavač u vojnim školama Sovjetske armije do 1950. General-lajtnant Sovjetske armije je od 1943 — 3, 53, 224, 239, 297, 303, 306, 338, 346

Krajačić Ivan Stevo (1906—), radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MK KPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po

povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941: bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CKKPH (1944). Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 24, 71, 156, 298, 320, 326, 345, 350, 353, 355

Krajger Boris (1914—1967), student. Član KPJ od 1934. Osuđivan kao komunist i do maja 1937. tri i po godine bio na robiji. Bio član Centralne omladinske komisije odnosno CK SKOJ-a, član OK KPJ za Ljubljanu. U NOR-u od 1941: organizacioni sekretar CKKPSI, politički komesar GŠ NOV i PO Slovenije, sekretar OK KPSI za Slovenačko primorje, vijećnik AVNOJ-a i član SNOS-a. Poslije 1945. bio, između ostalog, ministar i predsjednik IV SR SI i potpredsjednik SIV, član IK CKSKSI i član CKKPJ. Narodni heroj — 230, 334

Krivokapić Drago, vazduhoplovni oficir Jugoslovenske vojske. U ratu je bio, između ostalog, u Vazduhoplovnoj grupi pri štabu II udarnog korpusa. Poslije oslobođenja radio najpre u Ratnom vazduhoplovstvu, a zatim u Upravi civilnog vazduhoplovstva — 174

Krupić Husein, artiljerijski oficir Jugoslovenske vojske. U domobranstvu NDH bio do oktobra 1943. kada je sa većom grupom domobranskih oficira i podoficira na čelu sa Sulejmanom Filipovićem prišao NOVJ. Posebno se istakao u odbrani tek oslobođene Tuzle koju su ugrozile njemačke i kvislinške jedinice. Najpre je bio pri Štabu 17. NOU divizije, zatim načelnik štaba 38. divizije i nastavnik Artiljerijske škole VŠ NOV i POJ — 172, 328

Kržišnik dr Anton (1890—1973). Pravni fakultet sa doktoratom završio u Pragu. U I svetskom ratu bio je dobrovoljac u srpskoj vojsci, a posle 1918. radio je kao sudija Upravnog suda u Sarajevu i Celju. U NOB od 1941. najpre kao partijski funkcioner, a zatim bio predsednik Višeg vojnog suda pri GŠ NOV i POS. Bio je član SNOS, AVNOJ-a i NKOJ-a (poverenik za socijalnu politiku). Posle oslobođenja bio je ministar za socijalnu politiku i potpredsednik Narodne skupštine Slovenije do 1953. kada je penzionisan. Bavio se naučnim i pedagoškim radom na području javne uprave i socijalne politike — 181, 317, 361

Kupi Abaz, prije II svjetskog rata saradnik albanskog kralja Ahmeda Zogua. Bio je šef organizacije »Legalitet« koja se zalagala za monarhiju i povratak Ahmeda Zogua na presto, koji je posle aprilskog rata 1939. živeo u emigraciji u Londonu. Sarađivao s okupatorom i domaćim izdajnicima, a jedno vrijeme i s NOP-om Albanije. Poslije oslobođenja Albanije emigrirao i djelovao protiv narodne vlasti — 297

Kveder Dušan Tomaž (1915—1966), student tehnike i prava. Član KPJ od 1933; bio je član MK KPJ u Ptuju i član PK SKOJ-a za Sloveniju. Učesnik je španskog građanskog rata od 1937—1939. Od 1939—1941. nalazio se u koncentracionim logorima u Francuskoj i u zatvoru u Nemačkoj. U ratu je bio politički komesar Štajerskog bataljona, Štajerskog NOPO, 2. grupe NOP odreda za Štajersku, načelnik GŠ NOV i PO Slovenije, politički komesar Alpske operativne zone i 9. korpusa, pomoćnik načelnika VŠ NOV i POJ i komandant GŠ Slovenije. Poslije rata do 1955. nalazio se na odgovornim dužnostima u JNA, a zatim prelazi u diplomatsku službu. Biran je za člana CKSK Slovenije i CKSKJ i poslanika Savezne narodne skupštine u više saziva. Narodni heroj — 18, 299, 311, 354

Lalić Mihailo (1914), književnik. Prije II svjetskog rata studirao prava u Beogradu i pripadao revolucionarnom radničkom pokretu. Član SKOJ-a od 1935, a KPJ od 1936; bio je član MK KPJ za Berane i Andrijevicu. U NOB od 1941. Godine 1943. zarobljen i interniran u Grčku. Iste godine pobegao iz logora u Solunu i pridružio se grčkim partizanima gdje je bio politički komesar bataljona sastavljenog od jugoslovenskih dobrovoljaca. Decembra 1944. vratio se u zemlju i radio kao novinar u Tanjugu i »Borbi«, a zatim kao urednik u »Nolitu«. U svojim romanima: »Lelejska Gora«, »Ratna sreća«, »Zatočenici« itd., dao je snažne slike iz NOB u Crnoj

Gori. Dobitnik je više nagrada. Član je SANU, CANU i Savjeta Federacije — 196

Later, britanski general — 333

Laušević Drago (1920), pilot-podnarednik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB stupio 1943, a član KPJ postao je 1944. U ratu je bio borac u Durmitorskom NOP odredu i vazduhoplovnoj grupi pri štabu II udarnog korpusa. U julu 1944. upućen je na obuku i školovanje najpre u Bari, a zatim u SSSR gdje se nalazio u sastavu 554. jurišnog puka, formiranog 2. marta 1945. Posle oslobođenja nalazio se na odgovornim dužnostima u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu. 1949. preveden u rezervu u činu kapetana-pilota i radio u JAT-u — 174

Lazarević Božo S. (1909), vazduhoplovni oficir Jugoslovenske vojske. U KPJ primljen 1939. Bio je član prve i jedine oficirske ćelije KPJ u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR od 1941. U ratu je bio komandant bataljona, komandant Zetskog NOP odreda, načelnik štaba 3. udarne divizije, komandant oficirskog kursa 2. udarnog korpusa, član Vojne misije NOVJ u Velikoj Britaniji sa sedištem u Kairu pri komandi za Srednji istok, zamenik komandanta vazduhoplovstva, komandant 42. jurišne vazduhoplovne divizije i komandant Grupe vazduhoplovnih divizija. Posle oslobođenja bio je na najvišim komandnim i štapskim dužnostima u ratnom vazduhoplovstvu JNA. Završio je Višu vojnu akademiju »K. E. Vorošilov« u SSSR. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 329

Lekić Danilo (1913), diplomirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju. U napredni radnički pokret uključio se kao student; član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu bio zamjenik komandanta Baze interbrigada, politički komesar čete i bataljona i vršilac dužnosti političkog komesara 15. brigade. Ima vidnu ulogu u političko-partijskom radu među Jugoslovenima u koncentracionim logorima u Francuskoj. U NOR-u politički komesar Mačvanskog NOPO, komandant 1. proleterske brigade, komandant 16. (vojvođanske) divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, glavni inspektor JNA, pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, predsjednik komisije Predsjedništva CKSKJ za narodnu odbranu i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 21, 77, 312, 327, 340, 343

Lekić Nikola (1919), student. Pripadao naprednom studentskom pokretu Beogradskog univerziteta. U NOB je od 1941, a u KPJ od 1942. U ratu je bio borac Mileševske partizanske čete, komesar čete u 3. proleterskoj (sandžačkoj) brigadi, zamjenik obavještajnog oficira u 1. proleterskoj brigadi, šef obavještajnog centra 16. vojvođanske divizije, šef obavještajnog odsjeka štaba i opunomoćenik Ozne 12. korpusa, i pomoćnik šefa odsjeka Ozne 3. armije. Poslije rata bio je komandant vazduhoplovnog puka, divizije i korpusa i načelnik avijacije u komandi Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane. Završio je Višu vojnu vazduhoplovnu akademiju i Kurs operatike JNA. General-potpukovnik avijacije u penziji — 86, 271

Lončarević Đuro (1920), studirao matematiku. U napredni radnički pokret uključio se kao gimnazijalac. Član SKOJ-a postao je kao đak, a član KPJ 1939. Aktivist Beogradskog univerziteta. U NOR-u od 1941. Bio član Sreskog komiteta KPJ Andrijevica, politički komesar bataljona Komskog odreda, pomoćnik političkog komesara 2. bataljona 1. proleterske brigade, pomoćnik političkog komesara 3. proleterske (krajiške) brigade, politički komesar 14. korpusa NOVJ (u završnim operacijama za oslobođenje Srbije). Poslije rata politički komesar armije, načelnik Uprave za moralno-političko vaspitanje, komandant armije, načelnik Centra visokih vojnih škola JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 195, 331, 332

Lozić Miodrag (1898—1983), prije rata aktivni vazduhoplovni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik u puču od 27. marta 1941, bio je načelnik Štaba Kraljevskog ratnog vazduhoplovstva. Izbjegao je na Srednji istok, pa je jedno vrijeme vršio funkciju načelnika Vrhovne komande u emigraciji a zatim je određen za vojnog izaslanika kraljevske jugoslovenske vlade u Sovjetskom Savezu, gdje

se u martu 1944. deklarisao za narodnooslobodilački pokret zajedno s jugovenskim ambasadorom Stanojem Simićem. Zatim je bio načelnik Vazduhoplovnog odjeljenja Glavnog štaba Srbije, pa načelnik štaba Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije rata bio pomoćnik šefa Vojne misije u Njemačkoj. Solidarisao se s Rezolucijom Informibiroa i lišen čina pukovnika JA — 332

Ljotić Dimitrije (1891—1945). Osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret »Zbor«, obrazovane 1935. Od pristalica »Zbora«, organizovao je u vrijeme okupacije vojne formacije pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus), koje su bile u službi okupatora i borile se protiv partizana. Poginuo (23. aprila 1945.) u automobilskom udesu u Slovenačkom primorju. Ratni zločinac — 315, 335

Maček dr Vladimir Vlatko (1879—1964), pravnik i političar; predsjednik HSS. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živo u Parizu, a poslije u SAD — 344

Magovac Božidar (1897), publicist. Pripadnik Hrvatske seljačke stranke; bio je član Glavnog odbora ove stranke i narodni poslanik u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije. Promjenom politike dijela HSS prema NOP-u poslije septembra 1943. počeo da sarađuje s NOP-om. Biran je za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOH-a, vijećnika AVNOJ-a i člana NKOJ-a; bio je i član IO HSS-a. Zbog opozicionog stava prema poretku u Jugoslaviji osuđen na zatvor. Umro na izdržavanju kazne — 80, 158, 311, 315, 325, 353

Maklejn Ficroj (Fizroy Maklean; 1911), diplomata, političar i brigadir. Školovao se u Eston-koledžu, a studije završio na Univerzitetu u Kembridžu. Do II svjetskog rata bio sekretar britanskih ambasada u Parizu i Moskvi. Po izbijanju II svjetskog rata napušta diplomatsku službu i prijavljuje se u vojnu jedinicu. Kao komandos učestvuje u mnogim akcijama na Bliskom istoku i Grčkoj. Najpre šef savezničke, a 1944. britanske vojne misije pri VŠ NOV i POJ. U ovoj misiji ostao je od 17. IX 1943. do 13. III 1945. Poslije rata objavio je memoare koji su u Jugoslaviji prevedeni 1953. pod naslovom »Zlatni drum, pijesak Orijenta, rat na Balkanu«, fotomonografiju o Titu — 44, 285—290, 304, 308, 315, 325, 326, 341, 344, 345, 355, 356, 361, 366, 367

Makmilan Harold (Harold Macmillan; 1894), engleski političar. Od 1921. radio u porodičnom preduzeću, a kasnije ušao u politiku i parlament kao mladi konzervativac s idejama o socijalnim reformama. Bio je protiv ustupaka Hitleru. Od 1942. do 1945. bio ministar rezident za Mediteran. Postao član vlade 1945. Od 1951. do 1963. bio je predsjednik britanske vlade — 344, 345

Mandić Gligorije Gligo (1912). Završio Mašinsku mornaričku školu. Kao mladi podoficir pristupio radničkom pokretu i primljen u KPJ 1935. Uhapšen zbog revolucionarne djelatnosti i bio u zatvoru 18 mjeseci. Otpušten iz vojske i radio u Beogradu kao mašinski radnik; bio sekretar Saveza mašinstva Jugoslavije. U vrijeme pripreme ustanka bio član MK KPJ Herceg-Novi. U NOR od 1941: komesar čete, zamjenik komandanta Orjenskog bataljona, komandant udarnog bataljona, komandant Komskog NOPO, komandant 2. bataljona 5. proleterske brigade, komandant 1. dalmatinske brigade, komandant 17. divizije i 12. korpusa. Poslije rata komandant 4. armije, KNOJ-a, i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 73, 83, 92, 94, 114, 316

Marek v. Dimitrov Stefan Todorov

Markadam, v. Mek Adam

Marko v. Ranković Aleksandar

Marković Blažo F. (1920), student. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1940.; bio je sekretar opštinskog rukovodstva SKOJ-a i član Biroa ćelija KPJ u opštini Piperi. U ratu je bio sekretar Opštin-

skog komiteta KPJ za Pipere, komesar bataljona Zetskog NOP odreda, pomoćnik komesara 6. crnogorske brigade i pomoćnik političkog komesara 52. (kosmetske) divizije. Poslije oslobođenja bio je politički komesar 2. tenkovske divizije, direktor fabrike »Ikarus« i »Soko«, načelnik u Političkoj upravi 3. vojne oblasti, direktor Instituta za raketnu tehniku, načelnik Vojne kontrole u SSNO. General-major u penziji — 142, 322

Marković Momčilo Moma (1912), član KPJ od 1933. Do rata član UK KPJ Beogradskog univerziteta, član OK KPJ u Beogradu i Kragujevcu i član PK KPJ za Srbiju i rukovodilac Vojne komisije PKKPJ za Srbiju. U toku NOR-a bio član PKKPJ za Srbiju, politički komesar GŠ NOV Srbije, vijećnik Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a, delegat i poslanik ASNOS-a. Poslije rata nalazio se na državnim i partijskim dužnostima. Biran je za člana CKKPJ(SKJ) od V do VIII kongresa i za republičkog i saveznog poslanika. Narodni heroj — 298, 335

Marušič dr Drago (1884—1964), pravnik i advokat. Bio je sekretar Slovenačke nacionalne stranke za Gorišku. U I svjetskom ratu pobjegao je iz austrijske vojske i kao dobrovoljac prešao u Srbiju 1915. Bio je član Jugoslovenskog odbora, a 1917. osnovao je u SAD Slovenački nacionalni savez. Poslije I svjetskog rata, pored ostalog, bio je ban Dravske banovine, ministar u Jevtićevoj vladi i dr. Za vrijeme II svjetskog rata pristupio je NOP-u i bio član Vrhovnog plenuma Osvobodilne fronte slovenačkog naroda. Uhapsili su ga Italijani 1942. i internirali. Poslije kapitulacije Italije prešao je na slobodnu teritoriju početkom 1944. Po zaključenju Viškog sporazuma Tito-Šubašić bio je ministar u Šubašićevoj vladi. Biran je za člana AVNOJ-a. Poslije rata je ministar PTT u vladi DFJ, savezni poslanik i član Glavnog odbora SSRN Slovenije — 44, 50, 80, 116, 134, 135, 308, 311, 315, 317, 319, 323, 346, 351, 353, 357, 358

Mehmedbašić Sulejman (1923) gimnazijalac. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata bio je sekretar i član MK i OK SKOJ-a za Mostar i Hercegovinu i MK KPJ za Mostar. Delegat Hercegovine na 1. kongresu USAOJ-a, omladinski i partijski rukovodilac u Ramskom odredu, 1. krajiškoj, 1. južnomoravskoj, 3. srpskoj brigadi, 2. proleterskoj diviziji i 1. tenkovskoj brigadi NOVJ u SSSR-u. Poslije rata na službi u JNA i u Višoj partijskoj školi »Đuro Đaković« — 196, 332

Mek Adam (Mc Adam), od 20. jula 1944. nalazio se pri štabu 9. korpusa NOVJ — 205

Meksvel Endru (Andrew Bernard Constable Maxwell; 1906), major, pripadnik škotske garde. Marta 1941. stigao na Srednji Istok i radio u Višoj generalštabnoj školi kao načelnik personalnog odeljenja, pre nego što se februara 1942. pridružio svojoj jedinici u zapadnoj pustinji. Zatim prekomandovan u britanski glavni štab na Srednjem Istoku, odeljenje SOE, Force 133. U februaru 1944. spustio se padobranom u Jugoslaviju da bi se pridržuio Maklejnovoj misiji. U decembru 1944. bio je drugi čovek po rangu u Maklejnovoj misiji u Beogradu — 83

Meksvel Endru (Andrew Maxwell), šef Anglo-američke vojne misije pri štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ — 83

Mićunović Veljko (1916—1982), student prava. Naprednom omladinskom pokretu pristupio kao srednjoškolac, a član KPJ je od 1934. Istaknuti aktivist studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. Član je Univerzitetskog komiteta KPJ i predstavnik Narodnih studenata u Odboru ujedinjene studentske omladine i instruktor MK KPJ za Beograd. U NOR od 1941. kao sekretar SK KPJ za Kotor, komesar Lovćenskog NOPO i član OK KPJ za Cetinje, član PK KPJ za Crnu Goru, rukovodilac Politodjela 2. proleterske brigade, načelnik Ozne za Crnu Goru i načelnik Ozne u Beogradu. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova vlade Crne Gore i ambasador u Moskvi i Vašingtonu, predsjednik Odbora za spoljnu politiku Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ, član CKSKJ i dr. Član Savjeta Federacije. Napisao memoarsko delo »Moskovske godine 1956—1958«. Narodni heroj — 322

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), vođa četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku nekih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik Štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unaprijeđen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt — 44, 55, 56, 213, 304, 307, 315, 325, 326, 332, 340, 344, 351, 355

Milentije v. Popović Milentije

Milivojević Milan (1922—1944), krojač. Još u godinama pre okupacije, kao krojački kalfa upoznao se sa idejama naprednog radničkog pokreta. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije svoju aktivnost nastavio je širenjem revolucionarnih i slobodarskih ideja NOP-a među mladim gostivarskim zanatlijama. 1942. primljen je za člana KPJ. U proleće 1944. stupio je u partizane. U borbama protiv fašističkog okupatora pokazao je veliku hrabrost i požrtvovanost. Poginuo je jula 1944. u Mavrovu — 132, 319

Milosavljević Milosav (1911—), zanatlija. Član KPJ od 1934. Bio je član MK KPJ u Čačku, sekretar OK KPJ užičkog, a zatim valjevskog okruga. U NOR-u od 1941: politički komesar Valjevskog, Rogatičkog, Drinskog i Sjevernohercegovačkog NOPO i 2. proleterske divizije, a vršio je i dužnost političkog komesara GŠ NOV i PO Srbije i dr. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata obavljao odgovorne dužnosti u CKSKS, Sindikatu Srbije i Vojvodine. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 302

Milutinović Ivan Milutin (1901—1944), pravnik. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. Više puta osuđivan na robiju (ukupno 8 godina i 6 mjeseci). Tokom 1940. postao član CKKPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u od 1941: član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CKKPJ u Crnoj Gori, organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj — 68, 224, 275, 301, 308, 343, 353

Milutinović Mašan (1915—1985). Do II svjetskog rata bio zemljoradnik. Član KPJ od 1936. U ratu je najprije bio komandir grupe kurira PKKPJ za Crnu Goru, a u pljevaljskoj bici bio je zastavnik Odreda. Na dan formiranja 1. proleterske brigade bio je politički delegat voda, a potom komesar čete i komesar 2. bataljona. Od avgusta 1944. do kraja rata bio je pomoćnik komesara artiljerijskog diviziona Prve brigade NOVJ u Sovjetskom Savezu i pomoćnik komesara ove brigade. Poslije rata na službi u JA inspektor za kadrove Političkog odjeljenja Štaba I armije i komesar III sandžačke brigade. 1946. prešao u Upravu državne bezbjednosti za Jugoslaviju, a zatim u Upravu državne bezbjednosti za Crnu Goru gdje je bio šef odsjeka, načelnik Uprave za opšte poslove i načelnik IV odjeljenja — 331, 332

Miljovski Kiril Kiro (1912—1983). Prije II svjetskog rata završio veterinu u Zagrebu, gdje je 1934. postao član SKOJ-a, a 1935. član KPJ. Službovao u Beogradu, Skoplju i Požarevcu. Jula 1941. došao u Bitolj i uključio se u rad partijske organizacije zbog čega je 1942. uhapšen. Januara 1944. prešao na oslobođenu teritoriju: bio je član Agritpropa CKKPM i Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a, i član Prezidijuma ASNOM-a. Avgusta 1944. postao je kandidat za člana CKKPM a član na

1. kongresu 1947. Krajem septembra 1944. došao u Sofiju u svojstvu delegata GŠ NOV i POJ za Makedoniju i CK KPM, a 1945. član je Vojne misije DFJ u Bugarskoj. Poslije rata bio javni tužilac NRM, predsjednik Planske komisije NRM, profesor i rektor univerziteta u Skoplju i ambasador SFRJ u Danskoj i Bugarskoj. Objavio je više naučnih radova iz ekonomske teorije. Član je MANU — 346

Mitar v. Bakić Mitar

Mitrović Savo — Mali (1914), zemljoradnik. Član SKOJ-a i KPJ od 1935. Godine 1936. osuđen na 12 godina robije zbog pogibije žandarma u sukobu sa komunistima. Uoči rata bio je član SK SKOJ-a, a potom i član SK KPJ za Berane. Bio je takođe i član Sekcije kontraobavještajne službe u prvom NOO formiranom 21. jula 1941. Početkom 1942. upućen je na partijsko-politički rad u neprijateljskoj pozadini. Od maja 1943. do kraja 1945. bio je na slijedećim dužnostima: zamjenik komesara Beransko-Andrijevičkog partizanskog bataljona, zamjenik komesara 4. bataljona 4. (crnogorske) brigade, zamjenik komesara 10. hercegovačke brigade i istovremeno sekretar divizijskog komiteta Partije 29. divizije, pomoćnik p. komesara (sekretar divizijskog partijskog komiteta) 45. srpske divizije i načelnik organizaciono-instruktorskog odeljenja 1. tenkovske armije. Sa ove dužnosti prelazi na rad u OZN-u za Jugoslaviju, a zatim u UDB-u Ministarstva unutrašnjih poslova gdje je bio načelnik odeljenja i viši savetnik — 186

Mitrović Mitra (1912), završila Filozofski fakultet u Beogradu. Član KPJ od 1933; član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u od 1941: član Politodjela 1. proleterske brigade, član redakcije »Borbe«, član Centralnog odbora AFŽ-a, vijećnik AVNOJ-a i dr. Poslije rata ministar u vladi Srbije; direktor Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja i dr. Bila član CKSKS i CKSKJ — 30, 350

Mitrović Stefan (1909), publicista. Član KPJ od 1931. Na 4. zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK SKOJ-a. Zbog revolucionarne djelatnosti više puta zatvaran, a 1937. osuđen je na 3 godine robije. U NOR od 1941. U ratu je bio rukovodilac Agitpropa OK KPJ za Bosansku krajinu, rukovodilac politodjela 8. grigade 7. banijske divizije, politički komesar 16. i 36. vojvođanske divizije, 12. korpusa NOVJ, načelnik Propagandnog odjeljenja VŠ i pomoćnik načelnika Političkog odjeljenja JA. Poslije rata radio u Upravi za propagandu i agitaciju CKKPJ. Prihvatio Rezoluciju Informbiroa 1948. godine — 21, 312

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbiroa RKP(b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od tada do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CKKPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade. Kasnije odlukom PB CKKPSS isključen iz Partije — 55, 295, 297, 352

Momčilović Ljubomir (1920), prije rata završio dva semestra Više ekonomske škole. U NOR-u je od avgusta 1941; bio je zamjenik političkog komesara 1. vojvođanske brigade, politički komesar 36. divizije, politički komesar Glavnog štaba Vojvodine, Vazduhoplovne divizije i Vazduhoplovne grupe divizija NOVJ. U rezervu je preveden 1945. Biran je za poslanika Vijeća naroda Savezne skupštine SFRJ, poslanika Narodne skupštine NR Srbije, zatim je bio potpredsjednik Planske komisije NR Srbije, član PKKP Srbije i kandidat za člana CKKP Srbije. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa 1950; lišen je čina potpukovnika JA — 86, 299

Morača Milutin (1914), prije II svjetskog rata završio Pravni fakultet. Učestvuje u radu naprednog studentskog udruženja »Svetlost« i napredne kulturne zadruge vojvođanskih naseljenika »Preporod«. Član KPJ od 1936. Od juna 1941. učestvuje u pripremama ustanka u okolini Drvara. U ratu je bio: član

Štaba gerilskih odreda za Bosansko Grahovo i okolinu, komandant bataljona »Sloboda«, komandant 4. krajiške brigade, komandant 5. divizije, načelnik Štaba I armije i dr. Poslije rata je zamjenik načelnika Generalštaba JNA, zamjenik načelnika Više vojne akademije JNA, načelnik uprave u Generalštabu, komandant armije, zatim član SIV-a, član Predsjedništva Savezne konferencije SSRNJ, predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i član Savjeta Federacije. Biran je više puta za poslanika Savezne i Republičke skupštine. Bio je član CKSKBiH i član Opunomoćstva CKSKJ za armijsku oblast. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 73, 91, 94, 96, 97, 272, 312, 354

Mugoša Dušan (1914—1973), član KPJ od 1934. Zbog revolucionarnog rada više puta je hapšen. Bio je član Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju. Od oktobra 1941. do maja 1944. kao instruktor CKKPJ radio na stvaranju KP i organizovanju NOB-a u Albaniji. Potom je bio član GŠ za Kosovo i Metohiju. Poslije rata bio je sekretar Oblasnog NOO i organizacioni sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član CKKPS i CKKPJ, savezni poslanik i član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 7

Mušanov Nikola Stojčev (1872—1951), bugarski buržoaski političar. Bio je jedan od rukovodilaca Demokratske partije, ministar i dugogodišnji narodni poslanik (1902—1940). Za vreme II svjetskog rata bio je protiv saradnje sa Hitlerovskom Nemačkom i zagovornik buržoasko-demokratskog režima. Istovremeno odbio je da se uključi u Otečestveni front i izjasnio se protiv oružane antifašističke borbe koju je organizovala Bugarska radnička partija (BPR). U poslednjoj buržoaskoj vladi bio je ministar bez portfelja. Posle prevrata od 9. septembra 1944. bio je osuđen od Narodnog suda. Ubrzo oslobođen, osniva Demokratsku partiju i uključuje se u aktivnost buržoaske opozicije — 4

Nađ Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CKSKJ, predsjednik SUBNORJ. General armije JNA. Narodni heroj — 48, 138, 162, 192, 237, 327, 331

Nazor Vladimir (1876—1949), književnik i gimnazijski nastavnik. Od 1933. do 1941. u penziji, kada se osim književnim stvaralaštvom bavio i prevođenjem iz italijanske, engleske i njemačke literature. Učesnik je NOR-a od 1942, kada je s Ivanom Goranom Kovačićem iz Zagreba prešao na slobodnu teritoriju u partizane. U toku NOR-a bio član Predsjedništva AVNOJ-a, predsjednik Predsjedništva ZAVNOH-a. Poslije rata do svoje smrti je predsjednik Sabora NR Hrvatske. Svoj ratni put opisao je u dnevniku »S partizanima«, na teme iz NOR-a objavio je »Pjesme partizanke« (1944), »Legende o Titu« (1946) i roman »Kurir Loda« (1946) — 15, 26, 300, 317, 344, 349, 350

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uhvatili su ga saveznici i izručili našim vlastima: u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 48, 337

Nešić-Pijade Lepa (Spasić), član KPJ od 1920. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Od 1932. do 1935. bila je preda-

vač za srpski jezik na KUNMZ-u; 1937. dolazi u zemlju, gdje aktivno radi u mnogim kulturno-prosvjetnim udruženjima — 342

Nešković dr Blagoje (Mihajlo 1907—1984), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CKKPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CKKPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije iskkjučenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta — 10, 31, 297, 298, 302, 304, 313, 318, 332, 335

Nikolić Vojin Vojo (1914), student. Član KPJ od 1933. 1939. bio je sekretar Univerzitetskog komiteta KPJ, član Pokrajinske komisije SKOJ-a Srbije, PK SKOJ-a i predsjednik Studentskog odbora za odbranu zemlje. Član Biroa MK i OK Beograda 1940. U NOR-u je od 1941: delegat PK Crne Gore za Boku, član OK KPJ za Nikšić, zamjenik komesara Nikšićkog NOPO, komesar IV. proleterske (crnogorske) brigade, komesar 2. udarnog korpusa i pomoćnik načelnika Političkog odeljenja JA. Poslije rata bio je politički komesar armijske oblasti, pomoćnik ministra narodne odbrane, državni podsekretar za poslove narodne odbrane. Po izlasku iz JNA 1959. bio je generalni direktor železnica SFRJ, predsjednik Odbora za državnu bezbednost i narodnu odbranu u Saveznoj skupštini. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 59, 308

Nikolić Živojin Brka (1911), službenik. U NOR od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant Vranjskog, 2. južnomoravskog NOP odreda, 8. srpske brigade, 22. divizije i zamenik komandanta 13. korpusa NOVJ. Posle oslobođenja Srbije bio je komandant Niške vojne oblasti, komandant Intendantske oficirske škole, načelnik štaba korpusa, član Predsjedništva ASNOS-a, vijećnik III zasjedanja AVNOJ-a i poslanik Privremene skupštine DFJ, poslanik Savezne skupštine u tri saziva i republičke Narodne skupštine. Napisao više članaka i knjiga sa tematikom iz NOB: »22. srpska divizija« i »Jugoistočna Srbija u Narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji 1941—1945.«. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 300

Nojbauer (Neubauer) *dr Robert* (1895—1969), ljekar. Od 1923—1941. radio je u lečilištu za tbc na Golniku čiji je bio dugogodišnji upravnik. Član KPJ od 1942. Za vreme okupacije do 1944. bio je privatni ljekar u Ljubljani, a zatim je stupio u NOVJ. Za vreme rata organizovao je sakupljanje ljekova i sanitetskog materijala. Od jula 1944. upravnik je bolnice za tuberkulozu u San Ferdinandu, zatim pomoćnik načelnika Sanitetske misije NOV i POJ u Bariju a kasnije i načelnik iste misije. Posle oslobođenja bio je načelnik odeljenja za tuberkulozu u Komitetu za narodno zdravlje, direktor Saveznog instituta za tbc na Golniku, ekspert za tbc pri Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, redovni profesor Medicinskog fakulteta u Ljubljani i redovni član Slovenske akademije znanosti i umetnosti Objavio je više radova iz dijagnostike, terapije i organizacije antituberkulozne službe — 261, 341

Obračunč dr Rudolf Cedrik (1905), ljekar. Septembra 1941. povezao se sa OF, a oktobra iste godine otišao je u partizane. Član KPJ od 1943. U ratu je bio šef lekara 2. grupe štajerskih odreda, sanitetski referent i šef Sanitetskog odeljenja Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, upravnik Centralne partizanske bolnice i član SNOS. Posle oslobođenja bio je načelnik u Ministarstvu za narodno zdravlje, šef kabineta u Ministarstvu za socijalnu politiku, pomoćnik predsednika Komisije za državnu kontrolu FNRJ, pomoćnik ministra za zdravstvo NR BiH, savetnik u IV NR Slovenije, potpredsednik SUBNOR Slovenije, član Komisije Skupštine Slovenije za pitanja boraca NOR, predsednik Lekarskog društva Slovenije i dr. — 261

Obradović Branko (1907), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1943. Za vrijeme rata bio komandant bataljona, načelnik štaba 3. divizije NOVJ, komandant Haubičkog diviziona Vrhovnog štaba NOV i POJ, vršilac dužnosti načelnika Štaba 2. proleterske divizije, pomoćnik načelnika Štaba 2. udarnog korpusa, pomoćnik načelnika i načelnik Artiljerijskog odeljenja Vrhovnog štaba i komandant artiljerije JA. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju i kurs Operatike JNA. Bio je na visokim komandnim i štapskim dužnostima, komandant artiljerije JNA i komandant protivvazdušne odbrane JNA, na kojoj je dužnosti i penzionisan 1962, u činu general-potpukovnika JNA — 106, 315, 356

Obradović Petar (1920), pilot vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB stupio 1941. i bio komandir voda i čete. Godine 1942. kandidovan je za člana KPJ. Teško ranjen na Sinjajevini, pao je u ruke četnika i odveden u četnički zatvor u Žabljak, odakle je pobegao i avgusta 1943. ponovo se priključio partizanima. U Partiju je primljen februara 1944. u Vazduhoplovnoj grupi pri II udarnom korpusu. Jula 1944. upućen je sa grupom pilota u Bari radi obuke na sovjetskim avionima, a zatim na školovanje u Krasnodar gdje je završio lovačku pilotsku školu. Poslije rata završio je Višu vazduhoplovnu oficirsku školu i Višu vazduhoplovnu akademiju. Bio je komandir eskadrile u Mostaru, komandant vazduhoplovnog puka u Nišu. Vazduhoplovni pukovnik u penziji — 174

Olsop (Alsop), britanski major — 341, 345, 361

Osvald Stane, inženjer. Kao poznatog komunistu Nijemci su ga odmah po okupaciji zemlje internirali u koncentracioni logor u Dahau. Tamo je poslije mučenja pristao na saradnju s Gestapom i pošto je završio određene kurseve vraćen je u Sloveniju sa zadatkom da se uključi u NOV Slovenije. U avgustu 1943. stupio je u 3. kranjsku četu Gorenjskog odreda i brzo napredovao od organizatora do rukovodioca službe veze GŠ NOV i PO Slovenije. Njegova neprijateljska aktivnost je otkrivena tek 1947, kada je produžio saradnju sa raznim špijunskim centrima u inostranstvu. Osuđen je i streljan 1948 — 335

Pajević Miloš (1905—1969), major vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOVJ stupio avgusta 1943. Za vrijeme rata bio komandant artiljerijskog diviziona 2. proleterske divizije, komandant Artiljerijske grupe 2. udarnog korpusa, pomoćnik komandanta Višeg oficirskog kursa 2. udarnog korpusa, pomoćnik načelnika štaba 37. sandžačke udarne divizije i na službi u Artiljerijskom odeljenju Vrhovnog štaba. Član KPJ od 1944. Poslije rata je bio načelnik artiljerije armije, načelnik štaba Komande artiljerije JNA i predsjednik Ispitne komisije za čin artiljerijskog majora, na kojoj je funkciji i penzionisan 1961. u činu pukovnika JNA — 197, 361

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. God. 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska nacionalistička teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje Srba, Jevreja, Roma, komunista i svih rodoljuba, a u okviru napora nacizma i fašizma u borbi protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije živio pod zaštitom reakcionarnih krugova. Umro u Madridu — 340

Pehaček Rado (1913—1984), organizator OF u Logaškom kraju. Član KPJ je od 1942. Marta iste godine otišao u partizane gdje se nalazio na raznim vojnim dužnostima: komandir voda 4. čete bataljona »Ljubo Šercer«, komandir 1. čete 4. bataljona Notranjskog NOPO, komandir 1. čete, a kasnije i 1. bataljona Dolomitskog odreda, komandant 18. divizije NOV i POS, načelnik štaba 7. korpusa i komandant štaba

baze NOVJ u Bariju. Poslije rata ostao je u JNA gdje je između ostalog bio: šef vojne misije u više zemalja, načelnik uprave u Generalštabu JNA, komandant divizije i korpusa. Bio je republički i savezni poslanik u više saziva, član GO SSRN Slovenije i Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 326

Peko v. Dapčević Peko

Pera v. Stambolić Petar

Peričin Marko Kamenjar (1912—1982), kovački radnik. U NOR-u jedan od stvaralaca prvih borbenih grupa u Sremu 1941. Bio je komandir čete, komandant bataljona, komandant Fruškogorskog, pa Sremskog NOPO. Prvi je komandant 1. vojvođanske brigade; 1944. postao komandant 16. divizije. Član KPJ od 1942. Tri puta je pohvaljen od vrhovnog komandanta NOV i POJ. Poslije rata komandant 1. proleterske divizije, komandant korpusa, komandant Glavnog štaba teritorijalne odbrane Vojvodine i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 86, 299, 311

Perić Vladimir Valter (1919—1945). Prije II svjetskog rata službenik Hipotekarne banke u Sarajevu. Član KPJ od 1940; bio je član MK KPJ za Sarajevo do 1942. kada je stupio u Zenički NOP odred, a zatim bio politički komesar bataljona u 6. istočnobosanskoj brigadi. Od početka 1943. nalazio se na ilegalnom radu u Tuzli gdje je formirao jaku organizaciju NOP-a, a zatim je bio sekretar MK KPJ za Sarajevo. Poginuo za vreme borbi za oslobođenje Sarajeva 6. aprila 1945 — 259, 340, 365

Perućica Novak (1910—1974), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a od 1941, a KPJ od 1942. U toku rata bio je načelnik štaba 5. crnogorske brigade, načelnik štaba Primorske operativne grupe, 29. hercegovačke divizije, pomoćnik načelnika štaba 2. udarnog korpusa, komandant 5. srpske brigade, pomoćnik načelnika štaba Operativne grupe divizija, 1. proleterskog korpusa i načelnik operativnog odjeljenja 1. armije. Poslije rata načelnik štaba u komandi veza JNA i načelnik štaba 5. armije. Prihvatio Rezoluciju Informbiroa 1948 — 120, 317

Peruničić Mile (1889—1961), učitelj. Učesnik mladoturske revolucije, I balkanskog rata i I svetskog rata. U NOR od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant Crnogorsko-sandžačkog odreda, član GŠ NOPO za Sandžak, član Izvršnog odbora AVNOJ-a, poverenik za ishranu NKOJ-a, sekretar AVNOJ-a. Posle oslobođenja bio je sekretar Privremene narodne skupštine, zatim sekretar Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Savezne narodne skupštine — 185, 361

Petar II Karađorđević (1923—1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vođstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno namjesništvo s knezom namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja zemlje ne riješi pitanje kralja, što je i učinila Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjem svih prava kralju Petru II i njegovoj rodbini — 289, 306, 307, 321, 325, 334, 345, 346, 355

Petrović Dragoljub Rade (1919), zemljoradnik. U NOR i član KPJ od 1941. U ratu je bio komandir čete, pomoćnik političkog komesara bataljona i član SK KPJ Leskovac, pomoćnik političkog komesara 1. južnomoravskog NOPO i član OK KPJ Leskovac, pomoćnik političkog komesara 2. južnomoravske brigade, politički komesar Južnomoravske operativne zone, politički komesar 21. srpske udarne divizije i zamenik komandanta iste divizije. Poslije rata bio je komandant divizije, načelnik štaba i komandant vojnog područja, komandant Komande odbrane grada Beograda, načelnik uprave pešadije i graničnih jedinica GŠ JNA. Bio je član CKSK Srbije, predsednik Republičkog

odbora SUBNOR-a SR Srbije, delegat i poslanik ASNOS i Skupštine Srbije i dr. Završio je VA »K.E. Vorošilov« u SSSR-u, VVA i kurs Operatike JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 300

Petrović Dragoslav Gorski (1919), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant Rasinskog NOPO, komandant 2. južnomoravske brigade, načelnik štaba Južnomoravske operativne zone, načelnik štaba 21. i 25. divizije, komandant grada Niša i zamenik komandanta grada Beograda. Poslije rata bio je komandant Konjice JA, načelnik Katedre geografije VVA JNA i načelnik Geografskog instituta JNA. Završio je VA, VVA i Prirodnomatematički fakultet. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 300

Petrović Nikola (1910), mašinski inženjer. U revolucionarni radnički pokret uključio se za vreme studija u Pragu gdje je bio u rukovodstvu organizacije Međunarodni revolucionarni studenti i predsjednik kluba jugoslovenskih studenata »Matija Gubec« u Pragu. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Radio je u Agritpropu PK KPJ za Srbiju od 1938. i bio član redakcije i saradnik »Naše stvarnosti«, NIN-a i dr. U toku rata bio je na čelu Agritpropgrupe Komiteta i Biroa PK KPJ za Vojvodinu, sekretar ObK za Bačku i Baranju, diplomatski predstavnik i predstavnik VŠ NOV i POJ u Rumuniji, vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, poslanik Privremene narodne skupštine i povjerenik za trgovinu i snabdevanje NKOJ-a. Na raznim resorima bio u vladi DFJ i FNRJ do avgusta 1951. Poslije radio u Istorijskom institutu u Beogradu. Penzionisan kao naučni savetnik — 281, 344

Petrović Radovan (1908), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR od 1941, a u KPJ od 1943. U ratu je bio načelnik štaba 1. južnomoravske brigade, zamenik komandanta Južnomoravske operativne zone, komandant 23. udarne divizije, načelnik GŠ Srbije. Poslije rata bio je komandant Narodne milicije NR Srbije, načelnik štaba armije, komandant Hemijskih jedinica i dr. General-major JNA u penziji — 300

Petrušev Kiril (1895), štamparski radnik. Poslije I svjetskog rata živio kao emigrant. Poslije septembarskog ustanka 1923. u Bugarskoj došao u Jugoslaviju, gdje se uključio u sindikalni i radnički pokret. U toku II svjetskog rata pod bugarskom okupacijom proganjan i više puta zatvaran. Jedan je od članova Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a; bio je delegat na Prvom zasijedanju ASNOM-a, član Prezidijuma ovog tijela i povjerenik za unutrašnje poslove. U prvoj vladi NR Makedonije bio je ministar unutrašnjih poslova. Prihvatio Rezoluciju IB — 297, 308

Pijade Lepa v. Nešić-Pijade Lepa

Pijade Moša (Čika Janko; 1890—1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunist«, 1925. osuđen na 20 godina robije koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandator CKKPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača Komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasijedanju; od Drugog zasijedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CKSKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 268, 342, 366

Piletić Velimir Popesku, major vojske Kraljevine Jugoslavije. Komandant Kra-

jinskog četničkog korpusa — Gorskog štaba 67. Kao delegat D. Mihailovića za doček Crvene armije, septembra 1944. zarobljen i odveden u Moskvu. Kasnije prešao u Pariz, gdje je ostao u emigraciji — 335

Pirc France Franjo (1899—1954), u austrougarskoj vojsci završio oficirsku školu, a u Jugoslovenskoj vojsci pilotsku školu. Imao je čin pukovnika. Za NOP radio od 1941. a u NOVJ od 1943. U ratu je bio načelnik Odjeljenja za vazduhoplovstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant Vazduhoplovstva jugoslovenske armije. Poslije rata je komandant vazduhoplovstva JNA i ambasador FNRJ u Agentini. General-major avijacije u penziji — 153, 288, 324, 325, 359

Plavi v. Todorović Mijalko

Pojar Jozef, predstavnik čehoslovačkog pokreta otpora — 22, 299

Popov — 95, 313

Popović Koča (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata; 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od Prvog i član njegovog Predsjedništva od Drugog zasijedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Rezervni general-pukovnik. Narodni heroj — 14, 28, 108, 201, 206, 240, 255, 264, 280, 297—300, 313, 321, 331—333, 337, 339, 350, 356

Popović Miladin (1910—1945), student. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1934. Bio je istaknuti organizator političkih akcija na Kosovu, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Učesnik je V konferencije KPJ. Bio je istaknuti organizator NOR na Kosovu. Od oktobra 1941. do septembra 1944. radio je kao delegat CKKPJ pri KP Albanije, od tada je bio ponovo sekretar Oblasnog komiteta. Ubijen u Prištini 13. marta 1945. Narodni heroj — 7

Popović Milentije (1913—1971). Završio Tehnički fakultet u Beogradu. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1939; partijski instruktor PK KPJ za Srbiju u Beogradu i, kratko vrijeme, sekretar MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941: rukovodilac politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, politički komesar Oficirske škole pri VŠ, vijećnik AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CKSKJ; generalni sekretar SSRNJ; predsjednik Savezne skupštine — 47, 61, 63, 304, 311, 315, 318, 319, 334, 352

Pribićević dr Rade (1896—1953), advokat. Prije II svjetskog rata izdavao u Petrinji napredni list »Pravda«. Jedan je od osnivača i predsjednik društva Srba u Hrvatskoj »Prosvjeta« i član Glavnog odbora SDS. U NOR bio je predsjednik IO NOF-a Hrvatske, potpredsjednik Predsjedništva ZAVNOH-a, član Predsjedništva AVNOJ-a na II i III zasjedanju i povjerenik za građevinarstvo NKOJ-a. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, potpredsjednik vlade NRH, sudija Vrhovnog suda NR Hrvatske, poslanik Savezne narodne skupštine i Sabora NR Hrvatske i ambasador u Poljskoj i Kanadi — 179, 329, 361

Primorac Rudolf (1904—1979), oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a je bio instruktor u 4. operativnoj zoni, načelnik Štaba 1. dalmatinske brigade, načelnik Štaba 3. divizije, načelnik Štaba 2. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Srbije, pomoćnik načelnika VŠ NOVJ i šef Vojne misije u SSSR-u. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, glavni inspektor JNA i komandant Graničnih jedinica Jugoslavije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 298, 332

Pucar Đuro Stari (1899—1979), bravarski radnik. Član SKOJ-a od 1920, a KPJ od 1922. Od 1924. radio u Željezničkoj radionici u Subotici, gdje je bio i član Mjesnog komiteta KPJ. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđen 1929. na 8 godina robije, a kazna mu je u toku robije povećana još za 2 godine. Od 1939. živi ilegalno u Sarajevu, postaje član PK KPJ za BiH, a 1940. član CK KPJ. U NOB-u rukovodi ustankom u Bosanskoj krajini, član je Glavnog štaba BiH, potpredsjednik ZAVNOBiH-a i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio na odgovornim dužnostima u BiH i Federaciji. Predsjednik vlade NR BiH, sekretar CKKPBiH, član Politbiroa CKKPJ odnosno SKJ, član Savjeta Federacije. Bio takođe predsednik SUBNORJ, Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 17, 62, 316, 331, 349

Račić Dragoslav (1905 1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao komandant četničkog Cerskog odreda u zapadnoj Srbiji 1941. učestvovao zajedno s partizanskim jedinicama u borbama protiv okupatora. Početkom novembra stupa u otvorenu borbu protiv NOP-a i sa svojim jedinicama, kao komandant odreda, komandant grupe korpusa i komandant 4. grupe jurišnih korpusa vodio borbe protiv partizana u Srbiji i istočnoj Bosni. Ubijen kao odmetnik 1945 — 335

Radević Petar (1918), potporučnik-pilot Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od septembra 1942. do novembra 1943. i od 1944. do 1957. U toku NOR-a bio je učesnik 13. julskog ustanka u Crnoj Gori, borac bataljona »18. oktobar« i 2. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta i komandant 3. bataljona »Josip Jurčević« 1. dalmatinske brigade i zamjenik komandanta ove brigade. U toku bitke na Sutjesci ponovo komandovao 3. bataljonom 1. dalmatinske brigade, a potom grupom bataljona. Za komandanta 1. grupe bataljona 10. hercegovačke grigade postavljen septembra 1943. Zbog striktne primjene kazne za dezerterstvo juna 1943. odlukom VŠ NOVJ od 9. XI 1943. smijenjen s komandnog položaja, lišen čina, isključen iz KPJ i upućen kao borac u sastav 2. korpusa NOVJ. Avgusta 1944. po razjašnjenju njegovog slučaja VŠ ga uputio u Sovjetski Savez u Vazduhoplovnu akademiju. Poslije rata je bio komandant 1, 3. i 39. vazduhoplovne divizije. Penzionisan 1956. u činu vazduhoplovnog pukovnika JNA. Narodni heroj — 174

Radosavljević Dobrivoje (Bobi, 1915—1984). Član SKOJ-a i KPJ postao kao student Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zemunu 1933; sekretar Univerzitetskog komiteta SKOJ-a od kraja 1933. Uhapšen 1934. i osuđen na 3 godine robije. Od 1937. do rata član PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član CK SKOJ-a, a 1940. sekretar OK KPJ za Zaječar. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u istočnoj Srbiji; od sredine 1942. do kraja 1944. instruktor CKKPJ pri PK KPJ za Makedoniju. Vijećnik AVNOJ-a. Od februara 1945. sekretar GK KPJ Beograda i član PB CKKPS. Poslije rata organizacioni sekretar CKKP Srbije, član CKSKJ i predsjednik CK SK Srbije (1967—1969), ministar u vladi FNRJ i član SIV-a, narodni poslanik i dr. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 35, 302, 350

Radović Marko (1920—1984), zemljoradnik. Član KPJ od 1943. U NOB od 1941. u Vojišničkom odredu, 1. kordunaškom odredu, 5. kordunaškoj brigadi, IV udarnom korpusu. Poslije rata bio oficir JNA. Penzionisan kao pukovnik — 324

Radović Radomir Rašo (1918), pravnik. Član KPJ od 1942, a u NOB od 1941. U ratu je bio šef Obavještajnog centra GŠ za Crnu Goru, šef Obavještajnog centra štaba Primorske operativne grupe i šef 4. odsjeka Ozne za Jugoslaviju. Posle oslobođenja bio je načelnik Odeljenja za pogranično pasošku službu Ministarstva unutrašnjih poslova DFJ i pomoćnik ministra generalnog direktora obojene metalurgije vlade FNRJ. 1951. prešao je u diplomatsku službu gdje je najpre bio načelnik konzularnog odeljenja a zatim ambasador u Libanu, Čileu i Francuskoj — 186, 330

Rakočević Milorad (1915), student. Učesnik je naprednog omladinskog pokreta,

a kasnije i studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. Član je KPJ od 1936. Uoči rata nalazio se na dužnosti sekretara ćelije KPJ u kolašinsko-rečinskoj opštini. U ratu je bio član NOO za Kolašin, desetar i politički delegat voda u 1. proleterskoj brigadi, komesar čete i komesar brigadne bolnice u 7. krajiškoj brigadi, zamjenik političkog komesara 4. bataljona 7. krajiške brigade 10. krajiške divizije, pomoćnik komesara 16. krajiške brigade, rukovodilac Politodjela i sekretar divizijskog partijskog komiteta 25. srpske divizije. Poslije oslobođenja bio je politički komesar 24. divizije, šef personalnog odsjeka za partijsko-politički kadar, načelnik kadrovskog odeljenja u Političkoj upravi 2. armije, načelnik odjeljenja 1. armije i pomoćnik komandanta područja. Pukovnik JNA u penziji — 195, 331, 332

Ranković Aleksandar Marko (1909—1983), krojački radnik. Član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na 6 godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938 (kasnijeg CKKPJ). Na V konferenciji KPJ 1940. izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a, Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik Savezne vlade odnosno SIV-a; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CKSKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svog položaja u Službi državne bezbijednosti, na IV plenumu CKSKJ jula 1966. lišen funkcija, a na sjednici CKSK Srbije septembra iste godine isključen iz SKJ i penzionisan — 195, 246, 262, 265, 266, 274, 286—288, 294, 301, 308, 316, 319, 324, 325, 329, 333, 341, 343, 344, 355, 365—367

Reš (*Resch*) *Hinko*, domobranski pukovnik. Bio je predstavnik domobranstva kod 2. italijanske armije u Sušaku. Po dolasku Njemaca na ovo područje, imenovan je za komandanta Mjesnog zapovjedništva radi koordiniranja akcija s njemačkom vojskom — 328

Ribar dr Ivan (1881—1968), advokat i političar. Jedan od osnivača Hrvatske demokratske stranke. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica Narodnog fronta. U NOR-u od 1941. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 317

Ribnikar Vladislav (1900—1955), novinar i politički radnik. Od 1924. direktor lista »Politika«; velikim dijelom njegova je zasluga što se »Politika« od sredine tridesetih godina sve izrazitije antifašistički orijentisala. Član KPJ od 1941; u NOB-u od 1941; bio član AVNOJ-a i potpredsednik NKOJ-a; jedan od osnivača agencije Tanjug i njen prvi direktor. Poslije oslobođenja savezni ministar, predsjednik Komiteta za kinematografiju, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije — 152, 287, 301, 359

Ristanović Rade (1909), metalski radnik. Do II svjetskog rata radio u flotaciji rudnika antimona u Krupnju. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Od jula 1941. do 5. marta 1942. borac, komandir voda i komandir 11. čete Valjevsko-rađevskog NOPO. Poslije prelaska ostatka odreda u Bosnu, u martu 1942. ušao u sastav prateće čete VŠ NOV i POJ. U maju 1942. određen za trećeg ličnog pratioca vrhovnog komandanta NOVJ. Na ovoj dužnosti ostao do 1949. Poslije toga bio slušalac na VVA (1949/50). zamjenik komandanta pozadinskog korpusa i divizije. Pukovnik JNA u penziji. — 65

Ristić Borisav (1884—1967), general vojske Kraljevine Jugoslavije. Posle aprilskog rata 1941. odveden u Nemačku u zarobljeništvo odakle je zbog bolesti pušten 1942. Po povratku u zemlju opredelio se za NOP i u leto 1944. stupio u Sremski NOP odred, a odatle prebačen u VŠ NOVJ na ostrvo VIS. Kao delegat Nacionalnog komiteta bio je ministar

vojske i mornarice u vladi Ivana Šubašića u Londonu — 281, 344

Ristić Voja (1913). Prije rata završio eksportnu akademiju u Zagrebu. Uoči rata zaposlen u Hipotekarnoj banci u Leskovcu. Primljen u KPJ u jesen 1941. U NOB od 1941. kao komandir Pustorečke čete, komandant Komande Okružnog područja na slobodnoj teritoriji za okrug Leskovac. Poslije oslobođenja bio vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. 1962. godine pobjegao u SSSR kao agent njihove obavještajne službe gdje i danas živi — 300

Ritig (Rittig) *dr Svetozar* (1873—1961). Prije II svjetskog rata doktorirao teologiju i predavao crkvenu povijest na Bogosloviji u Đakovu i na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu. Po političkim pogledima bio je štrosmajerovac: 1908. biran je za zastupnika u Hrvatski sabor, 1918. postao je član Narodnog vijeća, a 1919—1920. Privremenog narodnog predstavništva u Beogradu. Od 13. IX 1943. nalazio se na oslobođenoj teritoriji gdje je izabran za člana Predsjedništva ZAVNOH-a i imenovan za predsjednika Komisije za verska pitanja. Poslije rata biran je u Ustavotvornu skupštinu, u Saveznu narodnu skupštinu i Sabor NR Hrvatske. Od 1946—1954. ministar bez portfelja u vladi NR Hrvatske. Njegovom inicijativnom osnovan je Staroslovenski institut na čijem je čelu stajao do smrti. Svoj stav o verskim pitanjima za vreme rata izneo je u brošuri »Svjećenstvo u NOB-i« — 317

Rodić Slavko (1918—1949), geometar. U NOR-u i član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka i prvi komandant gerilskih odreda Drvara. U oslobađanju Drvara 27. jula 1941. istakao se hrabrošću i vještim rukovođenjem. Do februara 1942. komandant Petrovačkog, pa komandant Bihaćkog bataljona. Prvi je komandant 5. krajiškog odreda, a potom zamjenik komandanta Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant 5. divizije, komandant 5. korpusa NOVJ (od maja 1943). Kao komandant istakao se u operacijama u tzv. 4. ofanzivi, sarajevskoj operaciji i dr. Poslije rata komandant 5. armije JA, zamjenik načelnika Generalštaba, član CKKPBiH, član Saveznog odbora NF Jugoslavije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 237

Rodžers Linzi (Lindsay Rogers), saveznički lekar u Slovenačkoj centralnoj vojnoj partizanskoj bolnici od 12. 7. 1944. do 28. 4. 1945. Bio je šef bolničke stanice (postojanke) »Ajdovec« u Kočevskom Rogu. — 67, 88, 182, 309, 329, 353, 361

Romac Ivan (1922—1981). Pred II svjetski rat maturirao u senjskoj gimnaziji. Jedan je od organizatora ustanka u selu Glavice kod Sinja. U toku NOR-a bio je komesar Kamešničkog odreda, komesar bataljona u 1. dalmatinskoj brigadi i komesar bataljona 1. tenkovske brigade NOVJ formirane u Sovjetskom Savezu. Poslije rata ostao na službi u JA. Demobilisan 1950. godine u činu potpukovnika zbog kolebljivog držanja prema Rezoluciji IB. Potom završio Pravni fakultet u Zagrebu i bavio se advokaturom — 332

Ros (Ross), brinatski pukovnik, šef MERRA — 333, 334

Rus Josip (1893—1985). sudija. Veoma angažovan u sokolskoj organizaciji u Sloveniji. Kao predstavnik demokratskog krila ove organizacije učestvovao na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte. Biran za člana IO OF. Februara 1942. prešao u ilegalnost, a u maju na slobodnu teritoriju. Bio vijećnik AVNOJ-a od decembra 1942, a od novembra 1943. jedan od njegovih potpredsjednika. Poslije rata potpredsjednik Ustavotvorne skupštine (1945), potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ (1946—1953), predsjednik Republičkog vijeća Narodne skupštine NR Slovenije (1954—1958) i predsjednik DTV »Partizan« — 250, 365

Savić dr Pavle (1909), fizičar, profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio-Kiri i dr.) uspješno radio na značajnim naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941: na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a, (potpredsjednik na I zasijedanju); član Vojne misije NOVJ u SSSR-u. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu ener-

giju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; bio predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a i medalje Lomonosov. Član Savjeta Federacije — 269, 342, 366

Savić Sreta Kolja (1913). Prije II svetskog rata završio srednju tehničku školu. Član KPJ i u NOP od 1941. U NOV od marta 1942. U ratu je bio zamenik komandanta Podunavskog NOPO, zamenik političkog komesara Fruškogorskog NOPO, komandant Sremskog NOPO, zamenik komandanta GŠ Vojvodine i komandant 51. divizije. Poslije rata je komandant divizije, pomoćnik komandanta armije i KNOJ-a, komandant Vojnopolitičke škole, načelnik štaba korpusa, načelnik Odeljenja za vanarmijsko vojno vaspitanje, načelnik Odeljenja VII JNA, član SO SUBNOR i predsjednik Predsjedništva SUBNOR Vojvodine. Objavio više knjiga sa tematikom iz NOR i Revolucije. General-potpukovnik JNA u penziji. — 303

Sažunić Zlatan (1918). Prije II svjetskog rata studirao prava u Zagrebu, a diplomirao poslije rata. Član SKOJ-a od 1939, a KPJ od 1940. U NOB od 1941. kao politički komesar čete, bataljona, brigade i divizije u dalmatinskim jedinicama. Poslije rata u Jugoslovenskoj ratnoj mornarici, a potom na raznim dužnostima u SSIP-u; od 1977—1981. bio ambasador u Indoneziji. — 112

Sernec Dušan (1882—1952), univerzitetski profesor i političar. Do 1922. bio direktor električnih centrala u Sloveniji, a od tada profesor elektrotehnike na Tehničkom fakultetu u Ljubljani. Politički opredijeljen za SLS, čiji je bio poslanik. Bio je ministar ruda i šuma i ponovo ministar građevina. Kao disident SLS, poslije aprilskog rata 1941. prišao OF i bio član njenog Vrhovnog plenuma. U ljeto 1943. prešao na oslobođenu teritoriju. Na Zboru u Kočevju izabran za člana SNOS-a i vijećnika AVNOJ-a. Za povjerenika za finansije NKOJ-a imenovan 30. XI 1943, a za člana Kraljevskog namjesništva 2. III 1945. Na ovoj funkciji ostao je do proglašenja Republike — 16, 127, 349, 358

Simić Stanoje (1893—1970), pravnik, diplomata i političar. Ambasador Kraljevine Jugoslavije u Moskvi 1943—1944. Podnio je ostavku na taj položaj i stavio se na raspolaganje rukovodstvu NOP-a Jugoslavije. U NOR-u je bio predsjednik Narodnog fronta Srbije. Poslije rata ambasador Jugoslavije u SAD, ministar inostranih poslova, zatim ministar bez portfelja u vladi FNRJ — 314

Smajević Vasilije (1913—1973), apsolvent prava. Kao student uključio se u napredni radnički pokret. Član KPJ od 1935. Bio član Povjereništva Pokrajinskog komiteta KPJ za jugoistočnu Srbiju i organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPJ za leskovački okrug. U NOR-u je jedan od organizatora ustanka na jugu Srbije; član Štaba Jastrebačkog, Leskovačkog, Jablaničkog i Crnotravskog odreda; 1944. bio politički komesar 20. divizije i 13. korpusa NOVJ i član Glavnog štaba Srbije. Poslije rata potpredsjednik Savezne planske komisije, pomoćnik komandanta armije, član CKSK Srbije, potpredsjednik Saveznog odbora SUBNORJ. General- major JNA — 300.

Sremec Zlatan (1898—1971), ljekar i politički radnik. Član HSS-a od 1924. U NOR-u od 1943. Bio je član Predsjedništva ZAVNOH-a, član Predsjedništva AVNOJ-a, član NKOJ-a (povjerenik za narodno zdravlje) i ministar u Privremenoj vladi DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ, predsjednik Sabora Hrvatske, član Glavnog odbora NF Hrvatske, član Saveznog odbora SSRNJ — 317

Sreten v. Vukosavljević Sreten

Staljin Josif Visarionovič (1879—1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RSDRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a.

Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika — 53, 295, 297, 305, 307, 315, 352

Stambolić Petar (1912), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu; instruktor PK KPJ za Srbiju; učesnik V zemaljske konferencije KPJ. Hapšen i proganjan. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH i u Sremu. U 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba Srbije, potom izabran za sekretara ASNOS-a. Na II zasijedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. Poslije rata ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, predsjednik vlade Srbije i Skupštine Srbije, predsjednik SIV-a i Skupštine Jugoslavije, sekretar CKSK Srbije, član IK odnosno Predsjedništva CKSKJ, član Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 35, 108, 297—300, 302, 311, 335, 349, 356

Stamenković Dragi (1920), završio trgovačku školu. Član KPJ od 1937. 1939. sekretar je partijske organizacije tekstilaca na Karaburmi, a 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju. U NOR-u član PK SKOJ-a, partijski rukovodilac odreda, u Povjereništvu PK za južnu Srbiju; sekretar PK SKOJ-a za Srbiju i dr. Poslije rata član CKKP Srbije i organizacioni sekretar, sekretar Oblasnog komiteta za Beograd, ministar u vladi Srbije, predsjednik Sindikata, predsjednik Izvršnog vijeća Srbije, član CK SKJ, ambasador SFRJ u Braziliji i Londonu. Narodni heroj — 337

Stefanović Svetislav (Ćeća; 1910—1980). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. U SSSR-u od 1930. do 1933. gdje je završio KUNMZ. 1934. nalazio se kao instruktor CKKPJ u Zagrebu gdje je bio uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Po izlasku sa robije sekretar PO Narodne pomoći za Srbiju. U NOR-u od 1941: instruktor PK KPJ za Srbiju, instruktor CKKPJ u Crnoj Gori, Sandžaku i Dalmaciji, pomoćnik političkog komesara Durmitorskog NOPO, politički komesar Hercegovačkog NOP odreda. U OZN-i od 1944. Poslije rata bio je zamjenik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, savezni sekretar za unutrašnje poslove, član SIV-a, član CKSKJ. Zbog zloupotrebe položaja u Službi državne bezbjednosti, na IV plenumu CKSKJ (jula 1966), razriješen svih političkih funkcija, isključen iz CKSKJ i penzionisan. Narodni heroj — 341

Stevanović Stevan (1908), vazduhoplovni kapetan Jugoslovenske vojske. 1942. stupio u Ozrenski partizanski odred, a zatim bio načelnik Štaba 22. NO divizije. Poslije rata ostao u JNA do 1948. kada je preveden u rezervu u činu potpukovnika — 300

Stevo v. Krajačić Ivan

Stivenson Ralf Skrajn (Scrine Ralph Stevenson, 1895—1977), britanski diplomata. Prije rata u diplomatskoj službi u Kopenhagenu, Berlinu, Sofiji, Hagu, Kairu i Barceloni, 1939—1941. glavni privatni sekretar britanskog ministra inostranih poslova, 1942—1946. poslanik (ambasador) kod jugoslovenske vlade u emigraciji u Londonu i Kairu, pa kod vlade FNRJ, a docnije poslanik u Kini i Egiptu. Od 1955. godine u penziji — 291, 292, 323, 345, 346

Stojnić Velimir Veljo (1916), učitelj. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je politički komesar 1. krajiškog NOPO i 1. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, politički komesar 2. (5) bosanskog korpusa, šef Vojne misije u Albaniji. Poslije rata bio član SIV-a, generalni sekretar SUBNOR-a Jugoslavije, član Generalnog savjeta Svjetske federacije bivših boraca, član CKSKJ. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 297

Svetlin Janez, oficir za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ pri BAF — 324, 336

Šakota Slobodan (1918), student. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1940. Iste godine je i sekretar MK KPJ za Čapljinu.

U NOB je od 1941. U ratu je bio narodni povjerenik zbijega »Ilija« u Trebinju i Ljubinju, politički komesar bataljona »Neđo Čabrinović« u Hercegovačkom odredu, politički komesar 2. udarnog bataljona Operativnog štaba za Hercegovinu, zamenik političkog komesara 2. bataljona Hercegovačkog odreda, a zatim istog bataljona u 10. hercegovačkoj udarnoj brigadi, zamenik političkog komesara 10. hercegovačke brigade, sekretar divizijskog komiteta 29. hercegovačke divizije, načelnik Ozne za Hercegovinu, član ObK KPJ za Hercegovinu i član ZAVNOBiH. Posle oslobođenja bio je pomoćnik ministra za unutrašnje poslove BiH, poslanik Skupštine BiH, kandidat za člana CKBiH i pomoćnik saveznog sekretara za unutrašnje poslove — 330

Šanto Vasilj (Shanto Vasil), pekarski radnik. Prije rata pripadao skadarskoj komunističkoj grupi. Član KP Albanije od njenog osnivanja. Za člana CKKPA izabran na I zemaljskoj konferenciji KPA marta 1943. Narodni heroj Albanije. Poginuo 1944. na povratku iz Crne Gore u Albaniju — 297

Šećeragić Hadži-Murad (1887—1979). Prije I svjetskog rata završio šerijatske nauke u Istambulu i dobio mjesto kadije u Turhalu. Pred sam početak rata vratio se u rodno Prijepolje gdje je radio kao šerijatski muftija. Od 1915—1941. službovao u raznim mestima Jugoslavije kao vrhovni šerijatski muftija. Do 1943. sudjelovao je zajedno sa Sretenom Vukosavljevićem na suzbijanju nacionalne i vjerske mržnje u Prijepolju, a s oslobođenjem grada postao je potpredsjednik Sreskog NOO u Prijepolju, da bi na skupštini AVNOS-a u Pljevljima bio izabran za prvog njegovog potpredsjednika. S ukidanjem AVNOS-a izabran je u Predsjedništvo Skupštine NR Srbije, zatim za člana Vjerske komisije NR Srbije, narodnog poslanika u Veću naroda Skupštine FNRJ, a 1947. za zamjenika Reis-ul-ulema. — 130, 319, 358

Šinkić Milan (1920—1944), radnik. Član KPJ od 1940, a u NOR od 1941. Godine 1942. uhapšen i odveden u logor u Jasenovac gdje je bio do marta 1943. Poslije toga nalazio se u 16. omladinskoj brigadi »Joža Vlahović« i Glavnom štabu Hrvatske — 324

Šprajc Ljubinka, nalazila se pri Štabu 8. korpusa NOVJ — 122, 317

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković—Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 1. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu 1945 — 44, 54, 55, 102, 116, 134—137, 151, 158, 287, 289—292, 304, 308, 314, 317, 319, 320, 323, 325, 344—346, 351, 352, 355—359

Tacović Branko (1920). Prije II svjetskog rata završio gimnaziju i tečaj učiteljske škole na Cetinju. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio komesar čete, bataljona i brigade. Poslije rata bio je na dužnostima u Upravi bezbednosti DSNO, načelnik odeljenja komande armije i načelnik odeljenja u Generalštabu JNA — 112

Tadić Simo (1913), radnik. Član KPJ i u NOB od 1941. U ratu bio politički komesar bataljona, politički komesar 3. krajiške brigade i 53. (srednjebosanske) divizije i načelnik Personalnog odeljenja 5. korpusa NOVJ. Posle rata je član vlade NR BiH, sekretar Republičkog vijeća Saveza sindikata BiH i dr. Bio je član CKSKBiH i član Kontrolne komisije SK BiH. Rezervni potpukovnik JNA — 218

Tatarac Svetislav (1906—1983). Oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Sa NOP-om sarađuje od 1942. U Ozrenski NOP odred stupio 1943. Član KPJ od januara 1944. U ratu je bio načelnik štaba 23. srpske udarne divizije i načelnik štaba 14. korpusa NOVJ. Bio je poslanik ASNOS-a i 3. zasijedanja AVNOJ-a.

Poslije oslobođenja ostao je u JNA. Penzionisan 1961. u činu pukovnika — 300

Tempo v. Vukmanović Svetozar

Terzić Velimir (1908—1983), kapetan u vojsci Kraljevine Jugoslavije, završio Vojnu akademiju. U NOR-u i član KPJ od 1941; komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske; zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorjskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti istorije i vojne nauke — 36, 37, 72, 102, 117, 161, 201, 224, 235, 239, 263, 269, 297, 302, 303, 305, 309, 310, 314, 317, 318, 320, 332, 334, 336—338, 341, 342, 351, 353, 356, 357, 360, 363, 364, 366

Tito, Josip Broz (Valter, Stari)

Todorović Mijalko (1913), inženjer. Aktivista u studentskom pokretu (član Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MK KPJ za Kragujevac; od 1940. član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, I proleterske divizije, I proleterskog korpusa i 1. armije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, predsjednik Savezne skupštine Jugoslavije. Bio član CKSK Srbije, CK SKJ i sekretar IK CKSKJ. Sada član Savjeta Federacije. Autor više radova u oblasti ekonomije i politike. Narodni heroj — 195, 311—313, 320, 330, 339

Tomić Mirko-Seljak (1909—1943), pravnik. Bio je istaknuti studenstski rukovodilac i predstavnik zemljoradničke levice na Beogradskom Univerzitetu. 1934. primljen je u KPJ; bio je član MK i OK KPJ za Beograd. U ratu je bio organizator Rasinskog partizanskog odreda, član Glavnog NOO Srbije, član GŠ partizanskih odreda za Srbiju i član PK KPJ za Srbiju. 1942. ilegalno dolazi u Beograd gde je smrtno ranjen u sukobu sa policijom. Umro je u zatvoru 17. januara 1943. Narodni heroj — 335

Topalović dr Živko (1886—1972), glavni predstavnik desne struje socijaldemokratije u Jugoslaviji između dva rata; član Izvršnog odbora SRPJ(k), ali 1920. napušta Partiju i postaje idejni vođa tzv. centrumaša i Socijalističke partije Jugoslavije. Od 1941. do 1945. bio je u službi kontrarevolucije; član je Ravnogorskog komiteta Draže Mihailovića; u jesen 1944. emigrirao iz zemlje u Italiju, pa u Francusku i nastavio borbu protiv NOB-a i socijalističke Jugoslavije. Kao ratni zločinac osuđen u odsustvu na 20 godina zatvora — 44, 56, 304, 351

Toša v. Vujasinović Todor

Ulepič Zdenko (1906), prije II svjetskog rata vazduhoplovni oficir Jugoslovenske vojske. Od aprila 1941. do oktobra 1943. bio je u zarobljeničkim logorima u Njemačkoj i internaciji u Italiji, a od tada učesnik NOR-a. U ratu je bio načelnik službe veze 31. divizije, zamjenik načelnika Vazduhoplovnog odjeljenja u Vrhovnom štabu u Vojnoj misiji u SSSR-u. U martu 1945. postao je načelnik Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija. Član KPJ od 1945. Poslije rata je načelnik Štaba Ratnog vazduhoplovstva, komandant Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva i pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu za Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu. Bio je član Savjeta narodne odbrane. General-pukovnik avijacije u penziji — 270, 324, 334, 342, 367

Upe (Uppe; — 1944), italijanski ljekar, radio u bolnici 11. korpusa NOVJ — 302

Uskoković Jagoš (1911), radnik. Za revolucionarni radnički pokret opredelio se još kao bravarski šegrt 1928. Zbog svoje revolucionarne delatnosti više puta je zatvaran. Član KPJ postao je 1934. Iste godine izabran je za sekretara Mjesnog međustrukovnog sindikalnog odbora (MMSO) URSS Jugoslavije za Cetinje. U NOB je od 1941. U ratu je bio član OK KPJ za Podgoricu, zamjenik komesara Zetskog partizanskog odreda, zamjenik komesara Crnogorsko-sandžačkog NOP odreda, organizacioni sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, zamjenik komesara 5. crnogorske proleterske brigade i sekretar divizijskog komiteta Treće crno-

gorske udarne divizije, politički komesar Primorske operativne grupe brigada 2. udarnog korpusa i načelnik Personalnog odeljenja KNOJ. Poslije oslobođenja je bio načelnik Kadrovskog odeljenja Glavne političke uprave JNA, pomoćnik komandanta Sarajevske vojne oblasti i komandant Sarajevskog korpusa. General-potpukovnik JNA u penziji — 308

Vajel (Weyel), njemački major — 315

Vaso v. Jovanović Vaso

Velebit dr Vladimir Vlatko (1907), završio Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Preveden u rezervu u činu general-majora JA. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP-u, izršni sekretar Evropske ekonomske komisije OUN i dr. — 151, 288, 290, 292, 323, 325, 344, 357

Veljko v. Ilić Pavle Veljko

Vemić Nikola (1914—1945), poručnik-pilot Jugoslovenske vojske. Uoči rata radio na aerodromu Borongaj kod Zagreba gdje je marta 1939, kada je ovde formirana prva partijska ćelija, predložen za kandidata KPJ. 1941. učestvuje u organizovanju ustanka na području Durmitor—Donja Bukovica. Zbog saradnje sa NOP-om zatvaran od četnika i Italijana. Poslije kapitulacije Italije stupio je u jedinice NOVJ. Sa grupom naših pilota upućen je na doškolovanje na aerodrom Benina kod Bengazija. Poslije završene obuke ušao u sastav 1. vazduhoplovne eskadrile — 174

Vidmar Josip (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Godine 1914. upisao se na Visoku tehničku školu u Pragu. Od 1915. do 1918. u ruskom zarobljeništvu, a potom studirao istoriju književnosti u Beču, Pragu, Parizu i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. je dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Aktivno je učestvovao u organizovanju Društva prijatelja Sovjetskog Saveza. Jedan je od osnivača OF 27. aprila 1941. Kao član Izvršnog odbora OF djelovao je do ljeta 1942. u Ljubljani, a zatim se prebacio na oslobođenu teritoriju. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran 14. januara 1943, na kojoj dužnosti je ostao sve do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor za teoriju drame na ljubljanskoj Akademiji za pozorišnu umjetnost, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti. Dobio je nagradu AVNOJ-a. Odlikovan je Ordenom junaka socijalističkog rada i drugim visokim odlikovanjima. Dodijeljena mu Njegoševa nagrada za književnost 1981 — 16, 349

Viktor v. Atanasov Šterju

Vilson Henri Mejtlend (Henry Maitland Wilson; 1881—1964), britanski feldmaršal, učesnik burskog, I i II svjetskog rata. U toku II svjetskog rata bio komandant britanskih snaga u Africi (1939—1941), komandant korpusa u toku operacija u Grčkoj (1941), komandant britanskih snaga na Sredozemlju (1942—1944). Od 1944. do 1947. šef Britanske vojne misije u Vašingtonu — 54, 262, 266, 277, 285, 286, 288—292, 304, 306, 307, 323, 344—346, 355—357, 366, 367

Vinarov Ivan Colov (1896—1969), bugarski vojni i politički radnik. U sindikalnom pokretu je od 1911, a član Bugarske socijaldemokratske partije (tesni socijalisti) od 1916. Učesnik je Vojničkog ustanka 1918. zbog čega je uhapšen. Krajem 1922. pobegao iz zatvora, emigrirao u Sovjetski Savez. Učestvovao u španskom građanskom ratu, a u otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza komandant je puka prilikom odbrane Moskve. U toku maja 1944. nalazio se na čelu grupe padobranaca koja se spustila u Crnu Goru i pridružila partizanima. General-lajtnant, heroj socijalističkog rada i nosilac ordena »G. Dimitrov« — 295, 313

Vlahović Veljko (1914—1975), student tehnike. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1935. Po odluci KPJ odlazi u Prag da pomogne rad jugoslovenskih studenata u Pragu. U Španiju došao 29. janu-

ara 1937. i borio se u Balkanskom internacionalnom bataljonu »Dimitrov«, i pored drugih poslova radio i u kadrovskoj sekciji Baze internacionalnih brigada. Ranjen 14. februara 1937. na Harami. Po izliječenju radi u Parizu. Poslije izbora u CK SKOJ-a upućen u Moskvu za predstavnika SKOJ-a u KOI. Sekretar KOI do 1943. Bio rukovodilac radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi. U Jugoslaviju se vratio 1944. i bio na raznim odgovornim dužnostima: zamenik ministra inostranih poslova, direktor »Borbe«, član IK (i Predsjedništva) CKSKJ, SO SSRNJ, SO SUBNORJ, poslanik, član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 161, 314, 338

Vokić Ante (—1945), istaknuti ustaški funkcioner u Sarajevu, a zatim u Zagrebu, na kraju ustaški ministar oružanih snaga. Upleten u zavjeru s ministrom Mladenom Lorkovićem, odstranjen iz vlade, lišen svih ustaških zvanja i interniran, a zatim zatvoren u Lepoglavi. Prilikom bjekstva ustaša iz zemlje ubijen. Bio je treći čovjek (poslije Pavelića i Slavka Kvaternika) i u ustaškoj hijerarhiji imao je zvanje »krilnika« — 340

Vučković Ljubo (1915—1976), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant bataljona Lovćenskog NOP odreda, komandant 1. bataljona i načelnik štaba 4. proleterske (crnogorske) brigade, komandant 2. dalmatinske i 4. proleterske (crnogorske) brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik štaba 2. armije. Poslije rata načelnik Generalštaba JNA, načelnik Više vojne akademije JNA, član Opunomoćstva CKSKJ za JNA, predsjednik Saveznog odbora Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije. Završio VA »K. E. Vorošilov«. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 334

Vujasinović Todor (1904), student. Kao omladinac pristupio naprednom omladinskom pokretu, član KPJ od 1930; od 1934. bio član PK KPJ za Srbiju. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen i bio na robiji u Sremskoj Mitrovici i u koncentracionom logoru u Bileći. U NOR-u od 1941: bio jedan od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, komandant Ozrenskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 1. bosanskog korpusa NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a i povjerenik NKOJ-a. Poslije rata bio ministar u vladi FNRJ, član vlade, odnosno IV NR BiH; član CKSKJ i CKSKBiH; poslanik Savezne skupštine. Član Savjeta Federacije — 188, 301, 327, 330, 331, 350

Vukanović Radovan (1906) apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u od 1941: politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, 4. proleterske brigade, 3. divizije, 2. korpusa NOVJ, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije i vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a i poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik u penziji. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 338

Vukčević Ljubomir (1917), poručnik-pilot Jugoslovenske vojske. Saradnik NOP-a od 1941. zbog čega je zatvaran od četnika i Italijana. Poslije kapitulacije Italije stupio u jedinice NOVJ i svrstan u sastav Vazduhoplovne grupe pri štabu II udarnog korpusa. 1944. sa grupom pilota odlazi na obuku u Bari, a odatle u Bengazi na doškolovanje u školskoj jedinici RAF-a. Po završetku obuke ulazi u sastav I vazduhoplovne eskadrile na aerodromima Vis i Škabrnja, gdje je ostao do završetka rata. Nakon oslobođenja nalazio se na raznim letačkim dužnostima u Ratnom vazduhoplovstvu do 1966. kada je penzionisan u činu vazduhoplovnog pukovnika — 174

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), student. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ za Beograd od 1938, a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CKKPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CKKPJ. U NOR-u

od 1941: delegat CKKPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CKKPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u Saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CKSKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 140, 180, 297, 298, 300, 302, 308, 322, 329

Vukosavljević Sreten (1881—1960), sociolog. Učiteljsku školu završio u Aleksincu 1900; bio učitelj i nadzornik u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori. Učesnik balkanskih ratova i I svjetskog rata. U međuratnom periodu bio je glavni povjerenik za ararnu reformu u Skoplju (1919/20), narodni poslanik (1921/24) i državni podsekretar. Poslije penzionisanja posvećuje se sociologiji sela, a rezultate svojih istraživanja objavljuje u više listova i časopisa. God. 1938. izabran za honorarnog profesora na Pravnom fakultetu u Beogradu. NOP-u pristupio 1943. Bio je predsjednik ZAVNO-a Sandžaka, ministar u vladi Ivana Šubašića. Poslije rata je član Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ i Narodne skupštine Srbije, redovni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu i upravnik Instituta za proučavanje sela pri SANU — 44, 55, 116, 123, 134, 135, 308, 317, 319, 323, 346, 351, 357, 358

Vuković Petko (1910—1947). Do II svjetskog rata bio zemljoradnik. U NOB stupio 1941, a član KPJ postao 1943. Jedan je od organizatora i komandir čete Topličkog NOP odreda, zatim komandant Omladinskog bataljona Crnotravskog NOP odreda i načelnik štaba 24. srpske divizije. Poslije oslobođenja bio je načelnik štaba vojne oblasti u Nišu i komandant vojnog okruga u Valjevu — 300

Vuletić Mijat (1913), pravnik. Član KPJ od 1935, a u NOR od 1941. U ratu je bio komandant mjesta u Šahovićima, intendant 3. proleterske (sandžačke) brigade, zamjenik šefa Ekonomskog odsjeka VŠ, šef 4. odsjeka Odeljenja Ozne za Jugoslaviju i instruktor Ozne Jugoslavije za Makedoniju. Od oslobođenja do 1959. bio je načelnik u UDB-i za Jugoslaviju, a zatim je bio pomoćnik sekretara SIV-a i načelnik Saveznog biroa za predstavke i pritužbe — 332

Zabel Anton, metereolog pri 6. ličkoj diviziji »Nikola Tesla« — 122

Zečević Dragomir Drago (1921—), pilot vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik ustanka u Ivangradskom i Andrijevičkom srezu 1941. U ratu je bio borac i kurir Komskog i odreda »Radomir Mitrović«, intendant vazduhoplovne grupe pri štabu II udarnog korpusa. U julu 1944. upućen je na obuku na aerodrom u Bari, odakle je 20. avgusta prebačen na školovanje u SSSR gdje je u Krasnodaru završio pilotsku školu. Član KPJ postao je 1944. Poslije rata bio je pilot-lovac borbenih aviona, komandir odeljenja, komandir eskadrile, načelnik Operativne sale, oficir za navođenje i dr. Od 1966. rezervni potpukovnik avijacije — 174

Žarković Gojko (1921). Do II svjetskog rata studirao na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Sarajevu i pripadao naprednom studentskom pokretu. U SKOJ primljen 1938. u nikšićkoj gimnaziji, a u KPJ 1941. U ratu bio komesar čete u pljevaljskoj bici, komesar udarnog bataljona Durmitorskog NOP odreda, komesar čete, pa komesar bataljona u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, član Politodjela 6. crnogorske brigade, politički komesar 1. bataljona Jugoslovenske brigade (formirane u SSSR) i u OZNI za Jugoslaviju (spoljnopolitičko odeljenje); 1945. član je vojne misije u Bugarskoj, a 1949. otpravnik poslova u Čehoslovačkoj. Od 1951. do penzionisanja radio neprekidno u SSIP-u: ambasador u Iranu, Sudanu i Norveškoj i dr. — 332

Žgur Rozario (1904), poručnik Jugoslovenske vojske. U ratu je bio, između ostalog, nastavnik na meteorološkom kursu u Drvaru. 1948. lišen čina majora JNA — 19, 164, 299, 327

Žigić Rade (1909—1952). Do II svjetskog rata privatni namještenik u Bjelo-

polju kod Korenice. Član KPJ od prije rata. Učesnik NOR-a od 1941. i jedan od organizatora ustanka u Lici. U toku NOR-a je bio politički komesar Ličke grupe NOP odreda, zamjenik političkog komesara GŠ Hrvatske, vijećnik ZAVNOH-a, član Predsjedništva ovog tijela i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata politički komesar 2. armije, ministar u vladi NR Hrvatske, kandidat za člana CKKPJ. Prihvatio Rezoluciju IB — 24, 71, 156, 298, 302, 324, 350, 353

Žujović Sreten (Crni, Švarc; 1899—1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR. Od 1935. instruktor CKKPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CKKPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CKKPJ. U NOR od 1941; komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz CKKPJ i Partije. Kasnije (1965), ponovo primljem u SKJ — 104, 170, 303, 314, 319, 321, 328, 341, 356, 360, 366

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

ALBANIJA — 3, 7, 105, 337, 349, 364, 367
ALEKSANDRIJA — 306
ALŽIR — 329, 339, 344, 345, 366
ALŽIR (grad) — 346
AMERIKA v. SJEVERNA AMERIKA
ANDRIJEVICA — 206, 224, 237, 240, 331, 334, 338, 339, 362, 364
ARŽANO — 340
AUSTRIJA — 222, 318, 323, 363
AVDILOVAC — 298, 302

BALKAN — 5, 7, 56, 288, 294, 327, 341, 344
BANIJA — 220, 335, 364
BARI — 11, 15—17, 19, 24, 30, 34, 47, 63, 65, 87, 100, 122, 127, 130, 153, 164, 165, 174, 179, 181, 182, 185, 187, 193, 202, 210, 250, 254, 263, 270, 274, 286, 287, 291, 297—303, 305, 307—313, 315, 317, 318, 320, 322—324, 327, 329, 330—332, 335, 336, 340—345, 349, 352, 353, 356, 359—361, 363, 365—367
BEGOV HAN — 334, 340
BELA KRAJINA — 318
BELOLJIN — 321, 326
BELORUSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA — 53
BENGAZI — 307
BENINA — 307
BENKOVAC — 237
BEOGRAD — 304, 320, 324, 327, 335
BERANE v. IVANGRAD
BIJELO POLJE — 248
BIJELO POLJE (kod Kaknja) — 340
BIOSKA — 305, 309
BIRAČ — 340
BITOLJ — 314, 343
BITOVNJA — 327
BLACE (kod Kuršumlije) — 321, 326
BLAGAJ (kod Mostara) — 340
BLIZANSKI VISOVI — 327
BOKA KOTORSKA — 59, 301
BOLJANIĆI (kod Pljevalja) — 312
BOR — 327
BOROVIK (na Visu) — 7
BOSANSKI PETROVAC — 305
BOSANSKO GRAHOVO — 20, 240, 322
BOSNA I HERCEGOVINA — 96, 97, 115, 117, 139, 141, 148, 153, 157, 170, 173, 188, 189, 235, 237, 245, 258, 300—301, 310, 311, 313, 316, 321, 324, 327—331, 335, 337—340, 350, 357—360, 364, 365
BOSNA (rijeka) — 316, 330, 334, 335, 340, 341, 366
BROD (kod Foče) — 241, 338
BRODAREVO — 309
BRUS — 326
BUGARSKA — 3—5, 56, 237, 240, 294, 313
BUGOJNO — 177, 312, 327, 330
BUSOVAČA — 312, 327, 329

CAZINSKA KRAJINA — 301
CER — 327
CETINA — 237
CRNA GORA — 59, 117, 124, 235, 240, 301, 313, 314, 321, 322, 335, 336, 343

ČAČAK — 311
ČAJNIČE — 48, 83, 94, 312
ČAKOR — 309, 331, 339
ČEHOSLOVAČKA — 299, 318
ČEMERNICA — 298, 300, 324
ČEPOVAN — 318

ĆEOTINA — 92

DALMACIJA — 237, 334
DILJ — 303, 304
DOBOJ — 309, 342
DOBRA VODA (kod Bojnika) — 108
DOBROSELICA (kod Čajetine) — 327
DONJI LAPAC — 302
DONJI VAKUF — 327
DRAGAČEVO — 96, 322
DRAGATUŠ — 318
DRINA — 162, 305, 312, 314, 317, 327, 331, 334, 337, 339, 342, 343, 356
DRINJAČA — 342
DRNIŠ — 340
DRVAR v. TITOV DRVAR
DUBROVNIK — 317
DUVNO — 314

EGEJSKA MAKEDONIJA — 6
EGIPAT — 306
EL KATADBA — 306
EVROPA — 56

FLORINA — 314, 343
FOČA — 28, 38, 51, 66, 206, 301, 303, 305, 309, 312, 327, 330, 343, 350, 351
FOJNICA — 327

GACKO — 328
GIBRALTAR — 344
GLAMOČ — 19, 133, 175, 310, 327
GLAMOČKO POLJE — 178, 322
GNJILANE — 343
GOLIJA — 96, 192, 319, 322, 331, 338, 339, 359
GOLNIK — 343
GORAŽDE — 312, 314, 318
GORENJSKO — 318
GORNJI MILANOVAC — 311
GORNJI VAKUF — 177, 312, 327
GORSKI KOTAR — 321, 327
GRAHOVO v. BOSANSKO GRAHOVO
GRAVINA — 307, 324
GRČKA — 3, 6, 56, 294
GRDELICA — 327
GRUMO — 300

HAN-PIJESAK — 342
HERCEGOVINA v. BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA — 15, 16, 22, 55, 67, 116, 136, 237, 290, 291, 301, 361
HRVATSKO PRIMORJE — 54, 321
HRVATSKO ZAGORJE — 322
HUM (brdo na Visu) — 355, 361, 367

IBAR — 96, 192, 237, 264, 319, 338, 339, 343, 366
IBARSKA KLISURA — 322
IMOTSKI — 314
ISTRA — 54, 158, 327, 360
ITALIJA — 9, 11, 22, 25, 26, 31, 41—43, 54, 55, 72, 87, 89, 98, 121, 125, 130, 135, 146, 149, 151, 158, 169, 202, 203, 209, 219, 224, 246, 249, 263, 273, 285, 290, 300, 304, 305, 307, 308, 311, 313—315, 317, 318, 322—325, 327, 330, 333—336, 341, 345, 349—353, 358—360, 362, 364—366, 367
IVANGRAD — 50, 96, 224, 298, 302, 305, 313, 319, 338, 340, 352

JABLANICA — 14, 23, 35, 81, 108, 110, 299, 315, 321, 326, 338, 340, 356
JADRAN — 291
JAJCE — 322, 327, 340
JASTREBAC — 110, 315, 321
JAVOR — 96, 322, 331, 359
JELAŠKE — 343
JELOVICA — 318
JUGOSLAVIJA — 3—5, 53—56, 72, 124, 136, 213, 276, 291, 294, 302, 304, 306, 308, 316, 325, 333, 334, 337, 341, 343, 350—352, 355, 357, 359, 362, 364, 366
JUŽNA MORAVA — 264, 337, 338

KAIRO — 72, 202—204, 224, 307, 310, 333, 336, 353, 362, 363
KALINOVIK — 29, 166, 300, 301, 303, 322, 327, 329, 350
KAZERTA — 134, 266, 277, 285, 287, 289, 290, 291, 293, 304, 307, 319, 320, 323, 325, 326, 341, 344—346, 355—358, 361, 363, 366, 367
KALINOVKA — 307, 308, 318
KALUDRA (kod Kolašina) — 338
KANE — 307
KAPAK — 312
KARLOVAC — 12, 298, 326, 349
KARPATI — 54, 295, 335, 352
KASINDO — 340
KISELJAK (kod Sarajeva) — 327
KLIVLEND — 303, 351
KOČEVSKI ROG — 329
KOLAŠIN — 29, 298, 301, 303, 314, 319, 328
KOLUBARA — 339
KOMAR — 327
KONAVLI — 314, 317
KONJIC — 329
KONJUH — 342
KOPAONIK — 96, 110, 237, 240, 311, 322, 331, 337, 343, 364
KOPRIVNA (kod Zenice) — 331
KORDUN — 237, 326
KORENICA v. TITOVA KORENICA
KORUŠKA — 318
KOSANČIĆ — 302, 304, 318
KOSANICA — 321, 326
KOSMAJ — 110, 200, 311
KOSOVO — 332
KOSOVSKA MITROVICA v. TITOVA MITROVICA
KOTLOV DO — 330
KOTOR — 105, 314
KOZARA — 301
KOZARA (kod Foče) — 312

KOZJE — 238, 365
KRALJEVINA JUGOSLAVIJA v. JUGOSLAVIJA
KRČANA — 302
KRČINO BRDO — 305, 312, 314
KRIM — 298
KRIVA FEJA — 338
KRIVAJA — 343
KRUPANJ — 339
KUKAVICA — 299, 338
KULAŠI — 60, 309
KUMANOVO — 343
KUPA — 109, 318, 356
KUPRES — 177, 322, 323, 329
KUPREŠKO POLJE — 330
KURŠUMLIJA — 237, 321, 326
KURŠUMLIJSKA BANJA — 321

LAPAC v. DONJI LAPAC
LEBANE — 240, 327
LESKOVAC — 237, 315, 327
LIBIJA — 307
LIČKO PETROVO SELO — 237, 326
LIKA — 159, 237, 318, 321, 322, 326, 327
LIM — 248, 309, 319, 327, 338, 339, 365
LIŠTICA — 340
LIVNO — 20, 66, 175, 303, 322, 323, 329, 359
LONDON — 22, 44, 151, 224, 290, 299, 300, 308, 310, 320, 323, 325, 336, 344, 346, 350, 355, 363
LUBNICE — 338

LJUBLJANA — 27, 300, 341
LJUBUŠKI — 340

MAĐARSKA — 325
MAGLAJ — 113, 342, 357
MAJEVICA — 339
MAKEDONIJA — 4—6, 11, 56, 57, 105, 140, 208, 215, 276, 294, 297, 298, 300, 302, 306, 313, 322, 330, 332, 343, 362, 363
MAKEDONIJA (grčka) v. EGEJSKA MAKEDONIJA
MANASTIR MORAČA — 313, 343
MEDENO POLJE — 305, 309
MEDOJEVIĆI — 279
MEDVEDNIK — 331
MEDVEĐA (kod Leskovca) — 240
METALJKA — 312, 326
METLIKA — 326
MILJENO — 312
MLINIŠTE — 310, 327
MODRIČA — 335
MORAVA v. JUŽNA MORAVA
MORAVICA — 322
MOSKVA — 54, 295, 297, 301, 307, 308, 313, 332, 338, 342, 346, 352, 354, 364, 366
MOSTAR — 241, 338
MOTAJICA — 241, 245, 325
MRKONJIĆ—GRAD — 78, 311, 322, 340

NADLESK (kod Starog Trga pri Ložu) — 318, 329
NEMILA — 340
NEGOBUDJA v. NJEGOVUDJA
NERETVA — 335
NIŠ — 327
NOTRANJSKO — 318, 329
NOVA VAROŠ — 96
NOVI PAZAR — 96, 319, 338
NOVO MESTO — 326

NJEGOVUDJA — 117, 128, 235, 313, 317—319, 340, 358, 364
NJEMAČKA — 340

OLOVO — 279
OPATIJA — 327, 328
ORLOVICA — 7—52, 54, 57—95, 97—212, 214—281, 355, 361, 367
OSMACI — 121
OTAŠEVAC — 309

PAPUK — 304, 318
PEĆ — 334
PERSIJSKI ZALIV — 52, 305, 317
PEŠTER — 343
PETROVO POLJE — 330
PLAV — 334
PLJEVLJA — 83, 184, 237, 248, 312, 317, 330, 338, 361
PODUJEVO — 237
POKUPLJE — 159, 326
POLJANE (kod Opatije) — 327
POLJSKA — 305
PONIKVE (kod Užica) — 305, 309, 312
POPOVIĆI (kod Glamoča) — 322
POSAVINA — 327
POSUŠJE — 314
POTHUMLJE (na Visu) — 61
POŽEGA (užička) — 311
PREPOLAC — 321
PRIBOJ — 309
PRIJEBOJ — 326
PRIJEPOLJE — 184, 248, 317, 319, 330, 361
PRILEP — 314, 343
PRIMORJE v. SLOVENAČKO PRIMORJE — 318
PRIŠTINA — 237, 280, 367
PRNJAVOR — 245
PROKUPLJE — 321, 326
PRUSKA — 305
PTUJ — 238, 365
PUSTA REKA — 14, 299, 338
PUSTARA — 309

RAB — 323
RAČA (kod Kuršumlije) — 321
RADAN — 108, 302, 304
RATAJI — 303
REPOVCI — 330
RIM — 343
ROGATICA — 340
ROMANIJA — 310
ROSTOVO — 330
ROŽAJ — 96
RUDO — 312, 319
RUDO BRDO — 338
RUJIŠTA — 338
RUMUNIJA — 54, 352
RUSIJA v. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA

SAGONJEVO — 321
SANDŽAK — 73, 96, 117, 120, 138, 142, 162, 185, 235, 240, 301, 309, 311, 313, 321, 324, 327, 328, 331, 335, 336, 357—359, 361
SARAJEVO — 327, 338, 340, 365
SAVA — 109, 318, 324, 329, 356
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA — 5, 53, 54, 195, 298, 305, 307, 308, 318, 324, 329, 331, 332, 335—337, 342, 352, 353, 359, 363, 364
SAVINJA — 318
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE — 303, 323, 324, 342, 366
SJENICA — 96
SJEVERNA AMERIKA — 269, 342
SLAVONIJA — 85, 109, 139, 155, 241, 312, 315, 321, 327, 328, 356, 358, 360, 362
SLAVONSKA POŽEGA — 329
SLOVENAČKO PRIMORJE — 318
SLOVENIJA — 16, 55, 67, 87, 116, 136, 237, 261, 290, 291, 299, 300, 301, 306, 309, 321, 326, 329, 353, 361, 363
SOVJETSKI SAVEZ v. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
SRBAC — 324
SRBIJA — 28, 44, 53, 55, 56, 66, 75, 96, 110, 117, 123, 139, 143, 162, 201, 208, 210, 213, 224, 225, 235, 240, 264, 286, 287, 297, 298, 300, 304, 306, 311, 312, 313, 316—319, 323, 327, 331—333, 336, 337, 339, 340, 349—355, 357, 358, 360, 362—365
SREDNJI ISTOK — 306, 333
SREDOZEMLJE — 324
SREM — 40, 79, 87, 311, 349, 351, 353
STARI TRG OB KOLPI — 318
STARI TRG PRI LOŽU — 329
STUDENICA — 96, 322, 359
SURDULICA — 327
SUŠAK — 298, 328
SUTJESKA — 310, 335
SUVOBOR — 331
SVETI PROHOR PČINJSKI — 343

ŠAVNIK — 318
ŠĆEPAN—POLJE — 83
ŠEKOVIĆI — 342
ŠEKULAR — 338
ŠIPOVLJANI — 352
ŠIROKI BRIJEG v. LIŠTICA
ŠTAJERSKA — 230, 234, 238, 337, 364
ŠUICA — 177, 310, 323
ŠUMADIJA — 110, 311, 331

TARA — 96
TARA (rijeka) — 143
TARANTO — 307
TEHERAN — 72, 353
TERMOLI — 307
TESLIĆ — 342
TEŠANJ — 237, 316, 342
TIRANA — 314
TITOV DRVAR — 34, 40, 61, 65, 100, 122, 164, 299, 305, 306, 309, 316, 322, 323
TITOVA KORENICA — 302
TITOVA MITROVICA — 343
TOPČIĆ POLJE — 331, 334, 335
TOPLICA — 10, 96, 110, 280, 298, 299, 302, 315, 319, 335 340, 356, 367
TOPLICA (rijeka) — 321, 326
TOPUSKO — 298, 300, 320, 324, 327, 359
TRAVNIK — 327, 329, 330, 340
TREBAVA — 335
TRNOVO — 322
TURBE — 327
TUZLA — 316

UKRAJINSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA — 318
USORA — 310, 328
USTIKOLINA — 51, 103, 305, 314, 351, 352 356

VAGAN — 322
VALJEVO — 327
VELIKA ALBANIJA v. ALBANIJA
VELIKA BRITANIJA — 44, 53
VELIKA PLANA — 321, 326
VELIKI JASTREBAC — 326
VELIKO TIČEVO — 322, 330, 331

VIS — 7—52, 54, 57—95, 97—212, 214—281, 295, 297—304, 306, 308, 311—313, 315—320, 323, 324, 327—331, 338, 340—343, 346, 348, 353, 356—359, 362—364, 366
VISOKO — 327
VIŠEGRAD — 331
VITOROG — 300, 327, 328
VLADIČIN HAN — 327
VLASENICA — 121, 342
VOJVODINA — 97, 306, 313, 316
VRANDUK — 334
VRANJE — 327
VRBAS — 322, 324, 329
VUKOVSKO — 177
ZAGORJE v. HRVATSKO ZAGORJE
ZAGREB — 12, 32, 298, 301, 304, 320, 349, 350
ZAPADNA MORAVA — 96, 322, 331, 366
ZEC—planina — 329
ZENICA — 113, 357
ZIJAMET — 330
ZLATAR — 96
ZLATIBOR — 96, 339
ZVIJEZDA — 342
ZVORNIK — 331, 339

ŽABLJAK — 29, 131, 143, 303, 317, 350, 359
ŽEPČE — 342
ŽUMBERAK — 159, 160, 326, 359

SKRAĆENICE

A—CKSJ — Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A—VII — Arhiv Vojnoistorijskog instituta
A.I. — Antoni Idn
ASNOM — Antifašističkoto sobranie na osloboduvanje na Makedonija
ASNOS — Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
AVNOS — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka
BAF — Balkan Air Force (Balkanske vazduhoplovne snage; Balkansko vazduhoplovstvo)
BBC — British Broadcasting Corporation (Britanska radio kompanija)
BiH — Bosna i Hercegovina
BKP — Bugarska komunistička partija
BZNS — Bugarski zemljoradnički narodni savez
CANU — Crnogorska akademija nauka i umjetnosti
CASNO — Crnogorska anifašistička skupština narodnog oslobođenja Crne Gore
CK — Centralni komitet
DFJ — Demokratska Federativna Jugoslavija
DVJ — Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
ELAS — Narodnooslobodilačka vojska Grčke
FNRJ — Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GŠ — Glavni štab
GŠH — Glavni štab Hrvatske
HSS — Hrvatska seljačka stranka
IDN — Institut društvenih nauka
IK — Izvršni komitet
IO — Izvršni odbor
ISI — Institut za savremenu istoriju
JA — Jugoslovenska armija
JNA — Jugoslovenska narodna armija
JV — Jugoslovenska vojska
KI — Komunistička internacionala
KNOJ — Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
KUNMZ — Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MACMIS — Maclean's mission (Maklejnova misija)
MANU — Makedonska akademija nauka i umetnosti

MERRA	—	Middle East Refuges Relief Administration (Uprava na Srednjem istoku za pomoć izbjeglicama)
MK	—	Mjesni komitet
NDH	—	Nezavisna država Hrvatska
NKOJ	—	Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NOB	—	Narodnooslobodilačka borba
NOO	—	Narodnooslobodilački odbor
NR	—	Narodna republika
NS	—	Narodna skupština
OZNA	—	Odeljenje za zaštitu naroda
PRO FO	—	Public Record Office-Foreign Office (Britanski državni arhiv, London — Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije)
PRO PREM	—	Public Record Office, Premier (Državni arhiv, London — Premijer V. Britanije Vinston Čerčil)
RAF	—	Royal Air Force (Kraljevske vazduhoplovne snage Velike Britanije)
RF	—	Royal Fusiliers (Kraljevi strelci)
RKP (b)	—	Ruska komunistička partija (boljševika)
SAD	—	Sjedinjene Američke Države
SANU	—	Srpska akademija nauka i umetnosti
SFRJ	—	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SKJ	—	Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	—	Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP (b)	—	Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SNOS	—	Slovenski narodnoosvobodilni svet
SOE	—	Special Operation Executive (Uprava za specijalne operacije Velike Britanije)
SS	—	Schutzstaffel (Specijalni odred njemačke nacističke partije)
SSSR	—	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SSRNJ	—	Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SUBNOR	—	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
SAC	—	Supreme Allied Commander (Vrhovni saveznički komandant)
TANJUG	—	Telegrafska agencija nove Jugoslavije
UDB-a	—	Uprava državne bezbjednosti
UK	—	Univerzitetski komitet
UNRRA	—	United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu)
URSSJ	—	Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
USAOJ	—	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VŠ	—	Vrhovni štab
VVA	—	Viša vojna akademija
ZAVNO	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja
ZAVNOBiH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne Hercegovine
ZAVNOH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Maršal Tito u sedištu Vrhovnog štaba NOV i POJ u pećini grede Orlovice ispod brda Huma na ostrvu Visu, jula 1944.

Fotokopija 2. strane Titovog pisma Vjačeslavu Mihailoviču Molotovu od 5. jula 1944.

Fotokopija Titovog pisma dr Ivanu Šubašiću od 12. jula 1944.

Maršal Tito u pratnji komandanta Mornarice NOVJ Josipa Černog i Arsa Jovanović na brodu NB-3 »Jadran« u Viškoj luci, 17. jula 1944.

Fotokopija Titovog radiograma general-lajtnantu Velimiru Terziću od 20. jula 1944.

Maršal Tito, Josip Černi i Arso Jovanović sa borcima Konjičkog eskadrona na brodu Mornarice NOVJ ispred Komiže na ostrvu Visu, u leto 1944.

Maršal Tito sa borcima Konjičkog eskadrona na brodu Mornarice NOVJ ispred Komiže na ostrvu Visu, u leto 1944.

Maršal Tito s brigadirom Tomom Čerčilom, članovima savezničkih vojnih misija i rukovodiocima NOVJ na Visu, jula 1944.

Maršal Tito, Edvard Kardelj, borac Konjičkog eskadrona i Aleksandar Ranković na Visu, jula 1944.

Maršal Tito na Viškom aerodromu, jula 1944.

Maršal Tito i Edvard Kardelj u pećini Orlovici, sedištu VŠ NOV i POJ na ostrvu Visu, jula 1944.

Maršal Tito i Aleksandar Ranković na ostrvu Visu, jula 1944.

Maršal Tito u pećini Orlovici za vreme rada, na ostrvu Visu, jula 1944.

Maršal Tito na ostrvu Visu, jula 1944.

Maršal Tito u pećini Orlovici na ostrvu Visu za vreme telefonskog razgovora s nekim od svojih saradnika, jula 1944.

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII
Georgiju Mihajloviču Dimitrovu 3
[Operativnim štabovima NOVJ] 8
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 9
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 10
[Novoimenovanom Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 11
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 12
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 13
[Koči Popoviću, komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije] 14
Gregoriću [dr Pavlu, sekretaru Izvršnog odbora ZAVNOH-a] 15
Petru [Borisu Kidriču, sekretaru Predsjedništva SNOS-a] 16
Za Đura [Pucara, sekretara Izvršnog odbora ZAVNOBiH-a] 17
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 18
Petom i 8. korpusu [NOVJ] 19
[Štabu 8. korpusa NOVJ] 20
Za Lekića [Danila, komandanta 16. vojvođanske udarne divizije] 21
Za čehoslovačke delegate — Pojara Jozefa i Hejla Joachima 22
Za Jablanicu [Glavni štab NOV i PO Srbije] 23
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 24
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 25
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 26
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 27
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 28
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 29
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 30
Za Jablanicu [Glavni štab NOV i PO Srbije] 31
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 32
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 33
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 34
[Centralnom komitetu KP Makedonije] 35
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 36
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 37
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 38
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 39
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 40
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 41
[Štabu 8. korpusa NOVJ] 42
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 43
[Dr Ivanu Šubašiću] 44
[Operativnim štabovima NOVJ] 45
[Operativnim štabovima NOVJ] 46
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 47
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 48
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 49

[Štabu 2. korpusa NOVJ] 50
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 51
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 52
[Josifu Visarionoviču Staljinu] 53
[Vjačeslavu Mihailoviču Molotovu] 55
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 58
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 59
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 60
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 61
Đuru [Pucaru, sekretaru Izvršnog odbora ZAVNOBiH-a] 62
[Operativnim štabovima NOVJ] 63
[Operativnim štabovima NOVJ] 64
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 65
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 66
Za 6. diviziju [»Nikola Tesla«] 67
Milutinu [Ivanu Milutinoviću, povjereniku NKOJ-a za narodnu privredu] 68
[Operativnim štabovima NOVJ] 69
[Operativnim štabovima NOVJ] 70
Za G[lavni] š[tab NOV i PO] Hrvatske 71
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 72
[Štabu 1. proleterskog korpusa] 73
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 74
Za [Štab] 3. korpus[a NOVJ] 75
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 76
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 77
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 78
[Štabu 12. korpusa NOVJ] 79
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 80
Za Jablanicu [Glavni štab NOV i PO Srbije] 81
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 82
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 83
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 84
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 85
[Štabu 12. korpusa NOVJ] 86
[Štabu 12. korpusa NOVJ] 87
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 88
[Operativnim štabovima NOVJ] 89
[Operativnim štabovima NOVJ] 90
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 91
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 92
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 93
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 94
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 95
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 96
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 98
Za 5. korpus [NOVJ] 99
[Štabu 8. korpusa] 100
[Operativnim štabovima NOVJ] 101
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 102
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 103
[Sretenu Žujoviću, povjereniku NKOJ-a za saobraćaj] 104
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 105
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 106
[Štabu 8. korpusa NOVJ] 107
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 108
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 109

[Štabu 2. korpusa NOVJ] 110
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 111
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 112
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 113
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 114
Za [štab] 5. korpus[a NOVJ] 115
[Ivanu Šubašiću, predsjedniku Kraljevske jugoslovenske vlade] 116
General-lajtnantu Terziću [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 117
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 118
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 119
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 120
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 121
[Štabu 5. i Štabu 8. korpusa NOVJ] 122
[Štabu Baze NOVJ i Zastupništvu NKOJ-a u Italiji] 123
Zemaljskom antifašističkom vijeću Crne Gore i Boke 124
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 125
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 126
Petru [Borisu Kidriču, sekretaru Izvršnog odbora Osvobodilne fronte Slovenije] 127
[Za] 1. [proleterski] korpus 128
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 129
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 130
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 131
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 132
[Štabu 8. korpusa NOVJ] 133
[Zastupništvu NKOJ-a u Italiji] 134
[Zastupništvu NKOJ-a u Italiji] 135
[Dr Ivanu Šubašiću, predsjedniku Kraljevske jugoslovenske vlade] 136
[Centralnim i pokrajinskim komitetima KPJ i operativnim štabovima NOVJ] 137
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 138
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 139
Tempu [Svetozaru Vukmanoviću, delegatu Vrhovnog štaba NOV i POJ] 140
[Za] 1. [proleterski] korpus 141
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 142
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 143
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 144
Za 5. i 8. korpus [NOVJ] 145
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 146
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 147
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 148
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 149
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 150
[Zastupništvu NKOJ-a u Italiji] 151
Za Ribnikara, [potpredsjednika NKOJ-a i povjerenika za informacije] 152
Za Pirca [Franca, predstavnika Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnoj komandi Britanskog kraljevskog vazduhoplovstva za Sredozemlje] 153
[Operativnim štabovima NOVJ] 154
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 155
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 156
[Glavnom štabu NOV i PO Hravtske] 157
Za Andriju [Hebranga, sekretara CKKP Hrvatske] 158
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 159
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 160
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] za Vlahovića 161
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 162
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 163
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 164
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 165

[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 166
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 167
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 168
[Glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije] 169
[Sretenu Žujoviću, članu Vrhovnog štaba NOV i POJ] 170
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 171
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 172
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 173
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 174
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 175
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 176
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 177
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 178
[Predsjedništvu Zemaljskog antifašističkog vijeća Hrvatske] 179
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 180
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 181
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 182
[Za] 1. [proleterski] korpus 183
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ] 184
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 185
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 186
[Štabu 5. korpusa NOVJ] 187
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 188
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 189
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 190
[Operativnim štabovima NOVJ] 191
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 192
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 193
[Izvršnom odboru ZAVNOBiH-a] 194
[Štabu 1. proleterskog korpusa] 195
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 196
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 197
[Operativnim štabovima NOVJ] 198
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 199
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine] 200
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 201
Majoru Jakšiću [Matu, članu Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje] 202
[Majoru Matu Jakšiću, Kairo] 203
[Majoru Matu Jakšiću, Kairo] 204
[Štabu 6. korpusa NOVJ] 205
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ] 206
[Operativnim štabovima NOVJ] 207
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 208
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 209
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 210
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 211
[Operativnim štabovima NOVJ] 212
Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju 213
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 215
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 216
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 217
[Za] 1. [proleterski] korpus [NOVJ] 218
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 219
[Štabovima: 2, 3. i 12. korpusa NOVJ] 220
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 221
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 222

General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 223
[Štabu 2. korpusa NOVJ i Štabu Operativne grupe divizija NOVJ] 224
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 225
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 226
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 227
[Operativnim štabovima NOVJ] 228
[Operativnim štabovima NOVJ] 229
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 230
[Centralnom komitetu KP Slovenije] 231
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 232
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 233
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 234
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 235
[Operativnim štabovima NOVJ] 236
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 237
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 238
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 239
[Peku Dapčeviću, komandantu Operativne grupe divizija i Štabu 2. korpusa NOVJ] 240
[Štabu 4. korpusa NOVJ] 241
[Štabu 8. korpusa NOVJ] 242
[Štabu 12. korpusa NOVJ] 243
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 244
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«] 245
Za Rankovića, [organizacionog sekretara KPJ i načelnika Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ] 246
[Operativnim štabovima NOVJ] 247
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 248
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 249
Petru [Borisu Kidriču, sekretaru Izvršnog odbora Osvobodilne fronte] 250
[Štabu 1. proleterske divizije] 251
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ i Štabu 2. korpusa NOVJ] 252
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 253
[Štabu 12. korpusa NOVJ] 254
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ] 255
[Štabu 1. proleterske divizije] 256
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 257
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 258
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 259
[Štabu 12. korpusa NOVJ] 260
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 261
Za Rankovića, [organizacionog sekretara KPJ i načelnika Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ] 262
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 263
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ] 264
Rankoviću, [organizacionom sekretaru KPJ i načelniku Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ] 265
Za Rankovića, [organizacionog sekretara KPJ i načelnika Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ] 266
[Operativnim štabovima NOVJ] 267
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 268
General-lajtnantu Terziću, [šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u] 269
[Štabu 2. korpusa NOVJ] 270
[Štabu 3. korpusa NOVJ] 271
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ] 272
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 273

Za Rankovića, [organizacionog sekretara KPJ i načelnika Personalnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ] 274
Ovo [je] za Milutina [Ivana Milutinovića, člana Politbiroa CKKPJ i povjerenika NKOJ-a za privredu] 275
Prvom zasijedanju ASNOM-a 276
[Operativnim štabovima NOVJ] 277
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 278
[Štabu 12. korpusa NOVJ] 279
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ] 280
[Štabu Baze NOVJ u Italiji] 281

PRILOZI

[Generalu Henriju M. Vilsonu, vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Sredozemlje] 285
Generalu H.M. Vilsonu, [vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Sredozemlje] 286
Brigadiru Maklejnu, [šefu Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ] 287
Generalu H.M. Vilsonu, [vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Sredozemlje] 288
Privatno za generala Vilsona od Maklejna 289
Generalu H.M. Vilsonu, [vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Sredozemlje] 290
Nacrt bilješke državnog sekretara vanjskih poslova [Antoni Idna] za ministra predsjednika [Vinstona Čerčila]
Ministru predsjedniku 291
Maršalu Titu 293
Valteru [Josipu Brozu Titu] 294

NAPOMENE 299
HRONOLOGIJA 351
BIOGRAFSKE BELEŠKE 373
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 410
SKRAĆENICE 414
POPIS ILUSTRACIJA 416